

ЛЮДИНА. СВІТ. СУСПІЛЬСТВО

**(ДО 175-РІЧЧЯ
ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ)**

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2009

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(21–22 КВІТНЯ 2009 РОКУ)**

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА XI

Редакційна колегія: **А.Є. Конверський**, д-р філос. наук, проф., чл.-кор. НАН України (голова); **С.В. Руденко**, канд. філос. наук (відп. секр.); **І.С. Добронравова**, д-р філос. наук, проф.; **В.Ф. Цвях**, д-р політ. наук, проф.; **А.М. Лой**, д-р філос. наук, проф.; **В.І. Лубський**, д-р філос. наук, проф.; **В.І. Панченко**, д-р філос. наук, проф.; **А.О. Приятельчук**, канд. філос. наук, доц.; **М.Ю. Русин**, канд. філос. наук, проф.; **П.П. Шляхтун**, д-р філос. наук, проф.; **В.І. Ярошовець**, д-р філос. наук, проф.

*Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету
(протокол № 6 від 30 березня 2009 року)*

Людина. Світ. Суспільство (до 175-річчя філософського факультету). Дні науки філософського факультету – 2009: Міжнар. наук. конф. (21–22 квітня 2009 року): Матеріали доп. та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2009. – Ч. XI. – 275 с.

Адреса редакційної колегії: 01033, Київ-33, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; ☎ (38044) 239 31 94

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

СЕКЦІЯ "ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Підсекція "ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

*О.Є. Андрос, асп., КНУТШ, Київ
androsland@inbox.ru*

ЕКОЛОГІСТСЬКИЙ РУХ ЯК МЕРЕЖЕВЕ ЯВИЩЕ

Екологістський рух є сучасним "мережевим" явищем, що складається з автономних структур, які мають часто різну ідеологію і ставлять різні цілі. Загальна мета екологізму – гармонізація відносин людини та природи – розпадається на цілку низку підзавдань у рамках дій громадських природоохоронних утворень. Цими завданнями стають:

- ✓ просвіта населення;
- ✓ мирний спротив капіталу, сполученому з владними структурами, який грає нині вирішальну роль у забрудненні та загальній дестабілізації світового довкілля;
- ✓ акція "прямої дії" (руйнування техніки, радикальний захист тварин рухом зоозахисників та ін.);
- ✓ створення "альтернативних моделей суспільства" (комун, екопоселень, т.зв. сквотів на основі природоохоронної ідеології) як приклад життя у гармонії з навколишнім середовищем;
- ✓ збройний спротив корпораціям (найпромовистіший приклад – "республіка антиглобалістів" у штаті Чіапас (Chiapas), Мексика); тут слід наголосити, що в насильницькій боротьбі "альтернативних глобалістів" природоохорона виступає не основною метою, а одним із важливих пунктів їхньої програми поряд із суто соціальними вимогами;
- ✓ участь у прийнятті політичних рішень і вплив на здійснення політики на міждержавному рівні (в рамках структур ООН та інших міжнародних організацій).

Усі ці завдання покликані змінити глобальний шлях людства, перевести на нові рейки ставлення землян до власного середовища, змінити світ шляхом зміни свідомості людей. Наголос на світоглядні зміни властивий усім діячам екологістського руху, і закономірно постає необхідність формування чіткої ідеології. Адже від зміни глобального ставлення до навколишнього середовища залежатиме подальше здійснення політики і сама життєдіяльність сучасних суспільств.

Досить багато рис екологістський рух перейняв із технології безлідерного спротиву. Дана концепція була в основному сформована у 80-х рр. XX ст. і дістала поширення у контркультурних рухах, а також у рухах спротиву лівого спрямування. 90-ті роки стали роками розквіту технології безлідерного та мережевого спротиву. Особливості такої активістської діяльності наступні:

- ✓ відсутність єдиного координуючого центру;
- ✓ наявність спільної ідеології або принаймні основних постулатів, на яких ґрунтують свою діяльність члени руху;
- ✓ наявність медіа-ресурсу, за допомогою якого члени руху можуть обмінюватися ідеями та звітами про свої досягнення (зазвичай це певний сайт або розсилка в Інтернеті);
- ✓ активна діяльність у медіа-сфері. Навіть найменше своє досягнення мережа активістів має змогу швидко розповсюдити в медіа-просторі як новину.

Якщо брати загальну класифікацію рухів, то, для прикладу, Д.Арквілла та Д.Ронфельдт вважають найбільш поширеними типами організації наступні:

1. Сегментована: "така, що складається з багатьох різних груп, які зростають і вмирають, розділяються й об'єднуються, розмножуються і вступають у партнерства".

2. Поліцентрична: "має множинне, часто тимчасове й іноді конкуруюче керівництво або центри впливу".

3. Мережна: "формує вільно пов'язану, сітчасту, інтегровану мережу з множинними зв'язками через переходи членів, одночасне членство у більше ніж одній організації, спільну діяльність, спільні погляди, спільні ідеї та спільних опонентів" [Мережі і мережні війни: Майбутнє терору, злочинності та бойових дій / За ред. Дж. Арквілли, Д.Ронфельдта; Пер. з англ. А.Іщенко. – К., 2005].

Чи можна вважати екологістський рух ознакою "модернізації" суспільства? Оскільки він притаманний нині як країнам "золотого мільярду", так і пострадянським країнам та країнам "Третього світу", існують суперечки щодо того, чи вважати прагнення до збереження природи ознакою "модернізованості" суспільства. Якщо розуміти "модернізацію" вузько – як становлення демократичної влади західного зразка та індустріального суспільства – екологізм може бути і є супротивником "модернізації". Причина цьому в тому, що такі його течії, як глибинна екологія та радикальна природоохорона на базі глибинної екології, поєднують у собі прагнення жити в сучасному суспільстві та повернутися до т.зв. "первісних" цінностей. Однак, виходячи з ширшого розуміння модернізації, екологістський рух є органічною частиною цього процесу.

Доцільно розглядати структуру сучасного екологістського руху з точки зору концепції "мережовості", згідно з якою слід виокремлювати з-поміж особливостей сучасних громадських організацій такі, як поліцентричність, сегментованість, високу адаптивність, наявність спільної ідеології, котра ділиться відповідно до її інтерпретацій, велику роль особистих зв'язків. Сучасний екологістський рух виходить за межі окремих країн саме завдяки своїй мережевій структурі, яка дає змогу вільно обмінюватися ідеями завдяки мережі Інтернет та координувати свої дії у глобальному масштабі. Загалом ставлення екологістського руху до глобалізації формулюється у вимогах досягнення "глобальної справедливості", "альтернативної глобалізації", "стабільного, чи стійкого, розвитку". Саме екологістські організації стали одними з найактивніших учасників руху на підтримку альтернативної глобалізації.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Формування політичної культури будь-якого суспільства здійснюється в межах особливого соціального механізму, який забезпечує її цілісність, упорядковану єдність. Цей механізм називається політичною системою.

Політична культура, з одного боку, є продуктом певної політичної системи, а з іншого – постачає "дані", які формують політичну систему. Прикладом може бути той чинник, що для ліберальної політичної системи характерним є політичний плюралізм. Породженому плюралізмом інтересів становищу в суспільстві відповідає плюралізм ідейно-політичних позицій, терпимість різноманітних політичних течій у суспільстві тощо; системі розподілу влад відповідає відданість принципам компромісу, діалогу, прагматизму; однопартійній системі – ідеологічний монізм, панування ідеології, яка домінує над прагматичними міркуваннями [Геєць В. Державність України. На шляху до громадянського суспільства // Віче. – 1995. – № 5. – С. 21–30]. Таким чином, модернізація суспільних відносин в Україні без урахування культури не принесе бажаного результату або може викликати соціальні потрясіння.

Як свідчить світова практика, вирішальне значення в розвитку реформістської орієнтації політичної культури відіграють політичні інститути, що виникають і функціонують на основі діючого народовладдя, рівності всіх громадян перед законом, тобто норм демократичного суспільства [Макеев С. Сучасна Україна: громадянська свідомість і політична участь населення // Політична думка. – 2000. – № 2. – С. 10–15]. Зв'язок і взаємодія між політичною культурою і політичною системою забезпечуються тим, що політика є продуктом діяльності інститутів політичної системи, реалізацією інтересів у сфері політичних відносин, а політична культура виступає як якісна сторона, характеристика цієї діяльності, рівня компетентності в політичних справах і вчинках громадян країни, державних і політичних діячів.

Демократичні зміни політичної культури орієнтують українське суспільство на підтримку реформування політичної системи. Стійкий розвиток структурних елементів і підсистем політичної системи і в цілому політичної сфери перебуває в прямій залежності від політичної культури, визначає політичну діяльність суб'єктів, їхній політичний інтерес. Політична культура свідчить про якість самої політичної системи, відбиває політичну, юридичну компетентність громадян, у даному випадку громадян України, громадських і політичних діячів цієї країни, справляє вплив на функціонування політичних і державних інститутів, надає значущості політичним процесам, визначає характер взаємозв'язку держави й громадянського суспільства.

Як свідчать результати досліджень, умови, необхідні для формування нового рівня політичної культури в Україні, дуже важкі, але не безнадійні [Гроскуріна О. Політична культура демократичного консенсусу: теорія, реалії й перспективи становлення в Україні // Держава і право: 36. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К., 2001. – Вип. 9. – С. 498–499].

Можна визначити головні умови, за яких можливий перехід України до демократії. Перша умова – бажання змін, воля до перетворення в суспільстві, усвідомлення того, що авторитарна модель вичерпала себе. Причому таке усвідомлення має бути присутнім в широких верствах суспільства, саме тоді виникають необхідні умови процесу змін. У перехідний період в Україні потрібно стимулювати розвиток соціальної структури, відтворити тканини громадянського суспільства, реалізувати принцип альтернативності, плюралізму в сфері людської діяльності з метою захисту суспільства від монополізації, що буде сприяти формуванню механізму самозахисту, саморегуляції й самоуправління.

Друга умова – спроможність членів суспільства до згоди, домовленості, компромісу. Іншими словами, в елітах суспільства слід накопичити певну сукупність демократичних ідей і настанов, а носії цих ідей мають одержати вирішальну перевагу в управлінні державою. Безумовно, при всьому цьому необхідне поступове підтягування рівня політичної культури мас до рівня політичної культури еліт.

Таким чином, формування політичної культури здійснюється в умовах конкретного соціального механізму, під впливом багатьох чинників. Цей процес проходить в українському суспільстві нерівномірно і конфліктно. Доля його буде визначатись характером змін, що відбуваються в економічній і соціальній структурах суспільства.

О.Б. Березовська-Чміль, асп., ПНУ ім. В. Стефаника, Івано-Франківськ*
lenkab@ukr.net

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ РОЗВИТКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Аналіз сучасних досліджень феномену соціальної політики дозволяє виокремити підходи до її типології. Найбільш поширеною є типологія, розроблена шведським ученим Г.Еспінг-Андерсоном [*Esping-Anderson G. The three worlds of welfare capitalism. – Princeton, 1990*], що включає три типи соціальної політики: ліберальний, соціал-демократичний і консервативний (корпоративний).

Ліберальний тип (притаманний англomовним країнам і Японії) характеризується прагненням держави до відділення соціальної допомоги від вільного ринку. Метою є скорочення бідності. Ліберальному типу властивий порівняно низький рівень бюрократизації, досить високий ступінь стратифікації з точки зору різниці в доходах. І таке втручання держави, що полягає більше в регуляції ринку, ніж у забезпеченні або фінансуванні соціальних пільг.

Соціал-демократичний тип (скандинавські країни) характеризується зрівняльним підходом до соціальної допомоги через наданням стандартних наборів грошової і натуральної допомоги або певних наборів послуг. Мета – перерозподіл доходів. Рівень бюрократизації тут високий, ступінь стратифікації навпаки низький, а регулювання й фінансування соціальних пільг відбувається при прямому втручанні держави. Скандинавську модель Еспінг-

* Рецензент – В.В. Марчук, д-р іст. наук, проф.

Андерсен ще називає "інституціональною", а однією з її важливих рис вважає принцип універсалізму. Універсалізм скандинавської моделі означає, що система соціальною захисту рівною мірою поширюється на всіх жителів країни: багатих і бідних, корінне населення й мігрантів. Соціальне забезпечення практичне повністю перебуває в руках держави й муніципалітетів. Наступна риса – так звана тристороння угода між підприємцями, найманими робітниками й державою, що забезпечує своєрідний компроміс між капіталом і працею. І робітники і роботодавці організовані в сильні й впливові корпоративні співтовариства, які ведуть між собою переговори з участю державних органів.

Консервативний або консервативно-корпоративний тип (переважно країни Західної Європи), характеризується застосуванням класичної бісмаркової системи соціальною страхування, прагненням до компенсаційного характеру допомоги за минулі заслуги. Мета – збереження життєвого рівня, досягнутого в працездатному віці. Сполучає в собі риси перших двох типів: яскраво виражену стратифікацію як за рівнем доходу (особливо у Франції), так і за соціальним статусом, при досить значному ступені бюрократизації. Втручання держави полягає переважно в суворому регулюванні збиткових підприємств, а не у прямому державному забезпеченні. Держава здійснює соціальну підтримку лише в тих галузях, у розвитку яких вона зацікавлена, а рівень допомоги залежить від місця індивіда в ієрархічній структурі суспільства.

Більш радикальною є точка зору, згідно з якою у світі склалися, в основному, два типи соціальної політики: соціал-демократичної та ліберальної орієнтації. Однак у чистому вигляді вони не зустрічаються, оскільки всяка реально існуюча модель соціальної політики має змішаний характер.

Підсумовуючи, необхідно відзначити, що різноманітність інститутів, форм і механізмів, які формують національні моделі соціального захисту, дозволяє не тільки виділяти додатково такі типи соціальної політики, як латинська (католицька), рудиментарна (перехідна), патерналістська й ряд інших, але й, у певному сенсі, вважати, що даних типів існує у світі стільки ж, скільки й країн.

О.О. Бондаренко, студ., КНУТШ, Київ*
olyabonya@ukr.net

КОНЦЕПЦІЯ АВТОРИТАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Термін авторитарна особистість був розвинений Еріхом Фроммом, який наголошував на існуванні певного типу особистості, яка є основою тоталітарних режимів. У своїй праці "Втеча від свободи" він визначив, що авторитарний характер був психологічною базою нацизму. Авторитарним був названий такий тип характеру, в якому поєднуються як садистські так і мазохістські нахили. Люди, одержимі мазохістськими тенденціями, проявляють себе як заздрісних, підпорядкованих і безпорадних. Вони прагнуть не робити того, чого їм хочеться, а підкорятися наказам. Садистські тенденції проявляються в прагненні ставити людей у залежність від себе, здобувати над ними повну

* Рецензент – канд. політ. наук Коршук Р.М.

владу, експлуатувати їх, приносити їм біль і страждання, насолоджуватися тим, як вони страждають. Саме такий тип людей Фромм і назвав авторитарною особистістю. Він затверджував, що в кожній людині присутні обидві тенденції. Наприклад, у військовій структурі людина може підкорятися командам вищих офіцерів і припинювати підлеглим.

Такі нахили людини не обов'язково виявляються у зовнішніх формах поведінки. Вони є її безсвідомими мотивами і визначають орієнтацію індивідів у житті, їх відносини до світу і можуть вилитись у масові патології, як це трапилось у нацистській Німеччині. "В Німеччині і інших європейських країнах садистсько-мазохістський характер є типічним і в цих характерах знайшла свій відгук ідеологія нацизму" [Фромм Е. Втеча від свободи].

Фромм наголошує свою увагу на тому що авторитарний характер обмежений і скупий у всьому (у грошах, відчуттях, емоційних проявах). Він агресивний, адже постійно перебуває у стані тривоги і така риса авторитарної особистості є домінуючим способом психологічного захисту. Найбільш важливий елемент в структурі авторитарного характеру – особливе відношення до влади: любов до сили самої по собі і зневажливе відношення до безсилля людей і організацій. Особливе значення для авторитарної особистості має поняття "долі", як зовнішньої сили від якої залежить її життєвий шлях. Такий людині притаманно вважати, що життя визначається силами, що знаходяться поза людиною, поза його інтересами і бажаннями.

Подальшими дослідниками авторитарної особистості стали теоретики Франкфуртської школи (Т. Адорно, М. Хоркхаймер та ін.) охарактеризували авторитарну особистість як таку, що несе в собі постійну загрозу фашизму.

Теодор Адорно і Макс Хоркхаймер виявили основні риси авторитарної особистості:

- 1) консерватизм
- 2) авторитарне підкорення (мазохістський елемент) пристрасть до підкорення (батькам, старшим, вождям) потреба у сильному лідері
- 3) авторитарна агресія (садистський компонент) нахил до покарання і задушення людей
- 4) контроль своїх емоцій і почуттів, відповідно їх придушення
- 5) упередженість і стереотипія: віра у зовнішні детермінанти індивідуальної долі, схильність до забобонів, нетерпимість до невизначеності, перенесення відповідальності за свої вчинки на зовнішні, невідконтрольні людині інстанції.
- 6) проєктивність: схильність вірити в те, що світ злий і загрозливий

Авторитарна особистість виступає впевненою у власній правоті та намагається здійснити тиск на партнера по комунікації або висловити байдужість до думки партнера по комунікації, що пов'язано з презирливим ставленням до слабших людей. Залежно від психологічної диспозиції авторитарні особистості обирають різні комунікативні стратегії. Перша з них – авторитарне домінування – зустрічається переважно у побутовому, навчальному та професійному житті. Друга авторитарна стратегія – авторитарний тиск – є впливом на людину, з метою примусити її виконати необхідні дії. Для здійснення цієї стратегії він може використовувати тактики наказів, погроз, звинувачень. Третя можлива авторитарна стратегія – маніпулювання.

Праця А. Маслоу "Структура авторитарного характеру" показала, що в становленні авторитарного характеру більшу роль грають не тільки внутрішні психологічні фактори, але й ситуація, або "поле", у якому відбувається становлення індивіда. Згідно Маслоу, авторитарна людина, як і всі психологічно незахищені люди, сприймає світ як небезпечні джунглі, що несуть у собі потенційну загрозу. Цей світ населений людьми які або їдять інших, або будуть з'їдені ними, і, відповідно, їх треба або боятися, або нехтувати.

Ф.В. Вауліна, студ., ХНУ ім. В. Каразіна, Харків
vaulina-fv@rambler.ru

РОЛЬ ЧУТОК У РОЗПОВСЮДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНО ІДЕЇ

Останнім часом територією України розповсюджується міф про розкол країни на два ворогуючих табори, який починає втілюватись в дійсність через постійну його повторюваність як офіційними так і не офіційними джерелами інформації. Постає питання про можливість створення міфу, який зможе протидіяти міфіві розколу та можливі шляхи розповсюдження такого міфу.

Міф, який можна буде використовувати в якості об'єднуючого фактора, тобто як своєрідний замітник національної ідеї, має базуватися на національній меті, відсутність якої на теренах сучасної України не може бути не поміченою. Тому першочерговою є проблема створення національної мети.

При розробці національної мети слід детально прослідити історію держави, дослідити трансформації, що вона зазнавала. Наприклад, якщо раніше національною метою було об'єднання розділених між іншими державами частин країни, то тепер це має бути утримання вже здобутої незалежності об'єднаної країни.

Національна мета може мати багаторівневу будову: спочатку вона може приймати наступний вигляд: створити таке теперішнє, щоб прийти до "світлого" майбутнього, у якого не буде "темного" минулого, та в завуальованій формі містити посилання, що підійматимуть національну самоповагу та самосвідомість. Згодом на цій базі можна надбудувати посилання про необхідність збереження незалежності, а вже згодом – необхідність підвищення статусу України в очах міжнародного співтовариства.

Зв'язок національної ідеї, міфу та мети можна виразити за допомогою наступної схеми: національна мета → національний міф(базується на національній меті) → національна ідея (базується на національному міфіві).

Створену національну мету, а згодом і національний міф і національну ідею можна поширювати за допомогою чуток.

Чутки це специфічний вид неформальної міжособової комунікації, у процесі якої сюжет, що в певній мірі відображує деякі реальні або вигадані події, стає надбанням широкої дифузної аудиторії. Іншими словами, чутка – це повідомлення (що походить від одного або кількох осіб) про деякі події, що не мають офіційного підтвердження, усно передаються від однієї людини до іншої. Чутки торкаються важливих для певної соціальної групи явищ, відповідають спрямованості її потреб і інтересів.

Таким чином, чутки – це:

1. Відомість, новина, повідомлення, інформація.
2. Повідомлення, що не досить відображає реальний стан речей. Якщо навіть воно не є цілковито неправдивим, то виявити в ньому частину правди досить важко.

3. За допомогою чуток створюється і передається суспільна думка, настрої, соціальні стереотипи, інформаційна ситуація в країні.

4. Чутки є частиною психологічного впливу [Караяни А. Слухи как средство информационно-психологического противодействия // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. – № 6. – С 41–48].

Чутки, що будуть розповсюджуватись можуть містити в собі як весь національний міф (мету, ідею), так і його частини, які згодом мають сформувати ціле.

Як один із засобів найшвидшого розповсюдження чуток можна використувати зумисне "необережно" проведену кампанію з їх ліквідації. Виходячи з менталітету громадян, можна зробити висновок, що найчастіше як правдива сприймається інформація, яка найбільше заперечується.

Розповсюдження чуток може супроводжуватись поширенням інформації в офіційних ЗМІ, що може не тільки підтвердити правдивість інформації, а й підвищити ступінь довіри до останніх.

Л.В. Ведмецкая, студ., СПбГУ, Санкт-Петербург*
vedmetskaya@gmail.com

ПОЛИТИКО-КУЛЬТУРНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ СОВРЕМЕННОЙ АДМИНИСТРАТИВНОЙ РЕФОРМЫ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Для современного российского государственного управления характерны: практика клиентелизма и закрытости на уровне исполнительной власти; низкое качество исполнительской дисциплины; высокий уровень коррупции; дублирование функций и полномочий федеральных органов исполнительной власти; отсутствие разграничения между интересами, полномочиями и функциями государства и бюрократии [Гаман-Голутвина О.В. Мировой и отечественный опыт реформ государственного управления // Политическое управление и публичная политика XXI века. – М., 2008. – С. 56–83], слабость контроля институтов гражданского общества над управленческими процессами; резкое падение доверия граждан к институтам власти.

Причин сложившегося положения дел несколько. В их числе и то обстоятельство, что ни законодательная, ни судебная ветвь власти исторически в России никогда не обладали в должной степени самостоятельностью и независимостью, способностью контролировать исполнительную власть. Бюрократия давно уже стала значительным политическим актором, способным навязывать свою волю другим политическим силам. Во-вторых, это слабость правовых начал в российском обществе. Вследствие этого бюрократия

* Научный руководитель – Л.В. Сморгунюв, д-р филос. наук, проф.

имеет большой диапазон действий по своему усмотрению, обладает возможностью менять правила игры. В. Ледяев оценивает современный режим в России как "авторитарно-бюрократический", акцентируя внимание на том, что именно бюрократия стала ведущей силой в определении ключевых аспектов российской политики и выработки базовых принципов функционирования социальной системы [Ледяев В. Власть, авторитет и господство в России: основные характеристики и формы // Административные реформы в контексте властных отношений / Под ред. А. Олейника и О. Гаман-Голутвиной. – М., 2008. – С. 63].

Административные реформы (АР) были призваны решить эту проблему. Суть административных реформ в России – в комплексной трансформации системы органов государственного управления с целью обеспечения их большей гибкости и эффективности. Несмотря на неудачи АР 1990-х, они в немалой степени способствовали повышению эффективности государственного управления. К примеру, в их идеологии впервые были обозначены принципы долгосрочного планирования, ориентация на интересы гражданского общества, информационной открытости и качества государственных услуг.

Обратившись к "Концепции административной реформы 2006–2008", можно сделать выводы об актуализации таких приоритетов, как повышение качества государственных услуг и механизма их распределения, улучшение управления государственными финансами и бюджетом, внедрение информационных технологий в процесс управления, ориентация на достижение конечных измеряемых результатов [Волкова А.В. Традиции российской административной культуры и оценка эффективности административных реформ // Информационный бюллетень "Демократия и управление". – 2008. – № 2(6). – С. 65]. В основу деятельности исполнительных органов власти были заложены принципы нового государственного менеджмента, призванного изменить само отношение к работе чиновника (управление по результатам, установление регламентов, информационная открытость органов власти, уважение и близость аппарата к гражданам и их организациям и др.). Надо сказать, что цели, поставленные в Концепции, в некоторых регионах были частично достигнуты, и отношение российской бюрократии к своей роли в государственном управлении претерпевает определенные изменения (например, в Калининградской области). Меняются не только принципы работы, но и вся политико-культурная составляющая исполнительской деятельности.

Однако же большинство политико-культурных принципов, заложенных в Концепции, не повлияли на российскую действительность, и проблемы коррупции, закрытости бюрократической системы, дублирования множества функций и неэффективность всего государственного управления по-прежнему стоят перед Россией. Отчасти это происходит из-за того, что множество принципов и концепций государственного управления, заложенные в основу АР, были весьма искусственно привнесены из-за рубежа и не затронули культурный аспект деятельности самих служащих, не учли культурно-исторических особенностей работы исполнительных органов власти.

На формирование современной ситуации немалое влияние оказывают и особенности политической культуры российского населения в целом. По

вираженню А. Ильина, в Росії йде відродження "елементів авторитарно-конформізму в суспільстві", тої структури російського політичного свідомості, для якого з однієї сторони характерна висока вимогливість до влади, а з іншої – негативно-нейтральне ставлення до власної політичної ініціативи (87 % російських громадян вважає, що не може впливати на політичний процес в Росії [Суспільне ставлення-2008: Щорічник "Левада-Центру". – М., 2008. – С. 21]), орієнтація на стабільність і порядок взаємін громадянської активності [Ільїн А.Ю. Авторитарні елементи в російській політичній практиці // Політична психологія, культура і комунікація. – М., 2008. – С. 199–202].

Це обставина в значній мірі впливає на адміністративні реформи в Росії. К прикладу, слабкість інститутів громадянського суспільства і їх традиційне для Росії відчуження в ході реформаторського процесу завжди породжували ряд суперечностей і несумісностей в ході реформи. Тому дуже важливо змінити ставлення російського суспільства до політики і управління і розвиток політичної культури участі в Росії в цілому.

О.Г. Волков, канд. філос. наук, проф., МІДМУ, Мелітополь
alex_seng@list.ru

СЕНСИ ІСНУВАННЯ Й СТРАТЕГІЇ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Телеологія суб'єкта має відображення в дискурсі, оскільки суб'єкта визначає свої цілі саме в дискурсі; також слід звернути увагу на те, що в підставі конкретної телеології покладені не цінності, як трансцендентна сфера, в розумінні Г. Ріккєрта, а цінності, які приписує суб'єкт певним способам проявлення самого себе, як це вважає М. Гайдеггер, або сенс існування [Ріккєрт Г. Науки про природу і науки про культуру. – М., 1998; Гайдеггер М. Время і буття: Статті і виступи. – М., 1993]. У концепції радикального конструктивізму Л. Глазерсфельда конструювання реальності, одночасно, передбачає здійснення суб'єкта, оскільки суб'єкт належить до реальності, на яку він впливає [Глазерсфельд Э. фон. Введення в радикальний конструктивізм // Вєстн. МГУ. – 2001. – Серія 7. – № 4]. На наше погляд, конструювання реальності передбачає створення й здійснення сенсу. У концепції чистого дискурсу Ж. Дельоз відмовляє суб'єктові в самоданості, тому що сенс володіє власною логікою становлення [Делез Ж. Логика смисла. – М., 1995]. Але слід відмітити, що сенс реалізується, якщо він виступає сенсом існування людини, у всіх останніх випадках становлення сенсу – це гра естетичного характеру, яка належить художньому дискурсу.

Стратегією політичного дискурсу буде певна сукупність дискурсивних прийомів, які використовує суб'єкт для нав'язування сенсу, яке є навмисним, а його навмисність буде обумовлена телеологією суб'єкта. Всі дискурсивні стратегії по відношенню до стану суб'єкта можуть бути розділені на творчі (конструктивні) та руйнівні (деструктивні). На наше погляд, до конструктивних стратегій слід віднести такі, які формують наступні сенси: необхідність творення, потреба в подоланні перешкод і перешкод, відчуття власної гідності й

повноцінності, необхідність досягнення блага, потреби в самовдосконаленні, єдність при здійсненні загальних цілей, рівність; а до деструктивних такі як руйнування або усунення ворога, підпорядкування, перевага над іншим, обіцянка благ і переваг, відокремлення і протистояння.

1. *Творення.* Це загальна характеристика конструктивної стратегії, яка припускає верховенство творчості; сенс стратегії полягає в тому, щоб поставити досить складні цілі, інакше кажучи, великі цілі, виконання яких вимагає мобілізації сил і ресурсів, пошуку засобів для їх досягнення.

2. *Подолання.* Цей сенс направлений на подолання перешкод, на формування стоїчного відношення до труднощів; їх подолання розглядається як випробування, яке необхідно витримати; у політичній практиці такими випробуваннями можуть бути розруха, агресія з боку сильного суб'єкта, слабкість розвитку тощо.

3. *Самозвеличення.* За наявності цього сенсу суб'єкт дуже високо оцінює себе, а також можливості й способи існування; цей сенс додає упевненість у своїх силах, і тим самим є передумовою мобілізації для рішення важких проблем.

4. *Необхідність досягнення блага.* Благо розглядається як благо суб'єкта, а не окремої індивідуальності; наявність цього сенсу дозволяє переживати суб'єкта як ціле; благо виступає загальною метою, перед якій індивідуальності виявляються рівними, незалежно від їх своєрідності.

5. *Очищення.* Цей сенс формується як усвідомлення необхідності самовдосконалення, й тому він стає передумовою редукції недоліків.

6. *Єднання.* Даний сенс дозволяє існувати суб'єктові як цілому; його наявність усуває роз'єднаність, суперечності та протистояння у середини суб'єкта.

7. *Сенс рівності.* Цей сенс припускає, що індивідуальності вимушені визнати наявність відповідальності.

Розглянемо також сенси, які обумовлені деструктивною стратегією:

1. *Переваги.* За наявності цього сенсу в свідомості суб'єкта встановлюється як норма визнання тільки своїх інтересів; інший не має ніякої цінності, й тому може використовуватися як ресурс; на нього не розповсюджуються етичні норми та правила, відповідно по відношенню можливі будь-які агресивні дії.

2. *Підпорядкування.* Призначення підпорядкування полягає в потребі забезпечити панування, а для цього необхідно зробити інший залежним.

3. *Руйнування.* Наявність цього сенсу в свідомості суб'єкта обумовлена необхідністю усунення протистоячого іншого; він припускає оголошення його ворогом, якого необхідно знищити, при цьому цей ворог може бути як зовнішнім, так і внутрішнім.

4. *Принаджування.* Цей сенс дозволяє розширити сферу впливу суб'єкта й припускає обіцянку певних благ за підтримку і сприяння; обіцянки містити надання допомоги, як наслідок інший втрачає здібність до самостійності, здатність долати труднощі та власні недоліки.

5. *Відокремлення.* Призначення продукування цього сенсу полягає в розділенні, і тим самим ослабленні іншого; розповсюдження цього сенсу приводить до того, що він розпадається на антагоністичні частини, між якими розгортається боротьба, як наслідок стає неможливою співпраця, і тим самим творення.

СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

В процесі становлення незалежної Української держави та глобальних політичних та економічних проблем, що постали перед людством особливо-го значення набуває дослідження різних проявів агресії у відносинах між владою та громадянським суспільством. Саме психологічне ставлення до агресії, сформоване менталітетом українського народу, та низький рівень політичної культури в державі гальмує процес становлення громадянського суспільства в Україні.

Особливе значення в цій ситуації відіграють механізми політичної соціалізації, що дістались нашій країні у спадок від Радянського союзу. Через те, що там була повністю відсутня традиція створення виборних органів влади. Внаслідок цього більша частина населення не була жодним чином долучена до формування та функціонування органів влади і просто була змушена коритися під силовим тиском державної машини. Практично в нашій культурній спадщині не сформовані механізми виховання свідомих громадян, що хотіли б і могли захищати свої свободи.

Після отримання в 1991 році Україною незалежності почався тривалий та болісний процес розвитку демократії та громадянського суспільства. Ці два феномени тісно взаємопов'язані й не можуть існувати один без одного.

Історія становлення демократичних режимів на Заході була тісно пов'язана з політичним та культурним плюралізмом [Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М., 2003], що існували ще в середньовічному суспільстві. На відміну від централізованих, бюрократичних авторитарних східних імперій таких, як Китайська імперія чи Висока Порта, тут існували окремі і сильні соціальні групи жодна з яких не могла узурпувати всю владу в суспільстві: церква, лицарство тощо.

Становий поділ суспільства, що був характерний для середньовічної Європи створив таку необхідну для становлення громадянського суспільства та демократії звичку до плюралізму думок. Подібний устрій був характерний лише для двох незахідних суспільств – Індії та Японії. І практично тільки ці країни продемонстрували здатність до стабільного демократичного правління за межами Західного світу.

Вплив пригнобленого становища на психіку соціальних груп плідно досліджував в своїх роботах американський психолог А. Мінделл [Минделл А. Сидя в огне: Преобразование больших групп через конфликт и разнообразие. – М., 2004. – С. 309]. Він показав, що для пригноблених меншин характерний високий рівень агресії, що є наслідком їхнього соціального становища. Ця агресивність викликана передусім тим, що така група виступає в суспільстві в ролі об'єкта, а не суб'єкта соціальних відносин. Життям її членів керують не вони самі, а правлячий політичний режим. Вони постійно відчують своє безсилля та почуття меншовартості порівняно з рівноправними членами суспільства. Внаслідок цього ця група розколюється всередині на

* Рецензент – Н.В. Буруковська, доц.

тих, хто прагне залишатися собою і на тих, хто прагне колабораціонуватися з владою. В результаті замість того, щоб згуртуватися у боротьбі проти зовнішнього ворога, такі групи дуже часто спрямовують свою агресивність проти себе самих і ведуть нескінченну "громадянську війну".

Практично всю свою історію Україна не мала власної державності і виступала в ролі колонії інших держав. В останні століття в основному Російської імперії, що є чудовим прикладом авторитарної східної деспотії.

Аналізуючи нинішній процес становлення в Україні громадянського суспільства ми не можемо проігнорувати суб'єктивні, культурно-психологічні складові цього процесу. Результати довготривалого пригноблення та драматичних подій, що відбувалися на території нашої країни жорстко відобразилися на психічному портреті нації.

Якщо проаналізувати процес становлення відносин між громадянами і владою в Україні, то можна побачити різкі регіональні відмінності в цьому процесі. Так, на території Західної України, що увійшла до складу СРСР лише під час Другої світової війни, характерна значно більша громадська активність, ніж Східним та Південним регіонам України, що знаходилися під російською окупацією значно довший час. Таким чином постає питання: чому Центральна Україна, що знаходилася під впливом Російської імперії цілком співмірний з вищезгаданими регіонами строк, все ж характеризується помітною громадською активністю і зовсім іншими політичними симпатіями. Це можливо пояснити тим, що ці землі знаходилися у складі Гетьманщини, яка до самого кінця свого існування зберігала суспільний устрій характерний для Речі Посполитої з притаманною їй європейською культурною традицією.

Нинішній процес становлення громадянського суспільства в Україні гальмується не тільки процесом протистояння між різними культурами всередині країни, а й суспільними психологічними травмами, що викликані століттями бездержавності та насиллям з боку імперського центру. Це призводить до того, що в результаті наші можновладці й досі ведуть себе так, неначе знаходяться на окупованій території. Сьогоднішня політична ситуація вимагає послідовної роботи та створення нового уявлення нації про себе, що потребує творчого осмислення нашої історії та створення сучасних уявлень про трагічні події нашої історії. Змінивши позицію жертви, що характерна для сучасного сприйняття пересічним українцем Голодомору та інших поразок нашого народу, на особистість, що має свою власну культурну та політичну історію та майбутнє.

О.Я. Воляннюк, асп., НПУ ім. М.П. Драгоманова, Київ*
volyanyuk@ukr.net

ДО ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ У ДИНАМІЦІ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ

Збереження суспільної пам'яті є важливою передумовою ефективного функціонування політичної системи на принципах спадкоємності та послідовнос-

* Рецензент – О.В. Бабкіна, д-р політ. наук, проф.

ті. З іншої сторони, саме суспільна пам'ять часто виступає предметом політичних маніпуляцій та засобом політичного навіювання у швидко змінному світі політичних реалій. Динамічний політичний процес постійно збагачує історію новими зразками політичної дії. Політологія інтенсивно поповнюється новими знаннями. Не відповідає такій динаміці доволі незначний рівень суспільної рефлексії (аж до загальної апатії та байдужості), а також політичний дилетантизм, постійне повторення неодноразових помилок політичною елітою, що рідко зважає на здобутий раніше політичний досвід. Індивідуальна пам'ять вже не в змозі втримати усіх необхідних для функціонування політичної системи смислів. Наш сучасник мало відводить часу політичному самовизначенню, з'ясуванню історичних витоків, суті тих чи інших політичних процесів і, тим паче, виявленню власної громадської позиції. Він погано орієнтується у значних потоках інформації і, як результат, мало запам'ятовує та швидко забуває.

В різні історичні періоди передача та збереження набутого політичного досвіду відбувалася у різні способи, через різні носії та агенти політичної соціалізації. Приміром, первісна родоплемінна спільнота в якості сховища своїх знакових смислів використовувала пам'ять кожного її члена, фізичних можливостей якої цілком вистачало задля нормального функціонування даного політичного устрою. Політико-соціальне самозбереження реалізовувалось через систему усних переказів, виховання молодшого покоління старійшинами роду. Такий спосіб передачі інформації сприяв підтриманню традиціоналізму у політичному житті.

По мірі ускладнення суспільних відносин носієм масиву історичного минулого поряд з індивідуальною пам'яттю стають письмові джерела – перші уречевлені одиниці суспільної пам'яті. Важливу роль в політичній просвіті починають відігравати бібліотеки, як місця концентрації знань, умінь, навиків людської діяльності у всіх сферах, в тому числі і в політичній. Проте інформація, що зберігається у архівних фондах країни є лише так звану "потенційною пам'яттю суспільства". Така пам'ять відновлюється лише за певних сприятливих умов, а в основному своєму масиві залишається непорушеною або й зовсім знищується, задовольняючи таким чином вузькі прагматичні політичні інтереси. Значимою передумовою актуалізації потенційної пам'яті суспільства є свідомо активна позиція громадян та їх зацікавленість у відновленні інтегративних образів минулого. Лише у такий спосіб потенційна перетворюється в оперативну, реально функціонуючу пам'ять колективу.

З часом стрімкий розвиток соціально-політичних відносин та процесів зумовив появу складніших інститутів політичної соціалізації – заклади освіти, церква, військова служба, засоби масової інформації, наукові установи, громадські організації, державні інститути тощо. Сьогодні важко дати dokonаний перелік усіх суб'єктів, що в тій чи іншій мірі конструюють суспільну пам'ять. Серед них і окремі політичні сили, і регіони, політичні лідери та громадські діячі, кожен з яких, до того ж, претендує на абсолютність власної версії історії.

Особливої уваги в системі політичної соціалізації заслуговує держава, що провадить політику в галузі освіти, науки, культури, а відтак справляє визначальний вплив на формування суспільної пам'яті. Не випадково державна політика пам'яті доволі часто стає полем політичної боротьби та безкінечних

реформ. У процесі відновлення суспільної пам'яті важливе значення мають спеціально створені урядові структури та науково-дослідні установи, покликані об'єктивно висвітлити історичне минуле та допомогти громадянам ідентифікувати себе з його спільним образом. Такі інститути уже ефективно функціонують у багатьох розвинутих державах (приміром, відомство Гаука в Німеччині, Інститут національної пам'яті у Польщі, ізраїльський Яд Вашем). Подібним шляхом пішла і Україна, коли 5 липня 2006 року Постановою Кабінету Міністрів України № 927 було затверджено "Положення про Український інститут національної пам'яті", яким передбачається: "Інститут національної пам'яті є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу" [Положення про Український інститут національної пам'яті: Постанова Кабінету Міністрів України № 927 від 5.07.2006 р.]. Безумовно, діяльність подібних інститутів має ґрунтуватись не стільки на державно-владних директивах, скільки бути адекватною стану суспільної ідентичності, відповідати громадським очікуванням, прагненням дізнатися власну історію та передбачає публічну дискусію, в якій суспільство у ціннісному ключі пригадує своє далеке та недавнє минуле. В ході цього процесу здійснюється взаємодія держави, політичних еліт, громадянського суспільства, різних соціальних груп.

На більш глобальному рівні інтелектуальні особливості окремого індивіда взагалі безсилі пред багатомільйонними фондами досягнень людської цивілізації. У зв'язку з цим, як зазначає А.Соколов, виникає спокуса створення "золотого фонду загальнолюдської культури", де буде включено найбільш видатні витвори людського генію. Ця ідея вже лежить в основі проекту "Пам'ять світу", який висунуто ЮНЕСКО у 1994р. [Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации: Учебное пособие. – СПб., 2002. – С. 70]. Проте тут постає абсолютно політична за характером проблема – питання відбору цих загальнолюдських цінностей: хто саме та за яким принципом буде визначати найвагоміші для збереження у людській свідомості цивілізаційні здобутки, яке ідеологічне забарвлення вони нестимуть та чи будуть саме вони актуальними в майбутньому, яке складно прогнозувати?

Отже, сьогодні проблема збереження суспільної пам'яті у динаміці соціально-політичного життя поки залишає чимало запитань та потребує системного вивчення дослідниками різних галузей політичної науки.

В.О. Воржева, студ., КНУТШ, Київ*
vorzsheva@ukr.net

ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЮВАННЯ

Політична ідеологія – одна із найважливіших систем концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя. Вона відбиває інтереси, світогляд, ідеали, настрої людей. Політична ідеологія є формою суспільної свідомості, яка змальовує рівень розвитку культури. Суспільна свідомість

* Рецензент – В.П. Гончарук, канд. політ. наук, доц.

відображає діапазон категоріального мислення людей, яке виражається в їхніх ідеалах та цінностях. Здебільшого, коли кажуть про ідеологію, мають на увазі певні теорії, доктрини, концепції, які покликані виправдати політику правлячих кіл. В такому аспекті ідеологія тлумачиться її критиками як "сплотовлена", "ілюзорна", "хибна" форма свідомості. Найчастіше під ідеологією розуміється "система цінностей чи поглядів (переконань), визнаних як факт чи істина деякою групою людей". Дослідник політичної ідеології Л.Саджент вважає, що ідеологія "...організує жакливу картину світу в дещо добре, проте і зрозуміле". Характеризуючи політичну ідеологію в цілому, канадські дослідники М.Дікерсон і Т.Фленейджан акцентують увагу на тому, що "ідеологія, обіймаючи як раціональні погляди (знання), так і моральні настанови, є не приватною думкою, а соціальним поглядом, визначеним великою кількістю людей". Ті ж автори влучно характеризують претензії на ідеологію від однієї людини як "персональну параною", а претензію на єдину для всіх ідеологію – як "комуністичний спосіб мислення".

Вперше у науковий обіг поняття "ідеологія" ввів видатний французький філософ часів Французької революції -

Антуан де Трейсі. Розвиваючи ідею Френсиса Бекона про те, що призначення науки полягає не тільки в накопиченні знань, але й у "поліпшенні життя людей на землі", Трейсі ввів поняття "науки про ідеї", покликаної служити людству і навіть рятувати його, звільняючи людський розум від забобонів. У 1795–1799 роках згідно з декретом уряду Директорії, Трейсі очолив розробку "ідеології", котра повинна була перетворити першу Французьку республіку на раціональне, побудоване на наукових принципах співтовариство.

Критичне визначення ідеології належить класикам марксизму, зокрема Фридрихові Енгельсу (1820–1895). Енгельс визначає ідеологію як хибну свідомість, що спонукає до дії. Хибність її ґрунтується на поверховій та емоційній оцінці тих сил і чинників, що спонукають окремого індивіда чи групу до суспільної активності. Таким чином, Енгельс наголошує на тому, що ідеологія є ірраціональною за своєю природою. Наступний крок у вивченні феномена ідеології зробив німецький соціолог Карл Мангейм (1893–1947). Він виокремив ідеологію, яка становить світогляд панівного класу та скеровується на те, щоб зберегти існуючий лад, і утопію, що є світоглядом поневолених, спрямованим на зміну існуючого стану справ. Американський соціолог Деніел Белл у своїй праці "Кінець ідеології", яка вийшла в світ 1960 року, проголосив тезу про те, що політичні ідеології, призначенням яких є мобілізація суспільних груп заради суспільних змін і які апелюють до метацінностей, втрачають своє значення в постіндустріальному суспільстві. Проте Белл поспішив із пророцтвами, адже, як показав подальший перебіг подій, ідеологія і надалі залишається ключовим елементом суспільного і політичного життя, окреслюючи місце людини в сучасному світі загалом. Власне, ця "живучість" ідеології зумовила той факт, що вона й сьогодні є одним із найбільш популярних предметів дослідження для сучасної філософії, соціології, політичних наук. У зв'язку із цим виникає питання, як ідеологія "рекрутує" ідеологічні суб'єкти і як ця суб'єктивність проявляється, де знаходяться її межі. На ці запитання Луї Альтюссер спробував відповісти у своїй праці "Ідеологія та ідеологічні інститути держави".

Альтюссер загалом розуміє ідеологію в річищі ортодоксального марксизму, а саме як "репрезентацію удаваного ставлення індивіда до реальних умов його життя". Розвиваючи цю тезу, Альтюссер далі зазначає: "Те, що ідеологія представляє, є не системою реальних законів і правил, які керують життям індивіда, але ілюзорним ставленням тих самих індивідуумів до реальних умов, у яких вони існують". Жодна влада не обходиться без ідеології, яка надає їй доцільного характеру, орієнтуючи громадян на певну систему цінностей, норм поведінки, відповідний спосіб життя. На думку К. Гаджієва, за допомогою ідеологічних категорій обґрунтовуються або заперечуються ті чи інші політичні інститути, соціально-політичні доктрини, напрямки дії.

У сучасному житті велике значення у процесі реалізації ідеології відіграють засоби масової інформації. Через ЗМІ людина отримує велику кількість інформації, достовірність якої перевірити неможливо. Тому, у нинішній інформаційний період суспільного розвитку, можна спостерігати велике розмаїття поглядів, думок та точок зору. Розмаїття ідей, оцінок і ціннісних орієнтацій дедалі більше розповсюджуються в політичному житті. Звести їх у єдину систему навіть на рівні середовища безпосереднього буття людини дуже складно не просто виявити точки зіткнення духовних інтересів людей, що доводять істинність своїх поглядів і здебільшого не визнають думки опонентів. Через цю проблему виникає питання, який тип ідеології є найбільш оптимальним для розвитку сучасного суспільства. Для того, щоб вирішити цю задачу, необхідно дослідити еволюцію ідеологій у світовому історичному процесі.

Оскільки політична ідеологія є основним чинником формування суспільної свідомості, то вона фактично і визначає вектор розвитку людського буття. Очевидно, що ідеологія впроваджується правлячою верхівкою, яка визначає, які настрої будуть панувати у суспільстві. Як відомо, правителі не завжди були об'єктивні і праві, а люди, не зважаючи на це, були змушені підкорюватись їхній волі. Це відбувалось тому, що люди не розуміли, що на них здійснюють ідеологічний вплив. Зараз, у період світової глобалізації, питання політичної ідеології є, як ніколи, актуальними. Сучасна людина повинна розуміти основні механізми впливу, для того, щоб не бути жертвою маніпулювання.

Р.С. Гавриленко, студ., КНУТШ, Київ*
havrilenkorus@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У сучасному світі інформація відіграє надзвичайно важливу роль, адже, хто володіє інформацією, той володіє світом. З нею тісно пов'язані численні права і свободи громадян, життєві інтереси суспільства та держави. Інформатизація та комп'ютеризація докорінно змінили обличчя суспільства, їх неповнота, несвоєчасність або неточність може завдати йому суттєвої шкоди. У цій ситуації однією з найважливіших складових національної безпеки стає

* Рецензент – Н.А. Ліпковська-Надеїна, канд. політ. наук.

інформаційна політика держави, яка в свою чергу формує умови для належної присутності держави на світовій арені.

Під інформаційною безпекою держави, як правило, розуміють "захищеність інформації та забезпечення цілісності і надійності критичної інформаційної інфраструктури держави від випадкових впливів природного чи штучного характеру, навмисних вторгнень чи нападів, які можуть спричинити руйнування, переривання, перекручування інформації, що може призвести до широко-масштабних небажаних наслідків політичного, релігійного чи ідеологічного характеру, а також – забезпечення формування та подальшого розвитку інформаційних ресурсів з урахуванням інтересів особистості, суспільства та держави" [Конах В.К. Забезпечення інформаційної безпеки держави як складової системи національної безпеки : Автореф. дис. ... канд. політ. наук. – К., 2005. – С. 18]. Очевидно, що інформаційна безпека є складним, системним, багаторівневим явищем, на стан і перспективи розвитку якого мають безпосередній вплив зовнішні і внутрішні чинники. В результаті виділяють, як правило, ряд інформаційно-технологічних небезпек для суспільства і держави: обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації; поширення засобами масової інформації культури насильства, жорстокості, порнографії; комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм; розголошення інформації, яка становить державну та іншу, передбачену законом, таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави або спрямована на забезпечення потреб та національних інтересів суспільства і держави; намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації. Тут треба зробити акцент на такому факті, що інформаційне поле країни наповнюється не залежно від того в достатній мірі виробляється національний інформаційний продукт чи ні. Тобто якщо держава сама не заповнить своє інформаційне поле, то його заповнять інші держави. Так, наприклад, проблемою українського інформаційного простору є засилля іноземної (переважно російської) теле-, радіо-, друкованої продукції тощо. Небезпечність такого стану речей полягає у тому, що український інформаційний простір формується багато в чому за рахунок тем та проблем, які нагальні для іноземної держави та висвітлюються з позиції її власних інтересів. А оскільки українські громадяни мають невеликий вибір, особливо з-поміж теле- і радіо-програм, їм просто прищеплюються позиції, які далеко не завжди відповідають дійсності та національним інтересам України. Крім того, зарубіжна інформаційна продукція створює серйозну конкуренцію вітчизняним ЗМІ і заважає їх нормальному розвитку. Останні втрачають прибутки не лише від зменшення кількості передплатників, покупців, але й завдяки зменшенню обсягів реклами, розповсюдження якої їм замовляють.

У розвинутих країнах світу розробляються та втілюються на практиці державні програми інформатизації суспільства, невід'ємною частиною яких є забезпечення інформаційної безпеки. Наприклад, Японія прийняла першу таку програму ще у 1969 р., Європейська спільнота з 1982 р. здійснює "Європейську стратегічну програму досліджень і розробок у галузі інформаційних технологій та техніки". У США після приходу до влади президента Б.Клінтона уряд усіляко підтримує проекти інформаційної супермагістралі

Internet, програми національної і глобальної інформаційних ініціатив. У зв'язку з цим, в Україні було проведено ряд слухань з проблем забезпечення безпеки інформаційного простору держави. Так РНБО констатувала, що, по-перше, українська держава значною мірою втратила контроль над інформаційною безпекою, неефективно проводить координуючу, регулюючу і економічну політику на ринку інформаційних послуг. Вона на мінімізованому рівні виступає замовником висвітлення своєї ж власної політики, і зменшила, на відміну від РФ, Білорусії та інших пострадянських країн інформаційні проекти, адресовані зовнішньому світові. По-друге, все більш відчутним стає застосування іноземних інвесторів – РНБО відзначила небезпеку масової прихованої експансії іноземних компаній на інформаційний ринок України. Під контроль іноземних суб'єктів масово переходять більша частина провідних теле- і радіоканалів. В цьому контексті вкрай важливо сформулювати політику уряду.

Влада не може усунути від відповідальності за інформаційну безпеку і передавати її в приватну ініціативу. Вона зобов'язана діяти таким чином, щоб, оберігаючи мотиваційний генератор демократії – свободу слова, було можливим забезпечити одночасно проведення саме державної політики, консолідації нації.

В.С. Голубчук, КНУТШ, Київ*

КОНЦЕПЦІЇ "НЕГАТИВНОЇ" ТА "ПОЗИТИВНОЇ" СВОБОДИ У ЛІБЕРАЛЬНІЙ ТЕОРІЇ

Етимологія слова лібералізм вказує на сутнісний зв'язок лібералізму і свободи. І хоча слово "ліберальний" має також інші смислові значення, цілком зрозуміло, що переконаність у важливості індивідуальної свободи утворює саму серцевину більшості ліберальних політичних позицій. Ліберали послідовно відстоюють індивідуальну свободу і в політиці виступають за свободу думки, слова, асоціацій і за громадянські свободи в цілому. У сфері приватного життя вони підтримують свободу віросповідання, свободу способу життя, свободу шлюбу і т.д. Але дуже важливим аспектом є те, що відносно поняття свободи існує чимало концепцій. І дискусія серед теоретиків лібералізму про те, як варто розуміти свободу, була досить жвавою і навіть жорсткою.

Багато з тих, хто називає себе лібералами, стоять на позиції "негативної" концепції свободи. Згідно цієї концепції свобода є сферою, в рамках якої людина може діяти, не зустрічаючи перешкод і не зазнаючи втручання з боку інших людей. Політична свобода ж у цьому розумінні і є тією сферою, в якій людина може вільно діяти, і якщо ця сфера через якісь обставини стискається за певні межі, то людина знаходиться у стані примусу або навіть поневолення. Критерієм пригнічення в даному випадку є те, наскільки інші люди, прямо чи опосередковано, цілеспрямовано чи нецілеспрямовано перешкоджають здійсненню бажань індивіда. Свобода, згідно "негативної" концепції, означає лиш те, що не заважають інші, і чим ширша ця сфера невтру-

* Рецензент – Ф.М. Кирилюк, д-р філос. наук, проф.

чання, тим більшою є свобода. "Вільна людина, – писав Гобс, – та, котрій ніхто не перешкоджає чинити бажане" [Гоббс Т. Соч.: в 2 т. – М., 1991. – Т. 2. – С. 163]. Саме так розуміли свободу класики англійської політичної думки. В той же час вони розходилися у поглядах відносно того, наскільки широкою має бути ця свобода. На їхню думку, при існуючому стані речей вона не може бути безмежною, або ж її безмежність потягла б за собою те, що всі стали б чинити безкінечні перешкоди одне одному, і в результаті такої свободи виник би соціальний хаос, і навіть мінімальні потреби людей не були б задоволені, а свобода слабого нівелювалася б свободою сильного. Тому, ці мислителі визнавали, що сфера вільних дій людей має бути обмежена законом. Однак Лок і Міль допускали, що повинна існувати певна мінімальна сфера свободи, в котру не можна втручатися за жодних обставин.

"Позитивна" свобода ж – це не свобода "від", а свобода "для". Свобода бути господарем власного життя, приймати власні рішення, бути суб'єктом, а не об'єктом. В роботі "Два поняття свободи" Ісайя Берлін охарактеризував "позитивну" свободу, як сукупність поглядів, що припускає ототожнювання "істинного Я" людини з тим суспільством, державою чи класом, до якої він належить, і припускає ототожнювання свободи цього Я з добровільним виконанням соціальних обов'язків [Берлін І. Две концепции свободы // Современный либерализм. – М., 1998. – С. 33] Ліберали першої половини XIX століття навіть передбачали, що свобода згідно "позитивної" концепції може легко підірвати багато з "негативних" свобод. Наприклад, суверенність народу може легко знищити суверенність індивіда.

Для лібералізму розрізнення між двома концепціями свободи набуває принципового значення, коли мова заходить про суспільний устрій. "Єдиний шлях, за посередництва которого, хто-небудь відмовляється від своєї природної свободи і надягає на себе пута громадянського суспільства – це угода з іншими людьми про об'єднання в спільноту для того, щоб зручно, благополучно і мирно жити спільно, вільно користуючись своєю власністю, і перебуваючи у більшій безпеці, аніж хто-небудь, хто не є членом суспільства", – писав Лок [Локк Дж. Два трактата о правлении // Локк Дж. Соч.: в 3 т. – М., 1988. – Т. 3. – С. 317]. Постає питання чи не порушуємо ми індивідуальної свободи, коли вводимо обмеження пов'язані з соціальним життям. І з позиції "негативної" концепції свободи можна відповісти що порушуємо, проте у індивіда завжди залишається свобода вибору: чи жити при даному суспільному порядку, погоджуючись на підпорядкування та обмеження чи ні – існування такого суспільного порядку не означає, що свободі наноситься шкода. Згідно ж "позитивної" концепції свободи обмеження свободи є припустимим, коли сфера свободи одного індивіда обмежується задля забезпечення свободи іншого.

Відповідно до двох тлумачень свободи є і різні цілі у політичній сфері. Для прихильників "негативної" концепції свободи основна ціль усмирити владу, для прихильників ж "позитивної" – отримати її у власні руки. Кожна з цих позицій висуває абсолютні вимоги, які не можна задовольнити повністю. Хоча іманентно "негативна" свобода, – свобода від підкорення волі та владі інших, неминує містити в собі "позитивну" свободу участі кожного члена суспільства на принципах рівності з іншими в детермінації суспільного життя, суспільних ін-

ститутів та політичної сфери. І прикладом поєднання "негативної" та "позитивної" концепції свободи у політичній сфері є ліберальна демократія. За якої влада уряду обмежена правом, а громадяни мають свободу створення асоціацій для обрання свого представника на посаду шляхом вільних виборів через визначені періоди часу. Ліберальна демократія на перший план ставить громадянську свободу, тобто повну незалежність особистого життя індивіда від політичної влади через забезпечення ряду особистих, соціальних та економічних прав: недоторканості особи, свободи совісті, слова, зборів, друку, місця проживання, заняття, господарської діяльності, приватної власності та ін.

О.В. Горбняк, асп., КНУТШ,Київ
oljahorbnjak@mail.ru

РИЗИКИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Швидкість змін в політиці, соціальній сфері, економіці підвищує вірогідність непередбачуваних подій, що вимагає екстремального прийняття політичних рішень, як результат – посилюється нестабільність, що породжує політичний ризик, що є незамінним елементом будь-якого політичного процесу і характеризується невизначеністю політичного середовища, особливим типом взаємозв'язку об'єктивної політичної ситуації і діяльності суб'єкта в ній. Проблема політичних ризиків набуває дедалі більшої актуальності у вітчизняній політології за умов відсутності повної інформації про події чи явища та неможливості прогнозувати розвиток подій.

У словнику Вебстера "ризик" визначається як "вірогідність збитку або втрат", тобто ризик відноситься до можливості настання якої-небудь несприятливої події. Розширене тлумачення ризику ідентифікується з поняттям невизначеності, що означає неможливість точного прогнозування оптимального вектора розвитку складної системи і що несе в собі не тільки вірогідність негативних наслідків, але також і позитивні можливості.

Німецький дослідник Ніклас Луман у праці "Соціологія ризику" запропонував характеристики ризику як явища – "ризик / небезпека". На думку вченого, форма характеристики ризику універсалізує саме поняття "ризик" [Луман Н. Поняття риска / Пер. с нем. А.Ф. Филипова // THESIS. – 1994. – № 5 – С.149]. Іншими словами, ризик трактується як об'єктивний і пізнавальний факт, який може змінюватися незалежно від соціальних процесів і культурного середовища. Та все ж прихильники реалістичного підходу визнають, що ризик може бути помилково оцінений в рамках того чи іншого способу соціальної інтерпретації, оскільки, як вірно зазначав, на нашу думку, американський дослідник М.Дуглас, "небезпеки трактуються як незалежні змінні, а реакція людей на них – як залежна" [Дуглас М. Риск как судебный механизм // THESIS. – 1994. – № 5. – С. 249].

Ризики – невід'ємна складова частина людського життя, які, породжуються невизначеністю і несуть небезпеку. Німецький вчений У. Бек вважає, що ризики породжуються суспільством, до того ж легітимно. Ризики – продукт тієї машини, яка називається прийняттям рішень, а "суспільство ризиків" – це фактично нова парадигма суспільного розвитку [Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. – М., 2000. – С. 292].

Слід погодитися з У.Беком, що породження ризиків є демократичним процесом і створює ефект бумерангу, оскільки, в кінцевому рахунку за межами "поля гри" залишається той, хто "наживався" на ризиках і вважав себе застрахованим від них [Яницький О.Н. Социология риска: ключевые идеи. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.socio.ru/wr/1-03/ynizky.htm>]. Звідси, можна зробити висновок, що виробництво ризиків – це фактор зміни соціальної структури суспільства, який призводить до нового розкладу політичних сил. Тому соціально усвідомлений ризик політично небезпечний, позаяк породжує нові політичні сили, що можуть впливати на соціальні інститути суспільства. На нашу думку, породження ризиків – це фактор зміни соціальної структури суспільства і формування в ньому нового розкладу політичних сил.

Ніклас Луман у праці "Дифференціація" намагався довести, що ризики породжує саме суспільство, розвиваючись як система, оскільки завжди існує "ціле" та залежні від нього "частини" [Луман Н. Дифференциация / Пер. с нем. Б.Скуратова. – М., 2006. – С. 27]. Сутність таких ризиків пояснюється через різними формами диференціації а саме: історично породжена форма ризику, навіть за умов сучасного демократичного суспільства, є сегментарною диференціацією – при рівності суспільних систем відбувається класифікація за походженням, за територією проживання чи за сукупністю обох критеріїв. Важко не погодитися з Н. Луманом, що нерівність, а відповідно і критерій ризику породжує диференціацію на центр і периферію, а також стратифікаційна диференціація, що полягає в розрізненні двох систем, а саме – еліти та простого народу.

Аналізуючи власну механіку породження ризиків, американець Е. Гіденс підкреслював, що на сучасному етапі демократизації світ "структурується" головним чином ризиками, створеними людиною, що пояснюється її бажанням співвіднести своє особисте буття з процесом модернізації. Вчений вважає, що сучасні ризики обумовлені глобалізацією, що породжує взаємозв'язок між ними, а відповідно і стає сутнісною проблемою. Е. Гіденс з метою розв'язання поставленої проблеми вводить поняття "середовище ризику", визначивши найважливіші компоненти цього середовища: суспільні загрози та небезпеки: загроза насилля над людиною в результаті індустріалізації війн; загроза усвідомлення недоцільності людського існування [Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность // THESIS. – 1994. – № 5. – С. 124].

Сьогодні в Україні ми маємо можливість спостерігати ряд ризиків, зумовлених процесом демократизації, а саме, на думку М. Михальченка, – відокремлення влади від народу, визрівання політичного та економічного конфліктів між ними, а в результаті – послаблення держави в цілому, що є недоцільним в умовах демократизації суспільства [Михальченко М. Політичні ризики в сучасній Україні: виклики й відповіді // Політичний менеджмент. – 2007. – № 3(24). – С. 14]. Крім того, ризики в сучасній Україні пов'язані зі станом розвитку політичної, економічної, культурної систем, з відсутністю чіткої позиції представників влади у своїх уподобаннях, невизначеністю вектора розвитку на міжнародній арені. Таким чином, політичні ризики можна охарактеризувати як ситуацію можливої небезпеки чи невдачі політичної діяльності, що досить часто виявляються наслідком державної політики.

Отже, ризики, породжені в суспільстві, пов'язані з вибором певних альтернатив, розрахунком ймовірності їх реалізації, в чому полягає їх суб'єктивна сторона. Цей феномен пояснюється ще й тим, що люди неоднаково сприймають одні й ті ж події та ситуації, масштаби ризику через відмінності психологічних, ідеологічних, моральних орієнтацій та установок. Об'єктивна природа ризик обумовлює можливість присутності багатьох природних, соціальних і технологічних процесів, поліваріантність матеріальних та ідеологічних відносин, в які вступають суб'єкти політичного життя. Об'єктивність ризику в суспільстві проявляється в тому, що це поняття відображає реально існуючі в житті явища, процеси, сторони діяльності. Причому ризик існує незалежно від того, усвідомлюють його наявність, чи ні, враховують або ігнорують його.

*М.Г. Гордієнко, канд. політ. наук, доц., НУДПСУ, Ірпінь
mgordo@bigmir.net*

ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СВОБОДИ В ЛІБЕРАЛЬНІЙ ТА КОНСЕРВАТИВНІЙ ДИХОТОМІЇ

Феномен свободи є важливим артефактом людської цивілізації. У Новий час, як тільки ствердилися його переваги, починається активне вдосконалення теоретичних засад поняття свободи для розширення і зміцнення функціонування відкритого суспільства. Ця вельми фундаментальна проблема глибоко розроблялася такими визначними мислителями як А. де Токвіль, І. Берлін, Р. Арон, Ф. Гаск, Б. Констант, Р. Керк, Ф. Меєр, Д. Г'юм, Е. Берк та ін. Аналізуючи теоретичні концепції вищезгаданих вчених, ми з'ясуємо особливості розуміння поняття свободи крізь призму консервативної й ліберальної парадигми. У період радикальних суспільних трансформацій, які характерні для нашої доби, **свобода потребує не тільки широкого практичного втілення через інститути влади, але й постійних творчих пошуків для її ціннісного наповнення**. Йдеться про те, що свобода без належного морально-етичного авторитету, у відриві від національно-духовних традицій та політико-правового супроводу може привести до анархії чи диктатури.

Дискурс про цінності свободи зазвичай набуває дихотомічного виміру, де виокремлюється негативна "свобода від" і позитивна "свобода для". Негативна свобода полягає в усуненні нездоланих перешкод для реалізації особою своєї волі, відсутності будь-якого тиску, примусу, нав'язування стороннього впливу. Науково тлумачити негативну свободу можна з допомогою аргументів британського філософа І. Берліна, який говорить: "Я вважаюся вільним настільки, наскільки жодна людина чи група людей не втручаються в мою діяльність. Політична свобода в цьому розумінні є лише простором, у межах якого людина може діяти без перешкод з боку інших людей. Якщо люди не дають мені робити те, що я робив би за інших обставин, то саме цією мірою я невільний; а якби внаслідок дій інших людей сфера моєї свободи скоротилася нижче певного мінімуму, мене можна було б охарактеризувати як присилуваного, а то і як поневоленого" [Берлін І. Два концепти свободи // Лібералізм: Антологія / Упоряд. О.Проценко, В.Лісовий. – К., 2002. – С. 533]. Відтак політичної свободи бракує лише тоді, коли люди перешко-

джають нам досягти мети. Негативна свобода закріплюється у правовому полі, що визначає політичну поведінку громадян. Вона відкриває більше шляхів самоствердження людини.

Позитивне розуміння свободи виростає з бажання людини управляти собою і своїм життям, самостійно приймати рішення і втілювати їх на практиці. Спираючись на свої знання, особистий досвід та переконання, індивід може за власним вибором самоутверджуватися через права, свободи, обов'язки та відповідальність за власні дії. Тобто у цьому випадку людина є суб'єктом, а не об'єктом політичного життя. Позитивна свобода додає впевненості та сил індивіду, який має орієнтуватися на власні сили.

Ліберальна концепція свободи ґрунтується на формально-правовій рівності, індивідуалізмі, незалежності, підтримці переважно негативної свободи, розумінні справедливості як відплати за послуги, а спільного блага, як добробуту більшості. Парадигма демократичного тлумачення свободи заснована на соціальній рівності, справедливості, що злагоджують суспільні та економічні крайнощі та протиріччя, колективізмі, прихильності до позитивної свободи, а отже намагання забезпечити легітимні підстави і можливості користуватися широким спектром громадянських прав, можливістю вільно виражати свої думки і захищати інтереси.

Між негативною і позитивною свободою простежуються певні протиріччя. З одного боку, реалізація негативної свободи через розширення приватної сфери "невтручання" держави в життя особистості, на чому наполягав класичний лібералізм, ставить під сумнів свободу для бідних верств населення. З іншого боку, тотальне насадження позитивної свободи, що характерне для радянського досвіду (зрівнялівка, табування приватної власності, монополія на ідеологію) утискає свободу широких верств громадян.

Прагнення до поєднання негативної і позитивної свободи характерне для консервативної політичної доктрини. На відміну від ліберального підходу, консерватори вважають, що "Платон і Аристотель були філософами, які займалися вивченням не безмежної свободи, а розумного врядування. Вони достоту добре бачили руйнівні наслідки хибно спрямованих домагань свободи і дійшли висновку, що краще не домагатися її зовсім, а вдовольнитися сильним управлінням, розважливо налаштованим на мету зробити людей заможними і щасливими. Тепер свобода й добре врядування не виключають одне одного... Свобода – це не засіб досягнення якоїсь вищої політичної мети. Вона сама є найвищою політичною метою. І вона вкрай потрібна не заради доброго громадського управління, а для гарантій в досягненні найвищих цілей громадянського суспільства, як і приватного життя" [Актон Л. Свобода як головна політична цінність // Консерватизм: Антологія. – 2-ге вид. / Упоряд. О.Проценко, В.Лісовий. – К., 2008. – С. 651]. Консерватори вважають, що справжнім провідником нашого буття є Бог. Виходячи з цього, **істина свобода полягає у ско-**
ренні Богові. Якби люди і держава діяли під орудою цих принципів, вони набагато б перевищили ступінь будь-яких демократичних свобод.

Консервативна доктрина позбавлена радикальних крайнощів і доволі прагматично ставиться до політичної свободи. Фундатор класичного консерватизму Е. Берк переконаний: "Свободу особливо слід обмежувати, аби нею оволодіти. Ступінь обмеження за будь-яких обставин неможливо встановити точно... Бо

свобода є добро, яке слід удосконалювати, а не зло, що його слід зменшувати. Вона являє собою не тільки благо щонайвищого ґатунку, а й життєдайне джерело й потугу самої держави, яка має рівно стільки життєвої сили і моці, скільки й свободи" [Берк Е. Що таке справжня громадянська свобода // Консерватизм: Антологія. – 2-ге вид. / Упоряд. О.Проценко, В.Лісовий. – К., 2008. – С. 656]. Висловлюючись образно, це означає, що люди можуть існувати в умовах свободи лише одягнувши моральні пута на свої політичні амбіції. А натури нестримні не можуть бути вільними. Їхні пристрасті кують для них кайдани.

Як відомо тотальною антитезою консерватизму є лібералізм, що абсолютизує демократію, утилітаризм, раціональний прагматизм. Класичний консерватизм робить акцент на духовності, традиції, ієрархії, досвіді, національних джерелах. **Фундаментальна позиція консерватизму – відстоювання абсолютної несумісності між свободою та рівністю.** Така несумісність походить від протилежних цілей цих двох явищ. Основною метою свободи є захист індивідуальної власності, включаючи матеріальне й духовне в житті людини. Провідна мета рівності – перерозподіл і вирівнювання матеріальних і нематеріальних цінностей спільноти. Реалізувати ідею рівності досить складно, оскільки індивідуальний потенціал розуму і фізичної сили є різними від народження. Усі намагання компенсувати цю диспропорцію за допомогою політико-правових чи примусових засобів лише шкодять свободі людей.

Обґрунтувати співвідношення між свободою та рівністю намагалися всі фундаментальні консерватори. Скажімо Е. Берк вважав, що Американська революція була мотивована як бажанням звільнитися від тягара британського правління, так і досягти свободи народу від держави, яка може зажадати нелегітимного втручання у сферу природних прав громадян. А Французька революція, за Берком, від самого початку зробила рівність і націю двома пріоритетними цінностями, кожна з яких може бути інструментом тиранії і руйнації свободи громадян. Вчений вважає, що яacobінци підносили свободу народу до рівня національної спільноти. Тобто **революція переміщує свободу від індивіда до нації, утверджує "свободу для"**. Така свобода необхідна для участі людей у суспільних справах, а не вирішенні проблем конкретної особистості, відмову від індивідуальних інтересів на користь соціальної спільноти. На ній базується революційна концепція "Суспільного договору". Ця парадигма еволюціонує від Руссо до Леніна і відображає колективістську (общинну) інтерпретацію свободи.

Політична свобода в межах ліберальної демократії відображає перехід до "відкритого суспільства" (К. Поппер), індивідуалізму, десакралізованого розуміння світу, розмежування інститутів влади. Забезпечення прав і свобод у цьому випадку здійснюється на антиколективних, суто еґотистичних й індивідуальних засадах, а демократія є лише інструментом гарантій прав і свобод людини.

Таким чином, якщо з боку лібералізму існують постійні домагання розширення політичної свободи, то **консерватори в надмірній свободі більше схильні бачити небезпеки та відчуження.** Головні претензії на адресу лібералізму з боку консерваторів зводяться до того, що лібералізм розмиває історичний досвід, авторитет, традиції суспільства, послаблює його соціальну структуру і сприяє утвердженню тоталітарного правління. **Для консерватизму такі чинники як суспільна диференціація, ієрархія, консенсус, авторитет влади є не-**

обхідними складовими існування свободи. Як говорить В. Липинський: "Свобода без гарантій авторитету – це пустий звук без ніякої вартості" [Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – К.; Філадельфія. 1995. – С. 44]. Отже, свобода в консервативному розумінні визначає динаміку суспільства на основі збереження його національних традицій, звичаїв, культури, що забезпечує політичну стабільність держави.

*Н.М. Данилюк, асп., КНУТШ, Київ
natasha57@mail.ru*

РОЛЬ "АВТОРИТАРНИХ ПОСЛІДОВНИКІВ" У ПІДТРИМЦІ АВТОРИТАРНОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

По мірі зростання інтересу до авторитаризму як перехідної ланки від тоталітаризму до демократії, дослідниками політичних наук все більше приділяється уваги вивченню психології політичних лідерів, економічного підґрунтя авторитаризму, проводяться дослідження особливостей авторитаризму в країнах, що розвиваються.

У західній політичній думці все частіше з'являються дослідження психології так званих "авторитарних послідовників", маючи на увазі базис психології більшої частини населення для існування авторитаризму у конкретній країні. Навіть існує образне визначення поняття авторитаризму як страва, що готується авторитарними лідерами та авторитарними послідовниками [Мунк Джерард. Узгодження політичних режимів: концептуальне дослідження демократизації // Working paper. – 1996. – № 228. – С. 34]. Мається на увазі сліпе підкорення діям лідера, наддовіра та мовчазне погодження на "вільний дрейф" правлячої верхівки у виборі та прийнятті доленосних рішень для всієї країни.

Прихильники (послідовники) авторитаризму традиційно підтримують встановлену владу у їхньому суспільстві, таку як державні структури та установи або ж традиційних релігійних лідерів, як керманичів розвитку країни.

Психологічні характеристики авторитарних послідовників:

1. Високий рівень покори встановленому, легітимному авторитету в їхньому суспільстві (авторитарна покора).

2. Високий рівень агресивності у ім'я авторитету (авторитарна агресія) – не означає збройних виступів проти інакодумців, прихильники авторитаризму проголошують високоморальний спосіб життя і, як яскраво описує їх Боб Алтемеєр, проф. Вінніпезького університету, частіше їх можна зустріти у церкві, ніж у барі. Мається на увазі активне прагнення підігнати життя інших під власні стандарти, розділені стандарти встановленої влади.

3. Високий рівень стандартизації, традиційності у поглядах (стандартизація або традиційність поглядів) – багато зі стандартизованих форм поведінки авторитарні лідери перейняли з релігійних настанов. Наприклад, церква підтримує традиційну сім'ю, де чоловік – голова та основний годувальник родини, дружина – піклувальниця про дітей та побут чоловіка. Авторитарні лідери повністю погоджуються з такою "розстановкою сил" і прагнуть перетворити кожну родину за таким зразком. Авторитарні послідовники також

розділяють таке бажання і цілком впевнені, що за цим зразком має прагнути жити кожна родина, відхилення трактується як "ненормальність".

Прихильників (послідовників) авторитаризму поділяють на лівих та правих (лівокрилі та правокрилі) [Алтемеєр Боб. Авторитаризм. – Вінніпег, 2006. – С. 2].

Ліві – підтримують авторитарних лідерів-революціонерів і ідею перевороту існуючого ладу.

Праві (від англ. right "правильний, законний") – означає не політичної належності (не обов'язково консерватори, хоча частіше за все такими виявляються), а покору та підтримку існуючої, встановленої влади. Праві послідовники авторитаризму – це особистісна риса, а не опис політичних вподобань. Правокрилий авторитаризм це персональна (особиста) риса характеру, так само як сором'язливість чи імпульсивність, комунікабельність чи дратівливість. Така підтримка частіше за все є неусвідомленою, продовженням традиційної поведінки індивіда. Так, наприклад, людина може все життя проживати у країні, де досить довго правлячою політичною силою є ліва, повністю підтримувати ліві ідеї встановленої влади, вступати у дискусії з опонентами чи виявляти більш активну позицію (навіть агресію) у її ім'я. Все це і викриває у цілковитому лівому громадянину правокрилість авторитарного прихильника.

Саме правокрилі авторитарні послідовники є основним об'єктом дослідження вчених, так як їх поведінка становить базис для довготривалого існування авторитаризму.

Існує кілька тлумачень прихильності до авторитаризму як психофізіологічної особливості людини.

Фрейдистське тлумачення авторитарної агресивності ґрунтується на звичці виконання батьківських наказів, неухильного дотримання встановлених норм поведінки, за наявності прихованого внутрішнього протесту у дитинстві, що згодом у зрілому віці трансформується у агресивність в ім'я традицій.

Тлумачення авторитарної агресії Альбертом Бандурою, проф. Стенфордського університету, базується на наявності високого рівня страху перед "Загрозливим світом", Кінцем світу, що вже на порозі нового дня. Дотримання "порядку", неухильне слідування традиційним нормам поведінки ввижається єдиноправильним шляхом.

Більш широке дослідження психології людського базису авторитаризму дозволить ґрунтовніше оцінити особливості розвитку сучасних авторитарних політичних режимів.

А.О. Дашкевич, студ., КНУТШ, Київ*
dashkewitch@yahoo.com

КОНСОЛІДАЦІЯ ДЕМОКРАТІЇ: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТУ ПРОЦЕСУ

В другій половині ХХ сторіччя магістральною тенденцією політичного розвитку країн світу став рух до демократичних політичних режимів. Проте проголошення демократичних політичних принципів не призвело до автома-

* Рецензент – В.М. Федорченко, канд. політ. наук, доц.

тичного ствердження демократії. Демократичний перехід не можна вважати таким, що відбувся, без консолідації встановлених демократичних інститутів. Якщо процес власне переходу передбачає організацію основних інститутів нового порядку, формування та введення в практику нових правил гри, то консолідація полягає в інституціоналізації нових норм та структур режиму, розширенні їх легітимації та усунення початкових перешкод [O'Donnell G., Schmitter Ph. *Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy*. – Baltimore, 1986. – P. 77]. Консолідація фактично означає створення умов, за яких можуть вижити лише демократичні структури, тобто "визначеність процедур" веде до значного обмеження "невизначеності результатів" або практично виключає можливість "недемократичних результатів" [Демократические переходы: варианты путей и неопределенность результатов. Круглый стол // Полис. – 1999. – № 3. – С. 37]. Оскільки демократія є процесом, а не результатом, кожне конкретне суспільство визначає консолідацію демократії як поглиблення її характеристик порівняно із наявним станом. Шедлер розрізняє позитивне визначення демократичної консолідації як рух до поглиблення демократії та негативне – як попередження регресу демократії до недемократичних чи напівдемократичних станів [Schmitter A. What is Democratic Consolidation? // *Journal of Democracy*. – 1998. – Vol. 9. – №2. – P. 95].

О'Доннелл та Шміттер вважають, що сам процес консолідації демократії має включати такі напрямки: швидке обмеження та зведення до мінімуму ідеологічних та інституційних невідповідностей; мобілізація політичних форм громадянського суспільства; розвиток відносно стабільної партійної системи, здатної забезпечити формування відповідального перед народом уряду [O'Donnell G., Schmitter Ph. *Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy*. – P. 73]. Узагальнюючи наявні дослідження, можна виділити такі структурні елементи процесу консолідації демократії: конституційна консолідація як формування на демократичних засадах центральних конституційних органів; представницька консолідація як консолідація представництва інтересів через партії та асоціації громадянського суспільства; інтегративна консолідація як зниження стимулів до неконституційних дій з боку потенційних груп протесту; консолідація громадянської культури, що завершує консолідацію системи встановленням заснованої на демократії громадянської культури. Таким чином, процес консолідації включає зміни на всіх рівнях політичної системи. Структурні елементи таких змін знаходяться в стані взаємодії та взаємовпливу, уможливорюючи та посилюючи трансформаційні процеси щодо один одного.

Існує думка, що процес демократичної консолідації тотожний процесам політичної інституціоналізації. Це можна пояснити з позицій інституційного трактування демократії як такої. Проте в межах транзитологічної парадигми інституціоналізм як домінуючий напрям пояснюється зокрема тим, що інституційна сфера є найбільш пластичним сегментом будь-якого суспільства, змінити який порівняно легко. Певний рівень політичної інституціоналізації, звичайно, необхідний для консолідації демократії. Інституціоналізація передбачає посилення формальних представницьких та урядових структур, визначення та забезпечення чітких правил політичної взаємодії, закріплення засобів демократичного регулювання політичних конфліктів. Проте політичні інститути,

позбавлені представницькості та відповідальності, та система організацій політичного суспільства, яка не слугує комунікації між приватними інтересами та урядом, призводять до швидкої делегітимації демократії [Баранов Н. Современная демократия: эволюционный подход. – СПб., 2007. – С. 96]. Політична інституціалізація, таким чином, важлива не лише формально, але і як засіб формування політичної культури демократії та посилення легітимності демократичної системи. Демократія, в цьому сенсі, є не лише певним способом інституціоналізації політичного устрою, але вимагає відповідного ціннісного забезпечення. А. Мельвіль підкреслює, що аналіз процесів консолідації визначається різними типами факторів та передбачає різні рівні. Аналіз має зосереджуватися на взаємодії політичних партій та організацій громадянського суспільства в межах нових політичних інститутів, а також на особливостях вибору політичних стратегій та тактик. Демократична політія, в свою чергу, має бути підкріплена сукупністю більш широких соціально-класових факторів, як, наприклад, наявність більш менш масового середнього класу. Наступним має бути соціокультурний рівень та вивчення культурно-ціннісних орієнтацій. Не менш важливою є наявність національної єдності та певної національної ідентичності [Мельвиль А. Демократические транзиты: теоретико-методологические и прикладные аспекты. – М., 1999. – С. 59].

Деякі дослідники вважають, що рівень демократичної консолідації можна вимірювати за методиками оцінки демократичності. В межах цього підходу система інститутів та функціонування політичної еліти молодих демократій часто вивчається не як самостійні об'єкти, а в порівнянні з аналогічними феноменами переважно західних демократичних систем. Поняття переходу відображає характеристики змін, необхідних для побудови західної моделі ліберальної демократії, а порівняльні дослідження транзитології фіксують параметри неспівпадіння молодих демократій із певним визначеним стандартом. Проте поняття стабільної демократії та демократичної консолідації не тотожні. Параметри демократичної системи є орієнтирами та можливими результатами процесу демократичної консолідації. Об'єктом аналізу в даному випадку має бути тенденція і спрямованість змін, що відбуваються у кожній, навіть найбільш застійній країні, а не її статичний стан чи статус серед інших країн на певний момент.

Один із факторів "третьої хвилі" демократизації є "ефект снігової кулі" або "синдром імплантованої політичної системи", тобто просте наслідування інституційного устрою ліберальних демократичних країн. Транзитологічний підхід, включно в питанні демократичної консолідації, переважно орієнтований на ліберальну модель як на нормативну. Проте Теорія "глобального демократичного переходу" не охоплює всієї множини та багатоманітності пост авторитарного та посттоталітарного розвитку. Існує думка, що ліберальна модель не є універсальною, а побудова західноєвропейської демократії в принципі можлива не для всіх держав. Позитивний досвід інших державних утворень, перенесений у відмінне геополітичне, політичне, економічне, цивілізаційне середовище, може призвести до внутрішньої дисфункції, делегітимації владної піраміди або до регресу всієї політичної системи.

Можна погодитися з О'Доннелом в тому, що слід говорити не про консолідацію демократії, а про консолідацію демократій, оскільки жоден набір

сучасних інститутів демократії не може бути вичерпним. Більше того, процес демократизації в багатьох перехідних країнах наштовхується на вагомий спротив, який значною мірою пов'язаний із неспівпадінням західних, переважно американської, моделей демократизації та соціокультурними і політичними особливостями країн, що трансформуються [O'Donnell G. Illusions about Consolidation // Journal of Democracy. – 1996. – Vol. 7 – № 2 – P. 17]. У зв'язку з цим все більш поширеним стає погляд на глобальне поширення демократії не як на уніфікацію політичного устрою світу, а як на диверсифікацію демократії, розширення демократичних варіантів розвитку.

М.М. Дем'яненко, асп., КНТЕУ, Київ*
kf@knteu.kiev.ua

ПОПУЛІЗМ В ПОЛІТИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Популізм – (лат. *populus* – народ) – політична позиція або стиль риторики, який апелює до широких народних мас. За сенсом найближчий аналог українською – народник. Від цього кореня в різних мовах світу утворилося багато слів, у тому числі й українські "популярний", "популярність", але незважаючи на всю співзвучність ці поняття зовсім не тотожні. Популізм – поняття, що виражає різні явища. Зокрема, популізмом називалася французька літературна школа поч. ХХ ст., селянські течії і суспільні рухи в регіонах слабборозвиненого капіталізму. Але в переважній більшості наукової літератури популізм вживається саме як політичний феномен.

"Популізм", як політичний термін, виникає в США наприкінці ХІХ ст., так в 1891 році почала існувати "популістська", тобто "народна" партія, яка була створена на протидію до традиційних політичних партій – республіканської та демократичної, а її програма містила в собі ряд традиційних вимог фермерів і робітників. Але невизначеність сутності, цієї політичної сили, призвела до того, що в 1896 році вона влилася в демократичну партію. З цього часу популізм починає розповсюджуватись по всій планеті, знаходячи своє відображення в різних політичних програмах та партіях. Пройшовши значний шлях від свого створення популізм багато видозмінювався і з'являвся на політичній арені в різних своїх формах.

Популізм існує в різних країнах, з різним ступенем становлення демократії. Специфічним чином він проявляє себе в тоталітарному та авторитарному суспільстві. І взагалі, можна зазначити, що чим нижча легітимність влади, тим більше вона використовує в своїй політиці популізм. Популізм базується на твердженні, що народ і влада єдині, влада турбується про інтереси народу, але такі переконання популісти використовують лише з метою маніпуляції свідомістю суспільства, а саме тієї її частини, яка має слабборозвинену правову і політичну культуру.

Слід зазначити, що багато вчених, які досліджують це явище, відзначають, що суть популізму залишається до кінця невизначеною, оскільки вона є

* Рецензент – Ю.І. Кулагін, проф.

складовою багатьох політичних феноменів, втілюється в різноманітні форми та політичні стратегії. Популізм проявляє себе як політична риторика, як стратегія влади, поняття популізму також використовують для визначення політичної діяльності, що ґрунтується на маніпулюванні масовою свідомістю населення і передвиборних обіцянках, для виконання яких немає належних ресурсів. Західні дослідники, серед яких Д. Макре та А. Валіцький, визначають популізм як ідеологію, котра виходить з визнання пріоритету народу на протигагу державі, іншим народам, індивідові. Дослідники популізму, що розглядають його як стиль риторики, що може бути використана різними ідеологіями виділяють "лівий" і "правий" популізм, а також популізм, який базується на ідеях націоналізму, расизму й релігійного фундаменталізму. Існують також різновиди популізму, побудовані на захисті інтересів окремих регіонів або окремих соціальних груп.

Але для всіх проявів популізму як складової політичного життя суспільства можна визначити такі характерні риси:

- ✓ популізм направлений на широкі маси і тому має прості пояснення складних проблем;
- ✓ наявність харизматичного лідера, котрий, як правило, робить вигляд, що керується в першу чергу сподіваннями "простого людини";
- ✓ популізм є складовою виборчої стратегії;
- ✓ основні ідеї популізму – пряма участь народу в управлінні державою, критика бюрократії, недовіра до представницьких і державних інститутів влади;
- ✓ стратегія популіста: наслідки – ніщо, головне одержання якнайбільшої підтримки у даний момент.

Зважаючи на все вищезгадане, а також на те, що сучасна наукова література не має загальноприйнятого визначення цього поняття, можна визначити популізм як сукупність різноманітних позицій, дій і методів, направлених до широких народних мас (зазвичай з низькою політичною свідомістю), і має на меті перекучення або спрощення дійсності задля досягнення певних політичних цілей.

Таким чином, популізм не можна вважати невід'ємним компонентом демократичної політичної культури і практики, самодіяльною і самостійною політичною творчістю мас. Він маніпулює довірою людей у питаннях формування політичних інститутів влади. Для панівної ж групи або класу популізм виступає головним способом утримання мас під своїм ідейним впливом. Утім, будь-який політик, що діє в умовах демократії, має бути до певної міри популістом, тому що його ідеї, задля втілення в життя, мають бути зрозумілі і підтримані масами.

Отже, популізм в політичній теорії та практиці не може мати однозначно позитивні чи негативні характеристики. Питання полягає у програмних цілях, засобах використання популізму в інтересах певних соціальних груп і верств населення, а також яким чином політик-популіст буде виконувати обіцяне і якими будуть результати його діяльності для суспільства в майбутньому.

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЯВИЩ І ПРОЦЕСІВ

Визначальним етапом дослідження в будь-якій науці, зокрема в політології, є вибір специфічних принципів та способів вивчення дійсності, тобто вибір методології, на основі якої будуть отриманні, обґрунтовані та перевірені ті чи інші результати. Її можна розглядати як сукупність різноманітних методів, як систему принципів та орієнтацій, які скеровують загальну стратегію дослідження, а також як вчення про цю систему.

У вивченні та аналізі політичних явищ, процесів та інститутів науковець визначає певну парадигму, яку ще називають методологічним підходом, дисциплінарною матрицею, науково-дослідною програмою – це "визнання усіма науковими досягнення, які протягом визначеного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем та їх вирішення" [Кун Т. Структура научных революций. – М., 1977. – С. 11], це система теоретичних, методологічних, аксіологічних настанов щодо вирішення різноманітних наукових питань.

На сьогодні в політичній науці виникає ситуація, коли наукове знання формується виключно науковим співтовариством, яке здебільшого представлено в університетах. Річі Д.М. наголошує на тому, що політологія представлена конкуренцією наукових співтовариств, таким чином факти і результати, з якими мають справу політологи, не повні і дуже специфічні. Політична наука в ситуації, коли професіоналізм окремих вчених і всього академічного співтовариства загалом не можуть дати суспільству і країні необхідної інформації про політику.

Необхідно враховувати, що суспільно-політичні явища характеризуються динамізмом, нестабільністю, відкритістю, вони здебільшого зумовлені впливом випадковостей, непередбачених зовнішніх факторів. Політична наука має справу зі складною самоорганізованою системою – політичною системою, для дослідження механізмів функціонування якої необхідно застосовувати різноманітні методи.

Можна навести в якості прикладу принцип необмеженої проліферації чи примноження конкуруючих і альтернативних одна одній теорій, який відстоює Феєрабенд П. Він вважає, що дослідник, який прагне глибоко вивчити певну проблему, має "застосовувати плюралістичну методологію" [Феєрабенд П. Избранные труды по методологии науки. – М., 1986. – С. 161]. Стосовно політичної науки це означає, що для більш детального аналізу політики та побудови теорій необхідно використовувати різні науково-дослідні програми. Визначення пріоритетних методологічних підходів, в свою чергу, залежить від внутрішніх переживань дослідника, його віри в науку, його наукової інтуїції (Полані М.).

В цьому контексті можна також наголосити на важливості для політології концепції зростання наукового знання Поппера К., згідно з якою за допомогою чіткого формулювання нових проблемних ситуацій, висунення сміливих гіпотез та їх заперечення, багатосторонньої критики в процесі дискусії відбу-

вається розвиток будь-якої науки. Отже, для того, щоб аналіз політичних процесів та явищ, сформульований в певних теоріях, адекватно відображав дійсність, необхідно не лише обрати необхідні парадигми дослідження, а й знайти їхні слабкі сторони.

В різні історичні періоди розвитку політології домінували ті чи інші засоби наукового пізнання політики. Можна виділити чотири основних етапи розвитку методології політичної науки: 1) класичний період (до XIX століття) – поширені логіко-філософський, дедуктивний, морально-аксіологічний методи; 2) інституційний (середина XIX – початок XX століття) – домінують історичний, порівняльний, нормативно-інституційний методи; 3) біхевіористський (50–70-е рр) – почали застосовуватись емпіричні та кількісні методи, запозичені з різних наукових дисциплін; 4) постбіхевіористський (кінець XX століття) – характеризується поєднанням "традиційних" і "нових" методів, а також впливом міждисциплінарних підходів.

Досі продовжуються суперечки щодо пріоритетних науково-дослідних програм в політології. Існує два основних напрями: "традиціоналістський", який відстоює необхідність використання якісних методів класичної та інституційної політології, та "емпіричний", пріоритетними для якого є кількісні методи.

Для політології як окремої наукової дисципліни, що вивчає політичну систему суспільства та політичну владу в державі, найбільш доцільно використовувати системного, структурно-функціонального, історично-порівняльного та біхевіористського підходів. Такий поділ на переважаючі дослідницькі програми в політичній науці є досить умовним, адже, наприклад, структурно-функціональний підхід є модифікованою конкретизацією системного напрямку, який, в свою чергу, доповнюється міждисциплінарною теорією самоорганізації.

Багатоманитність політичного життя дозволяє конструювати альтернативні картини політичної дійсності, а також використовувати різні науково-дослідні програми. Таким чином, у політології стає можливим детальне та різнобічне вивчення політичних явищ та процесів.

М.В. Дубовик, студ., КНУТШ, Київ*
deleee@bigmir.net

ТОТАЛІТАРИЗМ ТА АВТОРИТАРИЗМ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Класифікація державних режимів на демократичні та недемократичні дає можливість виявити сутнісні сторони державного ладу, суспільне становище особистості, ступінь захищеності громадянських прав та свобод, можливості участі громадян у прийнятті політичних рішень та контроль за діяльністю владних структур.

За даними "міжнародної неурядової організації Freedom House, яка проводить щорічний моніторинг розвитку демократій у світі, у 2008 році держав з ліберально-демократичними режимами – "вільні" – було 89. Поряд з ними нараховувалось 62 "частково вільних" держав та 42 – "невільних", з них 60 %

* Рецензент – В.М. Федорченко, канд. політ. наук, доц.

– населення Китаю". У цих останніх продовжують панувати традиційні автократії (на зразок абсолютних монархій) або ж утвердились сучасні форми недемократичних режимів.

Політичний режим – режим функціонування органів державної влади та інститутів суспільства. Державний режим – режим функціонування та взаємовідносин лише органів державної влади. Державні режими можуть бути демократичними та недемократичними.

Демократичний режим характерний для правової держави. Його способи та методи здійснення державної влади реально забезпечують вільний розвиток людини, захищеність прав та законних інтересів, легальна дія опозиційних партій, участь у здійсненні державної влади тощо.

При недемократичному (чи антидемократичному) режимі відбувається потоптання прав і свобод людини, придушення опозиції, не виключається скасування представницького вищого органу, тобто парламенту, або перетворення його на маріонеткову установу, формування уряду армією, що захопила владу тощо. Основними типами недемократичних режимів є авторитаризм та тоталітаризм.

Авторитарний державний режим (чи авторитаризм) – це недемократичний режим, за якого влада правителя або правлячого угруповання не обмежена законом і не підконтрольна громадянам, котрі усуваються від процесу прийняття рішень. Авторитаризму притаманні ще такі риси: виникнення неконтрольованих владою сфер суспільного життя, всіляке заохочення владою людей до трудової активності тощо. Авторитарними є абсолютні монархії, соціалістичні країни, цілий ряд постсоціалістичних країн, більшість країн, що розвиваються, в Азії, Африці, а також Латинській Америці.

В окремих випадках, у, наприклад, таких країнах Південно-Східної Азії, як Сінгапур, Південна Корея, Таїланд, авторитарна влада показала відносно високу здатність сконцентрувати зусилля та ресурси для розв'язання завдань економічного зростання, проведення радикальних реформ, забезпечивши громадський порядок і не допускаючи деструктивного протистояння групових інтересів. ось в багатьох інших випадках диктатори доводять свої народи до розорення та занепаду.

Тоталітаризм – це повний контроль і жорстока регламентація зі сторони держави над всіма сферами життєдіяльності суспільства і кожної людини, яка опирається на засоби прямого збройного насилля". При цьому влада на всіх рівнях формується закрито, як правило, однією людиною чи вузькою групою осіб з правлячої еліти.

Офіційну теорію в тоталітарній державі, яка дає відповідь на всі питання людини – ідеологія. Основними ознаками тоталітаризму є: монополія однієї партії, контроль держави за всіма сферами життя людей, організовані терор тощо.

Яскравим прикладом авторитарного режиму в сучасному світі є авторитарний режим Білорусі – режим Олександра Лукашенка. За ідеологічною сутністю, режим Олександр Лукашенка – лівий, який добре замішаний на популізмі, що орієнтується на консервацію старої системи [Ріяка В.О., Закоморна К.О. Конституційне законодавство зарубіжних країн: Хрестоматія. – К., 2007]. Інтегральною політико-ідеологічною якістю режиму О.Лукашенко є, на

нашу думку, реакційний, військовий радянський консерватизм, який виражає бойовий дух традиціоналістської свідомості, прагнення будь-якою ціною зупинити в Білорусі розвиток глобальних процесів демократизації та реставрувати в модифікованому вигляді ті вузлові елементи радянського порядку, які робили б навколишній світ "зрозумілим". Білоруський авторитарний режим опирається в основному на емоційну, безумовну підтримку, яка не пов'язана з результатами політичного курсу, який наразі проводиться.

Модель тоталітарного режиму Північної Кореї, на нашу думку, цілком підпадає під це визначення: трудова партія Кореї – єдина в КНДР; ідеологія Чучхе, що нав'язується усіма ЗМІ країни; адміністративно-командна система керування економікою; силові структури, спрямовані на боротьбу як із "зовнішніми" ворогами, так і з "внутрішніми"; масовий терор тощо. Держава гарантує умови для вільної діяльності демократичних політичних партій і громадських організацій". Проте південнокорейський "Політичний словник" говорить: "Свобода вираження може бути широко гарантована тільки під керівництвом партії і контролем держави".

Стаття 60 Конституції Північної Кореї проголошує свободу творчості: "Громадяни вільні у заняттях науковою, літературною і творчою діяльністю". Проте при цьому вони не повинні відходити від методу соціалістичного реалізму.

Хоча, здавалося б, із настанням нової ери розвитку країн світу (крах колоніальної системи, "холодної" війни і т.д.) такі недемократичні режими повинні перестати існувати. Але вони існують у значній частині сучасного світу, однак мають тенденцію до занепаду та заміни їх демократичними системами. Світ переживає нині третю хвилю демократизації, яка, проте, не є незворотним процесом.

П.А. Журавель, студ., КНУТШ, Київ*
zhuravel_petro@bigmir.net

МАНІПУЛЯТИВНІ МОЖЛИВОСТІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ПОЛІТИЦІ

Обмін інформацією є важливою ланкою в системі державного управління, оскільки повнота, якість і вірогідність інформації, що використовується для прийняття соціально-політичних рішень визначає ефективність та дієвість таких рішень. Саме політика, як сфера суспільної діяльності, найбільше потребує засобів масової інформації для встановлення і підтримки постійних зв'язків між її суб'єктами, оскільки вона неможлива без опосередкованих форм спілкування і спеціальних засобів зв'язку між різними носіями влади, а також між державою та громадянами [*Стадніченко О. ЗМІ як чинник демократизації суспільно-політичного життя: українські реалії // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні. – Львів, 2005*].

Насамперед, потрібно відзначити, що засоби масової інформації мають величезний маніпулятивний потенціал. Як відзначає Ж.Бодріяр [*Бодрийяр Ж.*

* Рецензент – В.В. Колюх, канд. політ. наук.

Система вещей. – М., 1995. – С. 136–163], маніпулятивні функції ЗМІ базуються на 5 міфах: 1) міф про індивідуалізм і особистісний вибір; 2) міф про нейтралітет основних соціальних інститутів (уряду, ЗМІ, системи освіти і науки); 3) міф про незмінну природу людини; 4) міф про відсутність соціальних конфліктів (всі конфлікти – суто індивідуальні); 5) міф про плюралізм ЗМІ або про особистий інформаційний вибір.

Згідно цього підходу, дослідники виділяють такі способи політичного маніпулювання: пряма підтасовка фактів; замовчування невігідної інформації; розповсюдження брехні та наклепів; напівправа; навішування ярликів для компрометації політиків чи політичних ідей тощо. Г.Шиллер наголошував, що маніпуляціям ЗМІ сприяють дві форми подачі інформації: а) подрібнення і фрагментація (локалізований підхід до проблеми); б) негайність передачі інформації [Шиллер Г. Манипуляторы сознанием. – М., 1980. – С. 158–183].

Крім того, потрібно наголосити на тому, що маніпулювання широко використовується не лише у тоталітарних і авторитарних державах, але й у сучасних західних демократіях, особливо у партійній пропаганді і під час проведення виборчих кампаній.

Сучасне наукове бачення політичного впливу засобів масової інформації на аудиторію, яка складається з громадян, що є потенційними учасниками виборів, ґрунтується на трьох ключових концепціях: визначення плану діяльності (порядку денного(planning)), спрямування уваги аудиторії (priming) та використання стандартних форм (framing).

Те, що ЗМІ здатні впливати на формування порядку денного, відомо впродовж десятиліть. У 60-ті роки Бернард Коген окреслив цю ідею таким чином: засоби масової інформації не завжди можуть досягти бажаного результату, підказуючи нам, що думати, але вони "беззастережно досягають успіху", підказуючи, "про що ми маємо думати" [Cohen Bernard C. The Press and Foreign Policy. – Princeton, 1963. – P. 13]. ЗМІ допомагають сформувати політичний порядок денний як окремим особам, так і суспільству загалом.

Концепція "спрямування уваги аудиторії" (priming) є подальшим розвитком теорії, відповідно до якої, спрямовуючи увагу реципієнтів на певні питання та події або ж відвертаючи її від інших, засоби масової інформації допомагають аудиторії зорієнтуватися у політичних реаліях.

Концепція "спрямування уваги" передбачає, що засоби масової інформації впливають не лише на те, які питання мають бути у центрі уваги аудиторії, але й на те, як реципієнти мають оцінювати варіанти політичного вибору. Оскільки люди не можуть звертати і не звертають увагу на всю інформацію, яку вони отримують, їх оцінка ефективності діяльності політиків чи окремих політичних питань зазвичай будується на аналізі кількох головних тем, які безпосередньо турбують особу. Оцінка політиків виборцями залежить від того, що перше спадає їм на думку. У такий спосіб, добір ЗМІ певних питань для висвітлення у новинах впливає на критерії, за якими виборці оцінюють роботу владних структур, наприклад президента: "якщо телебачення робить наголос на матеріали, присвячені питанням національної оборони, люди оцінюватимуть ефективність роботи президента переважно за тим, як він, на їхню думку, забезпечує стан національної оборони; якщо перевага віддава-

тиметься матеріалам, що стосуються рівня інфляції, люди оцінюватимуть президента за тим, наскільки він здатний із нею впоратися й утримувати ціни на низькому рівні тощо" [*Iyengar Shanto and Donald Kinder. News that Matters: Television and American Opinion.* – Chicago, 1987. – P. 114-115].

Якщо концепції формування порядку денного і спрямування уваги аудиторії стосуються того, чи висвітлюватиметься, чи ні певне політичне питання за допомоги ЗМІ, то концепція використання стандартних форм (framing) характеризує не менш важливий аспект: як ці політичні новини подаватимуть. Концепція використання стандартних форм є кроком уперед порівняно з концепцією формування порядку денного. Часто ці форми є прихованими, натуралізованими і їх сприймають як щось саме по собі зрозуміле. Не дивлячись на це, вони організаційно необхідні й неминучі, бо саме вони дають змогу журналістам відібрати з безмежного моря потенційних фактів потрібні і створювати зрозумілі комплексні матеріали за умов часових та інших інституційних обмежень. Загалом дослідники, які займаються проблемами стандартних форм, вважають, що новини підтримують і сприяють зміцненню фундаментальних цінностей. Основну їх увагу зосереджено не на тому, як стандартні форми можуть впливати на громадян, а на соціологічних аспектах виробництва новин та моделей подання змісту.

Як висновок, можна підсумувати, що вміле та правильне використання засобів масової інформації відкриває величезний маніпулятивний потенціал. Проте, хоча можливості маніпулятивного використання ЗМІ великі, але не безмежні. Перепонами для маніпулювання є власний досвід людей, а також неконтрольовані владою системи комунікацій (сім'я, друзі тощо). Межі маніпуляції громадською думкою встановлюють уже існуючий стан масової свідомості, сформовані стереотипи та погляди людей.

***А.В. Загородній, студ. КНУТШ, Kuiv
anders_z@ukr.net***

МАРКСИСТСЬКИЙ ТА ВЕБЕРІАНСЬКИЙ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ БЮРОКРАТІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Актуальність дослідження явища бюрократії зумовлена її проникненням майже в усі сфери суспільного життя і, зазвичай, негативним ставленням суспільства до цього явища. Тому, щоби зрозуміти що стоїть за зовнішніми проявами бюрократії, слід зробити спробу окреслити основні підходи до вивчення її феномену. Два протилежних підходи запропонували свого часу К. Маркс і М. Вебер.

Згідно з марксистським підходом, бюрократія – це соціальний організм-паразит, результат соціально-класових антагонізмів і суперечностей, органічно поєднаний з економічними відносинами, політичними структурами та ідеологічними формами свідомості. Бюрократія є формою прояву соціальних протиріч між державою та суспільством. Чинovníки, включені в систему державного апарату, мають свого роду монополію на політичний розум і мораль, і намагаються зняти з себе провину за соціальні протиріччя, і переклас-

ти її на громадян. Маркс називає бюрократію "державним формалізмом" громадянського суспільства, свідомістю та волею держави, особливою корпоратією, або особливим, замкненим суспільством всередині держави, із суворою ієрархічною організацією. Бюрократизм набуває тим більших масштабів, чим авторитарнішим є політичний режим. В умовах авторитарного режиму державний апарат набуває самостійності стосовно суспільства, яке делегує цьому апарату владні повноваження, відокремлюється від нього. Ієрархія бюрократії є "ієрархією знання" – чиновники, які займають вищі посади, у вирішенні одиничних нагальних проблем часто покладаються на чиновників, які знаходяться нижче за посадою. Нижчі кола в усьому довіряють верхам, коли йдеться про розуміння загальних речей, і ніяк не можуть вплинути на курс, який проводить їхнє керівництво. Відповідно, ефективність функціонування бюрократичного апарату управління є сумнівною.

На відміну від Маркса та його послідовників, Вебер бачив коріння бюрократії не стільки в площині соціально-економічних відносин, скільки в суспільній потребі соціальної структурованості й організації, тобто бачив у ній організаційний аспект панування.

Вебер також охарактеризував принципи, на яких ґрунтується та за якими функціонує бюрократія. Основних принципів чотири:

1) принцип закріплених у нормативних документах офіційних посадових повноважень, які регулюються правилами, тобто законами або адміністративними приписами.

2) право віддавати розпорядження, необхідні для виконання обов'язків, яке надається в установленому порядку та суворо обмежується правилами здійснення примусових, фізичних, моральних та ін. засобів впливу, якими можуть бути наділені офіційні особи.

3) регулярне та безперервне виконання вказаних обов'язків та здійснення відповідних прав, що спирається на методичне забезпечення: на роботу приймається лише той, хто має необхідну кваліфікацію.

4) принцип ієрархії та рівнів повноважень посадових осіб. Чиновники які стоять на більш високому щаблі здійснюють нагляд за тими, хто займає більш низький щабель.

Вебер вважає, що бюрократичний спосіб організації управління справами "в чисто технічному відношенні наближається до найбільш досконалої праці в сенсі точності, постійності, дисципліни, підтягнутості й надійності, інтенсивності та екстенсивності праці, в її формально універсальній застосовуваності до будь-яких задач. В усіх цих значеннях воно є найбільш раціональною формою панування" [Вебер М. Типи господства // Хозяйство и общество]. Відповідно, капіталістичне суспільство на нинішній стадії свого розвитку потребує бюрократії в якості ядра управління масами. Капіталізм і бюрократія – два елементи, поєднання яких забезпечує державі існування в найбільш раціональній формі.

Отже, в якості висновку слід зазначити наступне. Спільним і для Маркса, і для Вебера є розгляд ними бюрократії в якості державного апарату управління, специфічної форми суспільної організації. Спільним є також бачення характерних для бюрократії рис, а саме корпоративного характеру, жорсткої ієрархії всередині бюрократичного апарату управління. Однак, якщо для Ма-

рка та його послідовників бюрократія є паразитичним утворенням, яке виникає та розвивається підчас і внаслідок класових суперечностей і конфліктів, то Вебер розглядає бюрократію як спосіб раціональної організації держави, як необхідне для неї та суспільства явище. Тоді як Маркс вважав бюрократію неефективною, то Вебер бачив у ній найбільш раціональну форму панування та модель управління.

А.П. Зизина, студ., КНУТШ, Київ*
Nast9182@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА ЗА КЛАСИФІКАЦІЙНИМИ ОЗНАКАМИ М. ВЕБЕРА

Політичне лідерство – процес взаємодії між людьми, в ході якого наділені реальною владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство (чи певну його частину), котра добровільно віддає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав.

Знання про політичне лідерство істотно розширює і поглиблює його типологія, яка може здійснюватись за різними ознаками. Загальновизнаною є типологія М. Вебера, яка й досі зберігає свою актуальність. Варіант, запропонований М. Вебером, базується на ідеальних типах панування. Він розумів під лідерством вид авторитетного, владного керівництва, зміст якого полягає в здатності віддавати накази і викликати покору. В якості підстави типології лідерів він використовував поняття авторитет, тобто "Вірогідність того, що накази зустрінуть покору у певній групі людей". М.Вебер виділив три типи лідерства: традиційне, раціонально-легальне та харизматичне, яким відповідають три ідеальних типи легітимності політичної влади.

Традиційне лідерство спирається на механізм традицій, ритуалів, силу звички. Звичка підкорятися заснована на вірі в святість традицій та передачі влади в спадщину. Право ж на панування лідер набуває завдяки своєму походженню. На звичці підкорятися владі, вірі в її божественний характер і священне право престолонаслідування, заснований авторитет вождів, старійшин, монархів і царів. Традиційний тип легітимності і, відповідно, традиційний тип лідерства зберігся до теперішнього часу, хоча і помітно трансформувався. До нього належать режими монархічної влади в таких країнах як Непал, Саудівська Аравія, Оман, Йорданія, Кувейт.

Раціонально-легальне лідерство спирається на уявлення про розумність, законність порядку обрання лідера, передачі йому певних владних повноважень. Його влада ґрунтується на зводі правових норм, визнаних усією громадою. Компетенція кожного носія влади чітко окреслюється конституцією і нормативно-правовими актами. В раціонально-легальному суспільстві легітимність влади ґрунтується на вірі учасників політичного життя в справедливість існуючих правил формування влади. Інститути влади в своїй діяльності підкоряються закону. Мотивом підпорядкування населення владі є раціона-

* Рецензент – М.І. Хилько, д-р філос. наук, проф.

льно свідомий інтерес виборця, який висловлює його на виборах, голосуючи за ту чи іншу партію, лідера.

Харизматичне лідерство засноване на вірі в богообранність або у виняткові якості конкретної особистості. Харизма – це здатність вести за собою маси без допомоги інструментів влади. Особливість харизматичної влади полягає в тому, що вона позбавлена будь-яких об'єктивних підстав, тобто не спирається, наприклад, на закон чи традицію, а існує завдяки винятковим особистим якостям харизматичного лідера, віри в нього. Часто образ такого лідера свідомо формується в суспільстві на основі бажань і уявлень, які переважають в більшій частині населення. Харизматичний лідер являє собою інтерес для сучасного політичного аналізу. Харизму в тій чи іншій мірі має багато політичних лідерів. Але XX століття показало, що лідери з харизматичним якостями можуть перетворюватися на фюрера, полубожественного вождя, чий образ викликає одночасно страх, любов і захват. Сучасні харизматичні вожді породжуються масовими рухами протесту. Необхідність у харизматичному лідері зазвичай проявляється в період соціальних криз, коли традиційні владні інститути дають збій і не в змозі адекватно реагувати на змінені умови і приймати нестандартні рішення. Роль харизматичних лідерів підсилює дві обставини. По-перше, розвиток засобів масової інформації дає лідеру можливість напряму звертатися до мільйонів людей і використовувати свої якості демагога. Друге – криза масових партій і в цілому ослаблення партійного впливу на виборців. Харизматична влада нестабільна, оскільки заснована не на традиції або законі, а на вірі в харизму лідера, в місію, яку цей лідер повинен виконати, і здатність до виконання якої, він змушений постійно доводити.

Отже, сутність політичного лідерства М.Вебер розкриває через свою типологію, яка й досі є актуальною. Але вона носить більш абстрактний, ніж реальний характер, адже сам автор зазначав, що рідко можна зустріти "чистий" тип політичного лідерства, найчастіше вони співіснують.

А.П. Зинич, студ., КНУТШ, Київ*
zynych@mail.ru

ДЕСТРУКТИВНІ ЧИННИКИ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

Невід'ємною частиною політичного процесу є політичний конфлікт як складовий елемент політичної дії, оскільки він становить собою прояв і результат конкурентної взаємодії двох чи більше сторін, які змагаються одна з одною за розподіл та утримання ресурсів влади, повноважень та благ.

Вивчення феномена політичного конфлікту – його джерел, причин, мотивів, способів протистояння сторін, передбачає виявлення позитивних і деструктивних конфліктогенних чинників. Аналіз чинників конфліктогенного характеру необхідний для точного складання прогнозів можливого виникнення політичного конфлікту, його спрямованості і своєчасного попередження.

* Рецензент – М.Д. Кляшторний, канд. філос. наук, доц.

Поряд із позитивними сторонами політичного конфлікту, такими як: посилення соціального контролю за прийняттям і здійсненням рішень, здатність сигналізувати про негаразди в тій або іншій сфері життя, відігравання ролі стимулятора швидких і глибоких змін у суспільстві, сприяння виявленню або зміні лідерів політичного процесу все помітніше виявляються його деструктивні наслідки, які приводять до руйнування політичних інститутів суспільства, насильницьких методів ведення політичної боротьби і т.д.

Одна з деструктивних функцій політичного конфлікту полягає в тому, що він у процесі свого розгортання і загострення боротьби за владу здатний різко ослабити політичну систему, в якій зіштовхуються між собою конкуруючі політичні сили, а сама боротьба може прийняти насильницькі форми. Інша негативна, деструктивна функція політичного конфлікту полягає в тому, що при різкому ослабленні інститутів влади і поглибленні соціально-економічної кризи, що посилюється протистоянням політичних сил, до влади в даній політичній системі може прорватися екстремістське угруповання, здатне своїми активними діями повернути назад цивілізаційно-культурний розвиток країни й її народу.

Конфлікт є наслідком декількох причин. Наприклад, політичний конфлікт у певній суспільно-політичній системі може бути зумовлений спільною дією відразу декількох причин: обмеженістю матеріальних ресурсів, за володіння якими виникає суперництво між різними індивідами та їх групами; майновим і соціальним розшаруванням суспільства, наслідком чого стає більш широке володіння однією групою можливостями доступу до цих ресурсів, ніж іншими соціально-політичними групами. Конфлікти можуть також виникати не тільки внаслідок дії об'єктивних причин (нестача ресурсів, соціально-майнова нерівність, відмінність соціально-політичних позицій, що є суперниками індивідів та їх груп і т.д.), але і можуть бути детерміновані рядом суб'єктивних чинників. Зокрема, конфлікти в суспільстві, на мій погляд, нерідко виникають внаслідок існуючої відмінності між окремими індивідами та їх групами в інтересах і потребах, у ціннісних орієнтаціях, у політичних перевагах і симпатіях. "Конфлікти особистісного плану, – зазначає Р.Немов, – попереджати і усувати важче, ніж ділові, оскільки вони засновуються на глибоких внутрішніх протиріччях, які пов'язані з рисами характеру, з поглядами на життя, з переконаннями і соціальними установками" [Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: в 3 кн. – 4-е изд. – Кн. 2.: Психология образования. – М., 2000].

Для запобігання або попередження виникнення політичних конфліктів деструктивного, руйнівного характеру, на мою думку, необхідно провести такі заходи:

1. Здійснення державними органами своєї діяльності в суворо правових межах, в межах предметів ведення і компетенції, з використання правових процедур вирішення політичних суперечок і колізій.

2. Зміцнення, упорядкування і вдосконалення правового статусу державних органів та інших інститутів політичної системи, включаючи партії, громадські організації і рухи, місцеві органи управління і самоврядування.

3. Встановлення, нарівні з правовими нормами і політичними норм – певних відносин, що не мають юридичного характеру, не регулюючи політичну поведінку різних соціальних груп суспільства, партій і рухів, в тому числі й усних домовленостей між політиками.

4. Уважно відстежувати і правильно оцінювати, домінуючі тенденції в розвитку соціальної структури і співвідношенні політичних сил в процесі розвитку суспільства.

5. Встановлення ефективних зв'язків владних структур з громадськими організаціями громадян, що беруть участь у політичних процесах, а також здійснення діалогу з опозиційними партіями, організаціями і рухами.

С.І. Ілляшов, студ., КНУТШ, Київ*
deus_4el@mail.ru

ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ СВІТОВИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Процес глобалізації має цілу низку різних аспектів та сторін: це глобалізація економічна (розповсюдження економічних моделей, створених у Західних країнах, на інші регіони світу), політична (розповсюдження принципів демократії західного зразка, який пропонує суверенітет особистості по відношенню до суспільства і держави, право вибору тощо), глобалізація культурна, тобто форсування загальних для всіх культур світу форм і структур, що б могли забезпечити комунікацію між окремими індивідами, між групами та між індивідом і групою. Хоча процес глобалізації не можна зводити до переліку тих сфер суспільного життя, на яких він найяскравіше відбився, все ж більшість дослідників, як західних, так і пострадянських сходяться на тому, що сучасна глобалізаційна модель є так званою "вестернізацією", що досить помітно відображається на політичному житті як окремих країн і регіонів, так і всієї земної кулі в цілому.

Така постановка питання дає можливість чітко зрозуміти, що без певної теоретичної бази стосовно співвідношення політики із світовими глобалізаційними процесами подальше прогнозування і планування політичних явищ та подій стане просто неможливим. Аналогічний висновок можна зробити і відносно самої структури політичної сфери суспільних відносин, особливостей її регулювання тощо. Сучасні тенденції розвитку інформаційно-комунікативних технологій, економічних систем, систем цінностей та культурних і філософських парадигм, з одного боку, потребують нових політичних та адміністративних методів управління, організації і контролю, а з іншого, – стимулюють процеси політичних трансформацій відповідно до оновлених потреб людства. Розгляд в даному аспекті політики безвідносно до її взаємодій із іншими сферами життя видається просто абсурдним, оскільки саме в умовах глобалізації така взаємозалежність стає ще більш вагомою і нероздільною.

Якщо розглядати глобалізацію як наслідок інтерналізації економічного і політичного розвитку країн світу [Мунтян М.А. Глобализация: что это такое? – [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.perspektivy.info/oykumena/kotel/globalizaciya_chno_eto_takoe.htm], то очевидним стає факт визначально-го впливу сучасної світової економіки на трансформації політичного характе-

* Рецензент – М.І. Хилько, д-р філос. наук, проф.

ру, що проглядаються фактично на усіх рівнях: зміна моделей політичного регулювання економіки (звуження повноважень держави у контролі над ринком), вироблення стабільних каналів міжнародної торгівлі-обміну, створення законодавчої бази для розбудови усіх рівнів соціальної інфраструктури, що б могла забезпечити людські потреби в нових економічних умовах. Лібералізація торгівлі та ринкових цін, здійснення жорсткої фіскальної політики, дерегуляція підприємницької діяльності, скорочення господарських функцій держави, приватизація державної власності та стабілізація фінансової системи, в першу чергу, за рахунок розширення експорту – найважливіші, проте не єдині необхідні зміни, що повинні змінити політичну картину будь-якої держави.

Якщо ж пов'язувати процеси культурної та інформаційної глобалізації з політикою, то неможливо не зачіпати теми науково-технічного прогресу, що став майже не лозунгом "звуження світу", та теми масового суспільства, яке на даному етапі розвитку людства виступає у ролі панівного типу соціальної організації та форми колективної свідомості. Частково як перше, так і друге призводять до спрощення політичної діяльності шляхом введення електронних схем обліку, різноманітного контролю, реалізації ідеї електронного уряду. З іншого боку, дана тенденція може призвести і до росту деспотичних тенденцій у перетворенні політичних режимів (тотальний контроль над суспільством, удосконалення маніпулятивних методів, повний контроль над інформаційним простором). Так само сумнівною виглядає теза про якнайбільшу лібералізацію прав громадянина та загалом суспільно-політичного життя людей: глобалізація як уніфікація та ієрархізація політичних систем викличе неодмінне ослаблення демократичних структур та інститутів громадянського суспільства [Рашковский Е., Хорос В. Мировые цивилизации и современность // МЭМО. – 2002. – № 1. – С. 18].

Певно, можна навіть і не казати про вплив глобалізаційних універсалізаційних процесів на картину нової міжнародної політики, яка в більшій мірі, ніж коли-небудь раніше, залежить від неполітичних на перший погляд факторів. Сучасний світ неможливо уявити без розподілу сфер впливу окремих держав та регіонів, без полярності поглядів на перспективи розвитку світу тощо. Все вагомішу роль починають відігравати міжнародні організації, діяльність яких в деякій мірі передбачає певне втручання у внутрішні справи окремої держави, а рішення яких носять зазвичай наддержавний характер і є обов'язковими для виконання всіма країнами-членами таких організацій.

Глобалізація – це замаскована форма ідеології глобалізму, що використовує об'єктивні тенденції світового розвитку для обґрунтування пріоритетів егоїстичних національних інтересів "грандів" сучасних міжнародних відносин та для виправдання політики гегемонізму в планетарних масштабах. Можна зробити висновок, що політичне життя суспільства ХХІ століття зазнає зараз і ще зазнає численних змін, якісний характер та наслідки яких можна буде оцінити лише після детального осмислення проблеми та її теоретично-концептуального викладу.

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ДЕМОКРАТИЧНОГО РЕЖИМУ

Демократичний режим – це форма організації суспільно-політичного життя, заснованого на принципах рівноправності його членів, періодичної виборності органів державного управління і прийняття рішень у відповідності з волею більшості.

Основними ознаками демократичного політичного режиму є:

- ✓ наявність конституції, яка закріплює повноваження органів влади й управління, механізм їх формування;
- ✓ визначено правовий статус особистості на основі принципу рівності перед законом;
- ✓ поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову з визначенням функціональних прерогатив кожної з них;
- ✓ вільна діяльність політичних і громадських організацій;
- ✓ обов'язкова виборність органів влади;
- ✓ розмежування державної сфери та сфери громадянського суспільства;
- ✓ економічний та політичний, ідеологічний плюралізм (заборони торкаються лише антилюдських ідеологій).

Демократичний режим характеризують високий рівень суспільного самоврядування, переважаючий консенсус у відносинах між владою й суспільством. Одним із головних принципів демократії є багатопартійність. У політичному процесі завжди бере участь і опозиція, яка виробляє альтернативні політичні програми й рішення, висуває своїх Претендентів на роль лідера. Сутнісними ознаками демократії є електоральні (лат. *elector* – виборець) змагання, можливість розподілу інтересів, націленість на консолідацію суспільства. За демократії держава функціонує заради громадян, а не навпаки, існують умови для подальшого розвитку громадянського суспільства. Найраціональніше розуміти демократію як форму політичної самоорганізації суспільства, що означає певну дистанцію між державою та суспільством. Вона є не лише технічним аспектом певних реформ, а й шкалою цінностей, системою життя, основні постулати якого – рівність і права людини. За демократії немає місця застою, ідеологія не заступає демократичні цінності, плюралізм є джерелом влади, забезпечений абсолютний примат суверенітету народу.

Конституція держави, що стала на шлях демократії, повинна виконувати три основні завдання:

- ✓ фіксувати певну форму правління;
- ✓ закріплювати й виражати згоду народу;
- ✓ регламентувати повноваження урядових структур.

І найголовніше – слід спочатку усвідомити демократичні цінності, а вже потім втілювати їх у політичній діяльності.

* Рецензент – Д.В. Helіna, канд. політ. наук, доц.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІФІВ У СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Сучасна людина живе у світі рекламних технологій, які постійно й непомітно впливають на її як свідомість, так і підсвідомість. Величезну роль відіграє не стільки певний предмет, скільки створений навколо нього ореол. Людина бачить предмет крізь образ, який створився в неї в голові раніше. Багато факторів впливають на формування цього образу. З одного боку – це архетипи колективного несвідомого, які незалежно від нашої волі формують у нас певні уявлення про речі, створюють образи предметів. Інший бік – спеціально розроблена інформація, що розповсюджується з певною метою. Якщо не існує такої точки зору, з якої інформація виступала б істинною, тоді це – омана. Однак, якщо можна знайти певні точки зору, з яких інформація хибна, але в той же час є певні точки зору, з яких вона істинна, при цьому є зацікавлені в певній інтерпретації особи, – це і є умовою виникнення сучасного міфу.

Основні властивості сучасного міфу проявляються у злитті реального та ідеального, спираючись на несвідоме (наприклад, на особливу довіру до дітей та тварин), синкретизмі сприйняття, коли явище не підкоряється законам формальної логіки. Важливою якістю сучасної міфології є імперативність думки, тобто міф спонукає до певної дії самим фактом існування у свідомості, він керує нашою поведінкою, формує нашу поведінку.

Говорячи про міфи ми повинні враховувати, що вони не з'являються спонтанно, само по собі. Хоча б тому, що однією з функцій влади є необхідність давати людям і надію, і мету, а, можливо, і ілюзії. Але, у кожному разі, – брати участь у створенні позитивного міфу, що мобілізує. Якщо ж владні еліти не можуть нав'язати суспільству потрібний у цей момент міф, або дооформити уже існуючий, направивши його сприйняття в потрібне русло, вони втрачають не лише "владу над розумом", але й політичну легітимність. Міфи є підґрунтям ілюзорної картини світу, створюваної маніпуляторами. Для поширення політичних міфів технологія маніпулювання передбачає використання багатого арсеналу методів впливу на свідомість людей. Нині жодна президентська чи парламентська виборча кампанія не обходиться без маніпулювання, основною найпоширенішою та найефективнішою зброєю яких є засоби масової комунікації. Останнім часом для створення та закріплення міфологічних образів використовуються розробки з психолінгвістики, сугестивної лінгвістики, нейролінгвістичного програмування, еріксонівського гіпнозу тощо.

Інформаційне суспільство є достатньо пристосованим для міфологізації політичного життя, оскільки однією з головних функцій міфологічного світобачення є зняття і згладжування сутнісних суперечностей суспільної свідомості. Технології, що застосовуються засобами масової інформації, формують міфологічне світобачення через творення певної віртуальної реальності. Факти, що суперечать міфологічній картині світу, відкидаються як несуттєві чи неіснуючі, натомість усі інші повідомлення використовуються як ключові, найсуттєвіші, визначальні.

У створюваній міфологічній картині світу зникають суперечності та варіативність їх розв'язання. Політичні міфологеми через "присвоєння" подіям, явищам, суб'єктам процесів ознак "хороший – поганий" вибудовуються на протиставленні добра і зла. Це призводить до того, що нагальні соціальні проблеми не вирішуються, а знімаються, що дозволяє не просто впливати на громадську думку, конструювати політичні та соціальні міфи, а й використовувати їх як засіб "мобілізації електорату". Непохитність міфологізованих уявлень про явище, процес чи особу обумовлена й тим, що в міфі вони завжди ототожнюються з моральним ідеалом. Тому будь-яка критика та об'єктивний аналіз втрачають сенс через те, що міф, поєднуючись з моральним ідеалом, сам стає вищою інстанцією будь-яких оцінок. У такий спосіб міф не лише впорядковує інформаційні потоки, але й набуває ознак передбачуваності подій. Він спонукає до наслідування певних зразків поведінки. Пронизуючи суспільну свідомість, міф здатен стабілізувати політичне середовище, зменшити рівень невизначеності політичних процесів.

На відміну від стереотипу, в якому у спрощеній формі відзеркалюється певний доволі складний елемент дійсності, міф набагато складніше явище психічного життя. На думку видатного радянського філософа М. Мамардашвілі, міф – це машина культури, що перекидає місток від природного стану людини до цивілізації, конструює саму людину. Міф управляє людиною, створює для неї особливу – міфологічну реальність. Безкінечний потік інформації, навала символів, образів, "картин" сприяє міфологізації свідомості людини, оскільки міф постає стійкою структурою й дозволяє запровадити певну впорядкованість до хаотичної "картини світу". Міф виявляється тією самою "реальністю", в яку людина відверто хоче вірити.

Російський учений А. Цуладзе виокремив два види політичного міфу. Технологічні міфи. Вони створюються для реалізації конкретних політичних завдань. Це "міфи на один день" або псевдоміфи, оскільки не мають укорінення в архетипах. Натомість "вічні" або архетипні міфи глибоко укорінені в ментальності народу – архетипах, які виступають енергетичним зарядом міфу. Як влучно зауважила російська дослідниця О.Г. Рюмкова, політичний міф – це архетипічна конструкція, яка визначає існування певної політичної системи та претензії на особливу роль у цій системі особистості або групи. За умови кризових ситуацій суспільство може через міф відновлювати картини світу що були зруйновані та опановувати їх знову. Головна роль політичного міфу – це відновлення зруйнованого соціального світу та подолання світоглядної кризи. Отже, якщо при конструюванні політичні міфи не спиратимуться на архетипи й не відображатимуть компонентів міфу традиційного, то міфічні конструкції (міфологеми) що виникатимуть не будуть сприйняті масовою свідомістю.

Міф забезпечує вихід до важелів управління масовою свідомістю заумови гострого дефіциту владних ресурсів. Тобто політичний міф містифікує (спотворює) політичну реальність утворюючи у такий спосіб своєрідний структурний елемент свідомості – міфосвідомість, яка дозволяє спростити сприйняття складного світу політики, завдяки цілісним і гармонійним уявленням заснованим на вірі, а не на логічному знанні, яке просякнуте внутрішніми суперечностями. Міфосвідомість дозволяє "олюднити" владні відносини,

змалювати їх як арену боротьби сил добра і зла, справедливості та несправедливості, й у такий спосіб, сприяти самоідентифікації особистості, вибору певних симпатій та антипатій, реакцій і дій. У процесі політичної боротьби дуже часто створюються ідеологічно маркіровані міфи, які використовуються різними групами у їхній боротьбі за владу. У такому випадку міфи постають як конкуренти в ідеологічній боротьбі за міфосвідомість.

Навідміну від ідеології, міф концептуально не оформлений. Його зміст постійно змінюється і не тотожний самому собі.

Особливість функціонування міфів у системі сучасної комунікації полягає в тому, що міфологічне мислення визначено як один зі способів освоєння сучасною людиною явищ навколишнього світу. Адже міфологізація як суспільне явище виступає невід'ємною частиною життєдіяльності сучасного суспільства. Міф як політичний інструмент дозволяє докорінно зламати ситуацію, що склалася на політичній арені, різко змінити громадську думку, перерозподілити владні ресурси, отримати вихід до нових вагомих важелів влади. Міф спонукає до певної дії самим фактом існування у свідомості, він керує нашою поведінкою, формує нашу поведінку і має величезний вплив на психіку людини завдяки активному поширенню через засоби масової комунікації. Засоби масової комунікації відіграють першочергову роль у розповсюдженні та підсвідомому насадженні штучних міфологічних концепцій, а також виступають як творці міфології сучасності.

М.Г. Каращук, ст. викл., КНТЕУ
kf@knteu.kiev.ua

ІНТЕРНЕТ І ДЕМОКРАТІЯ

Новий етап у розвитку теорії демократії наступив на рубежі 80–90-х років у зв'язку з розвитком якісно нових інформаційних технологій і перш за все Інтернету, які відкрили, на думку вчених, нові перспективи демократизації політичної сфери. Саме в ці роки політичний лексикон збагачується цілим рядом понять, які акцентують принципово новий характер позитивних тенденцій у світовій політиці, породжених прогресом інформаційних технологій: "кібердемократія", "цифрова демократія", "віртуальна демократія", "електронна республіка" тощо.

Завдяки Інтернету істотно зростає рівень особистої свободи індивіда і радикально змінюється характер відносин між правителями і керованими. Іншими словами, все більша інтернетизація сучасного світу позбавляє правителів монополії на інформацію, яка завжди була одним з основних ресурсів влади. З розвитком Мережі розширюється область суспільного і, зокрема, сфера доступної уваги громадськості політики і політичної інформації. При цьому Інтернет перетворює людину з пасивного об'єкта інформування не тільки на активного, самостійного суб'єкта відбору плюралізованої маси інформації, але й повноцінного учасника самого процесу розповсюдження інформації, який важко піддається зовнішньому контролю і регулюванню. Дозволяючи індивіду одержувати надзвичайно швидкий, який практично не знає будь-яких посередників,

доступ до різних джерел інформації, Всесвітня Мережа обумовлює децентралізацію влади, сприяє послабленню вертикальних, ієрархічних моделей соціальної організації і подоланню відчуження мас від повсякденного політичного процесу. В той же час багаторазово зростають можливості розширення і зміцнення системи горизонтальних суспільних зв'язків. Прилучаючись до новітніх комунікаційних технологій, громадяни одержують виключно ефективний засіб самоорганізації і, в тому числі, політичної самоорганізації, яка дозволяє активізувати їх участь у суспільно-політичному житті.

Ці і деякі інші притаманні Інтернету властивості привели до появи цілого ряду тез, які конкретизують загальну оцінку теперішньої стадії інформаційної революції як фактора демократизації сучасного світу. Мова в даному разі йде про сучасні демократичні країни. Отже, є всі підстави стверджувати, що розвиток інформаційних технологій, і перш за все Інтернету, веде до:

- ✓ послаблення інформаційної залежності мас від традиційних ЗМІ, які препарують інформацію у відповідності зі своїми цілями і, відповідно, до послаблення маніпулятивної ролі мас-медіа та розширення діапазону доступних громадянам думок;

- ✓ подолання характерних для сучасного суспільства тенденцій соціальної роздробленості;

- ✓ появи у широких верств населення реальної можливості брати участь в обговоренні суспільно-політичних проблем, що їх хвилюють;

- ✓ збільшення відкритості і транспарентності політичних інститутів і політики в цілому;

- ✓ розширення можливостей взаємодії громадян з урядовими органами, що, революціонізуючи систему зв'язків між суспільством і владою і роблячи почутим голос рядових людей, змінює саму тканину демократичного процесу;

- ✓ виникнення нових, більш ефективних механізмів політичної мобілізації мас, які забезпечують оперативну організацію і координацію дій політичних однодумців, підвищують шанси невеликих партій і представників політичних меншостей, які одержують можливість звертатися до широких масових аудиторій [Вайнштейн Г. Информационная революция и демократия: ожидания, реальность, перспективы // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 7–8. – С. 15].

На основі вище викладного, можна говорити про те, що Інтернет, уособлюючи сьогоденніший стан інформаційних технологій, дійсно має (з точки зору впливу на систему політичної демократії) значні переваги над інформаційними технологіями 60 – 80-х років минулого століття. Більше того, Інтернет розглядаються багатьма сучасними авторами як фактор такої радикальної трансформації політичної системи, яка дозволяє в нових умовах повернутися в золотий вік прямої демократії. Їм вимальовується картина принципово нового демократичного світу, населеного інформованими, політично компетентними, такими, що мають можливість постійно проявляти свою політичну активність громадянами, включеним в загальний простір "інформаційної демократії" і здатними і ході взаємних комунікацій приймати через комп'ютеризоване волевиявлення політичні рішення, які були до цього часу прерогативою професійних політиків.

Таким чином, є підстави стверджувати, що за допомогою Інтернету, внаслідок виникаючих на його основі небачених можливостей спілкування лю-

дей, які не обмежуються географічними і часовими кордонами, світ в цілому, і демократичні країни зокрема, одержують надійний засіб досягнення суспільного єднання і включення широких мас в єдиний соціальний простір.

В той же час в міру осмислення накопичених конкретних фактів стосовно реальної ролі Інтернет-технологій в політичному процесі останнім часом серед вчених-політологів посилюються голоси скептиків, які піддають сумніву занадто оптимістичні твердження про настання нової ери політичної демократії. Як показує досвід сучасного життя, зміни у співвідношенні влад у сучасному суспільстві, симбіоз політичної, економічної і інформаційної влад, домінування у їх функціонуванні методів маніпулювання можуть призвести до якісного переродження політичного ладу при збереженні ним зовнішньо демократичної оболонки. Такого роду модель суспільства, яка вже вимальовується в деяких країнах в результаті посилення маніпулятивних тенденцій, ще не має якісних окреслень. Вона носить значною мірою гіпотетичний характер і поки що не одержала однозначної назви. Одні автори називають її "медіократія", інші – "інформаційний фашизм", треті – "інформаційний тоталітаризм" [Пугачев В.П. Информационный тоталитаризм как перспектива либеральной демократии XXI века // На рубеже веков. – 1997. – № 4. – С. 45–48]. Суб'єктивною основою нової форми політичного і соціального панування може слугувати несумісний з ідеалами демократії як народовладдя споживацький індивідуалістичний світогляд, який блокує адекватне усвідомлення громадянами політичних реальностей та організовані форми політичної активності. Такого роду свідомість формується в ряді сучасних, складно організованих державах не стільки стихійно, скільки за допомогою вишуканих методів психологічного та іншого впливу, а також численних повторів, перш за все з допомогою реклами. Як помітив герой знаменитої антиутопії О. Хакслі, "по сотні повторів три рази на тиждень на протязі чотирьох років... – готова істина" [Пугачев В.П. Информационная власть и демократия // ОНС. – 1999. – № 4. – С.73].

У той самий час слід також відзначити, що, як свідчить досвід сучасних демократичних країн, можливості маніпулятивного використання інформаційної влади і зокрема Інтернету з метою соціального і політичного панування не є необмеженими. Вони залежать перш за все від ступеня концентрації, монополізації інформаційних інститутів.

Таким чином, підбиваючи підсумок, можна констатувати, що наслідки революційних перетворень у сфері інформаційних технологій з точки зору існування і найближчих перспектив еволюції демократії неоднозначні. З одного боку, новітні інформаційні технології і, перш за все, Інтернет, відкривають нові шляхи якісного оздоровлення демократії, забезпечення безперервності масової участі громадян у політичному процесі, появі у широких верств населення реальної можливості брати участь в обговоренні суспільно-політичних проблем, які їх хвилюють. В той же час сьогодні стає все більш зрозумілим, що породжені сучасною інформаційною революцією інтернет-технології – це всього лише технологічний інструмент (хоча і надзвичайно могутній), який може бути використаний як на користь, так і на руйнування. Він може слугувати цілям демократизації суспільства, але може перетворитися і на дуже небезпечну зброю, спрямовану проти демократичної системи.

РОССИЙСКИЕ СРЕДСТВА МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ: ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ

СМИ являются одним из элементов гражданского общества. Возрастающие роли средств массовой информации и коммуникации связано с политической модернизацией российского общества, становлением качественно новых институтов государственной и политической власти, правового государства и гражданского общества, реальным проявлением политического плюрализма. Исходя из этого, встает проблема качества материалов освещаемых СМИ, их адекватности современному российскому обществу и потребностям граждан.

Роль СМИ в социально-политической жизни – многоплановое явление. В зависимости от целевых установок деятельности СМИ может проявляться с различными акцентами – пропагандистском, просветительском, проблемно-аналитическом, имеджменологическом и т.п.

Согласно проведенным социологическим исследованиям в начале третьего тысячелетия можно с уверенностью констатировать тот факт, что СМИ оказывают существенное влияние на состояние человеческого фактора, проводимые государством и обществом преобразования, на формирование и направленность социальной активности личности и социальных групп, на характер связи населения страны с властью.

Если проводить анализ между современными СМИ и аналогичными советского периода, то с уверенностью можно констатировать принципиальное различия. В современных СМИ нет безапелляционной критики так называемого буржуазного образа жизни, налицо плюрализм в изложении и подаче материала. Если в советский период СМИ были исключительно ведомственные и принадлежали государственно-партийным организациям, то современные СМИ принадлежат авторским коллективам, корпорациям, бизнесменам. Хотелось бы обратить внимание на принципиальное отличие – конкурентоспособность. При существовании реальной оппозиции официальной власти и функционировании многопартийности актуальным стало соотношение независимости и ответственности в деятельности СМИ. Заметим, что чем больше независимости, тем выше ответственность. СМИ в современном обществе должны способствовать формированию демократического политического режима. Поэтому важен контроль не только со стороны государственных органов, но и гражданского общества. Вместе с тем, хотелось бы обратить внимание, что женщин возглавляющих СМИ как в советский период, так и в современный период практически нет, несмотря на то, что женщин журналистов больше, наряду с учителями и врачами. Это означает, что при формировании материала в СМИ на подсознательном уровне иногда может доминировать патриархальный подход к подаче материала. Это говорит не только о несовершенстве гражданского общества, но и о культуре россиян.

Если в советский период СМИ освящали материал только однолинейно с проведением партийного курса направленного на строительство социализма, то современные СМИ не являются агитаторами политической власти. Некоторые СМИ стремятся заставить власть действовать в соответствии с интересами определенных бизнес элит, что на практике может привести к подрыву авторитета политической власти в определенной части российских граждан.

Трансформация функций СМИ проявляется во всех сферах и отраслях политики, прежде всего, в общественно-политическом процессе, избирательных кампаниях, реализации политических решений и проектов. Обратим внимание, что наиболее активное проявление этого процесса происходит во время проведения избирательных кампаний представительных органов власти, где появились новые профессиональные сферы – политический консалтинг, политическая реклама, политический маркетинг, политическое манипулирование. И СМИ формируют отрицательный образ женщин, если они заняты в крупном или среднем бизнесе. Проведенный контент-анализ ведущих российских газет – "Известия", "Коммерсант", "Московский комсомолец" за 2007 г. позволяет с уверенностью констатировать тот факт, что СМИ при подаче материала о женщинах в бизнесе подчеркивают их неудовлетворенность в кругу семьи. Часто, прибегая к негативным сравнениям женщин политиков, например, с В. Наводворской которая вызывает негативные ассоциации в сознании большой части россиян.

Как известно, отношения полов составляют важную часть современной динамично развивающейся цивилизации, под воздействием глобализации. Журналисты, освещающие острые социально-экономические, политические, культурные вопросы, активно оказывают воздействие на общественное сознание и способствуют формированию новых образов мира и новых форм поведения.

Изменения в положении СМИ естественно потребовали и изменения в законодательстве. Российское законодательство в области СМИ соответствует "Виндухукской декларации" принятой 3 мая 1991 г. в столице Намибии, в которой были провозглашена свобода прессы, ее независимость от государственной власти и плюрализм. Вместе с тем, анализ правовых оснований деятельности СМИ и механизмы их реализации выводят на первый план морально-этические правила. В российских СМИ преобладают субъективные пристрастия, коммерческие интересы, произвольные интерпретации событий и явлений, апологетика групповых экономических и социальных интересов. В современном российском обществе остро встает проблема "грязных технологий". Например, не предоставление равных возможностей в СМИ кандидатов в представительные органы власти. Например, кандидат в президенты И. Хакамада имела меньше эфирного времени, нежели кандидаты мужчины от так называемой партии власти. Так как, общеизвестно, что есть определенный процент электората, который отдаст свои голоса на выборах по гендерному измерению. Поэтому СМИ косвенным образом оказывают поддержку кандидатам мужчинам.

ХАРИЗМА ЯК ОДНА З ПІДСТАВ ФОРМУВАННЯ АВТОРИТЕТУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА

Лідерство має таку ж довгу історію як і людство. Воно виникає скрізь, де є певне об'єднання. А це спричиняє появу однієї особистості чи групи людей, які вирішують його нагальні проблеми, проектують цілі, інтегруючи та спрямовуючи зусилля інших на їх досягнення. Отже, лідерство є універсальним феноменом суспільного життя.

Увагу дослідників привертає його особливий вид – лідерство політичне, яке цікаве тим, що здійснюється в загальнонаціональному масштабі, а тому зачіпає інтереси всіх і кожного. Воно не виникає на пустому місці, а має під собою основу, яка може змінюватися – авторитет. Саме під ним розуміють суспільне визнання можливостей суб'єкта політики здійснювати владу. Таке визнання може мати різну підставу: як у зв'язку з наслідуванням традиції, так і внаслідок раціонально-легальних процедур. Хоча слід наголосити, що в цих двох випадках авторитет є досить неефективний, бо причина його існування – необхідність, а не вільне емоційне відношення до політичного лідера. Тому М. Вебер говорить про дані типи легітимного панування як про "рутинні", які ґрунтуються на матеріальній, тобто об'єктивній основі (традиції, закони) і спрямовані на вирішення повсякденних проблем. Авторитет в даному разі може як виникнути, так і зникнути. Наприклад, за раціонально-легального панування обраний керівник на період своїх повноважень володітиме ним, а потім ні, бо люди знову не оберуть. За існування традиції син короля повністю залежний від неї, бо якщо б її не було, то він би не став королем і відповідно не мав авторитету. Вчений виокремлює й третій тип владарювання, за якого авторитет спирається на таке явище як харизма. Це поняття має суто психологічне забарвлення і, на думку М. Вебера, є "якістю особистості, що визнається як незвичайна і завдяки якій вона оцінюється як обдарована надприродними, надлюдськими силами й властивостями, що є недоступними для інших людей" [Вебер М. Харизматическое господство // СОЦИС. – 1988. – № 5. – С. 139]. Однак не є важливим те як виникає і в чому проявляється харизма, а має значення саме відношення до неї інших людей, тобто їх переконаність в її наявності чи відсутності. Тому на досягнення чи невдачі такого політичного лідера просто не зважають, продовжуючи вірити в нього. А це означає те, що його авторитет є сталою величиною.

Досить часто в науковій літературі поширена думка про те, що поява харизматичних лідерів тісно пов'язана з кризовими подіями в історії тієї чи іншої держави. Не відкидаючи дане твердження, хотілось би додати, що, можливо, переломні періоди є тим сприятливим середовищем, в якому лише й знаходять свій якнайкращий вияв харизматичні якості особистостей. Тобто, поява політичних лідерів, наділених харизмою не обов'язково свідчить про існування

* Рецензент – О.І. Салтовський, д-р політ. наук, проф.

важкого кризового стану. В той же час зміна ситуації в такий момент під силу лише харизматикам. Бо потреба в них виникає тоді, коли люди не бачать перспективи, а тому потрібна швидка оцінка наявних проблем, вироблення механізмів їх вирішення та спрямування зусиль всього загалу на досягнення прийнятних для кожного цілей. Саме харизматичні лідери, як ніхто інший, вселяють в народ віру в зміни, віру в подальший прогрес. Тому нерідко доля таких політичних лідерів є де в чому навіть трагічною. Бо люди в трансформаційні періоди історії часто ототожнюють свої успіхи і невдачі не з якимись політичними інститутами чи структурами, а насамперед з особистостями лідерів.

Виходячи з цього, можна говорити про те, що кожна епоха історії людства потребує свого типу лідера, який здатен надихнути маси впевненістю та знанням майбутньої перспективи. Однак це не означає, що, наприклад, харизматичний лідер буде неефективним в спокійних умовах. Просто варто наголосити на тому, що як лідер впливає на ситуацію, так і ситуація вимагає наявності тієї особистості, яка б мала здібності, прийнятні для вирішення існуючих в ній проблем. Хоча незважаючи на все, справжній політичний лідер може вивести народ із ситуації, яка іншими оцінюється як безнадійна.

Отже, харизма як одна з підстав формування авторитету політичного лідера є незмінна величина, яка має суб'єктивний характер, бо одні люди можуть вважати лідера харизматичним, а інші ні. Вона не вимагає логічних доказів, а проявляється у формі емоційного відношення. І в цьому сенсі, на думку М. Вебера, є "революційною", бо не спирається на жодні правила. Створюючи авторитет, харизма продукує таке явище як віра, яка є ірраціональною за своїм змістом.

Адже політичний лідер може зовсім не брати до уваги інтереси людей, але вони продовжують вірити в нього не за якоїсь об'єктивної підстави, а за його незвичайну якість, яку вважають "божим даром". При цьому не так вже й потрібно, щоб вона була дійсно незвичайною, бо важливішим є те, щоб її бачили такою інші, які фанатично віддані харизматичному лідеру і будь-який сумнів щодо його незвичайних рис оцінюється як святотатство.

М.А. Клемешев, студ., КНУТШ, Київ*
klemeshev@yandex.ru

СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Демократія – це влада народу – людей, як громадян власно сформованого суспільства. У будь-якому випадку влада народу нашоветується або на опір державної влади, або ж взаємодіє з нею, в результаті чого формується стиль суспільного життя і управління, утверджується різний рівень свободи людини як громадянина і особистості. Зрозуміло, кожен громадянин зацікавлений в утвердженні демократії і свободи. Зрозумілим є також і те, що для цього він має об'єднати свої зусилля щодо їх досягнення з іншими громадянами. Таке об'єднання й утверджується як "громадянське суспільство" – як

* Рецензент – О.В. Батрименко, канд. політ. наук, доц.

механізм і засіб волевиявлення активності громадян в реалізації власних прав і свобод, наближення демократичного майбутнього.

Поняття "громадянське суспільство" охоплює соціально-організовані структури, які функціонують на основі розвинених економічних, політичних та духовних відносин й, взаємодіючи з державою (або вступаючи з нею в суперечність), забезпечують узгодження різноманітних інтересів людей, реалізацію громадянських прав і свобод; громадянське суспільство розглядається як суспільство, в якому співвідносяться приватні і суспільні інтереси (Гегель); як суспільство розгорнутих партнерських стосунків народу з державою; суспільство, яке контролює державу й основні її багатства; як суспільство самоорганізаційних начал й розгорнутими недержавними відносинами.

Перші згадки про громадянського суспільства знаходимо у традиціях Київської Русі. Згадки про громаду є у Руській Правді. "Аще поиметь кто чужь конь, либо ороужие, либо портъ, а познаеть въ своем мироу, то взяти ему свое, а 3 гривнь за обиду" [Краткая Русская Правда по Академическому списку XV века // Тихомиров М.Н. Пособие для изучения русской Правды. – М., 1953. – С. 37–87].

Також ідеї громадянського суспільства простежуємо в "Слово про закон і благодать" Іларіона Київського, "Ізборник" Святослава Ярославовича, "Повчання дітям" Володимира Мономаха, "Повість минулих літ" Нестора-літописця. Значення громадянського суспільства підсилили не тільки процеси реформації, а і політичні вчення XV століття представлені у творах М.Смотрицького, С.Оріховського, Х.Філалета. Істотний вплив на становлення громадянського суспільства в Україні зробило Кирило-Мефодіївського братства та громадянські традиції періоду революції та відновлення державності (М.Грушевський, В.Винниченко). Особливо важлива висока громадянська місія українських політиків і вчених другої половини ХХ століття – М.Міхновського, В.Липинського, Д.Донцова.

На сучасному етапі становлення і функціонування громадянського суспільства в Україні реалізується, в першу чергу, як процес демократизації через подолання традиційної стратегії влади, яка прагне повного контролю над життям суспільства і особи. В залежності від ефективності діяльності інститутів громадянського суспільства формується авторитарний або демократичний стиль суспільного життя.

На нашу дамку, різний рівень свободи людини в Україні як громадянина і особистості обумовлений не тільки відсутністю повної законодавчої бази становлення інститутів громадянського суспільства або волонтаристськими зазіханнями держави на права і свободи інститутів громадянського суспільства і громадян, але й недостатньою активністю громадян в об'єднанні своїх зусиль в межах самого громадянського суспільства. Активність громадян в окремих регіонах України визначає ступінь розвиненості і ефективності інститутів громадянського суспільства в цих регіонах.

Аналізуючи історичний процес створення інститутів громадянського суспільства в Київській Русі і в Україні: віча і козацькі збори, збірки законів і конституційні проекти, козацька демократія і судова система, магдебурзьке право міст і міське самоврядування тощо, можна дослідити європейську орієнтацію

цього історичного процесу. Громадянська свідомість українців була просякнута, повагою до людської гідності, прагненням до демократичних способів організації суспільного життя в контексті цінностей європейської цивілізації.

Суттєво поглиблюючись в аналіз суперечностей процесу формування сучасного українського громадянського суспільства, в першу чергу виокремлюються такі: протиборство європейської демократичної і євразійської тоталітарної традицій здійснення влади і взаємодії держави і громадянського суспільства; нерозвиненість ринкових відносин і нерівність в правах різних форм власності (державної, колективно-кооперативної, приватної); нерозвиненість системи політичних партій та інших інститутів громадянського суспільства; недостатньо висока політична і правова культура населення і т.д.

Громадянське суспільство повинно бути суспільством свідомо організованої соціальної структури, яка складається за межами політичної системи, але постійно з нею взаємодіє. Першим і головним структурним елементом громадянського суспільства є людина-громадянин як особистість у всій повноті її громадянських прав і обов'язків – основний суб'єкт громадянського суспільства. Політичні партії та громадянські об'єднання складають другий структурний блок громадянського суспільства. Третій структурний блок громадянського суспільства складають професійні спілки і об'єднання представників недержавного сектору економіки, а також недержавні засоби масової інформації.

Історичні передумови дають можливість пошуку нових форм взаємодії держави і громадянського суспільства: соціальний діалог, постійні консультації, громадянські форуми, спільні інституції регулювання політичного та економічного процесу тощо, але, недостатній рівень взаємодії цих двох секторів суспільства в Україні обумовлений пасивною позицією держави, яка не прагне створювати нові форми взаємодії.

Взаємовідносини держави і громадянського суспільства не зводяться до всебічного обмеження функцій держави. Громадянське суспільство вимагає регулювання законом і підтримання правового порядку, коли інститути громадянського суспільства діють в межах конституції і сприяють державі в реалізації національної ідеї, збереженні національного суверенітету, прав і свобод громадянина.

***А.Ю. Ключкович, канд. політ. наук, доц., УНУ, Ужгород**
klanat@mail.ru*

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОЇ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ: ДОСВІД СЛОВАЧЧИНИ

Децентралізація державного управління стала однією з складових загальної демократизації суспільних відносин в країнах колишнього соціалістичного табору. Ряд вітчизняних і зарубіжних експертів вважають саме Словаччину країною, яка провела найбільш радикальні й успішні реформи щодо децентралізації управління серед усіх держав колишнього соціалістичного табору, і може вважатися зразком для інших країн Центрально-Східної Європи, що здійснюють демократичні перетворення.

Основні цілі децентралізації державного управління в Словацькій Республіці (СР): запобігання можливості реставрації централізованої держави; демократизація основ державного управління; створення умов для ефективного здійснення державою її функцій на відповідних рівнях управління при вирішенні як поточних питань, так і перспективних завдань розвитку країни; забезпечення існування необхідних компетенцій та ресурсів у розпорядженні місцевої влади; розширення суспільного самоврядування, громадянської ідентичності та участі на місцевому рівні та ін. В ст.64 Конституції Словацької Республіки зафіксовано положення, що територіальне самоврядування є основною цінністю, що визначає структуру й механізм функціонування політичної системи.

Згідно з теорією державного управління, децентралізація може відбуватися у двох основних формах: у формі *деволюції*, тобто створення на місцевому (регіональному) рівні виборних органів влади і надання їм державою частини повноважень, значної автономії у прийнятті рішень, та *деконцентрації* повноважень від національних до територіальних органів державної влади. На практиці у політичній системі Словаччини утворилося унікальне поєднання одночасної деволюції та децентрації державної влади.

Реформування системи державного управління та місцевого самоврядування в Словацькій Республіці відбувалося в кілька етапів.

Початковий етап – реформування місцевого управління в межах єдиної Чехословацької федеративної республіки 1990–1992 рр. Ця стадія ознаменувала впровадження виборної місцевої влади, що відповідала за важливі послуги локального рівня. У Словаччині в "соціалістичний період" місцеве самоврядування було фактично скасоване й відновлено в 1990 р. із прийняттям Закону №369/1990 "Про устрій населених пунктів", у якому було відновлено місцеве самоврядування на рівні населених пунктів. Було здійснений поділ державного управління й територіального самоврядування, закріплена "роздільна модель" управління громадськими справами, що припускає існування двох форм публічного управління – державного управління й територіального самоврядування.

В перші роки існування Словаччини як незалежної держави (з 1 січня 1993 р.) формувалася національна система державного управління, питання про децентралізацію не ставилося на порядок денний. Основні зусилля у сфері реформи державного управління концентрувалися на формуванні центральних органів державної влади. Значну суб'єктивну роль в процесі гальмування змін відіграв фактор авторитарного стилю правління прем'єр-міністра В. Мечіара (1993–1998 рр.).

В 1996 р. було прийнято закони про територіальний та адміністративний устрій Словацької Республіки (№221/1996) та про місцеве управління (№222/1996). Незважаючи на децентралізаційну риторику правлячої коаліції на чолі з РЗДС (В.Мечіар), було здійснено лише часткову децентрацію державної влади: місцевому самоврядуванню не було надано додаткових компетенцій.

Дискусія щодо змісту та інтенсивності децентралізації державного управління відновилася лише в 1998 р. зі зміною правлячої коаліції. Уряд на чолі М. Дзуріндою (1998–2006 рр.) проводив політику реформ в контексті адаптації системи державного управління та місцевого самоврядування до вимог

Європейського Союзу. В 1998-2001 рр. велася підготовка реформ державного управління, включно з передачею компетенцій місцевим громадам на самоврядних засадах. В 1999 р. Уряд СР ухвалив Стратегію реформування державного управління (Постанова Уряду СР №695 від 18.8.1999 р.), а в 2000 р. – Концепцію децентралізації і модернізації державного управління (Постанова Уряду СР №230 від 11.04.2000 р.). Слід врахувати, що значні труднощі щодо процесу децентралізації зумовлювала нестабільність парламентських коаліцій, а також різні погляди – ідеологічні, фінансові-економічні, навіть особистісно зумовлені – щодо реформування держави у різних представників правлячої еліти.

Децентралізація державного управління є ключовим виміром демократичності держави і суспільства, що фіксує представницький характер влади у поєднанні з первинністю інтересів людини. Створення кількох незалежних один від одного рівнів влади формує механізми для взаємного контролю, додає динамізму управлінню на місцях, вдосконалює систему надання громадських послуг, стимулює політичну участь, хоча і потребує додаткової легітимації.

Необхідність вивчення закордонного досвіду в сфері самоврядування полягає в можливості його застосування у вітчизняних умовах. Цілісне розуміння децентралізації державного управління є одним з найсуттєвіших важелів впливу на загальну демократизацію суспільних відносин в Україні.

В.В. Кобильник, асп., КНУТШ, Київ
Vas_82@ukr.net

СТВОРЕННЯ ГМІН ЯК ПЕРШИЙ ЕТАП РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ПОЛЬЩІ

Важливою ознакою демократичних перетворень у будь-якій країні є рівень децентралізації влади, проявом чого стає становлення територіального самоврядування. Самоврядування у правовому аспекті означає виконання завдань громадської адміністрації в децентралізований спосіб і на власну відповідальність адміністративних одиниць. Функції самоврядування полягають у створенні умов реальної незалежності місцевих одиниць від центру. В його організації повинен братись до уваги громадянський чинник, що має бути вирішальним при прийнятті рішень та найкращим і найпростішим шляхом обмеження надмірного бюрократизму. Місцеве самоврядування у структурі держави проявляється в тому, що місцеві спільноти виконують управлінську функцію [Гринишин М., Трохимчик С. Місцеве самоврядування в Україні та Польщі на шляху до спільного Європейського дому. – Львів, 2002. – С. 19–20]. Таким чином місцеві спільноти стають не предметами влади, а її учасниками та суб'єктами.

Реформа місцевого самоврядування у Польщі відбувалася паралельно з адміністративною реформою. Ставши на шлях демократичних перетворень, польське керівництво розуміло, що формування нової економічної, політичної і соціальної системи вимагають створення абсолютно нової системи державного управління та нових джерел легітимності. Важко стверджувати, що це питання було пріоритетним для нової правлячої команди, але з точки зору концептуальних розробок воно було ініційоване відразу [Децентрализация: экспе-

ременты и реформы: Органы местного самоуправления в Центральной и Восточной Европе / Под ред. Т. Хорвата. – Будапешт, 2000. – С. 469].

Прагнення до усунення державної монополії на владу стимулювали розвиток органів влади на місцях. Одним із перших кроків у цьому напрямку було створення гмін, що фактично означало формування незалежного базового рівня територіального устрою країни. Її мешканці, згідно з отриманим правом, створюють територіальну спільноту на підставі фактора проживання на певній території. Незалежність гміни захищена законом. Найвищим органом гміни є її рада, що формується на основі виборів [Sobczak Jacer. Konstytucyjne podstawy reform samorządowych w Polsce // Samorząd terytorialny III Rzeczypospolitej. – Lublin, 2002. – S. 33–36]. Створення місцевого уряду в корені зламало централізацію влади, адже не стало єдиного керівного центру, а державна власність була замінена комунальною та громадською.

За задумом творців "гмінної" стратегії, мережу реформаторів адміністративно-територіального устрою країни мали складати особи, які жодним чином не представляли органи влади воєводств, які на той час склалися з представників старого комуністичного апарату. На думку М. Кулеси, офіси представників Уповноваженого уряду стали першими елементами некомуністичної системи управління територіями Польщі.

Створення гмін означало наділення реального владою людей на найнижчому рівні, що дало їм можливість вирішувати власні питання на власну відповідальність та відповідно до свого бачення. Протягом десятиліття гміна стала найбільшим надавачем публічних послуг і головним партнером у вирішенні життєво необхідних питань громадян [Цветков В.В., Кресіна І.О., Коваленко А.А. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти: Монографія. – К., 2003. – С. 65]. Завдяки тому, що гміна має обрану раду та підпорядкований їй виконавчий орган, вона отримала повний комплекс владних атрибутів. Відтак гміна стала школою демократичного управління: через чотири роки близько 52 тисяч депутатів обираються до рад гмін. Створення самоврядної гміни справило великий вплив на розвиток структур громадянського суспільства [Самоврядування та територіальна організація влади в Польщі / Я. Гонцяж, Н. Гнидюк, О. Куленкова, В. Гуменюк; За заг. ред. Я. Гонцяжа. – К., 2001. – С. 13].

Водночас варто зазначити, що створення гмін носило характер лише структурованої перебудови адміністративних інститутів і не вимагало зміни територіального устрою держави та децентралізації центральної адміністрації. Зосереджене лише на рівні гміни, місцеве самоврядування хоч і підтверджувало процес демократизації держави, проте не призвело до суттєвих змін у владній вертикалі.

Однак, завдяки проведенню гмінної реформи 27 травня 1990 року, відбулися комунальні вибори, що фактично були першими цілком вільними виборами у Центральній і Східній Європі. Продовженням реформи стало прийняття цілого ряду юридичних актів, які були направлені на модернізацію органів місцевого самоврядування у Польщі. Так, у 1993 р. було прийнято закон про фінансування гміни, 1994 р. – закон про устрій столичного міста Варшави, 1996 р. – закон про комунальну власність. Також було внесено зміни до закону про місцеве

самоврядування [Pawłowska A. Struktury organizacyjne w administracji publicznej // Administracja publiczna – Zagadnienia wstępne. Lublin, 1999. – S. 32].

Логічним продовженням початих реформ органів місцевого самоврядування стало проведення спочатку повітової, а згодом і воєводської реформи, що призвело до перебудови системи територіального устрою Польщі та створило можливість для здійснення ефективної регіональної політики і формування реальної стратегії розвитку регіонів за активної участі та вирішальної ролі представників місцевих спільнот.

А.В. Ковальов, студ., КНУТШ, Київ
andriy.kovalov@gmail.com

КЛАСИЧНИЙ СКАУТИНГ ЯК СИСТЕМА ВИХОВАННЯ "НОВОГО ГРОМАДЯНИНА"

Скаутинг – система виховання молоді, а також всесвітній молодіжний рух, що виник 1907 – 1908 роках у Великій Британії. Запропонував ідею скаутського руху – британський генерал колоніальних військ Роберт Бейден-Пауел, як реакцію на те, що британська молодь втрачає дух традиціоналізму (ідею служіння Богові, державі і обов'язкова взаємодопомога між громадянами), який Бейден-Пауел вважає здоровою запорукою майбутнього для Британії. [Бейден-Пауел Р. Скаутинг для хлопців. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 292] Бейден-Пауел говорить, що лише традиція, віра у Бога, жертвне служіння монарху і державі, взаємодопомога громадян є ключем для порятунку і збереження Великобританії, що під впливом негараздів у колоніях починає і зростаючим нігілізмом у колі молоді – занепадає. Бейден-Пауел говорить, що скаутинг – це вишкіл на добрих громадян серед життя у природі. Мета – виховати надійних, сильних духом зі стійким характером, а головне відповідальних громадян. Громадян, які готові відповідати за свою державу. Скаут – новий громадянин повинен поєднувати у собі високі моральні якості. Будучи добрим християнином – не визнавати релігійної різниці, незалежно від свого походження і класової приналежності – бути кращим – бути аристократом, але для нього не має існувати класової різниці. Тут дуже цікаво, що не залежно від своєї приналежності до британської аристократії – лорд вважає, що класова різниця – застаріла англійська традиція, яка лише заважає розвитку англійського суспільства. Він намагається залучити до державотворення представників всіх прошарків населення, зокрема з тією метою, щоб зменшити впливи "лівих" ідеологій. Майбутню британську імперію – "країну у якій ніколи не заходить сонце" повинні розбудовувати всі громадяни не залежно від статків і класової приналежності. Ще з роботи Бейдена – Пауела можна зрозуміти, що він переживає не лише справою Британії, а й усього світу. Мріючи про те, що Британія назавжди має утвердитись, як наддержаву у світі – скаут повинен бути і добрим громадянином всього світу. Бейден-Пауел пише, що скаут повинен нехтувати расовою ненавистю, – на мою думку це пояснюється тим, що не дивлячись на свої консервативні погляди, але у поглядах на расову різницю лорд мав революційні погляди, вважаючи раб-

ство – шкідливим і як будь – який новатор початку XX століття – проголошував рівні можливості не залежно від расової приналежності. Це пояснюється тим, що довгий час Роберт Бейден-Пауел служив у Британських колоніях у Африці і не раз описував свій подив від того, якими розумними і мудрими є африканські племена, не дивлячись на свій нібито слабкий цивілізаційний розвиток, тому у африканців є чому навчитись європейцям. Головна проблема європейців у їх хворобі – європоцентризмі, яка не дає їм можливості перейняти до себе здобутки інших – не європейських цивілізацій.

Консерватизм (лат. *conservare* – зберігати, охороняти) – політична ідеологія і практика суспільно – політичного життя, що орієнтується на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально правових засад [Політологічний енциклопедичний словник / Упор.: В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – К., 2004. – С. 271] Він запроваджує для скаутів перелік десяти законів, яких потрібно дотримуватись, щоб бути скаутом. Зокрема у першій редакції цього закону для британців – він вказує обов'язковість християнського віровизнання для скаута і дисциплінованої віри у Бога, обов'язкова вірність і самопожертва для держави – Батьківщини. Служіння Батьківщині – найкраща нагорода. Обов'язковим для британського скаута є вірність і добродіданство монаршій родині, обов'язків і беззаперечний послух начальству, батькам поглядів Роберта Бейдена-Пауела можна зробити висновок, що задля збереження своєї національної держави можна нехтувати певними традиціями і цінностями, що є застарілими і лише шкодять державі. Закладати нові традиції і змінюватись, щоби бути кращими і конкурентоспроможними. Цим, як на мене, він закладав підвалини неоконсерватизму, тобто пристосування традиційних цінностей консерватизму до реалій новітнього часу.

Бейден-Пауел – автор всесвітнє відомого скаутського гасла – "Будь готовий!". Це гасло означає, – будь готовий до захисту своєї Батьківщини, будь готовий до будь – якого виклику суспільства і часу. Бути завжди у стані доброї духовної і фізичної готовності, щоб виконати свій обов'язок. Тут варто зазначити, що скаут – громадянин, – дисциплінований і відповідальний. Завжди повинен пам'ятати не лише про свої громадянські свободи, а найголовніше про обов'язки. Зокрема для того, щоб держава стала кращою у ній потрібно вирішувати маленькі проблеми кожного громадянина. – це можливо, якщо щоденно скаут допомагає своєму співгромадянину, своєму ближньому у якійсь потребі – це консолідує народ і робить його сильнішим – це розумів і Роберт Бейден-Пауел. Це є важливим і для українців, – тому що консолідація нації і взаємопоміч є актуальною для українців. Зокрема українська громада Галичини заснували на "хвилі скаутської моди" у 1912 році – організацію українських скаутів – "Пласт". Бейден-Пауел говорить: "Нація завдячує своїм успіхам не так силі своєї зброї, як силі характеру своїх громадян". Лорд Бейден – Пауел переживав не лише британськими скаутами, а виступав за створення національний – незалежних організацій скаутів у всіх країнах для виховання "нових громадян".

У 20-х роках XX століття на противагу скаутському руху виник рух – "піонерів", як виразник виховання молоді на соціалістичних цінностях. За даними на початок 2007 року до скаутського руху належить понад 38 мільйонів чле-

нів у 216 країнах і територіях. Найбільшою міжнародною організацією, у яку входять національні скаутські організації є Всесвітня організація скаутського руху. На сьогодні близько 300 мільйонів людей належали до скаутських організацій. Станом на 2006 рік лише у шести країнах світу не було скаутських організацій – Андоррі, Китаю, Кубі, Лаосі, М'янмі та Північній Кореї.

Д.О. Ковтун, студ., КНУТШ, Київ*
darya_politology@mail.ru

ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ БЮРОКРАТІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Бюрократія і громадянське суспільство – поняття, які значною мірою характеризують і рівень розвитку суспільства взагалі, і перспективи його вдосконалення. Одна із основних проблем полягає в тому, що ці два терміни вважаються більшою мірою несумісними і суперечливими. Але необхідність розгляду їх взаємозв'язку пов'язана в першу чергу із необхідністю формування відповідної сучасним умовам держави, а також виявлення шляхів і можливостей її розвитку.

Важливим для розуміння бюрократії є той момент, що це поняття не має одного конкретного визначення. Бюрократія тлумачиться з точки зору багатьох аспектів, таких як тип управління, соціальна група, суб'єкт політики. Бюрократія зазвичай сприймається як певне негативне явище, яке руйнує суспільство і призводить до викривлення управлінських рішень. Досить поширеною є думка, що бюрократія і демократія несумісні. Але насправді з цим твердженням можна не погодитись. "Демократія передбачає верховенство закону, у іншому випадку посадові особи були б необмеженими й свавільними деспотами, а судді – непостійними й примхливими. Двома основними опорами демократичного правління є верховенство закону й бюджет. В умовах демократії бюрократичне управління означає управління в суворій відповідності із законом і бюджетом. Бюрократичне управління – це управління, яке має дотримуватися детально розроблених правил, встановлених владою вищих органів" [Мизес Л. Бюрократия. – М., 1993]. Вагомий внесок у розробку поняття "бюрократія" зробив німецький соціолог і політолог М.Вебер. Зокрема він розробив власну концепцію раціональної бюрократії. "Вебер виділив сім основних характерних рис ідеального типу бюрократії: "розподіл праці, порядок підпорядкування, ієрархічність рівнів управління, офіційна процедура підготовки кадрів, віддані співробітники, влада правил, лояльність працівників" [Смелзер Н. Социология: Пер. с англ. – М., 1998].

Розглядаючи громадянське суспільство як одне із понять в політології, можна відмітити, що це поняття також не має однозначного тлумачення. Є багато визначень громадянського суспільства, перші з яких вже можна виявити в роботах Арістотеля. Це і сфера недержавних відносин та інститутів, і система взаємодії членів суспільства, і соціальна структура, і об'єднання

* Рецензент – О.В. Батрименко, канд. політ. наук, доц.

вільних індивідів тощо. Громадянське суспільство виконує низку важливих функцій, і таким чином сприяє спільній діяльності громадян, їх активності стосовно захисту своїх прав і свобод. Ф.Фукуяма зазначав, що "громадянське суспільство – це царство спонтанно створених соціальних структур, відокремлених від держави, які лежать в основі демократичних політичних інститутів" [Фукуяма Ф. Верховенство культури. – М., 2004]. Громадянське суспільство є потужною сферою, в якій зосереджений основний потенціал до розвитку як держави вцілому, так і кожного окремого громадянина.

Таким чином, поняття "бюрократія" і "громадянське суспільство" характеризуються різними аспектами, ознаками і функціями, але тим самим в них є й те спільне, що дозволяє організовувати і ефективно управляти суспільством. Перш за все необхідно звернути увагу на те, що бюрократія є тим соціальним прошарком, з яким стикаються громадяни, звертаючись до вищих соціальних станів. З одного боку, бюрократія – це негативне формальне явище, яке пронизує усе суспільне життя, але з іншого – це той управлінський апарат, за допомогою якого здійснюється управління суспільством. Бюрократичний, чиновницький апарат є не тільки породження об'єктивних обставин, панівних в економічній базі сил, а й здатний конкретними зусиллями сприяти докорінним перетворенням у базі з метою формування нових панівних у економіці і політиці сил, які широко представлені в середовищі громадянського суспільства. Але для стримування і забезпечення максимально ефективної роботи цього апарату бюрократію необхідно стримувати за допомогою потужних механізмів. М.Вебер показав, що громадянське суспільство і є таким механізмом стримування бюрократії і певною мірою впливу на її діяльність. Тотальна зміна і переформування управлінського апарату зазвичай негативно впливає на розвиток суспільства. Тому серед дослідників даної проблематики є прихильники думки, що "громадянське суспільство має в першу чергу здійснювати постійний та ефективний контроль за бюрократією, прагнучи звести до мінімуму своє відчуження від держави" [Крапивенский С.Э. Социальная философия: Учеб. для гум.-соц. специальностей вузов. – 3-е изд., испр. и доп. – Волгоград, 1996].

Серед дослідників існує думка, що бюрократія негативно впливає на розвиток громадянського суспільства і навіть перешкоджає йому. Це пояснюється тим, що суспільна думка, виражена членами громадянського суспільства, викривлюється на її шляху до керівних органів і посадових осіб, і, таким чином, не відбувається її вчасної реалізації, що негативно впливає на діяльність громадян. Але з іншого боку, така ситуація стимулює громадян або формувати нову позицію і знову виражати її, або продовжувати втілення попередньої думки з ще більшою активністю. Тому у ряді випадків таке викривлення рішень може призвести до активізації інститутів громадянського суспільства.

Отже, досліджуючи проблему взаємозв'язку бюрократії та громадянського суспільства, перш за все слід звернути увагу на те, що дані поняття є неоднозначними і часто використовуваними в політологічній науці. З цим пов'язана відсутність їх чіткого і єдиного визначення. Але все одно це дозволяє зробити висновки, що бюрократія і громадянське суспільство – це структури, які тісно пов'язані між собою і постійно взаємодіють. Бюрократія є потужним управлінським

апаратом чиновників, в той час як громадянське суспільство є широкою організаційною структурою громадян. Держава впливає на суспільство головним чином через бюрократію, яка, в свою чергу, забезпечує виконання рішень державних органів влади. Сила бюрократії у її чіткій ієрархії та підпорядкуванню, сила громадянського суспільства – у свободі та вільному виборі громадян. Тому для свого всебічного прогресивного розвитку суспільству необхідно врівноважувати ці дві сили, оскільки переважання однієї з них може призвести до вкрай негативних наслідків. Тому стримування і взаємний контроль є основними принципами взаємодії та взаємозв'язку бюрократії та громадянського суспільства.

В.В. Колюх, канд. політ. наук, асист., КНУТШ, Київ
kw@gt.com.ua

ОСНОВНІ ТИПИ ТА ВИДИ ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Поняття "політична стабільність" та виокремлення її типів є досить далеким від визначеності та більш-менш однозначного наукового трактування. Ще складнішим є питання визначення політичної стабільності в демократичному суспільстві, оскільки найстабільнішими нерідко виявляються далекі від демократії політичні режими. Так, у російському енциклопедичному словнику з політології політична стабільність визначається як "система зв'язків між різними політичними суб'єктами, для якої характерні певна цілісність і здатність ефективно реалізувати покладені на неї функції (функціональність)" [Политология: Энциклопедический словарь / Общ. ред. и сост. Ю.И. Аверьянова. – М., 1993. – С. 281]. Близьким за змістом є визначення політичної стабільності в українському політологічному енциклопедичному словнику: "Стабільність політична – стан політичної системи суспільства, система зв'язків між різними політичними суб'єктами, для яких характерні певна стійкість, єдність і цілісність, здатність до ефективності й конструктивності" [Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П.Горбатенко; За ред. Ю.С.Шемшученка, В.Д.Бабкіна, В.П.Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К., 2004. – С. 631].

Є різні типи і види політичної стабільності, що виокремлюються шляхом її класифікації за різними критеріями.

За сферами впливу політична стабільність може бути розділена на внутрішню і зовнішню. Основними суб'єктами внутрішньополітичної стабільності виступають держава та інші суб'єкти політики. Систему внутрішньополітичної стабільності відрізняють дві основні особливості. По-перше, тут є два (а не більше, як у міжнародно-політичній системах) базових політичних суб'єкти: держава та суспільство. По-друге, це якісна відмінність характеру зв'язків цих суб'єктів порівняно з характером зв'язків суб'єктів міжнародної системи. Держава й суспільство не можуть не справляти одне на одного помітного впливу. Система міжнародно-політичної стабільності містить у собі, як правило, більше двох суб'єктів політичного процесу, що є значно більш автономними і виступають як цілісні утворення.

Розрізняють два типи внутрішньополітичної стабільності: автономну й мобілізаційну. Автономна, або відкрита, система внутрішньополітичної ста-

більшості виконує покладені на неї функції, головним чином, за рахунок легітимації влади, тобто добровільного передавання деяких управлінських функцій вищим ланкам влади. Мобілізаційній системі притаманна або яскраво виявлена легітимність загального суспільного піднесення (відбиття агресії, економічний бум, соціальні реформи тощо) або заміна ефективного функціонування системи примусом, відкритим насиллям (терором, репресіями) щодо суспільства в цілому чи до окремих його елементів. Автономна політична стабільність означає узгодження інтересів, тоді як у мобілізаційній системі головним може виступати інтерес держави, правлячої групи, яка бере на себе відповідальність виражати інтереси суспільства [Політологія: Енциклопедический словарь / Общ. ред. и сост. Ю.И. Аверьянова. – С. 282].

За способами досягнення політична стабільність може бути демократичною й авторитарною. Демократична стабільність характеризується відсутністю соціальних потрясінь у суспільстві (громадянської війни, збройних конфліктів, міжетнічних зіткнень, економічних криз тощо), сприятливими умовами для розвитку демократії і свободи. Авторитарна політична стабільність досягається, як правило, завдяки пануванню у суспільстві воєнно-політичних сил і характеризується встановленням в країні диктаторського політичного режиму. Такій стабільності властиві нехтування суверенних прав народів, жорстка політична цензура засобів масової інформації, придушення прав і свобод особи.

За характером розрізняють динамічну й статичну політичну стабільність. Політично стабільною може вважатися лише система, досить гнучка, сприйнятлива до змін. Динамічний тип політичної стабільності ґрунтується на створенні і збереженні постійних соціальних і політичних структур, постійних політичних інститутів і відносин. Такий тип стабільності напрацьований відкритими суспільствами, які засвоїли механізм оновлення, соціальних і політичних змін і розвитку у межах сформованих суспільно-політичних систем, що перебувають у процесі історичного розвитку, який сприймається не як небезпека їхнього руйнування, а як стабілізаційний чинник. Такі системи стабілізуються завдяки їхній здатності сприймати й асимілювати внутрішні і зовнішні імпульси, що їх трансформують, органічно включати у демократичний процес механізми не тільки запобігання, а й використання конфліктів для удосконалення стабілізації системи [Там же. – С. 282].

Статична, або стагнаційна, стабільність є стабільністю замкнутої системи, яка забезпечується репресивними заходами. Вона притаманна недемократичним суспільствам і політичним режимам. "Авторитарно-тоталітарним режимам, – пише В.А.Шпилюк, – також властива своєрідна стабільність, про що свідчить їх існування у феноменально-складних умовах. Проте це стабільність замкнутої системи, яка зорієнтована на формування "соціально однорідного суспільства". На відміну від саморегуляторів демократичних режимів, заснованих на визнанні опозиції, грі різних політичних сил, у цілому плюралістичних, саморегулювання командно-адміністративних систем забезпечується репресивними методами, спрямованими на усунення будь-якої існуючої чи потенційної опозиції, утвердження монізму, одноманітності в усіх сферах життя. Така стабільність призводить до стану застою, політичної і загальної стагнації" [Політологія: Підручник / За ред. О.І.Семківа. – 2-е вид., зі зм. – Львів, 1994. – С. 373-374].

Американський дослідник П.Ордешук зазначає, що "політична стабільність, недосяжна у жодній "застиглій" демократичній системі, виявляється реальністю у суспільстві, здатному до неперервного самокоригування і самонастроювання" [Ордешук П.К. Американская политическая система: поиск эффективной демократии // Свободная мысль. – 1991. – № 14. – с. 55].

За ступенем надійності політична стабільність характеризується високим, середнім і низьким рівнями. Високий рівень політичної стабільності відрізняється ступенем демократизації у політичній сфері життя суспільства. Середній рівень політичної стабільності передбачає переважання процесу демократизації суспільства у політичній сфері. Низький рівень політичної стабільності притаманний періодам різкого загострення соціальних суперечностей, його можливими наслідками можуть бути дестабілізація політичної обстановки в країні [Политическая социология. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.i-u.ru/biblio/archive/politsoc/12.aspx>. – Гл. 12].

За масштабом (територіальним охопленням) розрізняють локальну, регіональну, загальнодержавну та глобальну стабільність. Локальна стабільність властива мінімальному числу взаємодіючих національно-територіальних або адміністративно-територіальних одиниць, що мають загальні адміністративні кордони. За регіональної політичної стабільності зростає "зона безпеки" порівняно з локальною, тобто збільшується кількість її носіїв – взаємодіючих територіальних утворень. Загальнодержавна політична стабільність поширюється на увесь простір держави. Домінуючою особливістю глобальної політичної стабільності є відсутність світової війни [Там же].

Оскільки суб'єктами політики є індивіди, соціальні спільноти (класові, етнічні, демографічні, професійні, територіальні) та політичні організації (інститути): держава та її органи (глава держави, парламент, уряд, місцеві державні адміністрації, орган судового конституційного контролю) і складові (суб'єкти федерації, автономні утворення, адміністративно-територіальні одиниці) політична стабільність і, відповідно, політична нестабільність можуть виявлятися на різних рівнях і в різних масштабах – на рівні політичної системи суспільства в цілому, її інституціональних і територіальних складових, у відносинах між громадянським суспільством і державою, між державами та їх об'єднаннями тощо. Їхніми (стабільності і нестабільності) причинами можуть бути як об'єктивні, так і суб'єктивні, як соціокультурні так і інституціональні, внутрішньополітичні і зовнішньополітичні чинники.

А.В. Корж, студ., КНУТШ, Київ

АВТОРИТАРИЗМ: СУТНІСТЬ І ОСОБЛИВОСТІ

В даний час в більшості країн світу встановилися авторитарні політичні порядки. Причому немало вчених як у минулому, так і в сьогоденні позитивно оцінювали і оцінюють особливості даного типу організації влади. Так, ще в XVIII ст французькі мислителі Ж. Де Местр і Л. де Бональд, розглядаючи авторитет як стрижень державного порядку, бачили в ньому альтернативу хаосу, спосіб встановлення рівноваги між інтересами групам, що існують в

суспільстві. Д. Кортес бачив головну ідею в авторитарному політичному режимі у забезпеченні святості покорі, умови згуртованості нації, держави і суспільства. О. Шпенглер також вважав, що на відміну від лібералізму, що породжує анархію, авторитаризм виховує дисципліну і встановлює в суспільстві необхідну ієрархію. Багато вчених і політиків розглядають даний тип владарювання (як, наприклад І. Ільїн у вигляді "авторитарно-виховної диктатури") у якості найбільш оптимальної форми політичного забезпечення переходу відсталих країн до сучасної демократії.

Багатство і різноманітність авторитарних політичних режимів, що суті є проміжним типом між демократією і тоталітаризмом зумовили і ряд універсальних, принципових відмінних рис цих політичних порядків.

У найзагальнішому вигляді за авторитаризмом закріпилася система жорсткого політичного правління, яка постійно використовує примусові і силові методи для регулювання основних соціальних процесів. Через це важливими політичними інститутами в суспільстві є органи державної влади насилля і покарання: його силові органи (армія, поліція, спецслужби), а також і відповідні ним засоби забезпечення політичної стабільності (в'язниці, концентраційні табори, превентивні затримання, групові і масові репресії, механізми суворого контролю за поведінкою громадян). При такому стилі владарювання опозиція виключається не лише з сфери прийняття рішень, але і політичному житті в цілому. Інакомислення переслідується владою.

Блокуючи зв'язки з масами, авторитаризм (за винятком своїх харизматичних форм правління) втрачає можливість використання підтримки населення для зміцнення правлячого режиму. Орієнтуючись при здійсненні державної політики лише на вузький інтерес правлячого класу, авторитаризм використовує в стосунках з населенням методи патрунування і контролю за його ініціативами. Тому авторитарна влада здатна забезпечити лише законодавчо. Але такими умовами законодавчо обмежена суспільна підтримка звучує для режиму можливості політичного маневру, гнучкого і оперативного управління, політичних криз і конфліктів.

Стійке ігнорування громадської думки, формування державної політики без залучення громадськості в більшості випадків роблять авторитарну владу нездатною створити будь-які серйозні стимул-реакції для соціальної ініціативи населення. Правда, за рахунок примусової мобілізації окремі режими (наприклад, Піночет в Чилі в 70-х рр. XX ст.) можуть викликати до життя високу цивільну активність населення. Проте в більшості випадків авторитаризм знищує ініціативу громадськості, як джерело економічного зростання і стабільності і неминуче веде до пониження ефективності правління, низької господарської результативності влади.

Звуженість соціальної опори влади, що робить ставку на примус і ізоляцію громадської думки від центрів влади, виявляється і в практичній бездіяльності ідеологічних інструментів. Замість систематичного використання ідеологічних доктрин, здатних стимулювати громадську думку, забезпечувати зацікавлену участь громадян в політичному і соціальному житті. Авторитарно-правлячі еліти в основному використовують механізми направлені на концентрацію своїх повноважень і узгодження своїх інтересів при ухваленні рішень. У силу цього голо-

вними способами узгодження інтересів при виробленні державної політики стають закулісні операції, підкуп і інші технології тіньового правління.

Додатковим джерелом збереження такого типу правління є використання владою певних особливостей масової свідомості громадян, релігійних і культурно-регіональних традицій, які в цілому свідчать про досить стійку цивільну пасивність населення.

Авторитарні режими формуються, як правило, в результаті державних переворотів, або "повзучою" концентрації влади в руках лідерів або окремих внутрішньоелітарних угруповань. Сформований таким чином тип утворення і відправлення влади показує, що реально правлячими силами в суспільстві є невеликі елітарні угруповання які здійснюють владу або у формі колективного панування (наприклад, у вигляді влади окремої партії, військової хунти), або у формі режиму єдиновладності найчастіше одного і найчастіше харизматичного лідера.

Але в будь-якому разі головною соціальною опорою авторитарного режиму, як правило, є групи військових ("силовики") і госбюрократія. Проте ефективно діючи в цілях посилення і монополізації влади, вони погано пристосовані для забезпечення функцій стабільного розвитку держави, забезпечення зв'язку населення з владою. Дистанція, що утворюється в результаті цього між режимом і пересічними громадянами має тенденцію до збільшення.

В даний час найбільш істотні передумови для виникнення авторитарних режимів зберігають перехідні суспільства. Як зазначає А. Пшеворський "авторитарні спокуси" у суспільствах цього типу практично незнищенні. Слід зазначити, що найбільш істотні передумови виникнення авторитарних режимів, зберігають перехідні суспільства, які реформують політичні режими.

О.В. Коротченко, студ., КНУТШ, Київ
bratu@inbox.ru

ПРОБЛЕМА ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Теоретична розробка концепцій політичної модернізації та демократизації є одним з пріоритетних напрямків сучасних наукових досліджень. Багато вчених докладали зусиль до вивчення сутності цих понять, аналізу відповідних процесів в різних країнах світу та в Україні. Були визначені основні етапи розвитку теорій модернізації та демократизації, моделі протікання цих політичних процесів, їх особливості та суспільний вплив. Незаперечними є певні демократичні перетворення в житті українського суспільства, створення нових політичних інститутів, демократичної Конституції, виникнення більш сучасної системи політичних відносин, розвиток громадянського суспільства. Але такий значний доробок в теорії та на практиці не став поштовхом до успішного соціально-економічного розвитку, гарантією від катаклізмів, політичних розколів та зубожіння населення. До останнього часу більшість науковців констатують значну безперспективність державної політики в Україні. За таких умов, формування ефективної моделі влади, модернізація політичної системи – це проблема, яка набуває особливої ваги в Україні. Необхідність створення дієвої стратегії політичної модернізації, розвитку демократичних процесів робить її надзвичайно актуальною.

В довідниково-енциклопедичній літературі "модернізація політична" трактується як процес трансформації суспільства, який супроводжується формуванням політичних інститутів, соціальною мобілізацією та розширенням політичної участі, поширенням демократичних цінностей і норм, властивих розвиненим країнам, у країнах менш розвинених, процес оновлення, осучаснення відсталого, застарілого традиціоналістського суспільного і державного устрою в дусі вимог сучасності. Об'єктивними завданнями політичної модернізації в умовах перехідного стану розвитку суспільства є мобілізація мас для здійснення програм соціально-економічних і політичних перетворень, досягнення згоди різних політичних сил, концентроване ідеологічне відображення соціально-політичних цілей і прагнень [Політологічний енциклопедичний словник / Відп. ред.: Ю.С. Шемшученко, В.Д. Бабкін. – К., 1997. – С. 208]. Тобто Політична модернізація це етап політичного розвитку, під час проходження якого в політичній системі відбуваються якісні зміни у напрямку підвищення її функціональності та адаптивності. Основний зміст модернізації – це створення інновацій на основі збереження та використання позитивного потенціалу соціальної системи. Тут дуже важливо підкреслити, що модернізація не прагне повного знищення традицій політичної системи, а створює нове на основі збереження позитивного потенціалу соціуму, що був створений упродовж історичного розвитку. Цю думку підтримують і більшість українських вчених, аналізуючи політичну ситуацію в сучасній Україні. Вони зокрема стверджують, що нам необхідно обмежитися лише конструктивною модернізацією суспільно-політичного життя [Михальченко М. Політична система України: реальність, моделі трансформації. – К., 2003. – С. 6].

Специфічні аспекти модернізації сучасного українського суспільства в останні роки активно розробляють наші провідні вчені. Більшість дослідників зазначають, що модернізаційні процеси в Україні не мають певної спрямованості, залишається невирішеним питання про мету та ідеальний образ змін. І дійсно Українська держава, незважаючи на майже два десятиліття своєї незалежності, поки що не визначилася із своїми стратегічними перспективами, не досягнуто загальної згоди з приводу цілі суспільного розвитку. Численні декларовані наміри слабо пов'язуються з практичною політичною діяльністю, спрямованою на зростання та розвиток суспільного добробуту, демократизацію та світову інтеграцію. Відсутня будь яка визначеність із змістом політичної модернізації. Ці негативні процеси пов'язані, передусім, з домінуванням суб'єктивістських підходів до визначення політичних пріоритетів, відсутністю об'єктивних науково виважених критеріїв державотворення. В Україні оформилася політична система, в якій поєднані елементи старої і нової держави, не гармонізовані взаємовідносини держави і громадянського суспільства. Країна сьогодні перебуває у модернізаційно-кризовому етапі свого розвитку з яскраво вираженим етнонаціональним забарвленням, який характеризує його зорієнтованість на органічне поєднання прозахідної індивідуалістичної та проросійської колективістської форм організації суспільно-політичного життя,

Світовий досвід політичних модернізацій свідчить, що найбільш продуктивним їх наслідком було досягнення саме демократичного суспільного устрою. На початку XXI століття спостерігається певна криза демократії, яка

обумовлена передусім формальною діяльністю її інститутів. Проблема не в обсязі та розподілі повноважень, а в необхідності привести систему політичного управління у відповідність до нових обставин, що вимагає оновлення влади, зокрема шляхів її легітимації. Таким чином, розвиток демократії потребує модернізації, а модернізація повинна здійснюватися демократичними методами, щоб відповідати вимогам часу.

Виходячи з вищенаведеного можна зробити висновок, що внутрішні та зовнішні чинники політичного розвитку українського суспільства, обумовлюють актуальність дослідження процесів політичної модернізації та демократизації, їх взаємовпливу та сутнісних зв'язків. В Україні нині відсутня згода з приводу мети політичного розвитку, і це найсерйозніша перешкода на шляху демократичної модернізації. Таким чином постає необхідність розширення модернізаційного потенціалу політичної системи шляхом її реальної демократизації. Україна сьогодні вочевидь опинилася перед вибором – або модернізація політичної системи в центрі якої – розвинута партійна система, сформоване і впливове громадянське суспільство, нові форми публічного діалогу між суспільством і владою, або загострення конфлікту між різними суб'єктами суспільно-політичного процесу.

О.В. Коротченко, студ., КНУТШ, Київ
bratu@inbox.ru

ФЕНОМЕН ЛОБІЗМУ В УКРАЇНІ

У політичних і соціологічних науках розрізняють економічні і політичні інтереси. Хоча першопричиною багатьох дій є економічний інтерес, домогтися його задоволення часто можна лише у пов'язуванні з політичним інтересом. Деякі вчені навіть розглядають політику як різновид економічної діяльності [Сильвестров С.Н. Политика как бизнес // Российский экономический журнал. – 1995. – № 2. – С. 83–94]. Оскільки, інтереси існують протягом всієї історії людства, то "у тій чи іншій формі лобізм фактично існує у будь-якому розвинутому суспільстві і є властивим будь-якій політичній системі [Зяблюк Н.Г. Лоббизм в США как политический институт // США: экономика, политика, идеология. – 1995. – № 1. – С. 54].

Одне з найбільш удалих визначень лобізму у середині ХХ ст. зумів дати англійський політолог С.Е. Файнер, що позначив лобізм як "будь-яку діяльність організацій, що впливає на органи державної влади з метою сприяння власним інтересам, причому ці організації, на противагу партіям, не готові самі приймати безпосередню владу в країні" [Ильичева Л.Е. Лоббизм и интересы предпринимательства. – М., 2000. – С. 100]. Можна сперечатися про точність цього визначення, тому що, навряд чи лобізмом є "будь-яка" діяльність. Однак у цілому підхід С.Е. Файнера задав правильний напрямок у розумінні лобізму.

За лобізмом практично скрізь стоять гроші, питання власності, економічні і соціальні права, але в кожній окремій країні лобізм відрізняється тим, як він шукає вихід своїм методам і цілям. Лобізм в Україні існує в його самому гіршому варіанті, тобто вже кілька років переживає пік криміналізації. "У суспі-

льстві, де широко поширені тіньові зв'язки і, відповідно, установки на них, предметом купівлі-продажу стають і рішення, прийняті органами влади" [Клямкин І.М. Теневой образ жизни: социологический портрет постсоветского общества // Полис. – 2000. – № 5. – С. 126].

Причин для цього багато: перехідний стан економіки; реформування податкової системи; проблеми у грошово-кредитній системі; політична система, так само як і економічна, знаходиться в реформованому стані.

Відтак, у цих умовах викоринити корупцію дуже складно. По-перше, відбувається активізація представників різних форм господарської діяльності, що прагнуть відстояти свої інтереси у владних структурах, і одержати від них очікувані "блага". Інтереси, що відстоюються, більшою мірою стосуються перерозподілу різних ресурсів. Найчастіше боротьба за певні блага, привілеї, пільги ведеться потужними методами і виходить за рамки моральних і правових норм. Самим поширеним із таких методів є підкуп посадової особи [Одинцова Е.А. Правове регулювання лобізму: антикорупційний аспект // Розвиток господарсько-правового забезпечення сучасної економіки: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Донецьк, 27 жовтня 2006). – Донецьк, 2006. – С. 219]. По-друге, поки чиновник отримує зарплату у півтори тисячі гривень, він не упустить можливість продати той чи інший адміністративний ресурс [Тактика і стратегія лобіювання в Україні // Українська інвестиційна газета. – 2002. – 28 мая. – С. 11].

Ряд фахівців сходяться на думці, що істотно обмежити зростання корупції можливо за умови впровадження ефективного антикорупційного законодавства, серед якого виділяють і законодавство про лобізм [Куракин А.В. Реформа гражданской государственной службы РФ необходима антикоррупционная направленность // Право и политика. – 2004. – № 3. – С. 88-91].

Таким чином, щоб відвертий і всезростаючий підкуп лобістами посадових осіб остаточно не знищив авторитет влади, необхідно поставити лобізм під контроль суспільних і державних інститутів, тобто необхідно прийняти закон про лобізм. Офіційно лобістських фірм, тобто зареєстрованих у якості таких, ще немає, але не виключено, що вони з'являться (легалізуються), як тільки буде прийнятий відповідний закон. Законодавство про лобізм повинно врахувати значні концептуальні механізми регулювання лобістської діяльності, а зокрема, порядок реєстрації та акредитування, визначення обмежень на зайняття лобістською діяльністю, порядок звітності та відповідальності лобістів тощо. Ці положення – основа закону. Легалізація лобізму як явище, дозволить громадськості бачити, чиї інтереси відбиває той чи інший законопроект, хто його лобіює і хто стоїть за лобістами. Тим самим буде відкритий доступ громадськості в коридори влади. Закон про лобізм дозволить легалізувати лобістську діяльність як законний, демократичний засіб взаємодії суспільства і влади; створити законні передумови для захисту цієї діяльності від протиправних, корупційних дій; забезпечити рівний доступ зацікавлених осіб до всього обсягу відкритих законом зведень, що в цілому сприяло б оптимізації соціально-економічного розвитку країни.

Отже, беручи до уваги зазначену особливість лобізму, органам влади різних рівнів доцільно:

1. Виробити єдину, цілісну правову політику в зазначеній галузі для того, щоб, відображаючи і захищаючи різноманітні інтереси, не догоджати лише привілейованим верствам суспільства і не втілювати в життя позиції обраних;

2. Так використовувати і систематизувати весь наявний "арсенал" правових засобів, щоб на поверхню могли вийти позитивні, а не негативні складові лобізму.

Р.М. Коршук, доц., КНУТШ, Київ
Korshuk14@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В США

Формування американської нації та американської ідеї проходило в специфічних умовах, пов'язаних з історією виникнення США. Американська ідея є універсальною зі значним наголосом на месіанізмі, особливій місії Америки в світі. Віра в Боже Провидіння зародилась в умах і знайшла гарячий відгук в серцях перших колоністів, яких доля закинула на край світу. Америка, з точки зору нових можливостей для втілення свого призначення в земному житті, була для цих людей новою землею. Ця віра підкріплювалась релігією, пуританізмом. Саме з часів колонізації Північної Америки походить думка, яка в ХІХ столітті трансформувалась у визначення американської мрії – *self-made man* (людина, яка сама себе створила). Одним із об'єднуючих американську націю моментів стало усвідомлення обраності американців. Вони є тим обраним народом, який здатний створити цілком нове суспільство, побудоване на засадах свободи і демократії, суспільство, в якому людина може реалізувати себе, суспільство вільне від пороків, які роз'їдають світ (малась на увазі, перш за все, Європа). Ще під час війни за незалежність деякі діячі американського руху наголошували: саме Америка, а не усі християнські народи є Новим Ізраїлем. Америка розглядалася як Новий Сіон, що має прийняти найкращих представників людства і утворити з них нову націю. Теоретичним підґрунтям подібних поглядів стала так звана модель "плавильного тигля (котла)". Хоча сам термін вперше був використаний в 1908 році І. Зангвіллом, теоретичне обґрунтування цієї моделі пов'язують з творчістю американського письменника Г. де Кревекоуера. В праці "Листи від американських фермерів" (опублікована в 1782 році), аналізуючи особливості формування американської нації, він зазначав, що американці являються "ні європейцями, ні нащадками європейців, а таким геном, де дивне змішення крові, яке ви не знайдете в жодній з інших країн. Я хочу звернути вашу увагу на сім'ї, де дідусь – англієць, його дружина – голландка, їх син одружений на французькій жінці, а його чотири сини мають зараз чотирьох дружин різних національностей. Він американець, що приймає новий стиль життя, підкоряється новому уряду, живе новими категоріями. Він американець, якого приймає широкий терен нашої великої *alma mater*. Усі людські індивідуальності переплавляються в нову расу, чия праця та нащадки можуть колись стати причиною великих змін у світі" [Мала енциклопедія етнодержавознавства / За ред. Ю.І. Римаренко. – К., 1996. – С. 796].

Пізніше ця віра в американську виключність почала підкріплюватись вірою в божественне призначення американського народу як носія універсальних цінностей свободи та демократії. Відбулася сакралізація демократичних цінностей та Америки як їх носія. Особливістю даної сакралізації було її глибоке поширення в масовій свідомості. Одним з перших дане положення озвучив американський президент Т. Джефферсон. Він підкреслював обраність Америки, адже вона являється еталоном втілення свободи та демократії. Американський сенатор А. Беверідж в кінці XIX століття, стверджуючи, що Господь визначив американців як обрану націю, яка має відродити світ, зазначав, що "наша доля визначила нашу політику: світова торгівля повинна бути і буде нашою... Американський закон, американський порядок, американська цивілізація і американський прапор міцно ствердяться на берегах, які, поки що, занурені в криваві війни та темряву незнання, але будуть перетворені руками божого провидіння в прекрасні і світлі" [Яковлев А.Н. От Трумэна до Рейгана. Доктрины и реальности ядерного века. – М., 1985. – С. 3]. У середовищі американських політичних діячів та науковців, а також серед переважної більшості простих громадян теза про обраність не підлягала сумніву. Однак, щодо її шляхів втілення існували розбіжності. Протягом американської історії в країні йшла боротьба двох тенденцій – ізоляціонізму та ідеалізму (доцільніше мабуть визначати дану тенденцію як універсалізм). "Специфічні риси набуті Америкою на протязі її історичного розвитку породили два протилежних підходи до питань зовнішньої політики. Перший полягає в тому, що Америка найкращим чином стверджує власні цінності вдосконалюючи демократію у себе вдома і тому виступає дороговказом для всього людства: сутність другого підходу полягає в тому, що наявність даних цінностей покладає на Америку обов'язок боротися за їх ствердження у світовому масштабі" [Киссинджер Г. Дипломатия / Пер. с англ. В.В. Львова; Послесп. Г.А. Арбатова. – М., 1997. – С. 10]. Слід зауважити, що дана проблема виходила за межі зовнішньої політики. Таким чином, було два варіанти втілення місії США. Перший: Америка є світочем свободи та демократії, що вказує ідеальний шлях розвитку для всього людства і чекає поки інші народи зрозуміють переваги американської моделі та почнуть її наслідувати. Другий: американці як обраний народ зобов'язані нести світло свободи та демократії усім іншим народам. Довгий час ізоляціонізм панував в масовій свідомості та міжнародній політиці. Більшість американських лідерів протягом XIX – першої половини XX століття підтримували ізоляціонізм. Однак, навіть в часи панування даної тенденції, серед політиків вищої ланки знаходились діячі, які прагнули порвати з ізоляціонізмом, активізувати діяльність США на міжнародній арені, активно втілювати американську місію в світі. Серед таких варто згадати американських президентів Дж. Монро, Т. Рузвельта (слід зауважити, що останній, висунувши доктрину "великого кийка", апелював не тільки ідеалістичними гаслами поширення свободи та демократії, скільки реалістичною ідеєю втілення національних інтересів), В. Вільсона з його програмою "14 пунктів", Ф. Рузвельта. Остаточно ідея особливої місії американської нації як носія цінностей свободи та демократії, сили, яка здатна втілити ці ідеали у світі, викристалізувалась та стала теоретичним обґрунтуванням зовнішньої політики США в другій половині XX столітті.

ЛЕГІТИМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Громадянське суспільство є запорукою консолідації всіх верств і політичних сил у державі, а політична стабільність у суспільстві забезпечується можливістю публічного представництва законних інтересів і потреб усіх верств і груп населення, включення їх у процес ухвалення політичних рішень, забезпечення легітимності політичної влади. Проблема легітимації політичної влади є багатомірною проблемою раціонального обґрунтування політичних інституцій, практик та норм й обов'язково має правовий вимір. Тому формування правової держави є необхідною передумовою для демократизації суспільства та забезпечення її легітимності.

Легітимність в сучасних умовах потрібно розглядати не як певний стан, а як процес його постійного набуття і підтвердження владою в різних проявах та формах на засадах розвитку та утвердження демократії і верховенства права в суспільстві.

О.Гребіневич досліджуючи проблему ціннісно-нормативної легітимації політичної системи зазначає, що поняття "легітимація" концептуалізує процес раціонального обґрунтування прийнятності інституційного устрою, що надає йому чинності, а отже, й нормативного характеру його практичним імперативам [Гребіневич О.М. Ціннісно-нормативна легітимація політичної системи: Автореф. дис. ... канд. філос. наук. – К., 2006. – С. 21].

Отже, легітимність є прийнятним рівнем обґрунтованості, виправданості та значущості політичних інституцій, норм, практик та політичної системи політико-правової спільноти взагалі.

Здійснення функції легітимації політичної влади вимагає якнайширшої участі громадян. Концепція політичної участі передбачає, що політична участь є постійним процесом, який розпочинається і формується на рівні громадянського суспільства. Функціонування розвинутого громадянського суспільства є запорукою консолідації всіх верств і політичних сил у державі, а політична стабільність у суспільстві забезпечується можливістю публічного представництва законних інтересів і потреб усіх верств і груп населення, включення їх у процес ухвалення політичних рішень.

Головною передумовою легітимації політичної влади є реалізація громадянами права народного суверенітету, що забезпечує змінюваність верховної влади в країні через визначений законом термін та її відповідальність перед виборцями. Реалізація легітимації політичної влади здійснюється також шляхом залучення експертів і фахівців неурядових громадських об'єднань у розробку профільних законів, корегування і виправлення помилкових рішень у соціальній сфері. Через неурядові громадські об'єднання проходить найбільш ініціативна частина громадян, що здійснює прямий та непрямий вплив на процес ухвалення політичних рішень, що стосуються не лише соціальних проблем, але й багатьох аспектів економіки й політики. Важливе значення для здійснення процесу легітимації політичної влади відіграє також активна участь громадян під час проведення виборів, референдумів.

Як доводить практика, підтримка населенням влади, демонстрація довіри до неї є важливим чинником її ефективності, і навпаки, нестійке переконання громадян у легітимності політичної влади складає одну з причин її нестабільності. У сучасному українському суспільстві рівень довіри громадян до влади можна визначити як низький, що зумовлено на думку аналітиків насамперед тим, що дії політичної верхівки не відповідають ціннісним уявленням суспільства про правомірну та справедливую владу, а політики не дотримуються на практиці пропагованих принципів і цілей [Ланіна Н. Українське суспільство 1992 – 2006: соціологічний моніторинг. – К., 2006. – С. 147].

У випадку порушення базових цінностей громадянського суспільства, грубого втручання державних органів у приватну сферу життя індивідів, громадянське суспільство перетворює свій "соціальний капітал" у політичний, акумулює свої захисні механізми та виступає єдиною силою проти такого наступу. До можливих засобів впливу, які використовує громадянське суспільство у цій боротьбі, відносяться участь населення у різноманітних громадських ініціативах, проведення мітингів, демонстрацій, збір підписів, написання петицій, проведення акцій голодування, пікетування державних установ, проведення страйків, проголошення бойкотів тощо. Прикладом організованої громадської протидії авторитарним тенденціям були виступи дисидентів у 80-х роках у колишньому Радянському Союзі, які виступали проти жорсткої цензури та різних проявів наступу політичного режиму на особисті права та свободи громадян. Проявом громадської активності та надзвичайної згуртованості були антитоталітарні рухи у Центральній та Східній Європі (зокрема рух "Солідарність" у Польщі, демократична трансформація в Угорщині й "оксамитова революція у Чехії), головним гаслом яких було утвердження громадянського суспільства.

Отже, легітимність політичної влади та ступінь довіри до неї є індикатором демократичності держави, свідченням сильного громадянського суспільства з високим рівнем розвитку громадських інститутів. Процес легітимації прийняття політичних рішень відбувається при узгодженій взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою, характеризується пристосуванням політичних, соціальних, економічних постанов держави до вимог і потреб членів громадянського суспільства.

В.М. Кравченко, студ., КНУТШ, Київ
Inspectkravchenko@gmail.com

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Визначати політичний режим для України протягом її незалежності і до сьогоднішніх часів потрібно через врахування її історичного розвитку. Український політичний режим перебуває на стадії трансформації. За останні десятиліття Україна йде від тоталітарного режиму через авторитарний до демократичного. До помаранчевої революції політичний режим в Україні був авторитарним. В ті часи яскраво втілювалось правило "Хто не проти нас, той з нами". Але сама помаранчева революція свідчить про бажання жити в демократії.

Після революції було офіційно взято курс на демократизацію українського суспільства. Але це чомусь не дає жодних бажаних для народу результатів. Найбільш помітним здобутком демократії після революції стало *встановлення свободи слова*. Правда воно більш схоже на всюдозволеність говорити що завгодно і про кого завгодно. Якщо брати до уваги дотримання принципів демократії, то значна частина їх не дотримується. Зокрема, існує *проблема з зрівноваженістю гілок влади*. Немає дієвої системи стримувань і противаг. Крім того ця проблема помічається через постійні зміни форми державного правління. Їх зміна обумовлена неефективністю попередньої форми. На мою думку ця неефективність забезпечується відсутністю відповідальності за свою діяльність. І зміна форми правління – це лише перекладання відповідальності. Звідси виходить ще одне порушення демократичного принципу, а саме *відсутність громадянського консенсусу*. Тобто в нашому суспільстві завжди знаходяться певні категорії людей, які дозволяють собі не дотримуватись встановлених умов. Дотримання встановлених умов має здійснюватись через засоби примусу. Засобами примусу дано право розпоряджатись владі. Але в деяких ситуаціях засоби примусу бездіяльні, або використовуються лише там де це потрібно. Це породжує ще одну проблему нашого суспільства, а саме проблему *корупції*. Що в свою чергу зачіпає *судову гілку влади*. Суд в період становлення демократії в Україні не виступає незалежним і неупередженим органом. І ще одна суттєва проблема це *відсутність рівності перед законом*, що призводить до *соціальної несправедливості*. Тому для побудови демократії потрібно врахувати вищесказані проблеми.

Безперечно, на мою думку, єдиний шлях розвитку України пролягає через демократію. Хоча існують думки, що наше суспільство не "вилікуєш" через демократію. Треба впроваджувати або інші форми правління, або наше суспільство і залишиться таким яким воно є, зі всіма бідами і проблемами, які тільки в процесі еволюції зможуть колись зникнути. Мені здається, що зараз суспільство не готове радикально змінювати свій політичний курс, через те, що воно зневірене після "провалу" помаранчевої революції, і в той же час чекати "з моря погоди" теж ніхто не хоче. Кожен живе зараз, в даний момент, і хоче при цьому жити достойно, в країні, яка забезпечуватиме йому це. Тому, я вважаю, кращим варіантом для України на даний момент є встановлення сильної виконавчої влади в плані повноважень, і яка, відповідно, понесе відповідальність за результати своєї діяльності. Її діяльність буде відбуватись згідно зі сформованою національною ідеєю, яка має бути погодженою у всьому суспільстві. Оцінка ефективності цієї влади оцінюватиметься через вибори і забезпечуватиметься розвинутим громадянським суспільством. Тобто єдиним прийнятним рішенням є встановлення сильної виконавчої влади, але в той же час з гарантією всіх демократичних принципів.

Джордж Бернард Шоу сказав таке фразу: "Демократія не може стати вище рівня того матеріалу, з якого складені її виборці". Мені здається, що події в 2004 році визначили готовність нашого суспільства до встановлення справжніх цивілізованих демократичних відносин.

ПРАКТИКА ЛОБІЮВАННЯ У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ

Останнім часом у політичному житті набуває дедалі більшої уваги процес лобіювання, тобто намагання певних груп інтересів вплинути на формування і запровадження державної політики.

Проблема лобізму і його технологій актуалізована сьогодні такими явищами, як протирічливість політичних процесів і ускладнення практики прийняття рішень владними інститутами, зрощування влади і бізнесу, вагомість міжнародного впливу. Ці характеристики дають змогу глибше розглянути параметри і критерії цього феномену, а також особливості лобістських технологій.

Номінально явище лобізму сформувалося в ХІХ ст., з тих часів як у Великій Британії і США представники різних зацікавлених груп більшість часу проводили в кулуарах (з англ. "Lobby" – "крите приміщення для прогулянок, коридор, вестибюль, кулуари") залів засідань законодавчих органів, сподіваючись поспілкуватися з законодавцями, аби вплинути на процес голосування в парламенті.

Термін "політичний лобізм" використовується для окреслення професійної форми діяльності, яка покликана забезпечити необхідне політичне рішення. Об'єктивність його існування визначена параметрами різного плану, починаючи від історико-політичних передумов і відображення нагальних потреб суспільних організацій. Саме показ внутрішніх протиріч процесу вирішення суспільних колізій, які проявляються через лобіювання, дає підстави долучити його до найскладніших політичних інститутів.

Основою будь-якого процесу лобіювання є базові потреби і мотиваційна стратегія групових інтересів. Реальна ж психологія лобістської діяльності представляє собою продукт взаємодії, взіємонакладання комунікативних, пізнавальних та індивідуальних афективних процесів [Лихой А.В. Лоббизм как феномен политической жизни современного российского общества: Дис. ... канд. полит. наук. – М., 2003]. В основі лобіювання лежить механізм ідентифікації групових інтересів із суспільними.

В роботах російських дослідників В. Лепехіна і А. Нещадіна [Лепехин В. Лоббизм в России // Полис. – 1998. – № 4. – С. 18–23] лобізм визнається висококваліфікованою діяльністю, що має політичний сенс і правове обґрунтування. Політичний лобізм визнається об'єктивно існуючим, складним і багатогранним явищем, що представляє собою вже організаційно сформовану, юридично підкріплену, саморегульовану систему вираження і просування групами тиску своїх інтересів, що лише частково піддається державному контролю (за різних типів представництва – різною мірою) [Нещадин А.А. Лоббизм в России: этапы большого пути // Политическая социология. – 1996. – № 3, 4. – С. 23–39].

Проблема лобізму гостро постала на рівні Європейського Союзу, де бурхливий розвиток професійного лобіювання спонукав Європарламент прийняти кодекс поведінки для лобістів. Дослідники Є. Пашенцев та І. Семененко

аналізують принципово новий прояв лобізму – тиск представників різних європейських країн на інститути ЄС в Брюсселі [Пашенцев Е.Н. Паблик рилейшнз: от бизнеса до политики. – М., 2000. – С. 39–40]. На думку С. Белобородова, нині актуалізувалася проблема лобіювання за допомогою міжнародних комп'ютерних мереж.

Світовий досвід дає змогу умовно поділити всю сукупність технологій лобіювання на такі групи: технології, які передбачають своєрідний "обмін" вигодами; діяльність, спрямована на переконання, зміну думок, а іноді й ціннісних установок осіб, які ухвалюють рішення; доступ до процесу ухвалення рішень через надання допомоги в аналізі проблеми і підготовці потрібних для її вирішення документів (довідок, законопроектів та ін.) [Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.pasos.org/content/download/10837/73074/file/nl_ukr_20070917_0377.pdf.].

Роль лобіювання в політичному житті сучасного українського суспільства визначається як суб'єктами лобістського впливу, так і самим механізмом функціонування груп тиску. Головним рушійним мотивом їх поведінки є прагнення реалізувати свій специфічний інтерес, що виражається, як правило, в статусних привілеях, у владних повноваженнях або у формах матеріальної вигоди, політичних, ідеологічних та ін. пріоритетах. Лобістські відносини виникають там і тоді, де і коли консоліднуються життєво важливі інтереси, які порівнюються з інтересами інших суб'єктів. Однак, соціальний статус лобізму, як і ряду інших явищ політичного життя суспільства, не регламентований правовими нормами в Україні. Деякі дослідники вважають, що під маркою лобіювання в Україні фігурує все, що тільки можливо, лише не його класична, перевірена демократією модель [Одицова О. Цивілізований лобізм як форма боротьби з корупцією // Право України. – 2006. – № 6. – С. 112]. Це перешкоджає узгодженню інтересів, руйнує інструмент зворотного зв'язку між державою і групами інтересів.

Д.Ю. Красота, студ., КНУТШ, Київ
got0@bigmir.net

СВОБОДА ТА НАСИЛЛЯ. ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Впродовж тисячоліть мислителі всіх часів намагалися дати чітке визначення свободи, проте, дискусії ведуться і по сьогоднішній день. Свобода – категорія неоднозначна та багатогранна. Не менш дискусивним є і поняття політичної свободи, як однієї з граней загальнофілософського розуміння свободи. Здебільшого, під політичною свободою розуміють різновид соціальних свобод, що означає здатність і можливість особистості і суспільства діяти відповідно до своїх інтересів і цілей. Політична свобода передбачає визнання за кожною людиною права користуватися свободами, які являють собою продукт культурно-історичної екзистенції, умову самоствердження індивіда в політичному житті, ступінь відбиття духовного стану цивілізації, сумарний вираз сучасної політичної ситуації [Філософський енциклопедичний словник / За ред. В. Шинкарука. – К., 2002].

Найяскравіше ж політична свобода проявляється у відносинах між особистістю та державною владою, у відносинах владарювання та підкорення. У діалектичній взаємодії особистості та влади народжується феномен політичного насилля. Зважаючи на це, завданням даного виступу буде показати взаємодію політичної свободи людини та влади; показати місце насилля у цій взаємодії.

По-перше, слід зазначити, що розуміння свободи (політичної) в різні часи суттєво відрізнялося. Для сучасних людей, свобода – "...це право кожного підкорюватися лише законам, не піддаватися насиллю, арешту, не бути затриманим чи підданим смертній карі внаслідок свавілля одного чи кількох індивідів...[право] висловлювати свою думку, обирати собі заняття... об'єднуватися з іншими індивідами..." [Констан Б. О свободѣ у древних в еѣ сравнении со свободой у современных людей // Полис. – 1993. – № 2]. В той же час "для давніх людей [свобода – це] колективне, але пряме здійснення кількох функцій верховної влади, взятої в цілому, – обговорення в публічному місці питань війни та миру... голосуванні законів, винесенні вироків... Але разом з усім тим, що давні називали свободою, вони допускали повне підкорення індивіда авторитету суспільства... Особиста незалежність не розповсюджувалася ні на власну думку, ні на заняття, ні, тим паче, на релігію..." [Там же].

Таку ж розбіжність зустрічаємо і у розумінні влади. "Ототожнення влади не з силою, а з правом та законом, що покликані покінчити з владарюванням однієї людини над іншою. Для греків політика означала свободу людини від влади тиранів, тобто дещо протилежне насиллю та відносинам панування і підкорення" [Межуев В. Насилие и свобода в политическом контексте // Полис. – 2004. – № 3]. Сьогодні ж спостерігаються зовсім інші тенденції. Переважна більшість дослідників наголошує на державному монопольному праві на примус. Таким чином, виявляється певна розбіжність, а саме – кожна особистість володіє власною свободою, хоча ця свобода може бути в будь-який момент обмежена "державною свободою", що проявляється у формі примусу, який по суті своїй є насиллям над особистою свободою. Зважаючи на це, такі дослідники, як Алексєєнкова та Сергєєв використовують поняття сфер суверенітету, а саме:

1. Суверенітет індивіда – сфера, в якій суб'єкт не зв'язаний зобов'язаннями діяти в рамках соціальних норм, сфера, в якій суб'єкт володіє здатністю нормотворення.

2. Суверенітет держави – сфера, в якій політика здійснюється не на основі формальних інститутів, а шляхом використання соціальних мереж (інформаційних та мереж впливу) і неформальних норм взаємодії (спецслужби, корумповані та мафіозні мережеві структури, мережі впливу всередині державних структур).

3. Сфера відсутності суверенітету (публічна сфера) – сфера суверенітету соціальних норм, тобто права, нормалізованого діалогу особистості та держави, де ні індивід, ні держава не володіють абсолютним суверенітетом. [Алексєєнкова Е., Сергєєв В. Темный колодец власти (о границе между приватной сферой государства и приватной сферой личности) // Полис. – 2008. – № 3].

Зважаючи на вищесказане, можна зробити висновок про те, що в будь-якій державі на сьогодні у діалектичній взаємодії співіснують два типи свободи:

свобода індивіда та свобода держави. Обидва ці типи прагнуть до обмеження один одного, внаслідок чого в суспільстві виникають певні конфлікти. Спроба примусово (насильницьки) придушити такий конфлікт призводить до ще жорсткіших суперечок (підтвердженням чому є недавні події у Греції). "... Не заперечуючи наявності насильства в реальній політиці, не можна не помічати і протилежної тенденції – прагнення якось його (насильство) обмежити, звести до мінімуму... Насилля влади дійсно породжує насилля супротиву, але останнє має сенс лише в тому випадку, якщо призводитиме до розширення "царства свободи" та ненасильства. Перемогти насилля можна лише з допомогою насилля... Але до свободи приведе лише те насилля, яке саме себе долає і знищує. В іншому випадку вся політика являється пустою нескінченністю..." [Капустин Б. К понятию политического насилия // Полис. – 2003. – № 6].

*І.В. Криворучко, студ., КНУТШ, Київ**
iren_k@ukr.net

ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ ЯК ФОРМА ВИРАЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ІНТЕРЕСУ

Нинішній період суспільного розвитку характеризується розкріпаченням духовних потенцій людини, соціальних груп і прошарків. Вони можуть вільно, відкрито висловлювати свої думки, судження, впроваджувати їх у життя. Плюралізм, розмаїття ідей, оцінок, настанов і ціннісних орієнтацій дедалі більше впроваджуються у політичне життя на всіх його рівнях. Проблем в ідеологічному просторі чимало, і їх дедалі більше після кожної чергової політичної кризи. У цих умовах важливо звернути увагу на деякі проблеми політичної ідеології.

Політична ідеологія – система концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, яка відбиває інтереси, світогляд, ідеали, настрої людей, класів, націй, суспільства, політичних партій. Політична ідеологія може розглядатися як форма суспільної свідомості і як явище культури.

Існує кілька найважливіших політичних ідеологій, однією з них є комунізм. Головними цінностями цієї ідеології є рівність та народовладдя, а політичні пріоритети – суспільна власність, інтернаціоналізм, тотальне державне регулювання економіки. В основі соціал-демократії лежить свобода, справедливість, солідарність і найголовнішим для неї є рівність усіх форм власності, захист прав та інтересів меншин, значна роль державного регулювання економіки, тобто підвищення податків з високих доходів, розширення соціальних програм, націоналізація. Основними цінностями лібералізму є свобода, а пріоритетами – приватна власність, захист прав та інтересів меншин, мінімізація державного регулювання економіки: зменшення податків, скорочення соціальних програм, приватизація. Для консерватизму найголовнішим є сім'я, релігія та мораль, а політичними пріоритетами – приватна власність, мінімізація втручання держави в економіку, підвищена увага до армії, готовність відстоювати національні інтереси силовими методами. В основу націо-

* Рецензент – В.М. Федорченко, канд. політ. наук, доц.

налізму закладено такі цінності як нація, релігія, мораль, а ідеї втілюються в приватній власності, сприянні розвитку інших форм власності, захисті прав та інтересів меншин, і в поміркованих, толерантних відносинах з іншими країнами. Фашизм ставить такі політичні пріоритети як приватна власність, расизм, вимоги виселення емігрантів, силова експансія у зовнішній політиці, пріоритет військово-промислового комплексу [Технологии политической власти: Зарубежный опыт. Кн.-Дайджест / Иванов В.Н., Матвиенко В.Я., Патрушев В.И., Молодых И.В. — К., 1994].

К. Марксом визначав ідеологію як специфічно помилкову свідомість, носії якої, будучи людьми освіченими, разом з тим, у своїх уявленнях неминуче пов'язані з імпліцитною догматикою, системою просвітительського вірування у фетиші нової язичницької міфології [Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология // Маркс К., Энгельс Ф. Избр. соч.: в 9 т. — Т. 2. — С. 20].

Жодна влада не обходиться без ідеології, яка надає їй доцільного характеру, орієнтуючи громадян на певну систему цінностей, норм поведінки, відповідний спосіб життя. Політичні функції ідеології полягають у створенні позитивного образу впроваджуваної політичної лінії, її відповідності інтересам певної соціальної групи, держави, в стимулюванні цілеспрямованих дій, вчинків громадян та їх об'єднань. Ідеологія прагне інтегрувати суспільство на базі інтересів певної соціальної чи національної групи, або на базі сформованих цілей, котрі не опираються на якісь соціально-економічні прошарки населення.

Політична необхідність, потреба та інтерес виступають базовою структурою, на яку спирається і з якої виходить власне структура політичної ідеології. Дана ідеологія є формою вираження політичного інтересу, він, в свою чергу, є формою вираження потреби, а остання — формою вираження необхідності.

Політичні інститути, люди що сформували політичні ідеї, взяли їх на озброєння, прагнуть ввести їх в систему політичної ідеології партій, соціальних груп. Адже дієвість, практичність ідей досягається лише шляхом розповсюдження і реалізації ідеології [Дзюбка І.С. До питання про предмет політології // Укр. іст. журнал. — 1991. — Вип. 7. — С. 18].

Соціальний прогрес у політичній сфері суспільства виступає як такий лише тоді, коли підпорядкований ідеям, ідеалам суспільного гуманізму, демократії, гласності, відповідальності.

Політичні ідеали взаємодіють з іншими ідеалами в сфері економіки, моральності, права, мистецтва і тим самим сприяють або ставлять перепони впливу політичної ідеології на інші форми ідеології.

У процесі історичної практики суспільна свідомість дедалі більше диференціюється. З появою політичного життя, суб'єктів політики, її інституцій виникає і розвивається політична свідомість як одна з форм суспільної свідомості. Політична свідомість рухлива, і у процесі її еволюції в ній фіксуються різноманітні погляди, оцінки суб'єктів, пов'язані з їх інтересами. Ідеологія є тією частиною політичної свідомості, яка відображає специфічність інтересів суб'єктів, їхню своєрідність. Прагнення до систематизації та впорядкування поглядів характерні для кожної соціальної спільноти. Вона дає людям розуміння їхніх соціальних інтересів, усвідомлення своєї належності до певних соціальних спільнот. З цього випливає, що ідеологія відображає інтереси окремого соціального прошарку, групи, а не загальні соціальні інтереси.

Ідеологія як інтерпретація дійсності з точки зору влади в кінцевому підсумку завжди підпорядкована інтересам влади, тому в її суті закладена тенденція відриву від дійсності, породження ілюзорного світу, ритуалізації. Саме тому ідеологія відображає цінності, норми і принципи, що породжені гаслами, пропагандою і не сприймаються індивідуальною свідомістю людини. Щоб запобігти цьому, потрібні контроль мас за всіма видами політичної влади, її легітимність, відкритість та дієвість демократичних механізмів владарювання. Тоді політична і неpolітична ідеології перестають бути ворогуючими "сусідами" державного і цивільного життя, перетворюючись на духовні регулятиви суспільної та індивідуальної свідомості. І тільки та політична ідеологія є життєздатною, яка не тільки привабливо показує людям шлях до щастя, а й не менш вагомо підтверджується реальним практичним життям.

Т.В. Кузнєцова, студ., КНУТШ, Київ
Kuzja44@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Право на самовизначення – один із загальноприйнятих принципів міжнародного права. Цей принцип отримав визнання в процесі розпаду колоніальної системи і закріплений в Декларації про надання незалежності колоніальним країнам та народам (XV Генеральна Асамблея ООН від 14 грудня 1960 року) та наступних міжнародних пактах та деклараціях ООН.

Право націй на самовизначення проголошувалось ще на початку XX століття урядом США, а також російськими більшовиками, закріплення якого було однією із основних вимог та направлення початкового періоду їх діяльності. Право на самовизначення було декларовано в усіх радянських конституціях. Конституції соціалістичних федеративних республік включали положення про право виходу республік із союзу. Але між тим, існує протиріччя між правом на самовизначення народів і принципом територіальної цілісності держави (територія держави не може бути змінена без її згоди). Нездатність сторін знайти мирне вирішення такого протиріччя призводить до поглиблення національних конфліктів, які надалі переростають у військове протистояння. При цьому представники центральної державної влади зазвичай наводять в якості аргументу в захист своєї позиції ствердження про пріоритет принципу територіальної цілісності по відношенню до права на національне самовизначення. Між тим, існує думка, що принцип територіальної цілісності направлений виключно на захист держави від зовнішньої агресії. Так чи інакше, принцип територіальної цілісності не може бути застосований до держав, які не забезпечують рівність народів, що проживають на її території і не допускає вільне самовизначення таких народів.

Не дивлячись на завершення епохи глобального протистояння, в сучасному світі кількість політичних конфліктів продовжує збільшуватись, виникають їх нові форми. Разом з тим, міжнародна діяльність щодо вирішення політичних конфліктів сьогодні переживає системну кризу, яка вимагає не лише пошуку нових підходів і способів впливу на конфліктні ситуації, але і формування нових парадигм управління міжнародними конфліктами. В цих умо-

вах,на жаль, на передній план висуваються технології інформаційно-психологічного впливу, які сьогодні не володіють всезагальною універсальністю і мають свої національно-державні і культурно-цивілізаційні особливості.

Зараз в світі одночасно виникає, проходить всі ланки ескалації і згасає велика кількість політичних конфліктів: зовнішніх і внутрішніх, різнобічних за своїми масштабами і охоплюючи різноманітні території, етноси, соціальні і політичні страти, політичні системи. З кожним новим конфліктом, що перейшов в інституційну стадію в результаті політичної діяльності по його регулюванню, накопичується досвід впливу на сучасні конфлікти з ціллю не недопущення їх переходу в руйнуючу для суспільства стадію. Сьогодні все більше держав об'єднує свої зусилля з регулювання міжнародних конфліктів, діють різноманітні міжнародні інститути, що забезпечують вирішення конфліктів третьою стороною. Але в дійсності все відбувається значно складніше, ніж вказано в міжнародних договорах. Все частіше роль третьої сторони намагається завоювати один з трьох могутніх світових центрів.

Багатополярність сучасного світу є проявом конкуренції між трьома могутніми центрами – консолідованим Євросоюзом, Росією, як територіальним Євразійським центром і північною Америкою (США), як великим агресором та емансипатором.

Головною особливістю війн ХХст. (I та II Світові війни) є територіальний поділ завойованих держав та покорення проживаючого на цій території народу. Особливістю нової епохи є те, що від територіальних кордонів світ переходить до системи патроната. Проаналізувавши конфлікти за минувші 10-15 років (Ірак, Югославія, Афганістан, нещодавно Кавказ), варто зазначити, що як правило, вони закінчуються формальним верховенством, патронатом – зовнішньополітичною миротворчістю, і неформальною – корпоративною появою великих транснаціональних структур.

Зі складним геополітичним розташуванням Україна завжди знаходилась під впливом декількох могутніх держав одночасно. В серпні 2008 року Україна була втягнена в зброєний конфлікт між Росією та Грузією. Перед українською елітою постало фундаментальне питання: бути суб'єктом чи об'єктом цього конфлікту. Як виявилось, для суб'єкту Україна зовсім не готова (брак коштів, відсутність ядерної зброї, політична криза і т.д.) для цього необхідно здійснювати власну ефективну політику, спрямовану на забезпечення бодай мінімуму інтересів України в ході процесу. Інша річ бути об'єктом- в такому разі Україну просто "розміняли" б під час складних процесів, що відбувалися у світі, а її безпекові інтереси були б розчинені в інтересах інших держав. Так чи інакше, а Україну й досі не визнають як сильного супротивника, не маючи єдиного політичного курсу на міжнародній арені, наша держава лишатиметься запасним гравцем в серйозних іграх великих країн.

Майбутня епоха – це епоха нових імперій. Для глобальних гравців має велике значення те, обмежиться ця епоха імперій лише регіональною інтеграцією чи, як говорять політологи, наступить друга хвиля глобалізації, глобальна "коктейлізація" народів і рас. В найближчі часи Україна не зможе об'єднати навколо себе ряд могутніх держав, але вона в змозі зайняти єдину достойну позицію, задля збереження територіальної цілісності та права на самовизначення, без будь-якого втручання у внутрішньополітичні справи.

ХАРИЗМА – ОДНА З ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА

Дослідження проблеми харизми є досить актуальним та цікавим питанням в будь який час: чи то в період Київської Русі, чи то в добу Великої французької революції, чи то в час передвиборчої кампанії в будь якій країні. Все це пов'язано з тими рисами, що несе разом з собою це явище. Якщо взяти дослівний переклад, то харизма – це "милість, божественний дар, благодать", а людина наділена нею пророк, обраний Богом. Першопочаткове визначення цього терміну саме таким чином не дивує, оскільки почали його вживати спочатку в теології, а вже потім його вивченням почали займатися соціологи та психологи.

У соціологію цей термін вперше був введений німецьким істориком релігії та соціологом Е. Трельчем, для якого харизма була важливим складником функціонування етичних вчень західного християнства. У сферу ж політологічного аналізу харизму переніс Макс Вебер, поклавши тим самим початок науковим розробкам цієї проблеми численними послідовниками. Хоча згодом концепція Вебера почала піддаватися критиці, варто зауважити, що ним першим було проведено дослідження цього явища та була створена власна теорія ідеальних типів панування, в якій був проведений соціально-психологічний аналіз харизматичного лідерства з метою вивчення того зв'язку що був присутній між масами та вождем, з ціллю дослідження тієї таємничої сили, що заволодівала свідомістю кожної особи. Харизматичне панування, за Вебером, це панування в силу відданості особи володаря та його ласці (харизмі), насамперед внаслідок її магічних здатностей, об'явленням чи героїзму, сили духу й слова. Вебер визначає певні екстраординарні здібності та індивідуальні якості, даровані окремим особистостям природою або Богом, завдяки чому вони відрізняються від інших людей. Харизматичне панування базується на виняткових якостях, які приписуються лідеру. Його вважають пророком, велетенською історичною фігурою, яка виконує "велику місію", відкриває нові та небувалі обрії. Взаємовідносини вождя і мас мають емоційно-містичний характер, передбачають повну сліпу віру, безумовне слідування за харизматичним лідером. Вирішальне значення для виникнення харизматичних відносин є не стільки володіння самою харизмою, скільки віра, визнання, прийняття лідера масами.

Окрім Макса Вебера дослідженням даного питання займався французький вчений Серж Московічі. Він досить ґрунтовно досліджував маси, авторитет й разом з цим явище харизми. Московічі говорить про те, що харизма подібна високоефективній енергії, яка вивільняється в кризові моменти, руйнуючи інерцію й народжуючи на світ щось над нове. Він виділяє первинну харизму, що є нечутливою до обмежень повсякденного життя і розсіяна в суспільстві. Тоді як вторинна харизма є особливою якістю людини, яка приймає інших і впливає на них. Зміст однієї будуть загальні пристрасті, які

* Рецензент – В.В. Колюх, канд. політ. наук.

сприймаються як природна потреба. Інша є силою, що повідомляє цим пристрастям напрям з тим, що б реалізувати політичну задачу або релігійне покликання. Харизма є причиною раптових вибухів зсередини суспільства і перемикання його членів на діяльність, результат якої залежить від їх якостей. Там, де з'являється харизма, вона є "покликанням" в емпатичному значенні цього слова: як "місія" або "внутрішня задача". Кінець кінцем, авторитет харизми заснований на законі успіху і поразки. Поки харизматичний лідер перемагає, навіртає до своєї віри супротивників і творить зцілення і відкриття, забезпечує процвітання своїх прихильників, успіх підтверджує його якості вождя. Але харизма, що зазнала поразки, вже не харизма. Це вже говорить нам про тимчасову якість цього явища.

Вважається, що першим поняття "харизма" щодо політичних лідерів країн, що розвиваються, застосував Д. Ептер.

В цілому ж концепція харизматичного лідерства існує в політології сьогодні в такій безлічі варіантів – деколи важко сумісних, деколи відмінних ледве помітними нюансами, – що можна, мабуть, говорити не стільки про єдину теорію, скільки в деякій тенденції розглядати соціальні процеси крізь призму особистих (харизматичних) якостей політичних лідерів.

Н.А. Латигіна, студ., КНУТШ, Київ

КОНСОЦІАТИВНА ДЕМОКРАТІЯ ЯК РІЗНОВИД МОДЕЛЕЙ ДЕМОКРАТІЇ

Сенс концепції консоціативної (співтовариської, погоджувальної) демократії характеризують два основних моменти, зокрема: "сегментарні відмінності", тобто відмінності між групами населення багатоскладового суспільства, і політичне співробітництво еліт, які репрезентують його основні групи (сегменти) [Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование. – М., 1997. – С. 39]. При цьому ідею співтовариської демократії потрібно відрізнати від двох близьких до неї концепцій, які також використовуються у порівняльних дослідженнях практики співтовариства: "сегментарного плюралізму" В.Р. Лорвіна і "демократії згоди" Г. Лембруха. В.Р. Лорвін акцентує увагу лише на одній з характерних рис співтовариської демократії і залишає за межами дослідження питання про реакції еліт і про наслідки глибокого розколу суспільства. До того ж він обмежується лише випадками розподілу суспільства за релігійною і ідеологічною ознаками. Г. Лембрух визначає демократію згоди як стратегію врегулювання конфліктів скоріше шляхом співробітництва і домовленостей між різними елітами, ніж шляхом конкурентної змагальності та прийняття рішень за принципом більшості. Іншими словами, співтовариська демократія – це "сегментарний плюралізм", який включає в себе усі можливі в багатоскладовому суспільстві лінії розподілу, плюс демократія згоди.

Консоціативну демократію можна визначити через чотири її характерних елементи, першим і найважливішим з яких є здійснення влади великою коаліцією політичних лідерів усіх значних сегментів багатоскладового суспільства. Вона може виступати в декількох різних формах, наприклад, як кабінет великої коаліції в парламентській системі, як "велика" рада або комітет з

широким обсягом дорадчих функцій, або велика коаліція за участю президента і вищих посадових осіб в президентській системі. Три інших важливих елементи консоціативної демократії – це: 1) взаємне вето або правило "збіжної більшості", які виступають як додаткова гарантія життєво важливих інтересів меншості; 2) пропорційність як головний принцип політичного представництва, розподілу посад в державному апараті і коштів державного бюджету та 3) високий ступінь автономності кожного сегмента в керуванні своїми внутрішніми справами [Там же. – С. 41].

Консоціативною є демократія, за якої правлячі еліти, які сформовані з представників вищого суспільства, відкриті для вирішення сегментарних суперечностей суспільства на основі досягнутих домовленостей між різними суспільними групами і прошарками (сегментами).

Модель консоціативної демократії ґрунтується на концепції багатоскладового суспільства, в якому політичні протиріччя в цілому співпадають з межами соціальних відмінностей: майнових, територіальних, мовних, культурних, релігійних, расових і т.п. Суспільно-політичні організації у такому суспільстві формуються стосовно цього принципу та репрезентують інтереси вказаних сегментів суспільства. В різних суспільно-політичних організаціях, які представляють свої сегменти, зосереджені і політичні суперечності суспільства в цілому.

Однією з особливостей консоціативної демократії є критичне ставлення до нормативного положення теорії демократії про опору влади на більшість населення. Це протиріччя вирішується шляхом ротації урядової коаліції, зміною правлячими партіями одна іншої через декілька років правління.

Наступна особливість консоціативної демократії полягає у штучному завищенні представництва малих груп у структурі суспільства. Вона дозволяє більш ефективно обстоювати їх інтереси.

Також особливістю європейських консоціативних демократій є те, що усі вони склалися і існують у малих країнах. З дев'яти країн, які В.Р. Лорвін у своїй класифікації відносить до категорії тих, що мають високий або середній ступінь багатоскладовості, п'ять є малими країнами (країни Бенілюксу, Австрія, Швейцарія), чотири – великими (Франція, Італія, Німеччина, США), з них усі малі країни, на відміну від великих, стали консоціативними демократіями [Lorwin V.R. *Segmented Pluralism: Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies // Comparative Politics* 3. – 1971. – № 2 (January). – P. 148]. Невеликі розміри цих держав і достатньо високий загальний рівень культури суспільних взаємовідносин дозволяють забезпечити вельми стійку стабільність та динамічний суспільно-економічний розвиток.

Консоціативна модель слугує не лише емпіричним підтвердженням політичної стабільності низки малих європейських демократій, але й – нормативним зразком для багатоскладових суспільств в інших частинах світу.

Проте у концепції консоціативної демократії існують і недоліки. Консоціативну демократію можна критикувати за те, що вона не зовсім демократична, і за те, що вона не має достатнього потенціалу для створення на її основі стабільної і ефективної системи влади. Вважається, що взаємне вето може паралізувати процес прийняття рішень, тобто сам механізм вирішення протиріч потенційно небезпечний через виникнення протиріччя, яке не можна вирішити.

Федералізм на основі широкої автономії територіальних суб'єктів, який покликаний ненасильницькими засобами вирішувати протиріччя між ними, може зруйнувати державу при наростанні таких протиріч між цими суб'єктами.

Оскільки кожний суб'єкт політичних відносин це не лише суб'єкт територіальний, який заснований на інших суспільних інтересах, то кожний з них повинен мати власну організаційну управлінську структуру. До цієї структури надходять вимоги від представників суспільного сегмента, де вони систематизуються, узагальнюються і оформлюються в проекти законів та політичних рішень. Це призводить до великої кількості таких структур в межах територіального суб'єкта і у масштабах держави в цілому. Тому система є громіздкою (імовірно), тією, що погано керується і вельми дорогою [Diamond L. Developing Democracy. Toward Consolidation. – Baltimore; London, 1999. – P. 17].

До недоліків також можна віднести можливість затягування прийняття невідповідного для широкої коаліції більшості рішення, яке запропонувала коаліція меншості, за рахунок використання процедурних можливостей.

Отже, консоціативна демократія залишається, з нашої точки зору, найбільш перспективною формою демократії для багатоскладових суспільств, і єдиною можливою формою демократії для суспільств, які відрізняються надто високим ступенем багатоскладовості.

А.В. Лашко, студ., КНУТШ, Київ*
alena-lashko@mail.ru

СПІВВІДНОШЕННЯ БЮРОКРАТІЇ ТА ДЕМОКРАТІЇ

Введення поняття "бюрократія" зазвичай приписується фізіократу і економісту Вінсену де Гурнай, який у 1745 році визначив так виконавчу владу. Феномен бюрократії та бюрократизму знаходить своє відображення в багатьох роботах вчених та політиків: Карл Маркс, Макс Вебер, Володимир Ленін... При досягненні адекватного розуміння бюрократії слід дослідити складну взаємодію її з формуванням політики та виконанням нею політичних директив. "Всю складність дослідження цього явища можна звести до чотирьох основних моделей – веберівський тип бюрократії, марксовий, імперський ("азіатський" та "реалістичний")" [Оболонский А.В. Бюрократия для XXI века? Модели государственной службы: Россия, США, Англия, Австралия. – М., 2002. – С. 21–22].

Кожен політичний режим передбачає властиву лише йому модель бюрократії. В авторитарному суспільстві бюрократія спирається на традиційну структуру суспільного життя та режим власної влади, якому вона підкоряється. Тому головна її мета – забезпечення умов для функціонування цього режиму. Забезпечуючи контроль над різними сферами суспільного життя, авторитарна бюрократія припускає в деяких межах свободу особистості, плюралізм, гласність, інакомислення, критику представників влади. Однак все це в певних незаконних межах залежить від "дозволу" особи, яка наділена владою. В такому політичному режимі авторитет правлячої особи залежить від підтримки цієї ж

* Рецензент – В.М. Федорченко, канд. політ. наук, доц.

бюрократії. Авторитарна бюрократія може в подальшому еволюціонувати в сторону демократії, або переродитися в тоталітарну бюрократію.

Тоталітарна бюрократія (режим Мао Цзе-Дуна в Китаї, гітлерівський режим, режим Чаушеску в Румунії) впроваджує декларування, люмпенізацію та маргіналізацію неструктурованого суспільства, яким легко управляти. Метою тоталітарної бюрократії, як правило, є узурпація влади та забезпечення жорсткого контролю та регламентації всіх сфер суспільного життя. Громадянське суспільство та правова держава відсутні, будь-яке інакомислення пригальмовується, народ відокремлений від влади та управління.. Тоталітарна бюрократія за Мізес фон Людвігом – це підкорення всіх сторін політичного життя тим, хто знаходиться при владі. Це перетворення людини у "гвинтик" всезагального механізму примусу та насилля. Тоталітаризм примушує індивіда відмовитись від будь-якої діяльності, яку не ухвалює держава. Він не терпить непогодження, а перетворює суспільство в трудову армію. В теорії тоталітаризму Х.Арендт бюрократія описується як атомізована та повністю підконтрольна волі вождя. "Бюрократія – наслідок такої відповідальності, яку не може нести жодна людина щодо своїх співгромадян, жодний народ щодо іншого народу" [Арендт Х. Джерела тоталітаризму. – К., 2002. – С. 231].

Демократична бюрократія підконтрольна суспільству через діяльність в ньому демократичних інститутів та правових механізмів. Головна задача такої бюрократії – забезпечення ефективності процесу управління суспільством. Трансформація бюрократії в демократичному суспільстві передбачає зміну апарату управління, але утопічність її існування в чистому вигляді передуює негативній стороні бюрократії: маніпулювання громадською думкою, обмеження державного суверенітету, використання службового обов'язку задля власного збагачення. Позитивними рисами є: підзвітність один-одному та перед суспільством, управлінська діяльність та вирішення соціально-політичних питань, єдина політика в області прав і обов'язків

Серед багатоманіття робіт з теорії демократії (Локк, Арістотель, Макферсон, Хелд) немає жодної, яка б обходила по своєму змісту наявність бюрократії в демократичному суспільстві. Як зазначає Й. Шумпетер, необхідні наступні умови: людський матеріал політики; визначена сфера дії політичних рішень; добре підготовлена бюрократія, що має високий статус та історичні традиції: при цьому просування бюрократії повинно залежати не від політиків, а вирішуватися відповідно до правил державної служби; демократичний самоконтроль. Теорія плебісцитарної демократії М. Вебера також передбачає існування бюрократії в побудові елітарної системи суспільства. Відповідно до логіки веберовських міркувань представництво в парламенті індивідуальних незалежних депутатів у процесі розвитку ліберальної демократії поступово витискається представництвом політичних партій. Останні, у свою чергу, розробляють єдиний напрямок і встановлюють сувору дисципліну, перетворюючись у бюрократичні організації. Влада в партіях залишається в тих, хто систематично працює в партійному апараті і в остаточному підсумку концентрується в професійних політиків. Модель партиципаторної демократії Б.Барбера стосується правлячої політичної еліти, її відриву від мас, зокрема відрив обраних представників владних структур від їхніх виборців, так і ря-

дових громадян, розчарованих в існуючій політичній владі, породжує процес бюрократизації суспільства.

Отже, прогалини в законодавстві провідних демократичних держав світу надалі гарантують існування бюрократії та демократії пліч-о-пліч, бо зв'язок між бюрократією і демократією є парадоксальним в першу чергу тому що ефективність демократії вимагає ефективної і добре функціонуючої бюрократії.

С.В. Левенець, студ., КНУТШ, Київ*
ari100krat_88@mail.ru

ЛОБІЮВАННЯ В СТРУКТУРІ ГРУП ІНТЕРЕСІВ

Групи інтересів – це об'єднання людей, які, виходячи з певних інтересів або потреб, висувають вимоги до інших груп суспільства чи суспільства в цілому з метою підтримати або поліпшити свої позиції, досягти певних цілей. Вони прагнуть впливати на систему влади заради власних потреб. У своїй діяльності групи інтересів виступають як групи тиску. Більшість політологів не бачить різниці між поняттями "група інтересів" і "група тиску". На думку Дж. Вілсона: "Групи інтересів (або групи тиску) – це організації, що прагнуть знайти канали впливу на уряд, але, на відміну від політичних партій, не мають наміру контролювати його. Майже у всіх країнах групи інтересів є ланкою зв'язку, своєрідною трансмісією між суспільством і державою" [Основи демократії: Навчальний посібник / За заг. ред. А. Колодій. – К., 2002. – С. 420].

Групи інтересів не борються за владу і за безпосередній контроль над нею. Для них політична влада – не мета, а засіб, за допомогою якого вони прагнуть задовольнити свої потреби та інтереси. На думку А. Доза: "групи інтересів – це об'єднання індивідів, що прагнуть впливати на уряд будь-якими засобами задля досягнення своїх інтересів" [Групи інтересів // Основи демократії. – С. 420].

Групи інтересів широко використовують опосередкований вплив на владу (через засоби масової інформації або через політичні партії), формуючи вигідну для себе громадську думку. Поряд з використанням традиційних політичних партій, групи можуть і самі організовувати тимчасові партії за інтересами, невеликі за своєю чисельністю. Така практика, до речі, дуже поширена в Україні. Крім того, групи інтересів прагнуть бути представленими серед владної еліти, намагаючись отримати посади для своїх представників на різних рівнях державної влади [Політологічний енциклопедичний словник. – К., 2004. – С. 123].

Існування лобізму в наш час тісно пов'язане з діяльністю груп інтересів та можливостями їх впливу на органи влади. Крім того, його розвиток залежить від розвиненості плюралізму, інституалізованості політичної участі, впливовості та активності політичних партій.

Лобізм (як явище) чи лобіювання (як діяльність) є вельми специфічним засобом досягнення цілей групами інтересів.

* Рецензент – Р.М. Коршук, канд. політ. наук.

В Україні лобіювання сприймають як нелегітимний процес: для нього досі не встановлено правил, а самий лобізм часто асоціюють з корупцією. Лобіювання розуміється як спроба "провести" вигідне рішення з якогось приватного питання. Насправді ж лобі – це складний механізм впливу на владу (законодавчу в тому числі) з метою встановлення певних "рамкових" правил гри. Як у середині суспільства, всередині влади, так і в стосунках суспільство-влада.

Група інтересу, яка діє як лобістська структура, зазвичай є досить складним утворенням, яке включає:

- ✓ підприємство або зазвичай групу підприємств у традиційному розумінні; інформаційно-аналітичний центр, який готує обґрунтування, оформлення конкретного інтересу, програму дій з його реалізації;

- ✓ громадську організацію, яка надає конкретному питанню статус загальної проблеми, чим сприяє винесенню інтересу в різні сфери суспільної думки, та організації, відповідальні за ухвалення рішень;

- ✓ зв'язки та можливості винесення інтересу групи підприємств на обговорення структур, які ухвалюють рішення; зв'язки в засобах масової інформації, використовувані для створення суспільної підтримки і посилення впливу на організації, відповідальні за ухвалення рішень;

- ✓ кошти, які можуть бути спрямовані на фінансування аналітичних центрів, підтримку громадських організацій, оплату послуг засобів масової інформації, оплату організаційних і рекламних видатків та ін.

Відповідно до цілей груп інтересів і сфери, яку вони представляють, лобістська діяльність буває економічною, соціальною, політичною, соціокультурною, регіональною чи галузевою. В залежності від того, на яких суб'єктів прийняття рішень лобісти спрямовують тиск, розрізняють парламентський, президентський та урядовий лобізм. Стосовно політичної системи, то він може бути зовнішнім (тиск на органи влади ззовні) або внутрішнім (лобістами є депутати парламенту, члени уряду, оточення президента, сам президент тощо).

Використання багатоманітних легальних лобістських технік на різних рівнях політичного й управлінського процесу спонукає деяких політологів вважати, що лобіювання перетворюється на невід'ємну частину політичного процесу в плюралістичних демократіях з розвиненими механізмами групової політики.

В цілому, лобіюють власні інтереси в українському державному апараті представники бізнес-структур прямо або через своїх представників

Всю сукупність демократичних технологій лобіювання умовно можна поділити на три групи:

1. Технологія, яка передбачає своєрідний "обмін" голосування політика з важливого для групи питання на його "популярність", яка принесе йому перемогу на наступних виборах. Реалізація цього підходу можлива тільки в тому разі, якщо до групи інтересів входить багато учасників і ці учасники добре організовані. Прикладом таких груп можуть бути профспілкові організації, окремі суспільні рухи та громадські організації, політичні партії, не представлені в парламенті.

2. Діяльність, спрямована на переконання, зміну думок, а іноді й ціннісних установок осіб, які ухвалюють рішення. Цей варіант є одним з найбільш демократичних і публічних, оскільки надає широкі можливості для участі в про-

цесі лобіювання представників різних груп інтересів. Утім, його реалізація потребує від груп інтересів чималих зусиль упродовж тривалого часу. Ця технологія, зокрема, передбачає підготовку і поширення серйозних досліджень з питань державної політики, організацію освітніх кампаній, публічні заходи за участі політиків, відомих експертів і представників груп інтересів.

3. Доступ до процесу ухвалення рішень через надання політикові допомоги в аналізі проблеми і підготовці потрібних для її вирішення документів (довідей, законопроектів та ін.). В її рамках лобізм розглядають як своєрідну допомогу, яку групи інтересів надають представникам законодавчої влади. Такий лобізм передбачає обопільну вигоду, тому часто буває успішним. З одного боку, політик мінімізує витрати своїх зусиль і ресурсів. З іншого боку – групи інтересів, допомагаючи політикові, отримують доступ до процесу ухвалення рішень і можливість вносити свої пропозиції з певних питань до проектів актів законодавства, які виходять від політика. У рамках такої технології найуспішнішими лобістами зазвичай є неурядові громадські організації та аналітичні центри. Саме вони (на відміну від професійних лобістів) є фахівцями з конкретної проблеми, володіють шаблонами і стандартами, які дають змогу ефективно аналізувати проблему та якісно презентувати отримані результати і пропозиції.

Ю.М. Луговцев, асп., ОНПУ, Одесса*
uriy.schg@hotmail.com

ФИЛОСОФСКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ТЕОРЕТИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ

Длившаяся в научном мире ни одно столетие борьба между отвлечённым эмпиризмом и отвлечённым рационализмом завершилась в 20 веке торжеством синтеза эмпирической и теоретической методологии. Отныне обоснование научного знания выстраивается через включение почерпнутого опытным путём материала в состав соответствующей теории, где известная совокупность эмпирических данных получает определённое рациональное объяснение. Структура стандартной научной теории состоит из таких компонентов, как основания теории, понятия, получившие более или менее строгое определение или экспликацию, правила, по которым в теории осуществляется доказательство утверждений и выводятся заключения, совокупность законов (или закономерностей – в зависимости от науки), извлечённых из основоположений теории сообразно с принятыми правилами, идеализированная модель – абстрактная система существенных качеств исследуемого объекта и, наконец, эмпирические факты, которые описываются и объясняются в конкретной теории, т.е. обретают определённый теоретический смысл (в неэмпирических науках эмпирические данные, разумеется, не учитываются) [Кохановский В.П. Философия и методология науки. – М., 1999. – С. 145–151]. Кроме того, научное знание всё больше и больше формализируется, вследствие чего выражаемые суждения обретают необходимую однозначность.

* Рецензент – А.Ю. Цофнас, д-р филос. наук, проф.

Естествознание давно пошло по пути теоретизации и формализации знания, чем и объясняются его успехи. Относительно же социальных наук, в частности относительно политологии, подобного никак не скажешь. Политология чужда строгой теоретичности, равно как и формализации, в результате чего выводы политологов зачастую страдают неопределённостью и многозначностью, что препятствует плодотворному развитию политической науки в целом. Но возможен ли выход из сложившейся ситуации? Думается, что выход возможен.

Научное знание достигается при помощи использования специфических методов исследования, которые, с одной стороны, должны быть *адекватны рассматриваемому объекту*, а с другой – удовлетворять цели теоретизации самого научного знания. Следовательно, применительно к политологии необходимо выбрать именно такой метод, который будет адекватен изучаемым в политологии объектам, а также позволит внести в политологическое знание необходимую однозначность и определённость. Тем самым хотя бы некоторые разделы политологии приобрели бы черты более или менее строгой научной теории.

Адекватность метода требует, во-первых, чтобы метод и предмет его приложения были концептуально однородными как по объёму (экстенсionalmente), так и по смыслу (интенсionalmente). Во-вторых, метод должен иметь иные, нежели предмет приложения, средства решения задач – отличаться от объекта по субстрату [Цофнас А.Ю. Гносеология. – К., 2005. – С. 186–187]. В нашем случае отличие по субстрату означало бы применение специального формального языка, позволяющего переводить рассуждения политологов на уровень строгой формализации.

Традиционно предметом политологии является государство в его различных проявлениях. Политолог, изучая то или иное общественно-государственное явление, рассматривает его с определённой точки зрения. Также он естественно стремится вычленить в объекте некоторые отношения, удовлетворяющие именно той точке зрения, с которой он приступает к исследованию объекта. Благодаря этому в поле его зрения попадают некоторые предметы исследования – корреляты данных отношений. Это свидетельствует о том, что политологическое познание *органически системно*, ибо совершаемые политологом познавательные действия есть не что иное, как представление им объекта в виде системы, а стало быть, политологическое познание требует обращения к системному методу, который здесь как раз и является однородным сколько по объёму, столько и по смыслу с предметом своего приложения, а по субстрату, что важно, нетождествен своему объекту; следовательно, он является адекватным рассматриваемому объекту. Тем более что и слово "система" используется политологами довольно часто, что указывает на релевантность системного метода. Адекватность системного метода обеспечивается и наличием параметрической теории систем (ПТС), оснащённой формальными средствами представления и анализа знаний, и тем, что ПТС, в отличие от иных теорий систем, использует качественные, а не количественные средства анализа. Ведь политологов количественные показатели, как правило, интересуют меньше всего [Уёмов А.И. Системный подход и общая теория систем. – М., 1978].

Кроме понятия "система", политологи не редко обращаются и к другим характеристикам своего объекта, в частности говорят о стабильности, авто-

номиї, централизації, тоталітарності, ієрархичності і т.п. Все ці характеристики можуть стати термінами теорії, якщо отримують відносно строго визначення в якості атрибутивних системних параметрів. Нарешті, між системними параметрами існують стійкі кореляції – системні закони, які можуть бути використані як закони політології, в чому, між іншим, відчувається гостра потреба.

Таким чином, використання в політології параметричної теорії систем в якості методу дослідження дозволило б досягти наступних обов'язкових умов наукової теорії: вираження більш або менш однозначних суджень і визначень за рахунок застосування формалізації, виведення стійких системних закономірностей, побудова ідеалізованої моделі досліджуваного об'єкта шляхом абстрагування суттєвих властивостей об'єкта від вторинних емпіричних наслідків, теоретичне осмислення емпіричних даних.

Т.Б. Мадрига, асп., ПНУ ім. В. Стефаніка, Івано-Франківськ
vasylyshyn@yandex.ru

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ

Дослідження феномену виборчої кампанії є прикладом різноманітних підходів та поглядів, серед яких слід виділити наступні: соціологічний, комунікативний, соціально-психологічний, раціонально-інструментальний, ринковий, маркетинговий. Дані підходи були розроблені, головним чином, представниками західної політології, і основний акцент робили на вивченні мотивів голосування виборців, а не на дослідженні виборчого процесу. Засновником соціологічного підходу вважається П. Лазарсфельд, який доводив, що електоральна поведінка залежить, головним чином, від приналежності виборця до певної соціальної групи, його соціального статусу, освіти, професії, зарплати, національної і релігійної приналежності та ін. На його думку, ЗМІ не є визначальним фактором формування та зміни політичних пріоритетів, а передвиборча пропаганда практично не може вплинути на позиції виборців, які не визначилися. П. Лазарсфельд наводить дані, згідно з якими більшість голосуючих на президентських виборах в США у листопаді 1944 року (69 %) остаточно зупинилися на прийнятій для себе кандидатурі ще в травні цього року і лише 5 % змінили свою передвиборчу позицію безпосередньо в ході самої кампанії [Lazarsfeld P.F., Berelson B.R. *Guadet H. The People's Choice.* – New York, 1944. – Р. 102]. Комунікативний підхід був започаткований Г. Лассуелом, відповідно до якого виборча кампанія розглядається як форма впливу на позиції виборців щодо кандидатів чи політичних партій через ЗМІ.

Про роль ЗМІ в процесі політичної комунікації довів і американський вчений Дж. Клаппер у праці "Ефекти масової комунікації" [Анохіна Н.В. Влияние средств массовой информации на электоральное поведение: основные подходы // Вестник СамГУ. Соціологія. – 2000. – № 1]. Він розглядав засоби масової інформації як такі, що мають мінімальний вплив на політичну арену, відводячи їм роль посилення наявних переваг, інформування про перебіг

виборчої кампанії. Клаппер вважає малоімовірним, що виборці, які підтримують партії "лівого" блоку, будуть дивитися телепередачі, що пропагують ідеї партій "правого" блоку; а якщо вони і будуть їх дивитися, малоімовірно, що вони будуть довіряти всьому почутому і побаченому. Так само і читачі газет читають тільки ті видання, які, швидше за все, підтверджують, ніж змінюють їх політичні погляди.

Засновниками соціально-психологічного підходу стали вчені Мічігансько-го університету на чолі з А. Кембеллом. На їхню думку, сам акт волевиявлення являє собою індивідуальний вибір кожного виборця, який визначається внутрішніми мотивами, а політичні позиції та установки електорату розглядались, як основні змінні, що дозволяють вивчати логіку прийняття електорального рішення. При цьому об'єктом, з яким ототожнюють себе виборці є партійна приналежність суб'єкта, що обирається.

За раціонально-інструментальним підходом (Е. Даунс, М. Фіоріна, Д. Б'юкенен) виборці голосують за того кандидата чи партію, які принесуть їм найбільшу вигоду. Так, Е. Даунс у праці "Економічна теорія демократії" запропонував модель поведінки раціональної людини, яка зумовлює її електоральний вибір. Базова ідея цієї концепції полягає в тому, що "кожний громадянин голосує за ту партію, яка, як він вважає, забезпечить йому більше вигод, ніж будь-яка інша" [Downs A. An Economic Theory of Democracy. – New York, 1957. – P. 45].

До раціонально-інструментального підходу варто віднести і так звану "споживчу модель" англійського політтехнолога Х. Хіммельвайта [Himmelweit H. How voters decide. – London, 1981], згідно з якою політичний вибір здійснюється по аналогії з покупками в магазині. Якщо в магазині покупець шукає відповідності між товаром, який його цікавить та його смаками, то і виборець, який віддає свій голос за кандидата чи політичну партію, шукає максимальної відповідності між його установками та програмами партій чи кандидата.

Основоположником ринкової моделі до вивчення виборчої кампанії є австрійський соціолог І. Шумпетер, який у праці "Капіталізм, соціалізм і демократія" [Шумпетер Й.А. Капіталізм, соціалізм і демократія / Пер. з англ. В.Ружицького та П.Тарашука. – К., 1995], порівняв передвиборну боротьбу з конкуренцією в економіці. При цьому зазначав, що закони економіки діють і в політиці, оскільки політичні діячі ведуть запеклу, конкурентну боротьбу за голоси виборців з метою завоювання і здійснення політичної влади. Великою популярністю користується і маркетинговий підхід до дослідження виборчих кампаній, запропонований Д. Ліндоном, який під політичним маркетингом розуміє сукупність теорій та методів, якими можуть користуватися політичні організації, органи влади і окремі лідери з двоюкою метою: визначити свої цілі, задачі і програми та вплинути на поведінку громадян [Lindon D. Political and Social Marketing. – Dallas, 1976. – P. 2]. Розвивав даний підхід і французький соціолог П'єр Бурдьє, який у праці "Соціологія політики" [Бурдьє П. Социология политики: Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и предисл. Н.А. Шматко. – М., 1993] розробив так звану концепцію політичного поля або політичного ринку, на якому функціонують ті, хто виробляють політичну продукцію та ті, хто її споживають. Політичне поле, що розуміється одночасно як поле сил і поле боротьби, направленої на зміну співвідношення цих сил.

Отже, політична наука є прикладом різноманітних підходів до вивчення виборчої кампанії, які дозволяють нам окреслити природу цього явища, проаналізувати від чого залежить успіх тієї чи іншої кампанії і відповідно правильно її спланувати та організувати. Однак, сучасні трансформаційні та глобалізаційні процеси, які охоплюють всі, без винятку, держави світу, вимагають виникнення нових підходів дослідження виборчої кампанії.

О.В. Мазур, студ., КНУТШ, Київ*

СУТНІСТЬ І ОСНОВНІ РИСИ ТОТАЛІТАРИЗМУ

На сьогодні, попри те, що більшість країн проходять стадію модернізації, передумови виникнення тоталітаризму не втратили своєї "значущості", особливо за наявності в суспільстві маргінальних груп, які, виступаючи однією з соціальних передумов тоталітаризму, представляють проміжні верстви, що не мають стабільного становища в соціальній структурі, втратили культурну й соціально-етнічну ідентифікацію, потенційно закладену в будь-яке суспільство, що трансформуються. Тому до тоталітаризму варто ставитись у теоретичному плані профілактично заради конкретного прогнозування його засадничих основ, які можуть виникнути як вторинний продукт будь-якого кризового соціального розвитку. І хоч як ідеологія, так і технологічні компоненти тоталітаризму зазнають змін й модифікуються, для неототалітаризму базовим моментом може стати конкретний соціальний досвід, доповнений запозиченим набором вже "апробованих" ідей.

Як зазначав К.Поппер у праці "Відкрите суспільство і його вороги", що дана доктрина, тобто тоталітаризм "проходить через всю історію людства й у будь-який момент може стати загрозою на його шляху до відкритого суспільства" [Поппер К. Открытое общество и его враги. – К., 2005. – С. 113]. Поппер від самого початку задав тон, торкнувши питання про ідеологічну корисність ідеї тоталітаризму, яка стала найпотужнішою зброєю в західному арсеналі політичної риторики. І хоч джерела тоталітарної ідеї в її первісно-концептуальній якості не були поєднані з соціальною практикою, надалі вони поступово прогресували в бік вульгарно-соціологічних обґрунтувань тоталітарної технології як наддинамічної, максимально ефективної й соціально результативної.

Дослідники визначають тоталітаризм, здебільшого, як "специфічний тип сучасного режиму за часів масової демократії, який тримає населення під контролем за допомогою різноманітних засобів, особливо терору" [Игрицкий Ю. Концепция тоталитаризма: уроки многолетних дискуссий на Западе // История СССР. – 1990. – № 6. – С. 183]. Також можна зазначити, що тоталітаризм, – це такий політичний режим, який характеризується повним контролем держави над усіма сферами суспільного життя, фактичною ліквідацією прав і свобод громадян, репресіями щодо опозиції тощо.

Формами появи тоталітарного режиму є фашизм, націонал-соціалізм та комунізм. Однопартійність та заборона формальної опозиції стали визнача-

* Рецензент – О.О. Половко, канд. політ. наук, асист.

льними критеріями тоталітарних ознак. Можна виокремити декілька основних ознак тоталітаризму: єдина масова партія, очолювана харизматичним лідером; офіційна ідеологія, визнана всіма; монополія влади на засоби масової інформації; система терористичного контролю й керування економікою; знищення громадянського суспільства; відсутність легальної опозиції, тощо. Відповідно, однією з найбільш важливих характеристик тоталітаризму став феномен культу (лідера, особистості, партії тощо) чи принцип вождізму. Авторитет вождя, ґрунтується не на усвідомленій довірі, зв'язок вождя з масами носить скоріше містичний, особистісний характер. Цей принцип базується на авторитарному типі мислення, що властивий однак не тільки тоталітарним режимам. Подібний тип мислення зустрічається в монархіях, імперіях і різних більш-менш цілісних бюрократичних ієрархіях. Тоталітаризм же зводить авторитарний тип мислення до абсолюту, додає йому тотального характеру. Також важливою ознакою тоталітаризму є всеосяжний контроль держави над суспільством, який спирається на систематичне використання насильства.

Отже, тоталітаризм – це не просто тотальний централізований контроль за всіма проявами громадського життя. Основним показником тоталітаризму є суспільно-політичний рух, ядро якого представлено політичною партією тоталітарного типу. За тоталітаризму державне свавілля не знає обмежень, оскільки держава не контролюється громадянами і не зважає на світову громадську думку. Тоталітаризм є наднаціональним за своєю суттю, але національно конкретним у кожному окремому практичному змістовному прояві. Тоталітарне суспільство – суспільство закритого типу, не пристосоване до глибокого якісного оновлення, до своєчасної зміни, що відбуваються в світі.

М.В. Майоров, асп., НІПМБ, Київ
borysphen@ukr.net

ІСЛАМСЬКА РЕСПУБЛІКА ЯК ІДЕЙНА ОСНОВА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Проблема дослідження політизації ісламу, перетворення його на альтернативний і ворожий західному політичний світогляд є надзвичайно важливою, особливо в світлі активізації екстремістських ісламістських організацій. Подекуди ісламістські сили приходили до влади і намагалися втілювати принципи своєї ідеології в державній політиці. Найбільш яскравим, і поки що найбільш успішним, прикладом може вважатися перемога ісламської революції в Ірані у 1979 році, внаслідок якої світська монархічна держава була перетворена на ісламську республіку. Внутрішня політика автаркії, розвиток високих технологій (що можуть бути застосовані у галузі ВПК), а також зовнішня політика підтримки радикальних рухів (ХАМАС, Хезболла та ін.), нав'язування ідеологічної дискусії, – все це є викликом для орієнтованих на Західний світ держав. Антизахідний, клерикальний характер політичного режиму Ісламської Республіки та водночас беззаперечні елементи новаторства в державотворенні сучасного Ірану актуалізують питання, – чи ісламська республіка є продуктом особливої політичної модернізації, чи навпаки, випадком соціально-політичного регресу?

Модернізацію часто розуміють в обмеженому контексті, як вестернізацію, однак її доцільно розглядати ширше, як перехід від старих до нових зразків організації суспільства і його інститутів. Необхідність переходу пов'язується з вірою адептів модернізації у суспільний прогрес, тобто у постійне вдосконалення засад людського буття, як зміст історії. Прогресизм, як світоглядна парадигма, яка кинула виклик традиціоналізму, набув поширення за часів Просвітництва і досі залишається одним з основних концептів соціально-гуманітарної сфери.

Ідеологію Ісламської Республіки можливо розглядати як чергове вираження раннього просвітницького модерністського світогляду, який перед тим був основою для концепцій спочатку ліберальної національної держави, а потім ідеологій соціалізму і комунізму. Насправді, між Французькою буржуазною революцією (1789 р.), Жовтневою революцією в Росії (1917 р.) та Ісламською революцією в Ірані (1979 р.), найбільш яскравими спробами втілення ідеї соціально-політичного прогресу, є багато спільного. Серед спільних ідейних концептів можна виокремити такі:

- ✓ революція (впевненість в ефективності радикальних за масштабом і методами політичних перетворень; відкидання можливості компромісів і реформ);
- ✓ новаторство (оголошення повного розриву з минулим і переходу до нової стадії соціально-політичного розвитку – народного суверенітету / національної незалежності / соціалістичного ладу / ісламської республіки);
- ✓ звільнення (необхідність визволення пригноблених народних мас від династичної держави / капіталістів / безбожників / іноземців і т.д.);
- ✓ егалітаризм (скасування станових привілеїв, проголошення рівних можливостей, прав і обов'язків);
- ✓ масова політична участь (опора на широкі народні маси, залучення їх у політику, розбудова республіканських державних інститутів);
- ✓ справедливість (віра в об'єктивні істини – природні права / науковий матеріалізм / релігійні догмати і т.д.);
- ✓ протистояння зовнішнім загрозам (оборона від сил контрреволюції / імперіалізму / "великого сатани" і т.д.);
- ✓ експорт революції (необхідність перемоги революційних ідей за кордоном).

[З основними ідеологічними засадами ісламської революції та ісламської республіки в Ірані можна ознайомитись у перекладах іранських видань, наприклад, *Манучихри Аббас*. Политическая система Ирана. – СПб., 2007].

Отже неконформізм і конфліктність Ірану нагадують аналогічні прояви в революційних державах під час попередніх історичних періодів. Так само були конфлікти між революціонерами (борцями за встановлення і поширення нового суспільного ладу) і контрреволюційними силами (прихильниками збереження традиційного на даному етапі устрою). Конфліктність зумовлюється також взаємними підозрами в агресивних намірах. З точки зору іранського керівництва, змова антимусульманських держав на чолі зі США та Ізраїлем прагне знищити Ісламську Республіку, а тому, необхідно весь час готуватися до нападу. Навпаки, з позиції Ізраїлю, США і їх союзників, іранські ісламісти прагнуть нав'язати їм виснажливу війну з тероризмом та навіть застосувати зброю масового ураження, тому треба діяти на випередження.

Ідеологія і практика можуть розходитися, про що свідчить, наприклад, ціла низка аспектів політичного життя в СРСР, які суперечать теоретичним засадам марксизму-ленінізму. Однак, цей факт не нівелює значення ідеології в політиці. Нерідко саме ідеологія стає мотивом і рушієм соціально-політичних реформ та революцій, тому доцільність вивчення ідеологічних настанов не відсувається за задній план доцільністю вивчення особливостей політичної практики урядів та революційних рухів. Політична еліта Ісламської Республіки Іран на зовнішньополітичній арені пропагує ідеологію, що з точки зору політичної модернізації, є альтернативною до ліберальної демократії, яку пропагують євроатлантичні союзники. Одним з парадоксальних прикладів цього був заклик аятоли Хомейні до Михайла Горбачова будувати в Радянському Союзі ісламську республіку. Не можна виключати того, що пропозиція, яка наприкінці XX ст. несерйозно сприймалася в СРСР, на початку XXI ст. може стати предметом для серйозних роздумів політичних еліт деяких колишніх республік Союзу, а також інших мусульманських держав.

Г.М. Малкіна, канд. політ. наук, КНУТШ, Київ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ І СТАБІЛЬНІСТЬ У ПОЛІТИЦІ

Політична стабільність є однією з основних демократичних цінностей. Вона досягається під дією різноманітних чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. До числа останніх належать, зокрема, рівень політичної і правової культури суспільства, політична активність громадян та діяльність їх багатоманітних об'єднань – політичних партій, громадських організацій та рухів. З-поміж об'єктивних чинників політичної стабільності особливо важливу роль відіграють політико-правові інститути як системи правових норм, що регулюють політико-владні відносини в суспільстві.

Головними інституціональними суб'єктами політико-владних відносин є вищі органи державної влади – глава держави, парламент, уряд, вищі суди, а основними політико-правовими інститутами виступають ті, що визначають їхній правовий статус та принципи відносин між ними. В системі вищих органів державної влади політична стабільність виявляється в їх постійному й ефективному функціонуванні. Щодо неї політичну стабільність можна визначити як стан рівноваги системи вищих органів державної влади, що забезпечує їх функціональність.

Рівновага системи вищих органів державної влади передбачає збалансованість їхніх функцій і повноважень, а функціональність полягає в ефективному здійсненні ними цих функцій і повноважень упродовж конституційно визначеного строку. Відповідно, виявами політичної нестабільності виступають нездатність вищих органів державної влади ефективно здійснювати свої функції та повноваження, наслідком чого може бути дострокове припинення їхніх повноважень.

Політична стабільність в системі вищих органів державної влади значною мірою залежить від збалансованості тих їхніх повноважень, які дозволяють їм взаємно впливати на функціонування один одного й отримали назву сис-

теми стримувань і противаг. В останній першорядне значення мають ті повноваження, які надають вищим органам державної влади змогу притягати один одного до політичної відповідальності із застосуванням конституційно визначених санкцій. Такими санкціями можуть бути: дострокове припинення повноважень (розпуск) парламенту главою держави; відправлення парламентом або главою держави уряду у відставку; усунення парламентом президента з поста в порядку імпідменту; визнання конституційним судом неконституційності актів президента, парламенту чи уряду тощо.

Можливість застосування конституційно-правових санкцій одними вищими органами державної влади щодо інших органів, особливо тих санкцій, що пов'язані з достроковим припиненням повноважень, є важливим стримувальним чинником у їхній діяльності і таким чином політичної стабільності. Для того, щоб конституційно-правові інститути політичної відповідальності були ефективними чинниками політичної стабільності, вони мають бути не тільки конституційно закріпленими, а й практично здійсненими. Це, зокрема, означає: реальність усунення парламентом президента з поста в порядку імпідменту; можливість дострокового припинення главою держави повноважень парламенту лише за настання конституційно визначених підстав; наявність в уряді засобів впливу на парламент, основним з яких є інститут постановки урядом у парламенті питання про довіру, наслідком застосування якого може бути дострокове припинення повноважень самого парламенту.

Конституційно-правові інститути політичної відповідальності вищих органів державної влади, таким чином, є важливими чинниками їх стабільного функціонування.

А.О. Матвійчук, асп., НПУ ім. М. Драгоманова, Київ*
konkrezija@ukr.net

АЛЬТЕРНАТИВНІ ПІДХОДИ В ТЕОРІЯХ ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ І СПРОБИ ЇХ СИНТЕЗУ

Процес прийняття політичних рішень є симбіозом раціональності та ірраціональності – раціонально організованої взаємодії структур та інститутів влади та значного суб'єктивізму управлінців і учасників даного процесу. Ці два початки співвідносяться і взаємодіють на різних етапах забезпечення рішень: підготовчому, прийнятті рішення його реалізації та оцінці наслідків. Різні теоретичні підходи фокусуються на тих чи інших аспектах процесу прийняття політичних рішень, вважаючи їх ключовими і визначальними щодо інших. В результаті розгляду різних теоретичних бачень та моделей прийняття і впровадження рішень можна виокремити дві найзагальніші позиції науковців з цього питання:

1) ідеальна (раціональна) позиція полягає у переконанні, щодо можливості розробки універсального ефективного механізму прийняття політичного рішення; в цій моделі відбувається розділення суб'єктивованої інтересами і цінностями політики (politics) та раціонального технократичного адміністру-

* Рецензент – В.П. Горбатенко, д-р політ. наук, проф.

вання (policy); відповідно до такого бачення, рішення приймаються дедуктивним методом (від найвищого керівництва, яке керується раціональними принципами до впровадження цього рішення незаангажованими виконавцями на нижчих щаблях владної вертикалі). Прихильники такої моделі часто вважають своїм ідеалом створення електронного урядування, у сенсі заміни ним звичайних органів влади. Щодо методологічних принципів даного підходу, він спирається на постулати економіки соціального забезпечення та кібернетики. Представники даної наукової позиції: Д. Канеман, А. Тверскі, В. Норберт Марч, Ольсен, Коен, Дж. Бюкенен, Г. Таллок. У. Райкер ("Політична наука і раціональний вибір" (1990 р.), П. Ейбел ("Чи є теорія раціонального вибору раціональним вибором теорії? (1992 р.) З точки зору раціоналістів, прийняття рішень повинно проходити через чітку систему етапів, у яких поліпшення можливе завдяки розвитку знань і технологій.

2) прагматична (інкрементальна) позиція виходить з того, що рішення є результатом компромісів суб'єктів з усіх щаблів владної вертикалі та владних горизонталей, а також чисельних ірраціональних чинників, які неможливо врахувати в жодній раціональній моделі; даний підхід обмежує застосування розроблених аналітичних методик, так як рішення приймаються за індуктивним моделюванням. Прагматики звертають увагу на принципову неможливість виокремлення раціонального адміністрування з ірраціональної політики (politics), а також, на нереальність ідей про заміну врядування людей на електронне адміністрування. В умовах демократичного розвитку прийняття політичних рішень є процесом, який відбувається за політичної конкуренції, наявності відмінностей в інтересах індивідів та груп, які беруть участь в прийнятті того чи іншого державного рішення, нормативного акта. За такої ситуації, як вважає Ч.Ліндблом, слід орієнтуватися не на "оптимальні", а на "маргінальні" рішення, які наближають до розв'язання проблеми. Необхідно рухатися "малими кроками", диференціюючи великі проблеми на менші. Відповідно до цього, два основні типи державних рішень (стратегічні, розраховані на довгострокову перспективу, та інструментальні, тактичні) повинні бути пов'язані між собою. При цьому тактичні рішення мають здійснюватися в рамках, заданих стратегічними, які визначають спрямування державної політики [Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика. – К., 2006]. При прийнятті рішень представниками еліти, бюрократії необхідно врахувати, що індивіди, як головні агенти політичного процесу, прагнуть максимізувати свої вигоди і мінімізувати свої втрати. Тут якраз і криється суперечність, оскільки, згідно з економічним підходом У.Нісканена, "бюрократичні структури діють майже так само, як ринкові організації, які намагаються розширити зону свого впливу і приймають рішення про найбільш вигідне розміщення ресурсів". Зміна в економічній орієнтації пов'язана з так званими "постачальною" та "монетаристською" революціями, в яких "найкращий уряд той, що урядує найменше", та вірою в те, що ринок ефективніший у прийнятті рішень, ніж бюрократи та політики [Ларсонс В. Публічна політика: вступ до теорії й практики аналізу політики. – К., 2006].

Нині дослідження, що стосуються вироблення політики, використовують такі поняття як "мережі", "спільноти" як важливі чинники формування порядку

денного. Серед представників даного напрямку – А.Етцйоні, К.Дойч, Г.Вікерс, Д.Стоун та ін. Наприклад, Р.Родес і Дж.Марш відносять концепцію політичних мереж до теорій середнього рівня: "вона забезпечує зв'язок між мікрорівневим аналізом, який має справу з роллю інтересів та урядом у відношенні до особливих політичних рішень та макрорівневим дослідженням, що концентрується на перерозподілі влади в сучасному суспільстві" [Сморгунов Л.В. Сетевой подход к политике и управлению // Полис. – 2001. – № 3. – С. 103–107].

Очевидно, що різні системи розробки і здійснення політики можуть мати різні цілі, базуватися на різних цінностях і виявляти різну ефективність вирішення суспільних проблем. Фактично інституційна система і процедури розробки політичних рішень являють собою особливу сферу публічної політики і можуть досліджуватися за допомогою методології аналізу публічної політики. Ця методологія дозволила ґрунтовно дослідити й оцінити характеристики системи розробки і прийняття рішень усіх рівнів і виробити рекомендації стосовно підвищення ефективності їхніх елементів чи системи в цілому.

Ф.М. Медвідь, канд. філос. наук, доц., НУДПСУ, Ірпінь

НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ ЯК КАТЕГОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Національні інтереси виступають як реалізація природного права народу на гідне існування, важлива детермінанта національного відродження України. Національні інтереси, як і "інтереси рухають життям народів"(Гегель), завжди виступали і зараз виступають у ролі рушійної сили історії, так як вони полягають в реалізації права кожного народу на самостійне існування та включеність його у світову цивілізацію.

Категорія "національні інтереси", її тлумачення тісно пов'язані, на наш погляд, з розумінням процесів етногенезу і націогенезу, базової категорії "нація", яка віддзеркалюючи багатство етнопсихологічних, культурно-історичних і соціально-побутових форм людства, уособлює його горизонтальну диференціацію. Саме нація, на відміну від соціальної страти, класу, демографічної, професійної чи інших груп є наймасштабнішою і найбільш стійкою, внутрішньоструктурованою групою інтересів, що здатна втворювати окреме суспільство.

Науковий підхід до визначення національних інтересів, безперечно, передбачає врахування історичних, соціально-політичних та економіко-географічних чинників функціонування української нації. Вихідними засадами при цьому є чітке розуміння того, що являє собою сучасна українська нація у вузькому значенні, як етнічно однорідна спільнота громадян української національності, що проживають в Україні, та в широкому значенні – як відкрита поліетнічна спільнота, що історично склалася на території України, яка усвідомлює себе українським народом, а її члени – громадянами України, тобто мова йде про політичну націю.

В літературі національні інтереси поділяються традиційно на внутрішні і зовнішні. На наш погляд, варто говорити про національні інтереси – як внутрішні, і національно-державні інтереси – як зовнішні. Хоч, зауважимо такий

поділ є до певної міри умовний, оскільки будь-який національний чи національно-державний інтерес має, як правило, внутрішні, і зовнішні аспекти.

В залежності від ступеня впливу на сфери функціонування держави національні інтереси можна класифікувати на життєво важливі, другорядні, критичні, а за ступенем стійкості – на стратегічні, оперативні і тактичні інтереси.

Національні інтереси відображають фундаментальні цінності та прагнення Українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення. Національні інтереси України та їх пріоритетність обумовлюються конкретною ситуацією, що склалася в країні та за її межами.

Становлення концепції національних інтересів України розпочалося з прийняття Декларації про державний суверенітет України, Акту проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленого 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням. Конституція України, Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. "Про основні напрямки зовнішньої політики України", Концепція (Основи державної політики) національної безпеки України, Закон України "Про основи національної безпеки України", Універсал національно-їдності склали основу концепції національних інтересів України.

Аналіз національних і національно-державних інтересів ми розглядаємо з позиції політичної суб'єктності української нації, тобто українська нація постає творцем власної держави, яка використовується нацією як інструмент здійснення внутрішньої і зовнішньої політики [Медвідь Ф. Політико-правові засади концепції національних інтересів України // Політичний менеджмент. – 2007. – № 1(10). – С. 66–73].

Національні інтереси, на наш погляд, можна визначити, виходячи саме з суттєвих ознак нації як етносоціальної спільноти. Структура національних інтересів змінюється залежно від завдань нації, ступеня (етапів) її консолідованості (початковий етап формування, етап національно-визвольної боротьби, розквіт національної спільноти тощо).

Щодо нації-держави, як суб'єкта міжнародного права, то національний інтерес звернений всередину спільноти, до умов її внутрішнього функціонування і прояву її ознак.

Націю – державу як суб'єкт міжнародних відносин, вважаємо, характеризує національно-державний інтерес, який виступає в загальному плані як мотивація зовнішньополітичної діяльності держави. Національно-державний інтерес України в перехідний період становлення незалежної держави можна охарактеризувати як національне виживання, що повністю підпорядковане завданням стабілізації ситуації в державі і забезпеченню переходу до демократичного суспільства, зорієнтованого на ринкову економіку. Він передбачає формування механізму зовнішніх зносин як основи зміцнення стабільності і відвернення міжнародних конфліктів, цивілізованих входжень у систему колективної та міжнародної безпеки [Medvid F. Interesy narodowe i priorytety geopolityczne Ukrainy – zarys tematyki // Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne. – 2006. – № 2. – С. 59–66].

Продуктивним, на наш погляд, є розгляд школою політичного реалізму (Г.Моргентау, Р.Арон, Г.Кісінжер та ін.) та їх прихильниками міжнародних від-

носин крізь призму "поняття інтересу, вираженого в терміні сили". В основі міжнародної діяльності держав, на їхню думку, лежить прагнення до збільшення своєї сили та впливу. Сила (вплив) як суспільне явище має багато вимірів і проявів: від фізичної (військової) сили до економічних, соціальних, психологічних впливів. Серед них найважливішими є: геополітичне становище; населення; природні ресурси; індустріальний розвиток держави; військова могутність; воля; політичне керівництво і внутрішня організація влади; дипломатія; міжнародний імідж. Внаслідок боротьби за максимальне задоволення національних інтересів вони сприяють установах на світовій арені рівноваги сил, яка є єдиним реальним способом забезпечення і збереження миру.

Отже, становлення концепції національних інтересів України, як важливої категорії політичної науки, сприятиме випрацюванню засад внутрішньої і зовнішньої політики держави.

Я.Ф. Медвідь, асист., НУДПСУ, Ірпінь

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Поняття "культура" є однією з базових підвалин складної системи соціокультурних знань, у тому числі й правових, а також універсальною характеристикою, притаманною виключно людському суспільству. Щодо визначення та тлумачення терміну "культура", то в сучасній культурології не існує єдиної думки. Переважно вчені, аналізуючи різні аспекти цього феномену, визначають культуру як певну сферу людської діяльності (культосвітню, культуру обслуговування тощо) та творчості. Культура характеризує особливості мислення, діяльності та результатів діяльності в різних сферах суспільного життя, зокрема, у сфері правових відносин – правову культуру.

Питання правової культури досліджували ряд українських і зарубіжних вчених, С.Алексєєв, Д.Венгеров, І.Іванніков, М.Кейзеров, Н.Оніщенко, П.Рабінович, С.Сливка, В.Співак, В.Сальніков та інші.

Правова культура, на думку Т.Синюкової, виступає як сфера людської практики, що є сукупністю норм, цінностей, юридичних інститутів, процесів і форм, які виконують функцію соціоправової орієнтації людей у конкретному суспільстві (цивілізації) [Синюкова Т.В. Правовая культура // Теория государства и права: Курс лекций / Под. ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – Саратов, 1995. – С. 473].

Правова культура як невід'ємна частина загальної культури народу, виступає, по суті, відображенням його рівня розвитку та менталітету. Вона обумовлює відповідні знання громадянами певних норм законодавства, порядку його реалізації, уміння користуватися даними знаннями при застосуванні норм права, їх виконанні. Розрізняють правову культуру суспільства, в цілому, правову культуру особистості та професійну правову культуру юристів. Причому ці поняття є взаємозалежними. Чим більше освічених у правовому відношенні особистостей є у суспільстві, тим вищою буде правова культура даного суспільства. Правова культура особистості, будучи компо-

ненням правової культури суспільства, виражає ступінь і характер розвитку суспільства, так чи інакше забезпечує соціалізацію особистості та правомірну діяльність особи [Грищенко А.В. Правовий закон: питання теорії і практики в Україні. Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – К., 2003. – С. 6].

Виділяють, як правило, такі елементи правової культури: знання змісту юридичних норм; повага до права; вміння, навички користування законом; правова активність; звичка дотримуватися закону; нетерпимість до правопорушень.

Формування правової культури не є відокремленим процесом від розвитку інших видів культури – політичної, моральної, естетичної. Це комплексний процес створення морально-правового клімату в суспільстві, який би гарантував особі реальну свободу поведінки в поєднанні з відповідальністю перед суспільством, забезпечував її права, соціальну захищеність, повагу її гідності, тобто поставив би людину в центр економічних, соціальних, політичних, культурних процесів.

Система цінностей – це активність суб'єктів права у правовій сфері, добровільність виконання вимог правових норм, реальність прав і свобод громадян, ефективність правового регулювання, якісні закони, досконала законодавча техніка, розвинута правова наука, юридична освіта, ефективна юридична практика, стабільний правопорядок. Систему цінностей в галузі права, що існують в реальному функціонуванні в суспільстві, називають правовою реальністю, яка у структурному відношенні збігається з поняттям "правова система" [Медвідь Ф.М. Правова система України: деякі питання реформування // Історія української науки і техніки на межі тисячоліть: Зб. наук. праць / Відп. ред. О.Я. Пилипчук. – К., 2006. – Вип. 23. – С. 151].

Правова культура відображає певні зрізи правової реальності (правової системи): структурно-функціональний; аксеологічний (оцінний).

Структура правової культури суспільства включає: культуру правосвідомості – високий рівень правосвідомості, що містить оцінку закону з позицій справедливості, прав людини; культуру правової поведінки – правову активність громадян, яка виражається в правомірній поведінці; культуру юридичної практики – ефективну діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів.

Основними функціями правової культури є: пізнавальна – засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення – вітчизняної та іноземної; регулятивна – забезпечення ефективного функціонування всіх елементів правової системи і створення непохитного правопорядку; нормативно-аксеологічна – оцінка поведінки особи, рівня розвитку законодавства, стану законності і правопорядку відповідно до норм права держави і міжнародних стандартів.

Правова культура особи включає: знання законодавства (інтелектуальний аспект). Поінформованість була і залишається важливим каналом формування юридично зрілої особи; переконаність у необхідності і соціальній корисності законів і підзаконних актів (емоційно-психологічний аспект); уміння користуватися правовим інструментарієм – законами та іншими актами – у практичній діяльності (поведінковий аспект).

СПІВМІРНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕОЛОГІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Говорячи про вплив політичних ідеологій на національну безпеку слід визначити їхню роль в міжнародній та внутрішній політиці держави. В залежності від історичного періоду ідеології в більшій чи меншій мірі відіграють вагомую роль у системі міжнародних відносин. Окремі складові ідеологій були притаманні державам стародавнього світу. Актуальним видається дослідження впливу релігійних ідеологій епохи Середньовіччя, які являлися основним інструментом поширення гегемонії Римської церкви та сприяли здійсненню західною цивілізацією Хрестових походів на Схід, що суттєво змінило тогочасну розстановку сил на міжнародній арені.

З формуванням Вестфальської системи міжнародних відносин проходить кардинальна переорієнтація взаємовідносин людина-суспільство-держава в сторону забезпечення безпеки. Поява "держав-націй" сприяла появі поняття "національна безпека". Найкращі уми ХІХ ст. І.Кант, І.Фіхте, Г.В.Ф.Гегель, Ш.Л.Монтеск'є, Е.Бентам дають власні тлумачення забезпечення безпеки та мир. І.Кант власну працю називає "До вічного миру".

В ХІХ ст. монархічні держави зіткнулися із загрозою повалення монархічних режимів по причині поширення революційних настроїв, дуже часто спровокованих ідеологічно. Однак, найбільш зрілий вплив ідеологій на світову політику притаманний ХХ ст. Незважаючи на складні комбінації міждержавних союзів та значну кількість відмінностей всередині самих же ідеологічних парадигм вони виступили однією із першопричин наявної розстановки сил на міжнародній арені. Починаючи із І світової війни й перемоги Жовтневої комуністичної революції в Російській імперії, ідеологічні відмінності між державами зіграли ключову роль у процесі міждержавних відносин на ціле століття.

Істотний внесок в дослідження безпеки внесли прихильники лібералізму, які опосередковано підтверджують тезу про співмірність політичних ідеологій та національної безпеки. Вони окреслили межі втручання держави в життя та діяльність індивідів. Провідний ліберальний теоретик ХІХ століття Д.С.Міль писав, що "морально неприпустимо втручатися в дії індивідів, навіть якщо ці дії мотивовані ірраціональними, руйнівними, безглуздими або емоційними спонуканнями, за умови якщо їхні дії не шкодять іншим" [Міль Дж.С. Про підстави та межі *laissez-faire*, або принципу невтручання // Лібералізм. Антологія. – К., 2002. – С. 634–652]. Аналогічних поглядів притримувалися Д.Локк, Т.Гоббс, Ф.Бекон, А.Сміт.

Класики політичного реалізму інтерпретують політичну ідеологію як ефективний інструмент у боротьбі за владу. З точки зору класика політичного реалізму Дж. Дьюї, завдання виживання, протидія дестабілізації світу, що стоїть перед людиною як біологічним видом, прирікає його бути активним

учасником природних процесів [Дьюї Дж. Психология и педагогика мышления. – М., 1999. – С.190].

Для реалістів політична ідеологія як система цінностей особливої ролі не відіграє і достойна уваги в якості інструмента досягнення державою внутрішньо та зовнішньополітичних цілей.

В цій якості люба ідеологічна система може бути віднесена до однієї із наступних категорій:

а) так звані ідеології *status quo*, покликані зберегти ідеологічні основи існуючого режиму;

б) імперіалістичні ідеології, які використовувалися для оправдання зовнішньої експансії;

в) так звані ідеології "подвійного призначення", які суміщали в собі риси перших двох.

Питання безпеки та ідеологій займають вагоме місце в асоціативно-семантичному полі суспільно-політичного дискурсу. Адже, вони репрезентовані семантичними символами на позначення: війни, миру, ідеологічної небезпеки, стихійних лих, екологічної небезпеки, економічної кризи, економічного благополуччя, протиправних дій, антиконституційного перевороту, загрози національній та державній безпеці тощо.

Подано зразок аналізу на прикладі поняття миру, яке є показовим при виявленні ідеологічних засад: мир може бути міцним, сталим, загальним, тривалим, демократичним, справедливим. Його завойовують, охороняють, зміцнюють, борються за його збереження. Війна може бути швидкою, справедливою, затяжною, виснажливою. Її розпалюють, провокують, ведуть, припиняють тощо.

Дуже значна відмінність між розумінням миру часу "холодної війни" та сучасним. Різниться воно і для радянського періоду та трансформаційного. В радянському дискурсі мир існував нерозчленовано для народів усього світу якому загрожували "буржуазія", "фашисти" тощо. Прикметно що в сучасній Україні мир осмислюється як актуальний для окремої держави, нації, людини. Як приклад, "31 жовтня ми хочемо утвердити свій вибір у мирі й спокої" [Нація і держава. – 2004. – № 40. – С. 1]; "...Олександр Лукашенко упевнений, що в його країні не буде "ні трояндової, ні помаранчевої, ні бананової революції"... Він заявив, що Білорусь збереже мир і стабільність" [Голос України. – 2005. – № 3. – С. 5].

З вище сказаного можемо зробити висновки:

Існує тісний взаємозв'язок між політичною ідеологією та забезпеченням національної безпеки держави. Адже, політична ідеологія завдяки власним функціям справляє суттєвий вплив на зовнішню та внутрішню політику держави й забезпечення національних та суспільних інтересів. XX ст. можна по праву вважати епохою боротьби ідеологій. XXI ст. демонструє нові прояви ідеологічного впливу. А саме, поширення ідеології глобалізму, зростання кількості екстремістських течій, що безпосереднім чином впливає на забезпечення національної безпеки держав.

МІФ – ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ

Е. Кассіпер гадав, що людину слід визначати не як *animal rationale* (раціональна тварина), а як *animal symbolicum* (символічна тварина), оскільки розум – дуже неадекватний термін для всеохоплюючого визначення форми людського культурного життя у всьому його багатстві і різноманітті. Реальне життя не вкладається в раціональні схеми. Повнота і складність буття представлена за допомогою закодованих повідомлень – міфів, що стають тією самою "реальністю", в яку людина відверто хоче вірити. "Людина двадцять першого сторіччя використовує міфологічні форми із тієї ж причини, що і міфотворці давно минулих віків – через потребу пошуку "поетичного" і "авторитетного" першопочатку, психологічної легітимації особи у тому середовищі, в якому їй випадає себе реалізовувати. Міф надає сенсу, освячує, втаємничує, розширює горизонти видимості, наділяє правами і могутністю. Він існує не-ловимий, розлитий у різних вимірах реальності, привабливий і водночас небезпечний, як будь-який інструмент впливу і таємниці влади" [Павлюк Л. Знак, символ, міф у масовій комунікації. – Львів, 2006. – С. 90].

Політичний міф – це емоційно забарвлена, чуттєва уява про політичну дійсність; система координат, за якою визначається особистість у суспільстві. Він є складовою частиною відпрацьованої технології управління буденною свідомістю. У відомому сенсі публічна політика – це деякий міфологічний простір. Міф дозволяє спростити реальність, й існує у ній різноманіття суперечностей й звести до простої формули боротьби добра і зла. В міфі світ зрозумілий і пізнаний. В наш час правлячі еліти підкидають "іграшку-міф" масам, щоб відволікти їх увагу від інших проблем. Ідеологічні засади будь-якої влади міфологічні. Міф легітимізує владні інститути, стає основою легітимної влади і її ідеологічним стрижнем, ідеологема і міфологема зливаються в одне ціле.

Політичний міф має ірраціональне коріння. Управління емоціями людини здійснюється за допомогою архетипів та стереотипів. Архетипи – універсальні вроджені психічні структури, що складають зміст колективного несвідомого. Стереотипи – це клеймо, яке суспільна думка ставить на тих чи інших людей, явища, соціальні групи тощо. Вони лише задають тональність, контекст; сама розповідь міститься в міфі. Мислити стереотипами – це незмінна звичка людини.

Політичні міфи за А. Цуладзе поділяються на два види: технологічні міфи – створюються для реалізації негайних політичних завдань, з ними доволі легко боротись; та "вічні" міфи – засновані на архетипах, їх практично не можна знищити, оскільки ці міфи глибоко вкорінені в менталітет народу. "Вічні" міфи можна або актуалізувати, тобто прикликати до життя, або загнати в глибини підсвідомого. Їх сила в тому, що вони можуть повернутись до життя в іншому обличчі [Цуладзе А. Политическая мифология. – М., 2003].

Штучний, цілеспрямовано сконструйований політичний міф, майстерно вмонтований у сучасність, не тільки може виявити виключну життєздатність і

* Рецензент – Г.Ф. Постригань, доц.

проіснувати тривалий час, а й стати ядром кристалізації міфотворчої активності мас, що згодом зафіксує історія. Методи створення політичних міфів залежать від характеристики інформаційного простору даного суспільства. Виробництво міфу в авторитарній і демократичній державі організовано не однаково: в першому випадку умовою створення міфу є штучне обмеження інформаційного поля, що веде до викривлення і фальсифікації фактів, у другому випадку міфи створюються в умовах надлишку інформації і плюралізму думок. Авторитарна держава спирається на міф про державу; демократична – на міфологію "прав людини". Модернізованою технологією сучасних політичних міфів є симуляція масової демократії. Це штучна апеляція до суспільної свідомості за допомогою маніпуляції експертів з рейтингами. Такі рейтинги є штучними моделями реальної думки широких мас, які нібито "оживляють" експерти. Прикладом симуляції масової демократії – можуть бути "екзит-поли" в Україні (2004 р). Політики, щоб стати міфологічним персонажем, треба створити легенду героя, де важливе місце займають незвичайне походження, переломний момент біографії (з буденності виростає чудо), перешкоди і випробування на шляху. У нього завжди має бути особлива якість, яка виділяє його серед інших. Герой має смертельного ворога, якого він повинен перемогти. В сучасній політиці слава героя=рейтинг. Падіння рейтингу – сигнал для політика: пора здійснювати нові подвиги. Якщо нема реальних ворогів, то політичний міф дозволяє боротися з вигаданими. Серед технологій конструювання міфічних ворогів особливе значення має "теорія змови", перевагою якої є те, що її критика може лише укріпити віру прихильників. Загалом будь-який факт лише привід, відправний пункт для формування міфу.

Політичний міф є доволі ефективним політичним інструментом, що дозволяє докорінно зламати ситуацію, що склалася на політичній арені, різко змінити громадську думку; перерозподілити владні ресурси, не зустрічаючи суттєвих перешкод з боку супротивника; отримати вихід до нових вагомих важелів влади. Поведінка захопленої міфом людини стає програмованою і передбачуваною.

А.Б. Міщенко, асп., КНУТШ, Київ
mishenko.ab@gmail.com

"ЛАНЦЮГОВА ДОВІРА" В СТРУКТУРІ ВЗАЄМОВІДНОСИН ГРОМАДЯНИНА З ДЕРЖАВОЮ

Культура довіри в період побудови громадянського суспільства здобуває універсальне значення й обумовлене це наступними причинами:

- ✓ необхідністю підняття загальної громадянської культури й підвищення взаємної довіри між громадянами країни;
- ✓ створенням умов формування громадянського суспільства, у якому культура довіри повинна стати центральним публічним інститутом;
- ✓ підвищенням аксіологічної функціональності культури довіри, що повинна виступати основою культурного капіталу кожного індивіда;

✓ формуванням і збереженням суспільної солідарності й створенням умов для якісного життя, самореалізації й міжособистісної гармонії [Жежерун В.Т., Замятина Н.В. Гражданское общество и культура доверия: философско-культурологический аспект // Вестник МСУ. Серия "Социологические науки. – 2006. – № 1. – Т. 1. – С. 36].

Довіра – сукупність раціональних та ірраціональних переконань особи, що дозволяють робити ставки на майбутні дії іншої людини, якій ми добровільно передали ряд своїх повноважень.

Таке визначення дозволяє позбавитися певних некоректностей: по-перше, воно не виключає наявності переваги ірраціональних аспектів при виборі суб'єкта довіри, що часто прослідковується на практиці (приємна зовнішність, манера спілкування і т.д.); по-друге, роблячи ставки на майбутні дії когось ми вже наперед прораховуємо його можливі вчинки та визначаємо для себе певну вигоду чи втрату з цього; по-третє, акт прорахунків – це певний аналіз минулого досвіду та прогнозування майбутнього, що можна визначити як свідому дію довіряючого; по-четверте, добровільно віддаючи свої права або повноваження ми визнаємо свою некомпетентність та перевагу іншого в певних сферах та погоджуємося на ті ризики, які можуть нас чекати в майбутньому.

Підкреслюючи важливу роль довіри в побудові ефективного громадянського суспільства, я приходжу до важливого висновку, а саме: є змістовним введення поняття "ланцюгова довіра" – послідовна взаємодія громадянина із різного роду суспільними об'єднаннями, які у свою чергу формують громадянське суспільство, а воно вже по-партнерськи співпрацює з державою в особі її різнонаправлених інституцій.

Тобто, та соціальна довіра, яка виникає між суб'єктами в процесі створення різного роду асоціацій, несвідомо робить людину частиною громадянського суспільства, яке на рівних умовах співпрацює з державою, лобіюючи свої права. Все це й формує так звану "ланцюгову довіру", яка забезпечує тісний зв'язок громадянина й держави: Громадянин – Суспільні об'єднання – Громадянське суспільство – Держава.

Р.Патнам, з цього приводу зазначав, що через цілу низку причин легшим є життя в громаді, яка диспонує великим фондом соціального капіталу. По-перше, мережі громадської активності сприяють здоровим нормам взаємності та заохочують прояви соціальної довіри. Такі мережі полегшують координацію і комунікацію, посилюють довіру і, таким чином, дозволяють вирішувати дилеми колективної дії. Коли розв'язання економічних і політичних проблем засновується на густих мережах соціальної взаємодії, зменшуються стимули для опортунізму. Зрештою, густі мережі взаємодії потенційно розширюють самоусвідомлення учасників, перетворюючи "я" у "ми", або (мовою раціональних теоретиків) підсилюючи "смак" учасників до колективного блага [Патнам Р.Д. Творення демократії. Традиції громадянської активності в сучасній Італії. – К., 2001. – С. 204–215].

Члени асоціацій, на противагу тим, хто не входить до громадських об'єднань, більше схильні до участі в політиці, до проведення вільного часу із сусідами, до демонстрування соціальної довіри тощо й становлять основу ефективного громадянського суспільства.

Дієго Гамбетта у праці "Чи можемо ми довіряти довірі?" з цього приводу зазначав, що кооперації повинні в першу чергу створюватися на довірі між її учасниками і це буде сприяти спільності їх дій та зменшення ризиків невиконання поставлених завдань. Таким чином, ми можемо провести глибоке розрізнення між поводами створення об'єднань, які зазвичай мають бути критичними та сприяти масовості, та створення організації на основі довіри для вирішення поставлених проблем. Головна різниця й полягає у рівні впевненості в кооперативних діях, в мінімізації ризиків, в добровільності входження чи виходу з різного роду суспільних об'єднань.

Отже, чим більша довіра, тим вища можливість об'єднання, і чим нижча довіра між учасниками, тим більше ризиків виконання зазначених проблем та довго тривалого існування такої структури. Виключення становлять, на мій погляд, лише партії, у яких мета об'єднання – задля завоювання влади – набагато сильніший привід, ніж довіра між її членами. Адже в даному випадку більшість членів керуються особистим бажанням отримати важелі впливу на інших шляхом входження у владну систему. А вже звідти вони намагаються формувати довіру як членів своєї партії, так і всього суспільства.

Однак "у сформованих демократіях, як на сміх, – зазначає Р.Патнам, – дедалі більша кількість громадян ставить під сумнів ефективність їхніх громадських установ у саме той час, коли ліберальна демократія перемогла і ідеологічно, і геополітично. Принаймні в Америці є причина підозрювати, що це демократичне безладдя може бути пов'язане із широким і тривалим розмиванням громадської активності, яке почалося чверть століття тому" [*Патнам Р. Гра в кеглі наодинці: занепад соціального капіталу Америки // Незалежний культурологічний часопис "І". – 2001. – № 21. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/putnem.htm>]*.

Таким чином, слід підкреслити важливий аспект взаємозв'язку та побудови партнерських стосунків між громадянином і державою на основі "ланцюгової довіри", яка стає невід'ємним елементом формування мереж різного роду об'єднань, організацій та забезпечує ефективність громадянського суспільства як незалежного партнера для держави.

К.Ю. Небрат, асп., КНУТШ, Київ
ksirena@mail.ru

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ТРАНЗИТ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ

Демократичний транзит є одним з найбільш складних об'єктів дослідження в сучасній політології. Транзитологія вважається сьогодні окремим напрямком політичних досліджень. Велика кількість накопичених знань в області дослідження демократичного транзиту надає змогу аналізувати цей процес системно, не прив'язуючись до політичної практики окремої держави.

Поняття демократичного транзиту пов'язане з науковими здобутками таких класиків політичної думки, як С.Хантінгтон та Е.Тоффлер. Саме їм належить розуміння історичного процесу як хвилеподібного руху на шляху до

демократизації суспільства. При чому появу цього процесу вони пов'язують з зародженням демократії в США та розповсюдженням американської політики State Building у Європі. Пізніше з'являється зовсім нова ідея про появу четвертої хвилі демократизації у праці М.Макфона "Четверта хвиля демократизації і диктатури" (2001 р.). Але процес нарощування цієї хвилі сприймається вже як розповсюдження "європейськості" Заходу на Сході [Карл Т.Л., Шмідтер Ф. Демократизация: концепты, постулаты, гипотезы // Полис. – 2004. – № 4. – С. 7]. Незалежно від того, що ці теорії є породженням глобального ставлення до процесу демократичного транзиту, вони є важливими для політичного аналізу, оскільки сприйняття політичних змін у вигляді циклів та хвиль (нелінійне) допомагає історизації і фіксації цього явища.

Гперкомплексність явища демократичного транзиту з часом все більше підігривала інтерес дослідників. В результаті виокремилась теорія про основні моделі переходу держави від авторитарного до демократичного політичного режиму: процедурна модель сприймає демократичний процес як ендегенний, який є результатом політичних рішень, вибором стратегії і тактики ключовими політичними акторами (Г.О'Доннел, Ф.Шміттер, Х.Лінц, А.Степан); структурна модель пояснює трансформацію політичних режимів в результаті зміни якостей самої держави, нації та впливу соціально-економічних, культурних факторів (Д.Растоу, Р. Інґліхарт, Р. Роуз, Г.Алмонд та С.Верба); інтегративна модель трактує демократичний транзит як такий, що поєднує і структурні, і процедурні зміни (Дж.Махоні, Р.Снайдер) [Воронов І.О. Демократичний транзит: політико-владні трансформації. – К., 2006. – С. 132–136].

Практичною для аналізу процесу політичних змін є застосована А.Мельвілем синтетична модель демократичного транзиту, яка заснована на використанні теорії "воронки причинності", що була розроблена С.Ларсеном. Цей підхід відображає вплив на процес демократичного транзиту семи рівнів змінних: міжнародної середи, державо – та націотворюючих, соціально-економічних, соціально-класових, культурно-ціннісних, політичних та індивідуально-психологічних факторів [Мельвиль А.Ю. Опыт теоретико-методологического синтеза структурного и процедурного подходов к демократическим транзитам // Полис. – 1998. – № 2. – С. 22].

Інший критерій для дослідження демократичного транзиту пов'язаний з такою його характеристикою як динамічність, що виявляє себе у визначенні основних стадій проходження цього процесу. Д.Растоу, наприклад, виділив такі: перша – фаза підготовки, яка виражається у появі в суспільстві плюралізму думок та поляризації політичних інтересів, друга – фаза прийняття рішень, а саме усвідомлення і сприйняття демократичних правил, третя – закріплення демократичних цінностей, процесів та інститутів. Інший дослідник, А.Пшеворський, сприймає демократичний транзит як рух від лібералізації до демократизації, який має завершитися консолідацією демократії [Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке. – М., 2000. – С. 153–154]. Г.О'Доннелл, Ф.Шміттер мають схожу точку зору щодо стадій переходу: демократичні перетворення починаються з лібералізації, далі розвиток йде у напрямі демократизації, і завершується процесом ресоціалізації громадян – затвер-

дженням в суспільстві основних демократичних норм та цінностей [Филипп К. Шмиттер. Будущее демократии: можно ли рассматривать ее через призму масштаба // Логос. – 2004. – С. 147].

Важливим здобутком сучасної політології є аналіз демократичного транзиту з точки зору форм переходу до демократії. Дослідник Гі Ерме виявив, що прийти до демократичних перетворень держава може такими шляхами як: демократія "зверху", яка розпочинається з втілення ліберальних реформ елітою (тракується також Дж.Хіглі та Р.Гюнтером як елітистська теорія переходу до демократії) та демократія на основі договору "верхів" та "низів" [Пушизова С.Н. Демократия и политический рынок в сравнительной перспективе (II) // Полис. – 2000. – № 3. – С. 6].

Аналіз демократичного транзиту сучасною політологією не може буде ґрунтовним без сприйняття цього процесу у якості динамічного і системного. Перспективними напрямками подальших досліджень демократичного транзиту є не тільки аналіз минулого практичного досвіду країн, що знаходяться на етапі трансформації політичного режиму, але і футуристичний погляд на розвиток і якісну зміну самого демократичного політичного режиму. Політологічна оцінка демократичного транзиту є необхідною для вироблення теоретичної бази стратегії стійкого, вдалого політичного і економічного курсу, запобіганню внутрішнього соціального і культурного розколу, і для отримання державою достойного місця в глобальному світі.

Д.В. Неліпа, канд. політ. наук, доц., КНУТШ, Київ
nelipa_dv@ukr.net

БАЗОВІ ЗАСАДИ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ В ПОЛІТОЛОГІЇ

Предмет політології передбачає використання дослідником багатьох методів для того, щоб виявити взаємозв'язки та закономірності у політичних процесах. Враховуючи це, системний метод (підхід) в політології є одним з основних, оскільки передбачає стандартизацію й уніфікацію наукових понять, упорядкування знань про політичні феномени та реальність.

Специфіка системного аналізу в політологічних дослідженнях полягає в тому, що він дозволяє розкласти складну проблему на компоненти аж до постановки конкретних завдань, і в той же час, зберігати цілісність проблеми. Системний аналіз в політології надає можливість дослідити не тільки зв'язки та елементи системи, але й розглядати проблему у її взаємодії із зовнішнім середовищем. Центальною процедурою в системному аналізі є побудова узагальненої моделі (або моделей), що відображає всі фактори і взаємозв'язки реальної ситуації, що можуть проявитися в процесі здійснення політичного рішення.

Специфіку системного підходу досліджували такі науковці як А.А.Богданов, Л.фон Берталанфі, Н.Вінер, Д.Істон, Т.Парсонс, Г.Хакен, І.Пригожин, Н.Н.Моїсєєв та ін. На даний час зазначену проблематику розробляють Білоус В.С., Добронравова І.С., Добржанська О.Л., Губерський С.А., М.Згуровський та ін.

У працях зазначених дослідників розглядались різноманітні аспекти системного підходу і акцентувалась увага на різних його принципах, що було зумовлено вимогами часу (починаючи від аналізу подій під час Другої світової війни і закінчуючи аналізом розвитку складних соціальних систем за допомогою комп'ютерного моделювання). Відповідно, завданням сучасних науковців є використання досвіду та здобутку попередників для ефективнішого дослідження та адекватнішого пізнання наявних процесів і явищ.

Розуміння поняття "система" є необхідним для застосування в політологічних дослідженнях системного аналізу, відповідно до якого в системі повинні задовольнятися дві вимоги:

1. Поведінка кожного елементу системи впливає на поведінку системи в цілому; істотні властивості системи втрачаються, коли вона розділяється;
2. Поведінка елементів системи та їх вплив на ціле взаємозалежні; істотні властивості елементів системи при їх відділенні від системи теж втрачаються [Афанасьев В.Г. Общество: системность, познание и управление. – М., 1981. – С. 49].

У зв'язку з необхідністю проведення наукових міждисциплінарних досліджень складних систем під час Другої світової війни зародився такий розділ науки як "системний аналіз". Дані дослідження вимагали об'єднання зусиль спеціалістів різних наукових профілів для уніфікації та узгодження інформації, яку отримували в результаті досліджень конкретного характеру. За сучасних умов системний аналіз застосовується на етапі узагальнень при дослідженні законів динаміки різних систем (в тому числі соціальних) і абстрактного виділення з реальних систем окремих характеристик, що є спільними для всіх або хоча б для одного класу систем. Це стимулює зацікавленість до кібернетичних систем, що піддаються управлінню, і, разом з тим, підвищує інтерес до математичних моделей, які можна використовувати для отримання додаткової інформації про реальні системи. Всі методи, які передбачені таким підходом, об'єднуються під загальною назвою системний аналіз.

Системний аналіз є методологією наукових досліджень існуючих та штучно створюваних систем.

Виходячи з розгляду розвитку системного аналізу та системного мислення загалом, можна визначити основні принципи та призначення системного аналізу.

Основне призначення системного аналізу – одержати рекомендації з питань керування системою та удосконалити це керування.

Основними принципами системного аналізу є:

1. Вимога розглядати сукупність елементів системи як єдине ціле, чи навіть, – заборона на розгляд системи як простого об'єднання елементів.
2. Визнання того, що властивості системи – це не тільки сума властивостей її елементів. Тим самим підтверджується можливість того, що система має особливі властивості, яких може і не бути в окремих елементах.
3. Кожна система має свій максимум ефективності, бо завжди існує функція цінності системи у вигляді залежності її ефективності від умов побудови і функціонування. Така функція обмежена, отже існує її мінімум і максимум.
4. Заборона розглядати систему у відриві від навколишнього середовища – як автономну, відокремлену. Це означає обов'язковість урахування зо-

вншніх зв'язків чи, у більш загальному вигляді, вимога розглядати систему, як частину (підсистему) якоїсь більш загальної системи.

5. Можливість (а іноді і необхідність) розподілу системи на частини, підсистеми. Якщо останні виявляються недостатньо простими для аналізу, з ними поводяться так само. Але в процесі такого розподілу не можна порушувати попередні принципи, поки Ви їх дотримуєтесь, розподіл виправданий.

Такі принципи дозволяють формалізувати визначення терміну системи у вигляді багаторівневої конструкції, яка складається з елементів, що взаємодіють для досягнення єдиної цілі функціонування (цільової функції) [Добржанська О.Л. Конспект лекцій з нормативної дисципліни "Системний аналіз". – К., 2004. – С. 8].

Отже, спочатку системний аналіз базувався переважно на застосуванні складних математичних прийомів. Через деякий час вчені прийшли до висновку, що математика неефективна при аналізі широких проблем із багатьма невизначеностями, які характерні для дослідження і розробки техніки як єдиного цілого. Тому почала вироблятися концепція такого системного аналізу, в якому акцент робиться переважно на розробку нових діалектичних принципів наукового мислення, логічного аналізу теорії систем із врахуванням їх взаємозв'язків і протилежних тенденцій. З таким підходом на перший план висувалися уже не математичні методи, а сама логіка системного аналізу, упорядкування процедури прийняття рішень. І очевидно, не випадково, що в останній час під системним аналізом зазвичай розуміється певна сукупність системних принципів.

*О.В. Олабин, студ., КНУТШ, Київ**

ТОТАЛІТАРИЗМ І АВТОРИТАРИЗМ

Наша країна переживає системну кризу, породжену зокрема процесом переходу від тоталітарної держави радянської епохи до демократичного устрою нового тисячоліття. В цих умовах є досить важливим розгляд і аналіз авторитарного і тоталітарного політичних режимів з врахуванням їх специфіки та особливостей. Здобувши незалежність, наша країна повинна водночас поєднувати демонтаж застарілих авторитарних владних структур та інститутів разом із розбудовою власної держави. Розгляд недемократичних політичних режимів передбачає дослідження авторитаризму й тоталітаризму, їх становлення, розвитку та можливостей. Проблема сутності таких політичних режимів розглядалась у численних працях дослідників. Серед авторів праць, у яких наведено особливості як тоталітаризму, так і авторитаризму, – Х. Арент, Емре Г., Д.А. Фадєєв, Тойнбі А., Карл Дейч, Я. Корнаї, К. Фрідріх, З. Бжезинський, Р. Арон, Т. Адорно та інші.

Багатство й різноманіття авторитарних політичних систем, які по суті є проміжним типом між демократією й тоталітаризмом, обумовлюють і ряд універсальних, принципових відмінних рис цих політичних порядків [Полис.

* Рецензент – М.Д. Кляшторний, канд. філос. наук, доц.

– 1995. – № 5 – С. 177–121]. У самому загальному виді за авторитаризмом закріпилося уявлення, як політичного правління, що постійно використовує примусові й силові методи для регулювання основних соціальних процесів. Авторитаризм заснований на безумовному підпорядкуванні владі і означає такі відносини між панівною елітою й масами, які побудовані на силі, а не на переконанні. В авторитарному режимі відсутня єдина ідеологія. Правляча еліта, як правило, не однорідна і опирається на блок соціальних, та інших сил, які багато в чому різноманітні, але мають спільну зацікавленість в здійсненні влади авторитарними методами [Бессонов В.Н. От тоталитаризма к демократии // Соц-полит журнал. – 1996. – № 2. – С. 181–187]. В цьому сенсі можна говорити про наявність в авторитаризмі "обмеженого плюралізму". Саме тому набагато більшу роль в цій системі грає лідер, який користується авторитетом у всіх течій правлячого блоку і слідкує за підтриманням балансу інтересів його учасників. Коли йдеться про становлення тоталітаризму, то вирішальну роль у той період відіграє масова підтримка тоталітарних рухів, а згодом – тоталітарних режимів. Наявність масового суспільства, яке виступає однією з передумов його тоталітарності, призводить до необхідності харизматичного лідера або лідера, який згодом стає харизматичним. Натомість становлення авторитарного правління відбувається внаслідок насильницького захоплення влади окремою особою або групою осіб Х. Арендт у своїй праці "Джерела тоталітаризму" наголосила на принципових розбіжностях між тоталітарним правлінням, диктатурами і тираніями [Арендт Х. Джерела тоталітаризму. – К., 2002]. Деспотії та тиранії, на її думку, передбачають рівність умов для підвладних, але для тоталітарного правління таке зрівнювання не було достатнім, оскільки не зачіпало неполітичних суспільних зв'язків між підвладними. Режим тоталітарної влади порівняно з авторитаризмом є поза політичним утворенням – в епоху тоталітаризму політичні відносини і інститути в суспільстві, по суті зникають або стають формально-декларативними. Організація тоталітарної влади має ієрархічний характер: зверху піраміди знаходиться вождь, який володіє абсолютною, нічим не обмеженою владою; знизу – маси, такі ж абсолютно йому підвласні [Гаджиев К.С. Тоталитаризм как феномен XX века // Вопросы философии. – 1992. – № 2. – С. 3–25].

Підводячи підсумок можна зробити висновок, що тоталітарні політичні системи мають однокореневу генезисну основу з авторитарними, але є принципово відмінними. Для тоталітаризму характерне повне злиття, зрощення в єдине нерозривне ціле суспільства і держави; суспільства, держави і партії; їх разом і єдиної ідеології; економіки, політики і ідеології, тощо. У авторитаризмі ж такої тотальності може і не бути. У ньому відсутня чітко розроблена ідеологія, що закликає до тотальної перебудови суспільства і людини, та ієрархічно організована партія, яка виконує державні функції. Авторитаризм використовує у своїх інтересах слабкість і нерозвиненість громадянського суспільства, але на відміну від тоталітаризму не знищує його. Тут економіка зберігає значний ступінь самостійності. Зберігається і плюралізм соціальних сил. Авторитаризм може уживатися, сполучатися як із державною так і ринковою економікою. Перехід від авторитаризму до демократії нерідко означає зміну політичного режиму без радикальної перебудови економічного ладу,

перехід же від тоталітаризму на рейки демократизації потребує корінної зміни всієї суспільної системи. Авторитарні режими за відповідних умов можуть відігравати прогресивну роль в суспільстві, яке перебуває в стані соціального протистояння, не допускають до влади відверто реакційних режимів і відіграють роль проміжного етапу в переході до демократичного суспільства.

С.В. Олійник, студ., КНУТШ, Київ*

ПОЛІТИЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Проблеми безпеки в усіх її проявах і виявах завжди залишались одними з найважливіших проблем людського буття. Якщо життєдіяльність людини залежить насамперед від стану її здоров'я, то життєспроможність суспільства і держави залежить від рівня їх безпеки.

Коли країна успішно розвивається, а держава міцнішає, більшість громадян навряд чи замислюється над тим, якою мірою це пов'язано з якістю їх безпеки, коли країна потерпає від негараздів, у такому разі вся увага зосереджується на механізмах виходу з кризового стану і недопущенні подібного у майбутньому. У третьому тисячолітті стало зрозуміло, що національна безпека будь-якої країни не вимірюється потужністю ядерних зарядів, кількістю боєприпасів, і навіть беззастережним виконанням громадянами наказів влади. Національна безпека – це те, що забезпечує потенціал розвитку країни (особи, суспільства, держави) та її добробут на тривалий історичний період.

У різні періоди суспільного життя чільне місце у системі національної безпеки посідають ті чи ті її види, методи і засоби. У сучасному суспільстві, якому притаманні не тільки висока технологічність, потужна інформаційна насиченість, плюралістичність інтересів, а й збільшення їх конфліктності, особливого значення набуває політика – діяльність з урегулювання стосунків між елементами суспільної системи, між владою і громадянами держави, між різними суспільними групами, класами, об'єднаннями та їх лідерами, між соціальними прошарками та національними спільнотами.

Звідси стає зрозумілим і той інтерес, який викликають у суспільстві проблеми становлення безпеки суспільних відносин, питання забезпечення захисту політичних та інших інтересів громадян від загроз і небезпек, які неминуче супроводжують будь-яку боротьбу за владу, адже саме така боротьба являє собою один із визначальних, системних атрибутів політики як суспільного явища.

Головною функцією кожної держави є забезпечення максимально сприятливих умов існування країни, захист життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз та небезпек.

У процесі формування поняття "національна безпека" виникли два основні підходи. Згідно з першим підходом, національна безпека, виходячи з комплексу (системи) національних інтересів (до прибічників такого підходу належать такі науковці: С.Браун, Б.Броді, М.Каплан). Другий підхід базується на так званих фундаментальних цінностях суспільства (А.Архарія, К.Порт, А.Уолберхт).

* Рецензент – М.І. Хилько, д-р філос. наук, проф.

Особливе місце у системі національної безпеки займає політична безпека. Під політичною безпекою слід розуміти національні інтереси держави, які відображають фундаментальні цінності та прагнення народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення та способи задоволення. Такими національними інтересами, які політична безпека повинна урегульовувати є:

1. Посягання на конституційний лад та суверенітет держави.
2. Втручання у внутрішні справи держави з боку інших держав.
3. Наявність сепаратистських тенденцій в окремих регіонах та у певних політичних сил.
4. Загострення міжетнічних та міжконфесійних відносин.
5. Порухення принципу розподілу влади.
6. Невиконання чи неналежне виконання законних рішень органів державної влади та місцевого самоврядування.
7. Відсутність ефективних механізмів забезпечення законності, правопорядку, боротьби із злочинністю, особливо її організованими формами, та тероризмом.

Державна політика національної безпеки визначається виходячи з пріоритетності національних інтересів та загроз національній безпеці і здійснюється шляхом реалізації відповідних доктрин, стратегій, концепцій і програм у різних сферах національної безпеки. Основними напрямками державної політики національної безпеки у політичній сфері є:

1. Створення дійових механізмів захисту прав громадян в країні та світі.
2. Проведення комплексних заходів щодо запобігання можливостей агресії або воєнному конфлікту, локалізації та ліквідації їх наслідків.
3. Запобігання спробам та усунення порушень державного кордону та територіальної цілісності держави.
4. Забезпечення демократичного цивільного контролю за воєнною організацією держави.

Основними складовими політичної життєдіяльності суспільства і таким чином, об'єктами політичної безпеки є:

1. Особа, громадянин його політичні права і свободи, повсякденні форми виявлення його політичних інтересів та політичної активності.
2. Суспільні інститути та відносини в їхньому політичному вимірі як форми і засоби виявлення і задоволення громадських, колективних політичних інтересів.
3. Держава – її конституційний лад, суверенність, незалежність та територіальна цілісність.

Оскільки, головним суб'єктом політичної безпеки є держава як політичний інститут, що виявляє, захищає та задовольняє загальнонаціональні (загальносуспільні) політичні інтереси. Крім того вона забезпечується також діяльністю громадян та їх об'єднань. Політична безпека є основною складовою національної безпеки, яка здійснює цілеспрямовану політику, сутність якої полягає у забезпеченні політичних гарантій цілісності, та динамічного прогресивного розвитку суспільства.

ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СИНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДУ ДО АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНОГО ПЛЮРАЛІЗМУ

Відомо, що важливим засобом у методологічному арсеналі політології є діалектичний метод. Проте, останнім часом поряд з діалектичним методом у політологічних дослідженнях набуває поширення синергетичний метод, який передбачає багатоваріантність, альтернативність вибору шляхів суспільно-політичного розвитку. *Синергетика* (від гр. *synergetikos* – спільний, узгоджено діючий) – галузь наукового знання, в якій засоби міждисциплінарних досліджень виявляються загальні закономірності самоорганізації, становлення стійких структур у відкритих системах. Значний вклад у виникнення і розвиток синергетики внесли такі вчені як І.Пригожин, І.Стенгерс, Г.Ніколіс, Г.Хакен, О.Князева, С.Курдюмов, Р.Баранцев та інші [Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник. – К., 1997. – С. 322].

На відміну від підходів до розгляду світу, які склалися в межах класичної і неklasичної науки, синергетика має певні переваги в тому відношенні, що вона ґрунтується на більш глибокому розумінні єдності і різноманітності світу, осмисленні загальних механізмів виникнення і розвитку нового на основі процесу самоорганізації, виявленні протилежних, але взаємозв'язаних тенденцій в розвитку самоорганізованого світу, які переходять одна в одну, проявляючи свій динамічний характер. Синергетичний синтез знання і виникаюче на його основі нове бачення світу, яке пов'язане з пізнанням процесів самоорганізації, розкриттям глибокого зв'язку між порядком і хаосом, зворотними і незворотними процесами, випадковістю і необхідністю, лінійністю і нелінійністю, мікро- і макрорівнями середовища, вносять істотні доповнення і зміни в сучасну наукову картину світу, в перебудову світоглядних і методологічних основ сучасної науки, в межах якої відбувається становлення нелінійного стилю мислення, який закріплює переконання в тому, що суто науковий спосіб підходу до розв'язання суспільних і природничонаукових проблем не може ґрунтуватися на виключному детермінізмі, оскільки наука може бути суто науковою без цієї передумови.

Оцінюючи значення цього наукового напрямку, відомий вітчизняний науковець В.П.Горбатенко зазначає: "...Синергетика передбачає фундаментальний перегляд ролі науки і зорієнтована на адекватне і глибоке розуміння складних соціальних явищ, що відбуваються на планеті, починаючи з другої половини ХХ ст., а також на забезпечення передумов виживання конкретного суспільства через пізнання можливостей його вдосконалення" [Горбатенко В.П., Бутковська І.О. Політичне прогнозування: Навч. посібник. – К., 2005. – С. 27].

Зважаючи на те, що головною метою синергетики є вивчення колективних явищ, то видається перспективним, на наш погляд, використання синергетичного методу для дослідження політичного плюралізму.

Науковці зазначають, що для ефективного використання синергетичного підходу необхідно:

- ✓ виділити та охарактеризувати (у поняттях формальної логіки) складну систему або процес, які потребують синергетичного впливу;
- ✓ дослідити стратегію її розвитку, описати можливі рівні її свободи, тобто рівноможливі напрями і шляхи її розвитку;
- ✓ здійснити факторний аналіз можливих шляхів її самоорганізації;
- ✓ визначити мету або бажаний результат (у яких конкретно аспектах необхідно змінити стан даної системи);
- ✓ розробити номенклатуру (перелік) слабких впливів, що сприятимуть самоорганізації хаотичної системи, а також тактику їх застосування;
- ✓ правильно визначити критичний момент біфуркації досліджуваної системи [http://spkurdyumov.narod.ru/Philos.htm#Ph11].

Відповідно до зазначених вище умов в нашому випадку є можливим наступне:

- ✓ в розумінні політичного плюралізму можна виділити такі його складові: політичний плюралізм як *ідея, вчення, теорія* (теорія плюралістичної демократії); політичний плюралізм як *принцип* демократичної організації суспільного життя; політичний плюралізм як *цінність* суспільного життя;
- ✓ представляється можливим дослідити реалізацію вищезазначених елементів політичного плюралізму в умовах стабільних і нестабільних демократій, описати можливі його межі реалізації ("дикий" – "організований, поміркований" плюралізм);
- ✓ можливим є аналіз мети або бажаного результату політичного плюралізму (спроба віднайти баланс динамічного узгодження тенденцій диференціації (урізноманітнення) та інтегративності (цілісності) при реалізації політичного плюралізму на засадах збереження їх обох);
- ✓ визначити основні чинники, що впливають на формування, становлення, реалізацію усіх елементів політичного плюралізму.

Особливого значення у використанні синергетичного підходу до аналізу політичного плюралізму набуває виділення і визначення двох протилежних його підвалін – сприяння множинності, з одного боку, і підтримці цілісності суспільства – з іншого, які є однаково необхідними для саморозвитку суспільства. Відповідно мета політики визначається на підставі знання про те, яку з його підвалін – першу чи другу – можливо й необхідно за конкретних умов розвитку суспільства інтенсифікувати, як усунути або обмежити їхні наслідки для збереження відносної стабільності суспільства та його структур.

О.П. Паноченко, студ., КНУТШ, м. Київ*
melkaja@i.ua

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Україна стоїть на шляху побудови демократичної держави та громадянського суспільства, які не можливі без ефективної соціальної політики, оскільки саме це є запорукою стабільності суспільства. Проте саме стабільність суспільства є

* Рецензент – Н.А. Ліпковська-Надеїна, канд. політ. наук.

досить важливою проблемою в умовах світової кризи. Отже, від вірноспрямованої соціальної політики уряду залежать перспективи розвитку нашої держави.

Соціальна політика в сучасному розумінні – це громадський інститут, діяльність якого спрямована на забезпечення основних соціальних потреб суспільства та його прошарків. Водночас – це один із найважливіших напрямів внутрішньої політики держави, що має в своїй основі соціальну доктрину, яка визначає стратегію та мету розвитку суспільства, а також діяльність інститутів громадянського суспільства. Соціальна політика покликана створити передумови для стабільності соціальної системи держави.

Основним завданням соціальної політики, незалежно від суті, характеру і особливостей суспільства, є поліпшення добробуту, умов праці й життя людей; забезпечення в усіх сферах суспільних відносин принципу соціальної справедливості; зближення соціальних груп і прошарків суспільства; покращення національних відносин тощо. Соціальна політика як регулятор різнобічних інтересів ефективна лише за умов, коли вона вбирає в себе не лише різноманітні інтереси, але і враховує їхню ієрархію, відповідно до чисельності і місця тієї чи іншої соціальної групи. Тільки за цих умов соціальна політика сприятиме стабільності суспільства. В соціальній політиці повинне бути поєднання об'єктивного та суб'єктивного.

Виділяють декілька моделей соціальної політики, проте хотілось би зазначити, що саме для України характерне прямування до поєднання ліберальної та соціально-демократичної моделей соціальної політики, проте жодна з них не має яскраво виражених рис у житті держави. Так, для реалізації ліберальної моделі потрібен відповідний рівень соціально-економічного розвитку суспільства. Проте дає можливість в умовах відсутності достатніх фінансових коштів у держави створити умови для самореалізації і самозабезпечення економічних суб'єктів. Соціально-демократична модель передбачає формування раціональної системи соціального захисту населення.

Соціальна політика України переживає серйозні процеси трансформації, викликані кардинальною перебудовою політичної системи суспільства. Також під впливом соціально-економічної кризи соціальна система держави знаходиться на межі краху.

Прорахунки держави у сфері соціальної політики призводять до зростання бідності, деградації праці, маргіналізації громадян з низьким соціальним статусом. Замість постійного формування середнього класу, який є основою політичної і соціальної стабільності, гармонізації ринкових відносин, відбувається розширення верств населення, що є у край небезпечним в політичному відношенні. В результаті кризи соціальна політика звелась лише до забезпечення гранично низького соціального мінімуму для населення і до реагування на конкретні соціальні ситуації. Кардинально зменшилось фінансування соціальних програм, а будь-які соціальні програми, як відомо, являються лише деклараціями, якщо не підкріплені фінансово.

Отже, важливим завданням в умовах кризи повинно бути визнання державою відповідальності за соціальний стан своїх громадян. Також не потрібно сліпо наслідувати світовий досвід, однак треба, спираючись на нього, створити власну модель соціальної політики, яка буде враховувати всі особливості розвитку саме нашої держави.

ВИБОРЧА КАМПАНІЯ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ВИД ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Формування політичної системи суспільства в значній мірі залежить від системи виборів до органів державної влади. Ринкові перетворення, що відбуваються в країні, і пов'язана з ними модернізація політичної системи суспільства у бік її демократизації закономірно актуалізують питання про вдосконалення виборчої системи, про підвищення ефективності дії політичного інституту виборів.

Важливою частиною будь-якої політичної системи в демократичних державах є регулярне проведення виборів в представницькі органи влади різного рівня, у вищі органи, а також вищих посадових осіб країни і керівників місцевої виконавчої влади. Важливе місце в усіх зазначених процесів посідає виборча кампанія. Всі зусилля у виборчій кампанії спрямовані на оптимальне використання наявних ресурсів для посилення переваг кандидата і нейтралізації сильних сторін його опонентів.

Що ж слід розуміти під виборчою кампанією? В широкому сенсі вона розуміється як політичне явище і включає не тільки те, що регламентується законом, а й всю сукупність дій, що виконуються учасниками для досягнення передвиборчих цілей у встановлений час, але і відповідні дії виборчих комісій, органів влади і управління, організацій і осіб, так або інакше задіяних у виборах. У вузькому ж сенсі під виборчою кампанією розуміється кампанія, що проводиться одним учасником (партією, об'єднанням, кандидатом) [Постников А.Е., Юрьева Т.В. Избирательная кампания. – М., 1995].

Елементи виборчої кампанії. На думку американського дослідника А. Абізадеха, будь-яка політична кампанія складається з трьох елементів: повідомлення, гроші і машина [Abizadeh A. Democratic Elections without Campaigns? Normative Foundations of National Baha'i Elections // World Order 37.1. – 2005. – P. 7–49].

Повідомлення – стисла заява чи вислів, чому виборці повинні вибрати кандидата. Повідомлення – один з найголовніших аспектів будь-якої політичної кампанії.

У сучасній політичній кампанії, повідомлення має бути ретельно оброблене перед тим, як буде розповсюджене. Важливі кампанії витрачатимуть сотні тисяч доларів на списки виборців, визначення їх пріоритетів думок і фокус-груп для того, щоб з'ясувати, що повідомлення потрібне, щоб досягти більшості на День Виборів.

Гроші. Виборчі кампанії все більш і більш дорогі. Необхідність зібрати великі суми грошей викликає великі проблеми. Щоб гарантувати чесні вибори, більшість країн прийняли такі правила їх проведення, які обмежують до-

* Рецензент – Н.А. Ліпковська-Надеїна, канд. політ. наук.

зволени вкладення і витрати, і вимагають, щоб політичні партії і кандидати публічно виявили джерела їх консолідації також природу і кількість їх витрат.

Машина. "Машина" представляє людський ресурс, солдати, лояльні до причини, правовірні, які можуть стати добровільними активістами. Успішні кампанії зазвичай вимагають менеджера кампанії і деяких членів штату, який приймає стратегічні і тактичні рішення.

Великі сучасні кампанії використовують всі з трьох вище з компонентів, щоб створити успішну стратегію для перемоги.

Виборча кампанія кандидата або виборчого об'єднання є політичною діяльністю, а оскільки її об'єктом є волевиявлення виборців, то вона є різновидом політичних комунікацій. Суть цієї діяльності полягає в реалізації конституційного права громадянина обирати і бути обраним в органи державної влади і органи місцевого самоврядування. Вона є механізмом реалізації пасивного виборчого права. Як особливий вид політичної діяльності виборчу кампанію кандидата або виборчого об'єднання характеризують наступні ознаки:

1. **Особлива мета** (досягнення певного результату на виборах).
2. **Власний суб'єктний склад учасників** (відособлена група суб'єктів виборчих правовідносин).
3. **Спеціальні терміни** (з моменту висунення кандидата, списку кандидатів до здачі підсумкового фінансового звіту).
4. **Стадійність** (послідовне здійснення відповідно до встановлених законом стадій).

Таким чином, виборча кампанія кандидата, виборчого об'єднання є самостійною діяльністю громадян і їх об'єднань, суть якої полягає в реалізації пасивного виборчого права.

Підвищення ефективності виборчих кампаній обумовлюється переходом країни від кризово-реформованого стану до стійкого розвитку, а також тим, що виборча система і практика виборчого процесу, що склалися в перехідний період, виразивши свій демократический потенціал, одночасно показали свою недосконалість. Це виявилось в неефективності цілого ряду виборчих кампаній, що проводяться в обстановці справжніх інформаційних воєн і розгулу "брудних" інформаційних технологій, що призвели не до згоди і єднання, а до конфронтації різних соціальних груп і політичних сил, в криміналізації і комерціалізації виборчого процесу.

Не весь демократичний світ залучає до політичного процесу проведення виборчих кампаній. Дійсно, деякі демократії виключають проведення кампанії там, де це можливо, що само собою ставить під загрозу демократичний символ вибору [Birch Sarah. Explaining Confidence in the Conduct of Elections // The Public Opinion and Political Parties Conference. – Essex, 2005. – September 9–11], можливо через сприйнятливості кампаній до впливу грошей, або до впливу спеціальних груп інтересів. Проте, виборча кампанія на сьогодні є незамінним елементом в демократичному суспільстві.

ВИБОРЧА СИСТЕМА ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ У ФРАНЦІЇ

У сучасному світі Франція залишається країною міцних демократичних і конституційних традицій, про що свідчить її конституційний устрій та конституційно-правова система.

Вивчення досвіду Франції у процесі побудови стабільної політичної системи, зокрема аналіз чинників, що сприяють стабілізації суспільно-політичного життя загалом, є важливим завданням політичної науки. Для України дослідження в цій галузі є особливо актуальними з огляду на те, що наша політична система знаходиться в процесі становлення, який супроводжується політичними кризами.

Звичайно, політична стабільність перебуває під впливом багатьох чинників: економічних, соціальних, політичних, соціокультурних тощо, дослідження яких сприяє забезпеченню стабільності політичної системи та ефективному здійсненню державної влади. Ці чинники можуть мати як суб'єктивний характер, так і об'єктивний, бути внутрішньополітичними та зовнішньополітичними.

Одним із таких об'єктивних чинників, що має важливе значення для забезпечення стабільного функціонування політичної системи, є виборча система.

Варто зазначити, що виборча система впливає не лише на формування вищих органів держави, а й на формування партійної системи, кількість партій в країні та відносини, що між ними формуються. Цей взаємозв'язок може бути виражений у наступних 3-х формулах: "1) режим пропорційного представництва веде до багатопартійної системи зі стабільними партіями; 2) мажоритарна виборча система з голосуванням в два тури призводить до багатопартійної системи, партії якої характеризуються "м'якою" структурою, схильністю до альянсів та відносною стабільністю; 3) мажоритарна виборча система з голосуванням в один тур призводить до дуалістичної системи із чергуванням при владі більш незалежних партій" [Дюверже М. Политические партии: Пер с франц. – М., 2000].

Нині у Франції застосовується уніомінальна мажоритарна виборча система з голосуванням у два тури. Ця система передбачає, що переможця виборів по одномандатному округу можна визначити за результатами першого туру, якщо хтось із кандидатів набере більше 50 % голосів. Оскільки такого результату важко досягнути у першому турі, то така виборча система передбачає проведення другого туру. У Франції до другого туру допускають кандидатів, які набрали більше ніж 12,5 % голосів від зареєстрованих виборців. Для перемоги у другому турі треба набрати відносну більшість голосів. Вона дозволяє виборцям голосувати двічі, з інтервалом в один-два тижні між першим і останнім турами, а це означає, що виборці можуть переорієнтувати свій вибір на основі результатів першого туру. Це є відмінною рисою даної системи і дуже важливою її характеристикою.

* Рецензент – О.І. Салтовський, д-р політ. наук, проф.

За мажоритарною виборчою системою відбуваються вибори до Національних зборів Франції.

Власне, мажоритарна виборча система є історично притаманною Франції: "Протягом всього свого існування Французька республіка використовувала одну із двох систем, вносячи до неї певні поправки: а) систему виборчих округів із одним депутатом із перебалотуванням; б) мажоритарну систему із багатьма депутатами із перебалотуванням (або без нього)" [Ламберт Д., Лейкман Э. Исследование мажоритарной и пропорциональной избирательной систем. — М., 1958. — С. 239]. У Франції на виборах до парламенту пропорційна виборча система застосовувалась лише кілька разів: у 1919 р. (введення системи, за якою частина місць в парламенті розподілялась за пропорційною системою), 1945 р. та 1946 р.

Історія показує, що спроби заміни традиційної для Франції мажоритарної виборчої системи на пропорційну не мали успіху. Застосування пропорційної виборчої системи мало своїм наслідком часту зміну уряду, а, отже, політичну нестабільність. Тому в середині ХХ ст. політична еліта Франції зробила вибір на користь стабільного функціонування політичної системи, запровадивши врешті мажоритарну виборчу систему.

На думку багатьох дослідників, заміна мажоритарної виборчої системи порційною (чи змішаною) — це надання влади політичним партіям, адже вони самі формують партійний список. "Франція (на відміну від тієї ж Великобританії) не має старих традиційних партій, організованих у національному масштабі, із сильними центральними та місцевими виконавчими органами" [Там же. — С. 244]. Досвід тих кількох виборчих кампаній, проведених за пропорційної виборчої системи, показав, що депутати номінально обирались від певної партії, вони значно більше рахувались із громадською думкою в своєму виборчому окрузі, аніж з політикою партійних керівників. До того ж після виборів у парламенті утворювались депутатські угруповання, що представляли собою різноманітні напрямки в рамках національних партій. Кандидати, які пройшли в рамках певної партії, у випадку успіху не вважали себе пов'язаними обіцянками підтримувати саме цю партію. А це безперечно негативно впливало на стійкість уряду. Такі уряди швидко розпадались через незалежність окремих кандидатів, критики з боку інших угруповань.

До позитивних ефектів цієї виборчої системи, які сприяють політичній стабільності, можна зарахувати: по-перше, відсунення на маргінес антисистемних партій. Навіть тоді, коли у першому турі виборці голосують за кандидатів екстремістських партій, то у другому переважна більшість виборців віддає перевагу системним, поміркованим політичним партіям. По-друге, — "партійна гнучкість", яка полягає у тому, що політичні партії змушені між собою домовлятися або перед першим туром, або напередодні другого для забезпечення кращого проходження власних кандидатів шляхом взаємних поступок. По-третє, дана система дозволяє скластись відносно стабільній більшості навколо домінуючої партії. А домінування — це завжди стабілізація системи, що убезпечує її від різких коливань.

КОНЦЕПЦІЯ ЛЕГІТИМНОСТІ М. ВЕБЕРА: СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Дана проблема носить актуальний характер в сучасних умовах. І, на жаль, її розглядають достатньо поверхово, а вона має значно глибший зміст. Саме М. Вебер стає засновником концепції легітимності. Вчений розумів легітимність влади, як юридичне буття влади. Влада, легітимність та закон – неподільні. Унікальність постаті Вебера як ученого лежить не стільки в площині політичної публіцистики, як у сфері соціальної науки. Вебер наголошує на тому, що ми часто плутаємо поняття легальне і легітимне. Так, вони тісно взаємодіють, але це різні поняття. Легітимність – це морально-психологічне сприйняття влади громадянами, визнання її права здійснювати управління соціальними процесами. Легальність – дозволеність, відповідність чинним законам.

Вебер пов'язує легітимність з пануванням. "Він виділяє три типи панування, в основі якого лежить цілераціональна дія, мотив поступливість, віра в законність існуючого порядку" [Історія філософії: Словник / За заг. ред. В.І. Ярошовця. – К., 2006. – С. 696]. Якщо говорити про легітимність, то Вебер зазначає, що вона неможлива без панування. Кожна пануюча верхівка хоче, аби громадяни вірили в її легітимність і робить для цього все можливе. В залежності від виду легітимності розрізняється і тип покори, тип штабу управління, характер здійснення панування, його ефективність. Отже, види панування доцільно розрізнати по типовій для них претензії на легітимність. Існує три чисті типи легітимного панування. Їх легітимність може бути:

- 1) раціонального характеру, тобто ґрунтується на вірі в легальність встановленого порядку і законність здійснення панування на основі цієї легальності (легальне панування);
- 2) традиційного характеру, тобто ґрунтується на буденній вірі в святість традицій і вірі в легітимність авторитету, заснованого на цих традиціях;
- 3) харизматичного характеру, тобто ґрунтується на неабияких проявах святості або героїчної сили, або зразковості особи і створеному цими проявами порядку (харизматичне панування).

У разі легального панування люди підкоряються законно встановленому об'єктивному безособовому порядку (і встановленим цим порядком керівникам) через формальну законність його розпоряджень і в їхніх рамках. У разі традиційного панування особа підкоряється панові, правлячому на підставі традиції і зв'язаному традицією через її шанування за звичкою. У разі харизматичного панування підкоряються харизматичному вождеві як такому через особисту віру в його одкровення, доблесть або зразковість, тобто в його харизму [Вебер М. Хозяйство и общество / Пер. с нем. под научн. ред. Л.Г. Юнина. – М., 2007/ – С. 28]. Зрозуміло, що легітимність включає в себе покору, але тут справа не лише в легітимності, а й в легальності. Страх покарання призводить до певного психологічного тиску на людину. Цим тиском витіснює і закон, і влада. Нарешті, через обов'язковість легального встановлення ділової "компетентності", обґрунтованої раціонально створеними правилами,

має діяти панування в такому вигляді, в якому його здійснюють "державний службовець" і всі носії влади.

"Насправді підпорядкування обумовлюють мотиви страху і надії-страху перед помстою магічних сил або володаря, і разом з тим найрізноманітніші інтенси" [Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избранные произведения. – М., 1990. – С. 646]. Цим Вебер наголошує на соціальному факторі, на певній нерівномірності дій в суспільстві. Саме цим ми можемо виділити його з великої кількості вчених, які також намагались осмислити легітимність в її різних аспектах. В сучасному цивілізованому світі влада використовує узаконені засоби примусу, тобто вона впливає на громадян, коли вони порушують існуючі правові норми. Крім узаконених засобів примусу, влада використовує й незаконні: підкуп, шантаж, штучне створення впливних груп, формування ілюзій, створення додаткових джерел залежності від влади. Парадигма легітимності, сформована М.Вебером, передбачає, що влада ґрунтується здебільшого на довірі підданих або громадян до неї. Ця довіра або ступінь визнання суспільством законної влади може бути раціональною або нераціональною. Легітимність на засадах участі передбачає обґрунтування ідеологією і практикою існуючої політичної системи, необхідність широкої участі громадян у діяльності політичних інститутів і їхню віру в можливість впливати на владу. Проте, жодна легітимна система не ґрунтується на якомусь одному виді легітимності, а поєднує, як правило, декілька. Підкреслюючи важливу роль легітимності у забезпеченні функціонування влади, треба зазначити, що сучасні тоталітарні режими зберігали владу не на підставі легітимності, а на підставі тотальної ідеології та поліцейського терору. Деякі режими, особливо в країнах третього світу, тримаються на кланових зв'язках керівників і керованих.

Слід зауважити, що сучасні типи легітимності переважно ґрунтуються на раціональних основах, тобто у масовій свідомості домінують ті, які передбачають визнання влади в силу конституцій і законів, а також в її здатності виконувати свої функції й віру в те, що характер влади і соціальні наслідки її управлінського впливу цілком залежать від громадян. Про що і свідчить соціальне вчення Вебера.

К.М. Петренко, студ., КНУТШ, Київ
Ekaterina366@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасний етап демократичних трансформацій у світі потребує посилення механізмів безпосередньої участі громадян у суспільно-політичних процесах, оскільки неефективність або малоефективність основних інститутів політичної системи великою мірою обумовлена саме недостатністю громадського контролю за їх діяльністю у міжвиборчий період та обмеженням політичної участі громадян лише електоральними процесами. Подальший розвиток форм прямої демократії обумовлює, перш за все, необхідність удосконалення механізмів безпосередньої участі громадян в управлінні державними справами.

Демократія – це соціально-політичне явище, яке постійно розвивається. Визначається демократія, як державна форма правління або політична система, при якій влада здійснюється через пряме народовладдя (пряма демократія) або через представників, що обираються народом або якоюсь частиною народу (представницька демократія). Головною функцією демократії є забезпечення пропорційного представництва у владі якомога ширших інтересів існуючого в країні населення, а також динамічна зміна представницької влади разом з відповідними змінами цих інтересів. Етимологічно демократія означає правління народу. На певному етапі розвитку суспільства, демократія розумілась як пряма безпосередня участь всіх громадян у прийнятті державних рішень. Таким чином, безпосередня демократія (пряма демократія) – форма політичної організації суспільства, при якій основні рішення ухвалюються безпосередньо громадянами; пряме здійснення влади народом в загальнонаціональному і місцевих масштабах, різні форми ухвалення рішень загального і місцевого характеру самим населенням. Безпосередню демократію відрізняють від представницької демократії – здійснення влади через вибрані народом представницькі органи. Головним недоліком виборної демократії в порівнянні з прямою є схильність до корупції.

Малоефективність та недостатня розробленість форм і механізмів реалізації прямої демократії в сучасних демократичних країнах є першочерговою проблемою. Сьогодні найпоширенішими формами прямої демократії, окрім виборів, є референдуми і плебісцити різних рівнів – всенародні голосування з тих або інших питань суспільно-політичного життя; а також право законодавчої ініціативи. Проте в більшості країн можливості ініціювати референдум "знизу", тобто за ініціативою самого народу, дуже сильно обмежені на практиці або законодавчо. Також формою прямої демократії є право громадян направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування. На практиці цей механізм майже абсолютно неефективний, адже влада часто взагалі не реагує на такі народні волевиявлення. Певною мірою до механізмів безпосередньої демократії також відносять мітинги, демонстрації та страйки. Ці механізми найчастіше використовуються у сучасних демократичних країнах, проте його результативність є неоднозначною. Народні віче були однією з історичних форм прямої демократії на території слов'янських держав.

Водночас, розробка та реалізація демократії прямої участі потребує цілого ряду уточнень і деталізацій. По-перше, кожен член суспільства, що складає частину категорії "народ", не може самостійно впливати на процес прийняття політичних рішень. По-друге, реалізація та абсолютизація безпосередньої демократії загрожуює нехтуванням правами меншості. Під сумнів ставиться також можливість окремих індивідів з протилежними поглядами та інтересами в сумі представити загальну волю, що адекватна дійсності. Так, наприклад, російський мислитель М. Бердяєв стверджував, що з додаванням всіх часткових волей не виходить загальної волі. Існує також думка, що недолік прямої демократії, тобто безпосереднього народовладдя, полягає у тому, що у ньому втрачається об'єкт влади (виникає питання над ким здійснюється влада народу). Така суперечність призводить до помилкового отождолення демократії з анархією

або мітинговою демократією, що насправді вульгаризують її сутність. Детально ця проблема розглядається у статті В.Шахова та В.Мадісона "Демократія та народовладдя". Також реалізація механізмів прямої демократії має бути чітко регламентованою, оскільки залучення широких верств населення до вирішення певних суспільно-політичних проблем може мати небезпечні наслідки для стабільності політичної системи.

Проте, за умови розумної реалізації, безпосередня демократія має низку позитивних рис. Зокрема, вона сприяє: а) реалізації принципу народного суверенітету, який є ключовим у побудові демократичної держави; б) підвищенню громадської участі у прийнятті важливих суспільно-політичних рішень, контролю за їх виконанням; в) легітимізації влади вцілому, державного устрою, а також певних суспільно-політичних рішень; г) забезпеченню постійного зв'язку між владою та суспільством; е) створенню ефективних каналів впливу громадян на політику у міжвиборчий період.

Отже, підводячи підсумок сказаному, однією з головних причин, що обумовлює низький рівень ефективності представницьких органів влади сучасних демократичних країн, є відсутність участі громадян у безпосередній підготовці, прийнятті суспільно-політичних рішень, а також у здійсненні належного контролю за їх виконанням у міжвиборчий період. За цих умов постає нагальна необхідність збільшення та посилення механізмів безпосереднього впливу громадян на політичний процес, адже існуючі сьогодні форми реалізації прямої демократії є дуже малоєфективними. Таким чином, розробка нових механізмів безпосереднього впливу громадян на політичні процеси, а також розумна їх реалізація дасть змогу зійти на вищу сходинку в процесі розвитку демократії.

Б. Петруньок, студ., КНУТШ, Київ*

ПРОБЛЕМА ЕТНІЧНИХ МЕНШИН В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЦІ

Міжнародне співтовариство сьогодні зіткнулося з проблемою, що назривала кілька десятиків років, і з різним ступенем інтенсивності нагадувала про себе. Ігнорувати ці нагадування стає дедалі важче. Мова йде про проблему визначення місця етнічних меншин в політиці розвинених країн, проблему їх інтеграції в політичний процес, розробки механізмів регламентації відносин меншини і більшості, розв'язання конфліктів в сфері культури, освіти, національного самовизначення.

Для розв'язання всіх вищезазначених проблем, перш за все, необхідним є чітке визначення поняття "етнічної меншини". Сам термін "етнос" грецького походження, його початкове значення можна сформулювати як "велике рухливе однорідне скупчення взаємноподібних об'єктів" (для позначення рою, зграї тварин, великого скупчення воїнів, тощо). Вже в Греції відбулася трансформація значення поняття "етнос". Ним стали позначати племена негрецького походження.

* Рецензент – Р.М. Коршук, канд. політ. наук.

В багатьох сучасних мовах при наявності понять "етнічність", "етнічний", "етніцизм" відсутнє поняття "етнос". Це призводить до створення наукових понять без чітко визначеного змісту. Деякі дослідники вважають поняття "етнос" відповідником поняття "раса" без акценту на кровній спорідненості і відсутності негативних конотацій з фашистськими режимами XX століття.

В трактуванні змісту поняття "етнічна меншина" також немає однозначності. Найвдалішу інтегративну характеристику поняття можна знайти у В. Євтуха. Основними складовими визначення феномену етнічної меншини В. Євтух називає такі: 1. Меншина – це група людей. 2. Меншина в кількісному плані поступається домінантній групі. 3. Меншина перебуває в занедбаному стані(дискримінації).

"В основу вироблення позиції ООН стосовно меншин покладено визначення запропоноване Франческо Капоторті: меншиною є група, яка у кількісному плані поступається останній частині населення держави і яка не є домінуючою, а її члени будучи громадянами цієї держави, мають етнічні, релігійні чи інші характеристики, відмінні від іншої (останньої) частини населення і виявляють, навіть якщо і опосередковано, почуття солідарності, спрямоване на збереження їхньої культури, традиції, релігії чи мови" [Етнічні меншини Східної та Центральної Європи: компаративний аналіз становища та перспектив розвитку / за ред. В. Євтуха. – К., 1994. – С. 16].

Сьогодні в світі майже не залишилось моноетнічних держав. Сучасна держава являє собою сукупність етнічних груп, одна з яких є домінуючою і визначає "обличчя" держави. Відповідно, для визначення політики що до певної меншини в державі, вирішального значення набуває розуміння структури та функцій етнічної меншини її якісних характеристик та механізмів відтворення. Зазвичай, основним критерієм розрізнення виступає механізм творення меншини. Це – основа розуміння "психології меншини", її ціннісних орієнтацій і напрямків активності. Розрізняють меншини які проживають в межах однієї або кількох держав і ідентифікують себе відмінними від більшості, не мають власної державності. Іншим типом є мігрантські меншини, що в силу різних причин відмовились від проживання на території власної держави. Важливим критерієм диференціації мігрантських меншин є можливість претендувати на громадянство держави перебування. Поведінка цих двох типів меншин потенційно може бути кардинально відмінною. Мігранти – зацікавлені інтегруватися в більшість, особливо за можливості отримати громадянський статус, в той же час зберігаючи культурну ідентичність. Меншини, що не мають власної державності схильні до задоволення своїх потреб політичної і економічної самостійності. Зазвичай проблема розв'язується наданням меншині, що компактно проживає на певній території, широкої автономії.

Крім того, мають місце специфічні випадки які ніяк не вкладаються в наведену класифікацію. Такою меншиною є американські негри в США (на цьому увагу акцентує В. Кимлічка). Ця спільнота не має глибокої колективної пам'яті що дозволяє повноцінно інтегруватися в рамках спільноти. Разом з тим є достатня кількість спільних рис відмінних від більшості. Процес інтеграції цієї групи в соціум, від усвідомлення необхідності інтеграції до сьогодення, тривав майже півстоліття, був болісним як для більшості так і для

меншості, і, напевно, до тепер повністю не завершився. Знаковим, в цьому плані, можна вважати обрання в США першого чорношкірого президента.

Спроби задоволення прав меншин в рамках прав людини і громадянина чи намагання асимілювати групи відмінні від пануючої більшості на практиці продемонстрували свою неефективність.

Враховуючи велику кількість регіонів з етнічними проблемами, перехід конфліктів в активну фазу в деяких з них (Косово, Абхазія, Південна Осетія) можна говорити про неефективність політики що до меншин і необхідності розробки нової теоретичної бази в цій сфері. Розв'язання проблем що пов'язані з етнічними меншинами потребує індивідуального підходу до кожного конкретного випадку.

А.А. Піхота, студ., КНУТШ, Київ
Anna.pikhota@gmail.com

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ

Вибори – це один із найсильніших інструментів впливу громадян держави на визначення курсу та майбутнього власного та держави в цілому через формування органів влади. Завдяки виборам реалізується принцип народно-го представництва, який Д.Міл окреслив як основу будь-якого "доброго" народного врядування [Міл Д.С. Про свободу: Есе. – К., 2001. – С. 166–167]. Вибори – "спосіб формування органів влади і управління за допомогою вираження за певними правилами (у відповідності з виборчою системою) політичної волі громадян" [Лукачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию: Учебник. – М., 2000. – С. 401]. Тому надзвичайно важливою є ефективність виборчої системи, тобто самого механізму, за рахунок якого і здійснюється волевиявлення громадян.

Виборча система – це сукупність правил і законів, що забезпечують певний тип організації влади, участь суспільства у формуванні державних представницьких, законодавчих, судових і виконавчих органів, вираження волі тієї частини населення, яка за законодавством вважається достатньою для визначення результатів виборів легітимними. Насамперед варто зазначити, що не існує загальновизнаної, позбавленої будь-яких вад, ідеальної процедури виборів.

Для сучасної науки досі не вирішеним залишається питання ефективності виборчих систем, а саме виміру та характеристики ступеню відображення реальних настроїв та інтересів суспільства в органах державної влади. Тобто питання можна поставити таким чином: "Чи дійсно виборча система виконує свою основну функцію, а саме – забезпечення представництва інтересів суспільства?" Це питання потребує глибокого аналізу та дослідження, результатами якого мають бути критерії ефективності виборчих систем.

Підходячи до питання визначення критеріїв, варто звернути увагу на вимоги до виборчих систем. Виборча система, на думку М.Харропа, повинна відповідати трьом основним вимогам: робити управління можливим для верхів і прийнятним для низів; сприяти зменшенню політичної фрустрації і толерантності в суспільстві; не створювати нових проблем на додаток до вже

існуючих [Harrop M., Mille W.L. Elections and Voters: A Comparative Introduction. – Basingstoke, 1987. – P. 42].

Також до проблеми ефективності виборчих систем можна підійти з точки зору переваг та недоліків існуючих типів систем. Вважається, що мажоритарна виборча система спроможна забезпечити більшу стабільність, тоді як пропорційна допомагає досягати кращої репрезентативності, тобто вона ліпше відображає підтримку громадян тієї чи іншої партії, етнічну багатоманітність суспільства. Переваги мажоритарної і пропорційної виборчих систем поєднує змішана виборча система, оскільки вона "дисциплінує національні партії, чиї парламентарії можуть бути відповідальні і за вираження місцевих інтересів" [Shugart M.S., Wattenberg M.P. Mixed-member Electoral Systems: The Best of Both Worlds? – Oxford, 2001. – P. 582]. Також змішана система дає змогу партіям використовувати певні свої переваги: сконцентровуватися на округах чи на партійному списку.

Критерії ефективності виборчих систем можна виводити відповідно до принципів демократії, а саме: ідеї народного суверенітету, ідеї представництва, виборності органів влади, громадянського консенсусу, мажоритаризму, дотримання та охорони прав меншості, участі народу у здійсненні державної влади, поділу державної влади, принципу рівності і свободи, політичного та ідейного плюралізм.

Основним критерієм ефективності виборчих систем має бути її адекватність та дієздатність в конкретних умовах для конкретної держави, зважаючи на її історію, рівень соціально-політичного розвитку, суспільні, політичні і культурні традиції, актуальність у конкретній ситуації, тощо. Б.Райковський вважає, що максимальне врахування національних особливостей – одна з найважливіших умов ефективності обраної форми системи [Райковський Б. Політологічний аналіз виборчого процесу. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=69&c=1592>].

Наступним фактором визначення ефективності виборчої системи можна розглядати принципи правової регламентації виборчих кампаній: забезпечення рівності можливостей для всіх кандидатів і партій, які беруть участь у виборах; принцип лояльності, відповідно до якого кандидати зобов'язані лояльно поводитись стосовно своїх суперників; невтручання державного апарату в хід передвиборчої роботи [Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К., 2005. – С. 351].

Критерії ефективності виборчих систем варто представляти комплексно. В першу чергу розглядати відповідність результатів виборів та результатів соціологічних опитувань населення, щоб запобігти викривлення результатів виявлення. По-друге, виборча система має представляти репрезентативність в політичній системі (інституційна система, в тому числі й поділ влади, відповідає наявній етнічній різноманітності в державі) та надавати можливість соціалізації та політизації населення в розумних межах. По-третє, виборча система повинна забезпечувати стабільність політичного процесу та стимулювати розвиток партійної системи. Кінцевим результатом механізмів виборчої системи мають бути виконані системою функції, які визначає кожна держава в залежності від своїх пріоритетів, форми державного режиму, устрою та правління.

КОНЦЕПЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ

Поняття "інформаційне суспільство" вперше з'явилося в 60-і роки ХХ століття. Його автором вважається професор Токійського технологічного інституту Ю. Хаяші. Інформаційне суспільство визначалося як суспільство, де розвиток комп'ютеризації надає людям доступ до надійних джерел інформації та позбавляє їх від рутинної роботи, забезпечуючи високий рівень автоматизації виробництва. Рушійною силою розвитку цього суспільства є виробництво не матеріального, а інформаційного продукту.

Розвиток суспільства протягом всієї історії пов'язаний з еволюцією та революціями засобів і каналів комунікації. Важливими подіями в розвитку засобів комунікації стали винахід телеграфу й ротативної типографської машини (1847 р.), телефону (1870 р.), радіо (1895 р.), бездротового телеграфу (1922 р.), телебачення (1930 р.). В 1946 році в Сент-Луїсі (США) було створено радіотелефонну систему, яку сьогодні вважають родоначальницею мобільного зв'язку. В 1971 році з'явилася перша мікросхема, а в 1981 році компанія IBM створює персональний комп'ютер. У 1984 році стало вперше застосовуватися супутникове телемовлення (США). І, нарешті, в 1986 році з'явився Інтернет, як нащадок мережі АРПАНЕТ (ARPANET), створеної в 1969 році в агентстві Міноборони США (Defense Advanced Research Projects Agency, DARPA).

Становлення концепції інформаційного суспільства розпочинається в 60-і роки ХХ століття, але пік популярності вона набуває в 70-і – 80-і роки. Суттєвий внесок у її розвиток здійснили дослідники Е.Тоффлер, З.Бжезинський, М.Порат, Й.Масуда, Т.Стоуньєр, Р.Катц, У.Дайзард, Дж.Мартін, П.Друкер, М.Кастельс та інші. У своїх роботах вони пропонували моделі та проекти майбутнього суспільства, яке буде розвиватися на основі знань і нових технологій. Але акценти розставлялися ними по-різному. М.Порат, наприклад, звертає увагу, головним чином, на економічну складову суспільних трансформацій, які базуються на зміні ролі знання. Дехто фокусувався на соціальних наслідках поширення комунікаційних технологій, зокрема, М.Кастельс говорить про нові управлінські технології. Все це дало можливість виокремити різні виміри інформаційного суспільства – економічний, соціальний, політичний, культурний, організаційний тощо.

Щодо місця цієї концепції в системі науки, то вона визнається частиною постіндустріальної парадигми і є підставою для дослідження більш специфічних проблем. Головна її теза: інформація розглядається як специфічний ресурс, який має властивості, нетипові для інших засобів виробництва. У сучасному суспільстві головним ресурсом стає інформація, а в силу її специфіки змінюється вся логіка суспільного устрою. Розвиток теорії, крім розширення кола досліджуваних проблем, зосереджувався на переході від проектування окремих соціальних систем (у першу чергу розвинених країн) до побудови моделі глобального інформаційного суспільства.

Згодом змінився не лише об'єкт дослідження теорії, але і її методи. Якщо раннім теоріям інформаційного суспільства була властивою орієнтація на майбутнє, то сьогодні дослідники йдуть від прогнозування до осмислення сучасних інформаційних процесів, можливостей використання інформаційно-комунікаційного потенціалу сучасного суспільства. Це багато в чому пов'язане зі збільшенням обсягу емпіричного матеріалу, який вимагає теоретичного осмислення та з наростанням стихійності розвитку інформаційних процесів.

Проте, сьогодні концепція інформаційного суспільства продовжує за традицією формулюватися в термінах майбутнього, і, насамперед, коли вона використовується в практиці державного і корпоративного управління. Сучасні держави, слідом за ініціативами, висунутими на глобальному рівні (насамперед ООН), говорять про необхідність "будувати" інформаційне суспільство. Практично в кожній країні відповідним міністерством створена стратегія розвитку інформаційного суспільства. Всі вони схожі за змістом і відображають курс на прискорення технологічного і комунікаційного прогресу за рахунок максимального поширення його результатів і забезпечення масового доступу до інформаційних ресурсів.

Ці, офіційно заявлені національні програми, називають інформаційним суспільством ту модель суспільства, до втілення в життя якої варто прагнути. У цілому, в офіційних документах пропонуються досить умовні та узагальнені трактування цього поняття: "новий рівень розвитку людства"; "концепція постіндустріального суспільства"; "нова історична фаза розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є інформація і знання" і виділяються три основні ознаки: "збільшення ролі інформації та знань у житті суспільства"; "зростання частки інформаційних комунікацій, продуктів і послуг у валовому внутрішньому продукті"; "створення глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їх доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення потреб у інформаційних продуктах та послугах" тощо.

Отже, узагальнення теорії й практики свідчить, що поняття інформаційного суспільства використовується для означення ідеальної моделі суспільства, хоча вона й ґрунтується на реальних фактах і тенденціях. Це футурологічна модель, яка описує суспільство з нескінченно високими показниками розвитку інформаційної інфраструктури, в якому домінують інформація і знання, які, в свою чергу, є основним ресурсом, фактором виробництва та продуктом, який забезпечує загальну доступність і відкритість інформації, суспільство з глобальним інформаційним ринком, де забезпечується максимальна інтеграція в глобальний інформаційний простір.

Концепція глобального інформаційного суспільства несе в собі певне ідеологічне навантаження, дозволяючи стати провідником інтересів впливових гравців глобальної політичної гри. Його будівництво пов'язане з конкретним політичним, правовим і економічним режимом. Реалізація ж концепції інформаційного суспільства стає основою для більш глибоких і масштабних трансформацій у світі, ніж просто технологічний прогрес і повсюдне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

СУТНІСНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПОЛІТИКИ

Для теорії та практики велике значення має розуміння того головного, основного, визначального, що обумовлює різноманітні прояви політики в суспільному житті. Як відомо, проблема сутнісного обґрунтування політики вирішується в різних парадигмальних вимірах. Кожна з інтерпретацій сутності має свою логіку та спирається на реальні факти, що розкривають ту, або іншу сторону цього складного та суперечливого феномена. Відкритим для дискусії залишається питання про ієрархію сутнісних характеристик політики. Що є більш обґрунтованим в політичних процесах – держава як головний інститут політичної системи, влада як центральне ядро самої політики, регулювання суспільними процесами як одна з головних функцій політики тощо – не є суто схоластичним дискусом.

Ті або інші тлумачення визначального в політиці вибудовують критерії оцінювання реальних політичних програм, намірів, цілей і, в кінцевому підсумку, конкретних дій та їх наслідків. Достатньо в цьому плані звернутися до різноманітних політичних ситуацій і кампаній в сучасній українській політиці, щоб переконатися, що головна увага суспільства зосереджується на процесах володарювання. В громадській думці цілеспрямовано стверджується ідея про те, що головною політичною проблемою є те, хто і які займає посади. Зміна мировладців є й зміною політики. Повсякденний досвід громадян не підтверджує цієї тези, оскільки зміна суб'єктів влади не приносить суттєвих змін у результатах політики. Очевидно, що в даному випадку ігнорується інше не менш важливе питання: а для чого здійснюється влада, чиїм інтересам вона служить?

Проблему ієрархізації сутнісних характеристик політики можна вирішувати з точки зору конкретно-ситуативного виміру. Та або інша сторона політики стає визначальною в залежності від різноманітних чинників. В певних обставинах головним є розбудова держави, в інших – саме мистецтво володарювання тощо. Однак такий підхід має й свої недоліки. Оскільки він робить досить розмитими загальні критерії сутності політики, що затрудняє вимірювання її як в історичному масштабі, так і в масштабі одномоментного порівняння. Тобто питання про головне в політиці як суспільному явищі, яке залишається тим самим сутнісним і в різні епохи, і в різних країнах, не отримує чіткої відповіді.

Шлях до обґрунтування сутнісної визначеності політики вбачається в осмисленні тих чинників, які обумовили особливий статус політики як основної організаційної та контрольно-регулятивної сфери суспільного життя. До таких чинників можна віднести наступні. По-перше, це суперечлива єдність індивідуального та колективного в життєдіяльності суспільства. Певної гармонії цих начал суспільства ніколи не було і не відомо чи буде коли-небудь. Забезпечити цілісність людських об'єднань, не допустити самознищення соціумів – вічний чинник і завдання політики. По-друге, це розподіл ресурсів життєдіяльності у соціумах. Ніколи не було й не відомо, чи буде коли-небудь повне задоволення потреб усіх членів суспільства. А оскільки розподіл цих ресурсів є ієрархічним, то й без політичних механізмів його не забезпечити.

По-третє, це влада як природний механізм взаємовпливу людей одне на одного. Саме політика надає владі особливого значення, створює те, що визначається як публічний характер владних відносин.

Перераховані чинники не вичерпують усіх параметрів сутнісного виміру політики, але вони дають можливість говорити про те, що в головному, основному, визначальному політика є цементуючим началом суспільства. Вона є складною, але необхідною умовою його прогресивного розвитку. Усі інші значення політики, в тому числі й негативні, повинні оцінюватися через призму її життєстворюючої природи.

*К.О. Пуртова, студ., КНУТШ, Київ **

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

У сучасній політичній науці спостерігається велика кількість думок про те, що являє собою політична культура. Такі значні розбіжності в поглядах на дане явище пояснюються його складністю і недостатнім вивченням. Вперше термін "політична культура" було введено в науковий обіг німецьким філософом І.Гердером. Концептуальне уявлення про політичну культуру і систематизований опис поняття склався тільки в 50–60 рр. XX ст.

Політична культура – це невід’ємна складова загальнонаціональної культури. Це передусім такий спосіб діяльності соціальної спільноти, особи у сфері політичних відносин, який відображає досягнутий рівень політичної активності та політичної зрілості суб’єктів.

Так як Україна є досить молодою державою, то і її політична культура є ще досить не розвинутою і тому має ряд особливостей серед яких:

- ✓ заідеологізованість мислення, непримиренність будь-яких нетрадиційних поглядів;
- ✓ низька компетентність в управлінні справами суспільства та держави;
- ✓ правовий нігілізм;
- ✓ нерозвиненість громадських позицій;
- ✓ недостатньо розвинений індивідуалізм;.

Нинішня політична культура українського народу є постколоніальною. Це доводить зрусіфікований стан, комплекси національної меншовартості, нездатність до адекватної оцінки власних національних інтересів, схильність більше розраховувати на зовнішню допомогу, ніж на власні сили. Проте характер сучасних соціально-політичних процесів дозволяє твердити, що політична культура українського суспільства стає більш національною та незалежною.

Умовою формування політичної культури громадян є їх включення в політичний процес, взаємодія з політичною реальністю. В політичному процесі бере участь цілий ряд інститутів. З політичною системою взаємодіють різні сфери громадського життя, всі вони в тій чи іншій мірі приймають участь у формуванні політичної культури, визначають основні напрямки даного процесу.

Хто ж бере участь у формуванні політичної культури в Україні, які інститути? Серед них можна визначити:

* Рецензент – М.Д. Кляшторний, канд. філос. наук, доц.

Держава приймаючи законодавчі акти, визначає найважливіші виміри політичної культури, формує і зміцнює національні політичні уявлення, зразки політичної поведінки.

Партії формують у громадян певний тип політичної культури, що відповідає їхній політичній ідеології, певний тип ставлення до партії і партійної системи, уявлення про відносини між партією та державою тощо.

Церква освячує основні моделі політичного мислення і поведінки громадян, проповідуючи загальнолюдські цінності, впливає на розвиток усіх елементів політичної системи.

Система освіти розробляє політичні рекомендації щодо закріплення у свідомості й діяльності одних установок, орієнтацій, зразків поведінки і розпаду інших; вона дає основи знань про політику. Адже саме в рамках учбового процесу проходить значна частина політичного виховання особистості. Учбові заклади вносять до навчальної програми вивчення політики, політичної системи, політичного життя суспільства, тим самим сприяючи формуванню добropорядного, полярного ставлення до влади громадянина.

Засоби масової комунікації є одним з найбільш ефективних шляхів формування політичної культури. Вони впливають на формування усіх елементів політичної культури: політичних знань, цінностей і переконань, норм та орієнтацій, політичних інститутів, моделей політичної поведінки, способів політичної дії індивідумів і суспільних груп. Використання ЗМІ для формування політичної культури найбільш ефективно, тому що вони здатні впливати на максимальне число людей за найкоротші проміжки часу. Особливо важливу роль у формуванні політичної культури ЗМІ відіграють в перехідні періоди життя суспільства, що типово для сучасної України.

Громадське і політичне життя є також важливим засобом формування політичної культури. Воно породжує ідеї, установки, зразки поведінки, які потім міцно входять у національну політичну культуру, одержуючи теоретичне обґрунтування – наприклад, ідея національного консенсусу, народного руху за відродження України тощо.

Успіхи у становленні демократичної політичної культури в незалежній Україні залежать від особливостей державотворчих процесів і політичної соціалізації особи на сучасному етапі, типу соціально-політичних і економічних відносин, а також від історичного досвіду нації та специфіки пройденого нею історичного шляху.

Процес формування української політичної культури проходить через подолання тоталітаризму й відновлення та розвиток демократичних традицій політичного життя і політичної культури України.

Розглядаючи проблеми формування політичної культури в Україні на сучасному етапі, треба мати на увазі, що тоталітарна культура сама по собі не розпадеться. Вона має своїх носіїв серед політичних діячів, свою базу в існуючих старих економічних структурах, свою опору в догматичних політичних стереотипах. Тому потрібна творча робота, спрямована на створення і утвердження демократичної політичної культури, яка б передбачала:

✓ утвердження української національної ідеї, обґрунтування національних інтересів України, чітке визначення змісту і шляхів та способів державотворення;

- ✓ утвердження у суспільстві, у політичній діяльності орієнтацій на повагу до людини як найвищої цінності, підвищення дієвості інститутів, що забезпечують реалізацію цієї цінності;
- ✓ орієнтацію не тільки на державу, а й на громадянське суспільство; створення передумов для верховенства права й закону;
- ✓ утвердження у політичних відносинах толерантності, політичного плюралізму;
- ✓ широке використання зарубіжного досвіду у формуванні політичної культури, зокрема у справі досягнення громадянської злагоди, політичного консенсусу, компромісів, діяльності політичної опозиції, способів розв'язання різних конфліктів, організації електорального процесу, функціонування урядових і неурядових організацій.

Політична культура українського народу на сьогодні ще не є цілісною, бо відсутні окремі її компоненти, а багато з існуючих мають ще не сформований характер, проте будемо сподіватимемося що нинішня зацікавленість українського народу в побудові міцної, стабільної України, дозволить отримати справжню політичну культуру.

А.В. Розумнюк, студ., КНУТШ, Київ

ВИРІШЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ НА ЗЛАМІ ЕПОХ

Актуальність теми полягає в тому, що в сучасному світі проблема вирішення політичних конфліктів вважається однією з найважливіших проблем людства. Саме політичні конфлікти найчастіше призводять до воєн, а історично стан війни був процесом більш частим на планеті, чим стан миру. Навіть страшні підсумки другої світової війни і поява ядерної зброї не змінили прагнення політиків вирішувати протиріччя за допомогою військової сили. Вирішенню проблеми розв'язання політичних конфліктів може сприяти проектування і впровадження в практику науково-обґрунтованих принципів, методів і способів підтримки політичної стабільності. У цьому зв'язку актуалізується роль технологій вирішення політичних конфліктів, як сучасних інструментів досягнення суспільно-значимих цілей, що значною мірою визначають ефективність проведеної політики. Це може істотно допомогти зміцненню національної безпеки країни.

Метою нашого дослідження є здійснення аналізу сутності, змісту й особливостей застосування політичних технологій, що сприяють вирішенню політичних конфліктів, а також обґрунтування основних напрямків підвищення ефективності їх подолання.

Сьогодні у світі існує величезне різноманіття різних методів, способів і технологій психологічного впливу на конфлікти, однак, при детальному аналізі усі вони мають чіткі культурно-цивілізаційні відмінності й умовно можуть бути об'єднані в рамках чотирьох основних світоглядних підходів: англосаксонського, східно-азійського, близькосхідного (ісламського) і західноєвропейського (романо-германського).

У сучасному світі в міжнародних відносинах на передній план виходять регіональні конфлікти, які характеризуються високою інтенсивністю, широким

застосуванням засобів прямої збройної агресії і здатністю втягувати до своєї сфери сусідні регіони, руйнуючи історично сформовані там системи колективної безпеки. На думку російського дослідника А.Манойла, нерідко регіональні конфлікти спеціально ініціюються в районах, що мають стратегічне економічне або військове значення, для того, щоб під видом миротворців забезпечити там військову і політичну присутність. Головний ініціатор подібної практики – США. Втім, на думку багатьох політологів, таких як Зб.Бжезинський та ін., переважне застосування сили для установа світу в зонах конфліктів зустрічає гостру критику в самих США.

Шляхи (способи) розв'язання політичного конфлікту можна поділити на дві групи: 1) правові та 2) політичні.

Правові шляхи вимагають застосування відповідних правових норм, що містяться в національному законодавстві та в міжнародному праві. Політичні передбачають пошук взаємоприйнятної згоди конфліктуючих сторін за допомогою переговорів та посередницьких процедур. Обидва шляхи не виключають, а, навпаки, доповнюють одне одного і часто вважаються навіть єдиним, тобто політико-правовим.

Політичне врегулювання конфліктів сьогодні є найважливішою категорією сучасної політичної науки. Варто звернути увагу на точку зору російського науковця М.М. Лебедевої про те, що технології мирного врегулювання конфліктів стають головним фактором збереження і розвитку людської цивілізації. Пошук і розробка таких технологій будується на виявленні загальних закономірностей у конфліктах, що дозволяють розв'язувати їх мирними засобами. Порівняльний аналіз таких закономірностей дозволяє прогнозувати виникнення і розвитку конфлікту, визначити ефективні методи його врегулювання, що запобігають насильницьким форми подальшого розвитку. Пошук загальних закономірностей і технологій врегулювання сучасних конфліктів – це якісно новий рівень володіння інструментами політичного регулювання сучасних міжнародних відносин. В умовах інформаційного суспільства вершиною розвитку такого інструментарію стають інформаційно-психологічні технології.

Культурно-цивілізаційні відмінності найбільше яскраво виявляються в сучасних доктринах і концепціях психологічного впливу на політичні конфлікти у представників англо-саксонської цивілізації: США і Великобританії. Сьогодні психологічні операції будуються ними в рамках двох основних ідеологічних концепцій: 1) концепції "твердої сили" (представленої школою неореалізму К.Уолтца, Р.Гіппін, Б.Бузан, заснованої на принципі пріоритетності "силового умиротворення", у рамках якої вважається морально виправданим превентивне застосування збройної сили у відношенні учасників конфлікту, якщо є явні ознаки того, що конфлікт може стати загрозою політичній стабільності в регіоні і перерости в гуманітарну катастрофу; 2) концепції "м'якої сили" (представлена школою неолібералізму), що спирається на ідеологічну установку на "експорт демократії" і місіонерську традицію американського протестантизму.

Варто відзначити, що при розгляді ролі фактора інформаційно-психологічного впливу на вирішення конфліктів важливо враховувати те, що спектр політичних рішень, до прийняття яких конфліктуючі сили підштовхують і спрямовують технології несилового вирішення, у тому числі – інформаційно-психологічні,

обмежено простором переговорними можливостями, і за межі цього простору технології психологічного впливу як інструмент вийти не можуть.

Система вирішення політичних конфліктів зможе якісно функціонувати тільки в тому випадку, якщо в її структурі будуть реалізовані заходи на рівні індивіда, соціальної групи, етносу, організації.

За словами Р. Дарендорфа, "той, хто вміє впоратися з конфліктами шляхом їх визнання і розв'язання, той бере під свій контроль ритм історії; той, хто втрачає таку можливість – отримує цей ритм собі у супротивники" [*Дарендорф Р. Современный социальный конфликт*].

О.М. Романенко, студ., КНУТШ, Київ*

СПЕЦИФИКА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Сучасне людство налічує приблизно дві тисячі різних народів, а незалежних держав існує близько 200. В 21 ст. майже не залишилось моноетнічних країн і більшість народів світу проживає в багатонаціональних державах. Україна не є виключенням, адже на її території разом з українською нацією співіснує 22,2 % представників різних національних меншин. Саме тому на даному етапі розвитку України національно-етнічна сфера стає невід'ємним виміром суспільно-політичних реалій. І в той же час багатоманітність національностей, що складають населення України породжує багато проблем, які повинна вирішити етнонаціональна політика.

Етнонаціональна політика – це сукупність заходів політичного суб'єкта (держави, політичних партій, громадсько-політичних рухів тощо), спрямованих на забезпечення реального рівноправ'я етносів, що проживають на території держави, у всіх сферах життєдіяльності – економічній, соціальній, політичній, культурній, побутовій, а також реалізацію та захист правового статусу національних меншин. Найважливішими ж принципами етнонаціональної політики є визнання права кожної етнічної спільноти на самовизначення на основі демократичного вибору та визнання за кожним громадянином, незалежно від національності, права вільно користуватися всіма свободами, проголошеними Загальною декларацією прав людини. Реалізація даних принципів можлива лише за умови демократичних перетворень у суспільстві, послідовного утвердження толерантності й гуманізму в міжетнічних відносинах. Тільки тоді етнонаціональна політика набуває сили вагомого важеля політичної стабілізації та суверенізації міжетнічних та соціальних відносин.

Україна отримала можливість проведення самостійної етнонаціональної політики лише після проголошення незалежності. Її розробка була необхідною для молодій державі перш за все для усунення суперечок і конфліктів між етнічними спільнотами та для формування української політичної нації. Адже український народ фактично не мав тривалих політичних традицій державності. Тому етнонаціональна політика в Україні мала за мету створити належні умови для рівноправного соціально-політичного та національно-

* Рецензент – Г.Ф. Постриганий, доц.

культурного розвитку української нації та національних меншин. Після здобуття незалежності українська держава почала будуватись як держава української нації, де нація розглядається як співдружність людей різних національностей в одній державі. Свідченням цього став ряд прийнятих нормативно-правових актів: Декларація прав національностей України (1991); Закон України "Про громадянство України" (1991); Закон України "Про національні меншини в Україні" (1992). Виходячи з цих законів Українська держава гарантує всім етнічним групам, громадянам, що проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права. Дискримінація за національною ознакою забороняється й карається законом. Держава гарантує всім етнічним групам права на збереження їх традиційного розселення і забезпечує існування національно-адміністративних одиниць, бере на себе обов'язок створювати належні умови для розвитку їх мов і культур. Важливими здобутками етнонаціональної політики України є активні процеси створення етнокультурних товариств, об'єднань, асоціацій; схвалення Кабінетом Міністрів Концепції розвитку культур етнічних груп; реалізація державної програми випуску літератури мовами етнічних спільнот відповідно до постанови Кабінету Міністрів 1992 р. "Про спеціалізовані редакції для випуску літератури мовами національних меншин України"; організація добровільного повернення представників етнічних груп, які було незаконно депортовано.

Якісне функціонування етнонаціональної політики в Україні надасть змогу удосконалити законодавство у сфері регулювання міжетнічних відносин; створити умови для консолідації Українського народу; утвердити міжетнічну та міжконфесійну злагоду в українському суспільстві; забезпечити розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності української нації та національних меншин завдяки оптимальному співвідношенню їх етнокультурних потреб. Але головною метою етнонаціональної політики є завершення формування єдиної української політичної нації.

А.С. Савєнкова, студ., КНУТШ, Київ
Angela_blb@rambler.ru

ПОЛІТИЧНА РЕКЛАМА: ВИД КОМУНІКАЦІЇ ЧИ МАНІПУЛЯЦІЇ?

21 століття – час інформації та розвитку комунікативних технологій. Саме вони обумовлюють нові принципи функціонування політики та її взаємодії з громадянським суспільством.. В умовах формування і функціонування демократичної політичної системи велика увага приділяється саме проблемам організації комунікативних потоків. Адже повноцінне функціонування демократії неможливе без конструктивних відносин між учасниками політичного процесу, обміну інформацією та налагодження постійно діючих комунікацій між ними.

Одним із видів такої комунікації є політична реклама, яка на думку більшості науковців є невід'ємним процесом демократії. У сучасних теоріях циркулює не один десяток визначень реклами. Найдосконалішим на сьогодні нам представляється визначення, запропоноване А. Дейяном (його можна розповсюдити і на політичну рекламу): "Реклама – це платний, однонаправлений і неособис-

тий обіг, здійснюваний через засоби масової інформації і інші види зв'язку, що агітують на користь якого-небудь товару, марки, фірми, якого-небудь підприємства, кандидата, уряду" [Дейян А. Реклама. – М., 1993. – С. 12].

В сьогоднішній політичній рекламі розглядається як вид комунікації і невід'ємний процес громадянського суспільства. Але тут постає питання чи дійсно політична реклама слугує для забезпечення зв'язку між політиками та простими громадянами? З одного боку політична реклама вигідна і політiku і виборцю. Адже в основному в рекламі політик намагається показати і донести свої основні цілі та положення політичної програми, те, що відрізняє його від інших кандидатів. В свою чергу виборець не завжди має час і бажання ознайомлюватися з усіма програмами та довгими і не надто зрозумілими економічними, соціальними планами. Але з іншого боку сучасна політична реклама стала не джерелом інформації для виборців, а засобом маніпулювання свідомістю. Адже політичні гасла, символи, лозунги кричать до нас усіма можливими шляхами: через телебачення, радіо, газети, інтернет, зовнішню рекламу і простих людей. Основна суть реклами і полягає в тому, щоб її було забагато, адже в такому разі людина просто неспроможна одразу її осмислити. Реклама дратує, але цим самим вона на підсвідомому рівні впливає на нас найбільше. За найменшу кількість часу людина настільки запам'ятовує всі сигнали, що як тільки бачить їх знову – реагує миттєво. Тут можна згадати найпростіші схеми Павлова та його експерименти над створенням штучних рефлексів.

Добре продумана політична кампанія має в майбутньому чудодійний характер. Вона не тільки закріплює на своєму боці свій електорат, але й може дуже швидко заволодіти голосами людей, які були проти запропонованого кандидата. Наприклад, Юлія Тимошенко, яка ще зовсім нещодавно була газовою принцесою і мала не дуже високий рейтинг серед політиків, перейняла образ шкільної вчительки, якій хочеться вірити і за яку важко не проголосувати.

На сьогодні, в умовах розвитку різних іміджевих технологій та маніпуляційних схем, навіть людині з високою політичною культурою та освіченістю важко протистояти усім впливам на неї, але нам залишається вірити, що політична реклама буде не тільки робити нас рабами інформації, але й дійсно буде виправдовувати себе як вид комунікації між політикою та суспільством.

О.В. Савінов, студ. КНУТШ, Київ*

СПОСОБИ ВПЛИВУ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ НА ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ

Останнім часом в Україні відчувається криза практично в усіх сферах суспільних відносин. В тому числі й у політиці. Стрімке падіння рівня довіри населення до органів влади як на загальнонаціональному, так і на місцевому рівні та відсутність взаємозв'язку влади і громадян – це є одні з найважливіших аспектів, що характеризують сучасну політичну ситуацію у нашій державі. Даний стан актуалізує необхідність дослідження способів, через які гро-

* Рецензент – В.М. Федорченко, канд. політ. наук, доц.

мадська думка може вплинути на зміну політичного курсу та прийняття політичних рішень.

Громадську думку ми розглядаємо як колективні оціночні судження різних соціальних спільнот або суспільства в цілому, у яких відображається ставлення до змісту і способів вирішення суспільних проблем у формі прийнятих політичних рішень. У науковій літературі здебільшого увага приділяється формуванню громадської думки. Звідси досліджуються проблеми політичного маніпулювання, виборчих технологій, соціально-політичного управління. Ми ж звертаємо увагу на зворотний процес – впливи, які здійснює громадська думка на політичну систему. Це фактично є зовнішній прояв функціонування сформованої громадської думки.

Адекватною теоретичною конструкцією, за допомогою якої можна досліджувати взаємодію влади та громадської думки, є *системний підхід*. Користуючись моделлю, запропонованою Д. Істоном, у політичній системі виокремимо входи у вигляді вимоги та підтримки і виходи у формі політичних рішень та дій. При цьому одним з найголовніших процесів взаємодії політичної системи та середовища є *зворотний зв'язок*. Він проявляється в тому, що політичні рішення мають зважати на вимоги громадської думки та підтримку населенням дій влади, чого наразі не вистачає в Україні.

Способи впливу громадської думки на прийняття політичних рішень можна умовно поділити на дві групи – директивні та консультативні. *Директивні* – це такі, що ставлять вимоги до політичної системи і передбачають санкції, що можуть призвести до зміни влади або руйнації всієї діючої системи. *Консультативні* ж мають лише попереджувальний характер, надають поради для суб'єктів прийняття політичних рішень. Проте якщо вони не будуть задоволені, то є можливість, що ці вимоги громадської думки набудуть директивної форми.

До директивних способів впливу громадської думки на прийняття політичних рішень ми відносимо акції протесту, вибори та референдуми. *Акції протесту* можуть бути "м'якими" – мітинги, демонстрації, страйки тощо. Вони мають директивний характер, ставлять вимоги до політичної системи, проте не містять в собі необхідності її руйнації, а лише вимагають прийняття рішення, яке б відповідало цим вимогам. "Жорсткі" акції протесту – революція, повстання, бунт, переворот – ставлять за мету руйнування політичної системи та заміну суб'єктів прийняття суспільно важливих рішень. Фактично прийнятим рішенням у відповідь на дану вимогу є самоусування від прийняття рішень під впливом радикально настроєної громадської думки. *Вибори* є також директивним способом впливу, оскільки їх результати мають зобов'язальний характер для політичної системи і вони є одним з найбільш адекватних способів відображення вимог громадської думки та підтримки політичних рішень. *Референдуми* можуть мати як директивний, так і консультативний характер, проте невиконання результатів референдумів буде мати певні санкції з позицій громадської думки.

Консультативними способами впливу громадської думки на прийняття політичних рішень є публікації і висловлювання лідерів громадської думки у ЗМІ, використання результатів соціологічних досліджень, громадські обговорення. За їх допомогою політична система виявляє проблеми, що виникають у колах гро-

мадської думки та має прийняти рішення, яке б задовольнило дані вимоги. При цьому можливим є навіть обґрунтування доцільності прийняття політичного рішення, яке суперечить вимогам громадської думки. Якщо це рішення буде достатньо обґрунтованим, то воно й буде схвалене громадською думкою.

У зв'язку зі становленням інформаційного суспільства, формуються й нові способи взаємодії громадської думки та політичної системи. Наприклад, формування "електронної демократії", тобто комунікаційних зв'язків між владою та громадянами на основі інтернет-технологій.

Для сучасної України вплив громадської думки на прийняття політичних рішень є достатньо важливим, оскільки нерідко влада не зважає на те, чи підтримує населення їх рішення та дії. Це відображається у тотальній недовірі громадян до влади, послабленні легітимності політичних рішень і може призвести до анархічних тенденцій. Даний стан лише поглиблює кризу в нашій державі, як політичну, так і економічну.

Проте при недостатньо розвинені політичній культурі, що спостерігається в Україні, може виникнути чимало проблем, пов'язаних з популізмом, маніпулюванням громадською думкою та орієнтацією влади виключно на *схвалення* політичних рішень, а не на конструктивне вирішення актуальних проблем.

Таким чином, ми виокремили дві групи способів впливу громадської думки на прийняття політичного рішення – директивні (акції протесту, вибори та референдуми) та консультативні (публікації у ЗМІ, соціологічні дослідження, громадські обговорення тощо). Використання даних способів є особливо актуальним для сучасної України, проте це вимагає вирішення й багатьох інших проблем, пов'язаних з необхідністю підвищення рівня політичної культури.

І.І. Савицька, студ., КНУТШ, Київ*

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ДЕМОКРАТИЧНОГО РЕЖИМУ

Демократичний режим – це форма організації суспільно-політичного життя, заснованого на принципах рівноправності його членів, періодичної виборності органів державного управління і прийняття рішень у відповідності з волею більшості.

Основними ознаками демократичного політичного режиму є:

- ✓ наявність конституції, яка закріплює повноваження органів влади й управління, механізм їх формування;
- ✓ визначено правовий статус особистості на основі принципу рівності перед законом;
- ✓ поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову з визначенням функціональних прерогатив кожної з них;
- ✓ вільна діяльність політичних і громадських організацій;
- ✓ обов'язкова виборність органів влади;
- ✓ розмежування державної сфери та сфери громадянського суспільства;
- ✓ економічний та політичний, ідеологічний плюралізм (заборони торкаються лише антилюдських ідеологій).

* Рецензент – Д.В. Helina, канд. політ. наук, доц.

За демократії політичні рішення завжди альтернативні, законодавча процедура чітка й збалансована, а владні функції є допоміжними. Демократії властива зміна лідерів. Лідерство може бути як індивідуальним, так і колективним, але завжди має раціональний характер. Демократичний режим характеризується високим рівнем суспільного самоврядування, переважаючий консенсус у відносинах між владою й суспільством. Одним із головних принципів демократії є багатопартійність. У політичному процесі завжди бере участь і опозиція, яка виробляє альтернативні політичні програми й рішення, висуває своїх Претендентів на роль лідера. Головна функція опозиції за демократичного політичного режиму – визначати альтернативні напрями розвитку суспільства та складати постійну конкуренцію правлячій еліті. Сутнісними ознаками демократії є електоральні (лат. *elector* – виборець) змагання, можливість розподілу інтересів, націленість на консолідацію суспільства. За демократії держава функціонує заради громадян, а не навпаки, існують умови для подальшого розвитку громадянського суспільства.

Серед проблем утвердження демократії, пов'язаних з економікою і політикою, – відставання інфраструктури ринкової економіки від розвитку власності. Саме демократія мусить забезпечити легітимізацію ринку. Ринок і капіталізм не можуть бути самодостатніми умовами утвердження демократії. Прикладом цього є піночетівський режим у Чилі. Співвідношення понять "лібералізм" і "демократія" теж неоднозначне. Лібералізм віддає перевагу волі людини перед рівністю, а демократія – рівності перед волею.

Найраціональніше розуміти демократію як форму політичної самоорганізації суспільства, що означає певну дистанцію між державою та суспільством. Вона є не лише технічним аспектом певних реформ, а й шкалою цінностей, системного життя, основні постулати якого – рівність і права людини. За демократії немає місця застою, ідеологія не заступає демократичні цінності, плюралізм є джерелом влади, забезпечений абсолютний примат суверенітету народу.

Конституція держави, що стала на шлях демократії, повинна виконувати три основні завдання:

- ✓ фіксувати певну форму правління;
- ✓ закріплювати й виражати згоду народу;
- ✓ регламентувати повноваження урядових структур.

І найголовніше – слід спочатку усвідомити демократичні цінності, а вже потім втілювати їх у політичній діяльності.

Т.О. Сенюшкіна, проф., ТНУ ім. В. Вернадського, Сімферополь
tsenyushkina@yandex.ru

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ЕТНОПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

В умовах глобалізації інформаційних процесів і всеосяжності інформаційних потоків, стрімкого розвитку і збільшення обсягів впливу телекомунікаційних мереж інформаційна політика держави набуває нового змісту. Інформаційні технології вже стали найпотужнішою виробничою силою: наприклад,

сьогодні 90 % капіталу переходить від власника до власника за допомогою електронних комунікацій, а потенціал деяких інформаційних корпорацій більший, ніж у окремих держав. Ще на початку XX ст. О.Шпенглер передбачав небувале зростання ролі інформації в житті суспільства: "У найближчому майбутньому три або чотири світові газети направлятимуть думки провінційних газет і з їх допомогою – "волю народу". Все вирішуватиметься невеликою кількістю людей, які контролюють ці газети, імена яких навіть і не будуть відомі, проте величезна маса політиків іншого рангу, риторів і трибунів, депутатів і журналістів, представників провінційних горизонтів підтримуватиме в нижчих прошарках суспільства ілюзію народного самовизначення" [Шпенглер О. Закат Європи. – М., 1998. – С. 165].

У світі, що глобалізується, інформація стає чинником, який може призвести до етнополітичних конфліктів, дезінтегрувати соціальну систему. Водночас, інформаційна інфраструктура здатна допомогти державі у розв'язанні багатьох економічних, дипломатичних, військових завдань, що є набагато дешевшим варіантом реалізації державної політики в умовах етнополітичного конфлікту. Принципові зміни, які відбуваються в сучасному інформаційному просторі, ставлять перед державою нові завдання, пов'язані не з поширенням однієї і тієї самої інформації по всій країні, а із забезпеченням поширення різноманітної інформації, альтернативних точок зору, але з поданням впливової державної точки зору [Почепцов Г., Чукут С. Інформаційна політика: Навч. посіб. – К., 2002. – Ч. 1. – С. 5].

Державна інформаційна політика в Україні здійснюється на основі міжнародних стандартів. На думку багатьох експертів, в Україні є весь необхідний набір законів в інформаційній сфері. Однак, традиційною проблемою українських правових нововведень залишаються механізми їх реалізації. Відтак, проблемою України є не закони, а їхнє впровадження.

Сучасні ЗМІ відіграють велику роль як у врегулюванні етнополітичних конфліктів, так і безпосередньо в їх розвитку. Сьогодні в розвинених державах будь-яка дія неможлива без відповідної інформаційної підготовки. Журналісти стали третьою стороною ледве не кожного конфлікту, і від того, яку сторону ЗМІ схильні підтримати, значною мірою залежить його результат.

Аналіз етнополітичних конфліктів, які відбулися на теренах колишнього СРСР, а також у країнах далекого зарубіжжя, свідчить про те, що етнічні еліти використовують загальні технології маніпулювання етнічною самосвідомістю за допомогою медіа-ресурсів. Технологічні схеми подібного маніпулювання найчастіше спрямовані на формування етностереотипів. Негативна стереотипізація може бути детермінована політичними міфами, економічними інтересами, зовнішніми впливами.

Маніпулятивні технології, якими користуються ЗМІ, часто відіграють деструктивну роль у розвитку етноконфліктних відносин. ЗМІ створюють у суспільстві стресогенні ситуації, вони нерідко викликають наростання ворожості між етнічними групами. Ефективність діяльності ЗМІ як культурно-символічного ресурсу інформаційної політики великою мірою залежить від механізмів регулюючого впливу держави на формування інформаційного простору. Одним із механізмів державного регулювання інформаційної сфери в Україні може ста-

ти створення експертної Ради з питань ксенофобії, расової дискримінації і нетерпимості, метою діяльності якої має бути запобігання виявам розпалювання міжетнічної і расової ворожнечі. Подібні ініціативи мають посилити відповідальність друкованих ЗМІ та видавництв за розміщення публікацій, які призводять до міжетнічної та релігійної нетерпимості.

Одним із засобів унеможливлення маніпулювання етнічною самосвідомістю та конструювання негативних етностереотипів у ЗМІ може стати позиція видань. Існують приклади ухвалення кодексів журналістської етики, де узагальнюються професійні правила висвітлення подій, які мають на меті унеможливити застосування відповідних маніпуляцій. Цінним для України є досвід європейських країн, зокрема Італії, де існують Ради журналістських товариств, які оцінюють ступінь толерантності опублікованих матеріалів, до компетенції яких входить накладення вето на висвітлення визначених тем журналістами, які допускають порушення етичних норм. Новітній приклад являє собою "Хартія журналістів", яку розроблено за ініціативою Громадської палати Державної Думи Російської Федерації у листопаді 2006 р. Цей "кодекс журналістської етики" рекомендовано для підпису всім засобам масової інформації та їх засновникам.

О.І. Ситник, канд. політ. наук, доц., ЛНТУ, Луцьк,

Я.О. Ситник, студ., ЛНТУ, Луцьк

sutnuk@mail.ru

СВОБОДА І ДЕМОКРАТІЯ: ЩО ВИЩЕ?

В свідомості людей, що населяють сучасний західний світ, відбувається процес жажливої плутанини смислу демократії і лібералізму, лібералізму і свободи, свободи і справедливого політичного устрою. В результаті виникає уявлення про тотожність "демократії" і "хорошого уряду" – уявлення, що робить термін "демократія" недоцільним. Однак демократія може бути і неліберальною, може слугувати укріпленню авторитарної влади. Більше того, вона може заважати прогресу свободи, про що свідчить історія більшості африканських країн, де демократичні перетворення обернулися неефективним управлінням і привели до влади відверто диктаторські режими.

Історія свободи була історією боротьби, і розширення простору свободи проходило спонтанно, а не за певним планом. Демократія ж організована за чітким планом і підтримується відповідними інститутами. Система ж за визначенням не може бути раніше за хаос. Відповідно, свобода з'явилася на Заході набагато раніше, ніж демократія. Саме свобода привела до виникнення демократії, а не навпаки.

Розширення простору людської свободи стало наслідком, з однієї сторони, зтяжної політичної боротьби між духовною і світською владою, між сеньйорами і васалами, між "третім станом" і аристократією і, з іншої сторони, філософського осмислення принципів функціонування суспільства, в процесі якого, власне, і народилася ідея природного права. Формою, яка забезпечувала цей поступальний прогрес свободи, було громадянське суспільство.

На Заході під демократією розуміють саме "ліберальну демократію", яка передбачає не лише проведення вільних і справедливих виборів, але також верховенство закону, розподіл гілок влади і забезпечення базових свобод – свободи слова, зібрань, віросповідання і володіння власністю. Подібний набір свобод нічого не має спільного з демократією.

В сучасному світі ці два компоненти ліберальної демократії все більше розходяться між собою. Значна кількість сучасних держав не готові до завоювання демократичних принципів. Це обумовлено низьким рівнем господарського розвитку, коли для більшості населення політичні свободи взагалі не є пріоритетним питанням. Спроби як найшвидшої демократизації приводять до побудови ілюзорної демократії, яка є небезпечною політичною практикою сучасності.

Отже, акцентування уваги на демократії не є вирішенням проблем. Повинен існувати спосіб заставити демократичну систему працювати таким чином, щоб вона не приводила до негативних результатів. Передумовою ж стійкої демократії є свобода. Тому демократія завжди розвивалася виходячи з внутрішніх потреб того чи іншого суспільства, а не в силу певних причин.

Демократія в сучасних умовах більше ефективна як форма контролю над владою ніж інструмент вибору тих, хто буде реалізовувати цю владу. Відмінність між англо – американською і континентальною моделями суспільного облаштування, яких багато дослідників зводять лише до відмінностей в системах права і судочинства, насправді є більш глибокими і фундаментальними.

Важливим є розширення повноважень і компетенцій організацій, які, часто будучи формально недемократичними, на ділі служать провідниками в життя політичні конституційного лібералізму, який виступає більш важливим гарантом свободи, ніж демократія. Прикладом може служити Європейський Союз, базові інститути якого виступають гарантами прав і свобод європейських громадян, а також структури, подібні Світовій торгівельній організації, яка ефективно сприяє розвитку справедливих торгівельних відносин.

Свобода неможлива без толерантності, тоді як демократія не лише може легко без неї обходитися, але ефективно експлуатує не найкращі людські риси і схильності.

Демократія забезпечує людям рівні права, і з цієї точки зору вона постає великим історичним досягненням. Але вона також провокує в людях претензію на рівність здібностей, і з цієї точки зору є сильним гальмом історичного прогресу.

Демократична система виникла як доповнення до громадянського суспільства, яке забезпечило людям свободу. Вона служила і повинна служити підтриманням основ цього. Якщо за тими чи іншими причинами демократичні принципи стають несумісними з принципами ліберального конституціоналізму, якщо влада народу обертається владою натовпу, то "демократизація" заслуговує на те, щоб бути визнаною шкідливою, і різко обмежити її подальшу експансію.

Мінімально необхідне обмеження свободи одного громадянина, згідно з ідеологією лібералізму, визначається потребою захисту свободи іншого громадянина. У випадку порушення цих меж вступає в дію закон, який накладає обмеження і відновлює порушену свободу. Тому в основу правових відносин у процесі їх поступового розвитку був покладений імператив свободи.

Неможливо довести, що демократія створювалася спеціально для того, щоб відстоювати й поширювати свободу особи. Упродовж багатьох століть первісна демократія була ефективним засобом соціальної адаптації, підтримання цілісності і життєздатності людських спільнот. І найчастіше вона досягала своєї мети шляхом обмеження свободи, підкорення окремих індивідів інтересам соціального цілого. Але згодом поступово виокремилася особистість, людина усвідомила значущість свого "Я". Свобода почала усвідомлюватися як ключова цінність, без якої усі інші втрачають сенс. Демократія справедливо може вважатися таким устроєм, за якого найменш утиснена і найлегше може бути досягнена свобода.

Г.С. Сірякова, студ., КНУТШ, Київ
hannasiryakova@gmail.com

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ВИХОВАННЯ, ІДЕОЛОГІЇ ТА РЕЛІГІЇ

Виховання, віра і самоідентичність певного соціуму – це ті базові аспекти людської організації, які формували суспільство задовго до створення інститутів держави і церкви. Людський світогляд будувався саме на цих трьох поняттях: людям потрібно було пояснювати природні явища і соціальні події фактично з моменту появи людської свідомості, тобто з тієї миті, як людина почала вважати себе людиною. На мою думку, на сучасному етапі розвитку, особистість формується на основі чотирьох головних взаємозалежних факторів: виховання, освіти, оточення і релігії. Оскільки самі по собі виховання і оточення знаходяться під великим впливом релігії і освіти, а освіта і релігія керовані державними і релігійними інститутами, то можна звизити ці поняття і говорити про те, що формування нашої свідомості в значній мірі залежить від держави і церкви. Так же, як центром виховання є сімейні традиції, досвід минулих поколінь, так само, з точки зору побудови світогляду, центром держави є її ідеологія, а церкви – релігія.

Загальним визначенням *ідеології* є сукупність ідей, концепцій, філософських поглядів, міфів, настанов тощо, які складають світогляд кожної людини окремо і всього суспільства в цілому [Политология: наука о политике / Под ред. В. Андрущенко, Н. Горлача. – К.; Харьков, 1999]. Слід розрізняти політичну ідеологію, яка застосовується відповідними політичними силами, назовемо її офіційною, і ідеологію як загальне поняття, як систему цінностей, якими керується людина внаслідок впливу свого морального та естетичного виховання. Так само можна розділити і *релігію*: є певна структура обрядів, традицій, які виконуються офіційними представниками тієї чи іншої релігії, а з іншого боку, є особистісна сторона: душевні, інтимні переживання, отримання власного релігійного досвіду безпосередньо кожною людиною. Подібним чином можна розділити і стосунки у сім'ї, яка є основним джерелом *виховання* людини – є декілька сфер, з різних боків регламентуючих поведінку членів однієї родини: споконвічні традиції, "офіційне" ставлення один до одного, і особливе ставлення, прийняте в конкретній сім'ї (стосунки між онуками і дідами відрізняється від стосунків батьків і дітей).

Характерним є те, що сімейні відносини – це та сфера, яку регламентує не тільки конкретна сім'я, а і держава, і церква. Адже це одна з основоположних ланок кожної структури; на ній будується будь-який важливий соціальний інститут. Таким чином виходить, що вони тісно пов'язані між собою і, з одного боку, несуть інтегруючий характер, а з іншого – дезінтегруючий, у своєму прагненні отримати більший вплив на суспільство. Кожна з них є поведінковою схемою управління, але на різних рівнях сприйняття.

На думку О. Коваля, взаємодія релігії і політики є об'єктивним процесом, оскільки ці два соціальних феномени мають практично тих самих носіїв. Діяльність релігійних організацій у сфері політики розглядається через аналіз функцій релігії і політики (світоглядну, компенсаторну, комунікативну, регулятивну, інтегруюче-дезінтегруючу, культурнотрансляуючу, легітимну), що дозволяє простежити взаємодію і взаємопроникнення релігійного і політичного. Релігія може бути основою різних політичних орієнтацій, оскільки релігійні вірування існують не в "чистому" вигляді, а комбінуються з тими чи іншими елементами світської ідеології і разом з ними утворюють певну систему цінностей, що впливає на політичну орієнтацію віруючих [Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2007. – Вип. 10]. Питання взаємозв'язку релігії та ідеології – це, перш за все, питання співвідношення світоглядів, бо кожний з цих інститутів життєво важливі функції, що є ґрунтовними організаційними базисами для будь-якої спільноти і які, в свою чергу, базуються на сімейних відносинах.

На жаль, політичні діячі нашої держави приділяють замало уваги цій сфері соціального управління, у нас відсутня стійка система освіти, яка б ґрунтувалася на наукових та національних засадах: постійні експерименти в цій сфері визивають роздратування і неоднозначність в українському суспільстві; налякані досвідом минулої державності, вони відкинули впровадження однієї адекватної ідеології для всього суспільства, яка б, за розумного впровадження, могла згуртувати населення нашої країни; те, що стосується релігійної сфери державного життя, також, на мою думку, перебуває в негативному стані: отримавши незалежність і свободу віросповідання, українці, у більшості своїй, не можуть розібратися, навіщо їм релігія і що вона взагалі таке, а дійсна влада не дає коректної відповіді на це питання: політиками використовуються будь-які технології не заради досягнення загального національного блага, а заради переконання в своїй відносній правоті. А тому ми маємо яскравий приклад дезінтегруючого впливу світської, духовної і сімейної сфер одна на одну: виховання в сім'ях, в основному, ґрунтується на протиставленні державі (як одного великого уособлення всіх політичних діячів в цілому), держава сама поки що неспроможна взяти цю негативну тенденцію під свій контроль, а значення релігії для більшої частини населення взагалі зневілювалося. На мою думку, це дуже важливе і принципове питання, адже від виховання людини залежить її сприйняття навколишнього світу і ставлення до самої держави, громадянином якої вона є.

Таким чином, релігія, ідеологія і виховання є принципово важливими факторами, що формують життя певного соціуму і від діяльності і функціональності яких залежить благоустрій і майбутнє кожної людини окремо і всього суспільства в цілому.

ЛИБЕРАЛЬНО-КОНСЕРВАТИВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ ПРАВЯЩЕГО КЛАССА РОССИИ

С распространением демократических ценностей в российском обществе в правящем классе страны произошли существенные изменения. В частности, произошло значительное омоложение высшей политической элиты страны в результате рекрутирования интеллектуалов и профессионалов, преимущественно из числа лиц выходцев из крупнейших городов, прежде всего Москвы и Санкт-Петербурга. Если в 1983 г. средний возраст члена Политбюро составлял 71 год, то средний возраст ельцинской элиты в 1993 г. составлял 51,3 г., путинского правящего класса в 2002 г. – 51,5 и 53,5 в 2008 г. Существует прогноз, который вряд ли будет реализован в политической действительности – это возможный средний возраст медведевской элиты составит 45 лет. Тем не менее, остановлена опасная тенденция превращения закрытого политического класса вырождавшегося в геронтократию. В результате данных изменений в политической элите возрос удельный вес рыночно ориентированных хозяйственников и прагматиков. Вместе с тем, следует заметить, что российская политическая элита является неоднородной и представлена сторонниками различных идейно-политических направлений, причем определенная часть является сторонниками консервативных методов разрешения острых социально-политических и экономических вопросов. Причем, если до начала мирового экономического кризиса, многие консервативные действия при их освещении в СМИ получали либеральную окраску, с целью формирования положительного образа среди общественности, то реалии современной политической действительности помогают политическому классу без особых усилий проводить свою политику без учета интересов широких слоев населения.

Современные элитарные российские слои в последние годы претерпели значительные изменения (в современном политическом классе примерно 30 % прошли школу подготовки советской номенклатуры). Во-первых, они стали более образованными: подавляющее их большинство закончили ведущие вузы страны, многие имеют степени кандидатов и докторов наук, в совершенстве владеют несколькими иностранными языками. В частности, команда Д.А. Медведева наполовину состоит из дипломированных юристов, многие имеют опыт преподавательской работы в вузах. Во-вторых, на всех уровнях политических элитарных слоев стало больше состоятельных людей, что сделало их более независимыми от лоббистских группировок и от влияния, как со стороны олигархов, так и со стороны криминальных элементов. Вместе с тем, следует отметить, что слабость российской политической элиты проявляется в отсутствии у нее долговременной программы действий, что создает предпосылки отрыва элиты от народа. О наметившейся негативной тенденции в развитии российского общества в начале третьего

тысячелетия предостерегал российский политолог А.С. Панарин в своей работе "Народ без элиты". Несмотря на это данная негативная тенденция имеет ярко выраженный характер в современной социально-политической действительности. Политическая элита тесно связанная с бизнесом, как правило, имеет акции в ряде крупных компаний, в частности Газпроме, Газпромбанке и т.п., оказывает влияние на развитие тех отраслей промышленности, которые связаны с интересами государства. В свою очередь предлагает рядовым гражданам страны для разрешения острых социально-экономических проблем современного российского общества национальные проекты (доступное жилье, образование, здравоохранение и др.). Политический класс изначально понимает, что они не будут в полном объеме и в заявленные сроки, тем менее она рассчитана на менталитет российского народа. Российская элита заинтересована, прежде всего, в отстаивании своих интересов, интересы народа отстаиваются по остаточному принципу.

Одной из особенностей современной российской элиты является милитария. Причем доля военных у власти постоянно увеличивалась. При руководстве страной М.С. Горбачевым военных в политическом классе было примерно 3,5 %. В то время как при первом Президенте РФ Б.Н. Ельцине доля военных в правящем классе выросла примерно до 17,5 %. При втором Президенте РФ В.В. Путине составила четверть, причем в высшем руководстве страны 58,3 %. Намечившаяся тенденция – каждый четвертый в политической элите является военный сохраняется и при третьем Президенте РФ Д.А. Медведеве. Другой особенностью является концентрация экономической власти у политического руководства страны.

Современная российская политическая элита сохраняет господствующее положение благодаря социальной апатии, инерции народного послушания власти, его боязни ухудшения экономического благосостояния, особенно в условиях нестабильности на мировых рынках и банкротством ряда западных крупнейших компаний. Становление рыночной экономики и правового государства реально лишь при создании новой эффективной системы рекрутирования политической элиты, которая, как показывает опыт, основывается на конкурентных началах, а не на списочном президентском резерве. Политические реалии российской действительности свидетельствуют о превращении политической элиты в закрытую, что свидетельствует о доминировании консервативных тенденций в политическом процессе. Это подтверждается и изменениями, связанными с формированием представительных органов власти. С 2001 г. изменена процедура формирования Совета Федерации посредством их назначения, а с 2005 г. произошел переход от выборов глав субъектов РФ к их фактическому назначению. Формирование парламента РФ по партийному принципу противоречит Конституции РФ. Увеличение формальных требований к различным субъектам политики приведет к трансформации или к исчезновению с политического поля самостоятельных политических субъектов, что в свою очередь будет способствовать четкому определению круга политической элиты, а также негативно оказывать влияние на развитие институтов гражданского общества.

РОЛЬ ІДЕОЛОГІЧНОГО ФАКТОРУ У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Політична партія – це зареєстроване згідно з законом України "Про політичні партії в Україні" добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах. Політична партія у політичній системі суспільства є важливим і необхідним елементом здобуття, впливу та здійснення політичної влади. Вона є тим інститутом політичної системи, що акумулює і виражає політичні інтереси тих чи інших суб'єктів політики, які спрямовані на здобуття або утримання державної влади, крізь призму їхніх ідеологічних засад. Ідеологія є елементом організації політичних партій. Питання ролі ідеологічного фактору у діяльності політичних партій є відкритим та дискусійним. Дослідження є актуальним, що точніше аргументується: необхідністю аналізу впливу ідеологічного фактору на становлення і розвиток політичних партій; необхідністю в узагальненій класифікації політичних ідеологій; недостатнім ступенем висвітлення проблем розвитку політичних ідеологій наприкінці ХХ – початку ХХІ століття; потребою в узагальненні та систематизації існуючих теоретико-методологічних підходів до визначення змісту й сутності феномену політичної ідеології. Іншими словами – теоретичний аналіз значення та впливу ідеологічного фактору на процеси партійного розвитку, є просто необхідним. Термін "ідеологія" вперше з'явився на зламі ХVІІІ-ХІХ століть у працях французького економіста і філософа Дестют де Трасі для позначення "вчення, науки про ідею", котрі є основою формування громадської думки, політичних поглядів, поведінки людей, а отже і політики. У сучасному розумінні, поняттям "ідеологія" (з грецької – *idea* та *logos*.) охоплюється система форм суспільної свідомості, які водночас виступають як свідомо визначені форми національного, класового або групового духовного життя, система прийнятих (визначених) цінностей, в яких відображені корінні інтереси тих чи інших соціальних груп [Михальченко М.І. Ідеологія // Соціально-філософія: Короткий енциклопедичний словник. – С. 167]. Та слід розрізняти ідеологію та наукову теорію. Наукова теорія як форма організації знань забезпечує розширення сфери знання за межами безпосереднього спостереження, тому вона відрізняється від простої реєстрації спостережень і характеризується наявністю таких елементів: загальних законів і сфери їх застосування, де вона пояснює явища, які відбуваються; сфери передбачення невідомих явищ; логіко-математичного апарату виведення наслідку із законів; визначення концептуальної схеми, без якої неможливе пізнання об'єктів цієї теорії. Ідеологія складається з трьох елементів: образу дійсності (того, що відбувається в конкретному суспільстві та поза ним); аксіологічної систе-

* Рецензент – В.М. Федорченко, канд. політ. наук, доц.

ми (ієрархії цінностей); практичних вказівок (методології діяльності для зміни або збереження існуючого стану справ у суспільстві). Найвпливовішими політичними ідеологіями є лібералізм, консерватизм, соціал-демократія (або соціалізм), комунізм, націоналізм, фашизм. Основоположниками лібералізму вважаються Б.Констан і А. де Токвіль, Дж.С.Мілль, Дж.Медісон, Т.Джефферсон, В.Гумбольдт, А.Сміт. Лібералізм ознаменував утвердження прав і свобод людини. Центральне місце в системі цінностей консерватизму належить державі та її інтеграційній ролі для суспільства (Е.Берк, Ф.Р.Шатобріаном). Серед його визначальних ознак можна виділити безперечно традиційну для даного народу мораль, що зберігає його як єдине культурне ціле, та ієрархічність, чітка стратифікація суспільства. Власне, для демократичного соціалізму завжди було актуальним питання: як поєднати соціальну справедливість зі свободою ліберальних демократій (Дж.-Б. Шоу). Соціал-демократія ґрунтується на трьох основних принципах: свободі, соціальній справедливості та солідарності. Характерними ознаками комунізму є: виключне панування суспільної власності на засоби виробництва; централізоване планування й адміністративно-командне управління в економіці; регламентація з боку держави розподілу продуктів і послуг у суспільстві, відповідно до потреб його членів; декларована рівність умов, що має забезпечити громадянам всебічний соціальний розвиток і необхідне отримання матеріальних і культурних благ (утопії Т. Мора і Т. Компанелли, К. Маркс та Ф.Енгельс, В.І. Ленін). Націоналізм виникає з усвідомленням соціальною спільнотою своїх спільних національних ознак на підставі етнічної, культурної, релігійної приналежності, а також уявлень про спільні походження, територію мешкання, мову та своєрідну специфіку психології та рис характеру членів цієї спільноти. Фашизм сповідує політику так званого "соціального дарвінізму", за яким "сильнішим" народам чи расам не тільки визначено панувати над "слабкішими", але також їхнім правом і обов'язком є встановити це панування. Кожна з цих ідеологій має широке теоретичне підґрунтя. Звичайно, ця схема, як і будь-яка інша, є дещо умовною, але вона дає змогу наглядно представити розміщення найвпливовіших політичних ідеологій відносно одна одної в певній цілісній картині, яка є порівняно зручною для визначення, скажімо, місця конкретного політичного об'єднання чи партії за її політико-ідеологічними критеріями та базовими ціннісними орієнтаціями. З огляду на вище сказане можна зробити висновок: роль політичної ідеології у розвитку сучасних політичних і партійних систем зумовлюється тим, що незалежно від її безпосереднього змістовного наповнення, засновується, з одного боку, на певному концептуальному баченні як суспільства, так і його політичної системи, а, з іншого боку, – на формулюванні системи настанов, спрямованих на практичну реалізацію цього концептуального бачення. Тобто, ідеологія має відверто практичне спрямування, бо вона є не лише вираженням колективного інтересу, а й колективної волі. Внаслідок цього політична ідеологія виступає невід'ємною частиною розвитку і перетворень політичної системи та діяльності політичних партій.

ОСНОВНІ РИСИ ТОТАЛІТАРНОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Тоталітаризм як політична система вперше виник в Італії. Це рух, що намагався поєднати ідею національного спасіння з ідеєю соціальної справедливості. Стрижнем всіх змін була перебудова держави, основою якої стали репресивні органи. Суть тоталітаризму в тому, що в результаті названих процесів встановлюється бюрократична (військово-бюрократична) диктатура, що захищає інтереси державного(партійно-державного апарату) і, частково, інтереси представників різних декласованих груп, маргінальних елементів. Розробка теорії тоталітаризму, визначення його суттєвих рис та особливостей дає змогу віднайти адекватні критерії пояснення цього феномену. Тому дана тема займає визначне місце в роботах багатьох вчених-дослідників. Після Другої світової війни загальне дослідження тоталітаризму з урахуванням його найсуттєвіших рис здійснювали Х. Арендт, Д.Л. Тулмін, К.І. Фрідріх, З. Бжезінський, К.Д. Брахер, М. Кертс, М. Драхт, Т. Буххайм, Р. Левенталь, Р. Арон, Ф. Нойманн, Е. Нольте, Дж. Гурвіц, Н.С. Престон та інші. На відміну від попередніх часів, предметом дослідження тепер були не лише фашистські, а й комуністичні системи.

Як один з критеріїв порівняння тоталітарних режимів широко використовують сформульовані К. Фрідріхом та З. Бжезінським їхні структурні особливості. У "Тоталітарній диктатурі та автократії" вони визначили модель тоталітаризму як нової форми державного управління і висловили ідею про те, що тоталітарна диктатура є наслідком розвитку певних тенденцій капіталістичного суспільства, оскільки передумовами їх виникнення є зростання політичної активності мас та науково-технічна революція. Вчені запропонували такі ознаки тоталітарних режимів:

- ✓ офіційна ідеологія, яка охоплює всі сфери суспільства, і яку підтримують усі його громадяни; такої ідеології властиве неприйняття старих порядків і заклик до побудови нового світу, якщо треба, то й насильницьким шляхом;
- ✓ єдина партія, яку, як правило, очолює одна людина, диктатор, і до складу якої входить відносно невелика частина населення; таку партію організовано за олігархічним принципом, і вона або стоїть над бюрократичною державною організацією, або тісно з нею взаємопов'язана;
- ✓ репресивний поліцейський контроль для збереження панівного положення партії та забезпечення впливу вождя;
- ✓ цілковитий контроль партії над засобами масової інформації, громадськими організаціями;
- ✓ підпорядкування збройних сил волі партії та її вождя; централізоване керування економікою за допомогою бюрократичного апарату.

Р. Арон у праці "Демократія і тоталітаризм" так формулює визначальні ознаки тоталітаризму:

- ✓ монополне право певної партії на політичну діяльність;

- ✓ ідеологія цієї партії проголошується єдино правильною, а згодом – державною;
- ✓ війняткове право держави на силовий вплив та засоби переконання, державне керування засобами масової комунікації;
- ✓ підпорядкування більшості видів економічної та професійної діяльності державі;
- ✓ політизація та ідеологізація суспільства, вчинків його членів, тому що будь-яка діяльність є державною й підпорядкованою вимогам ідеології; продовженням цього є репресії (поліцейські й ідеологічні) і навіть терор [Арон Р. Демократія і тоталітаризм. – М., 1993. – С. 230–231].

Визначаючи тоталітаризм як "специфічний тип сучасного режиму за часів масової демократії, який тримає населення під контролем за допомогою різноманітних засобів, особливо терору" [Ієрицький Ю. Концепція тоталітаризма уроки багаторічних дискусій на Заході // Історія СРСР. – 1990. – № 6. – С. 172–190], М. Кертс виокремив такі його ознаки:

- ✓ офіційна ідеологія, спрямована на побудову політичного і соціального порядку та створення нового типу особистості;
- ✓ монополія певної політичної сили на тотальний контроль суспільства, впровадження всеохопного конформізму, терору й політичної поліції; ієрархічна однопартійна система;
- ✓ підміна особистих інтересів суспільними;
- ✓ централізація влади, недопущення опозиції та інакودумства;
- ✓ невідконтрольність вищої влади суспільству;
- ✓ контроль з боку партії та уряду над засобами масової інформації та освітньою системою для мобілізації громадян; відсутність вільних виборів;
- ✓ монопольний контроль над зброєю та армією; відмова громадянам у вільному виїзді за кордон; централізована планова економіка та контрольоване споживання.

М. Кертс зазначив, що існують інші диктатури, де має місце "елітистське управління, довільне використання політичної влади, зведення до мінімуму особистих прав індивідів, ієрархічні інститути" [Ієрицький Ю. Концепція тоталітаризма: уроки багаторічних дискусій на Заході]. Відмінною ознакою тоталітарних режимів дослідник вважає те, що вони спираються на підтримку мас та громадських рухів.

Суттєвою ознакою тоталітарного режиму визнавали мобілізацію мас також Е. Ієссе, Х. Арендт, В. Райх, В. Корнгаузер, Л. Шапіро. Зокрема, Л. Шапіро у праці "Тоталітаризм" серед визначальних ознак тоталітарного режиму називає наявність вождя, визначення ним законності та порядку, контроль над особистими сферами та мораллю, постійну мобілізацію населення для досягнення поставлених урядом цілей, легітимність режиму, що впливає з його підтримки масами.

Отже, підводячи підсумок сказаному, тоталітарний режим – це крайня форма антидемократичного режиму, він характеризується повною владою держави над людиною; заборона існування демократичних організацій; вторгненням і контролем над діяльністю громадян; політичною цензурою; відсутністю гласності; репресіями по відношенню до опозиції та іншодумців. Ідеологія тоталітарних режимів завжди революційна.

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В НАЦИСТСЬКІЙ НІМЕЧЧИНІ

Висвітлюючи гендерний аспект внутрішньої політики Німеччини 1933–1945 років, необхідно з'ясувати особливості нацистської ідеології та політики стосовно жінок.

XX століття принесло значні зміни в життя жінок. Розвиток промисловості, винаходи, які зменшили об'єм домашніх робіт спричинили появу нового ідеалу незалежної пані, яка веде активне світське життя. Проте реальність засвідчила ілюзорність такої моделі, тому консервативна традиція висунула образ домогосподарки, берегині сімейного затишку, котрий був звеличений нацистами. На шпальтах газет пропагувалось формування нового типу дівчини, критикувалось використання косметики, захоплення вечірками. Канони були визначені у всьому, навіть у зовнішності. Представниці нордичної раси неодмінно мали бути худорляві, високого зросту (близько 174 см), шкіра та колір волосся – світлі. Велась боротьба з "подвійною зайнятістю" жінок роботою та домашнім господарством. На закиди А. Гітлеру щодо наслідків його політики, яка може призвести до втрати жінками професії, він відповідав, що прагне створити умови, щоб жінка якнайбільше часу присвячувала створенню сім'ї. Формування культу матері стало головним завданням нацистів у гендерній політиці. З 1939 р. в залежності від кількості дітей вручались бронзові, срібні або золоті Материнські хрести. Активно функціонувала імперська служба матерів, що організувала 150 материнських шкіл та сотні курсів, котрі відвідало більше 4-х мільйонів жінок. Відкривались консультаційні пункти, що також надавали матеріальну допомогу: дитячі ліжка, одяг, харчі.

Однією з найзначніших причин симпатії німкенів до А. Гітлера була його політика в сімейній сфері. Вже 1933 р. була розроблена програма соціального розвитку. Молодята отримували від держави безпроцентний кредит, доплати. При народженні малюка видавалась окрема квартира. У 1942 р. в дію вступив закон про захист працюючої матері: від роботи звільнялись на 6 тижнів до і після пологів, в цей період породіллі отримували свій середній зарплаток. Проте заходи націонал-соціалістів не змогли змінити цієї тенденції, що кожна німецька сім'я в середньому до 1939 р. мала 1–3 дітей. А, відповідно до офіційної ідеології, від кількості громадян залежала сила держави. Тому ситуацію рятували будь-якою ціною. Зокрема було відновлено 218 параграфів Кримінального кодексу, котрий передбачав кримінальну відповідальність за продаж засобів для проведення абортів. Націонал-соціалістична партія оголосила ворогами тих, "хто вважає, що може існувати любов між жінкою і жінкою". З іншого боку, право народжувати лише "придатними" батьками вважувало можливість зростання кількості населення. Проте А. Гітлер був переконаний, що хворі люди позбавлені права мати дітей. У 1934 р. він дав розпорядження головному медикові рейху переривати вагітність у жінок із спадковими захворюваннями або у жінок, що завагітніли від чоловіків з такими хворобами. У 1935 р. закон про захист здоров'я німецького народу заборонив шлюби з хворими людьми.

Щодо виховання дівчат А. Гітлер вважав найбільш значимим фізичне, яке доповнювалось моральним. Шкільна освіта перебувала на третьому місці. В університетах були встановлені низькі квоти для абітурієнток. Головною задачею була підготовка справжніх мам. Про виховання жінки в нацистському режимі, свідчить навчальний план імперської служби матерів 1934 р. Необхідним було вивчення націонал-соціалістичного світогляду, німецьких традицій, приготування найкориснішої їжі, економного ведення господарства, розвитку релігійно-етичних та медичних навичок. Громадянка третього рейху мала пройти шлях наступними організаціями: "Юнгмедель" (10–14 pp.), "Бунд дойчель медель" (14–18 pp.), "Німецька трудова жіноча повинність" (18–25 pp.). Спершу організацію жіночих трудових таборів було заборонено, що викликало схвальну реакцію в населення. Та вже 1934 р. було введено "Німецьку трудову жіночу повинність" (ДФАД). Табори спеціалізувались на прищепленні навичок ведення домашнього або сільського господарства, садівництва, догляду за тваринами. Причиною їх масовості стало безробіття. До 1939 р. система ДФАД пройшла процес уніфікації та мілітаризації, був підготовлений ґрунт для введення загальнообов'язкової трудової повинності для жінок, проте такий задум розкритикував та відкинув В. Кейтель.

Фюрер стверджував, що жодна жінка не повинна потрапити на фронт. Хоч ще у 1938 р. директива міністра Ф. Зельдте закликала широко використати під час війни жіночу працю, лише 1943 р. вводилась реєстрація та перевірка працездатності для жінок 17–45 років. Ряд виключень спричинив низький рівень мобілізації: близько пів мільйона осіб за рік. Жінки під час війни не були масово залучені до військових дій.

Отже в Німеччині 1933–1945 pp. проводились заходи, метою яких було повернення жінки до її "природних" обов'язків. Створювались умови для народження та виховання дитини, втілювались соціальні програми, котрі викликали симпатії до Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини. Разом з тим, заборона народжувати "непридатним" впливала на зниження динаміки народжуваності. Таким чином, гендерна політика третього рейху є багатовекторною і не може бути оцінена однобічно негативно, лише тому, що втілювалася нацистами.

*Л.Л. Стасюк, заст. дир., ЛІРЛ ун-ту "Україна", Луцьк
polit_dep@mail.univ.kiev.ua*

ПОЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: НЕОБХІДНІСТЬ ТА РЕАЛІЇ

На межі третього тисячоліття людство намагається переусвідомити масштаб та субординацію традиційних та новітніх проблем, здатність до вирішення яких буде визначати глобальні тенденції розвитку або в напрямку регресу (деградації), або прогресу (виживання та процвітання).

Одна з найболючіших проблем – це необхідність протидії наростаючій екологічній кризі, яка вже ставить під сумнів саме існування людської цивілі-

зації. Став потужною, впливовою "геологічною силою" (В.Вернадський) людина своєю діяльністю різко погіршила стан усіх планетарних систем (повітря, вод, ґрунтів, надр). Технічна озброєність людини набагато випередила його екологічну освіченість, духовну культуру в цілому. Став центральною ланкою біосфери, як істота соціальна, людина відчуває зворотній вплив перетвореного ним середовища як істота біологічна. Це зобов'язує її бути "екологічною", адже не будучи такою, вона просто не впорається з екологічною бідою, що невинно насувається.

На перший погляд, екологічній тематиці в сучасному світі приділяється увага, відповідна її колосальному значенню. Але швидкість зростання екологічного дисбалансу свідчить про зворотне. Крім того, екологічна проблематика інколи використовується в якості приводу, ширми для досягнення цілей, мало пов'язаних з реальним прогресом у цій сфері. Так, увага багатьох засобів масової інформації до екології часто не виходить за межі реклами епітажних акцій з приводу другорядних проблем, наприклад, відмови від використання натурального хутра чи шкіри, або створення приютів для безпритульних тварин. "Боротьба за екологію" постає в подібних випадках модним елементом великосвітського життя благополучних обивателів.

Екологічну проблематику, на жаль, і при розгляді дійсно серйозних міжнародних проблем, також використовують в якості "обслуговуючої", тобто такої, що має цінність тільки у вигляді одного із аргументів досягнення конкретних завдань впливових центрів світової політики. Так, наприклад, після завершення власних програм ядерних випробувань розвинуті держави повели надмірно жорстку боротьбу за дотримання режиму мораторію на такого роду випробування. При цьому, одним з головних аргументів держав-членів "ядерного клубу" заявляється необхідність впливу, таким чином, на поліпшення екологічної ситуації. Проте, якщо задатися питанням: які мотиви дійсно превалюють у даному випадку – щира турбота про поліпшення екологічного балансу на планеті чи прагнення закріпити статус-кво військово-технічних та інших можливостей міжнародного впливу, – то відповідь буде наявною і невтішною.

Центральна в концепції екологічно сталого (збалансованого) розвитку – проблема взаємозалежності і взаємообумовленості соціально-економічного і екологічного розвитку – багатогаспектна і багаторівнева. Основні контури концепції екологічно збалансованого розвитку були там визначені доволі таки переконливо уже на міжнародній конференції в Ріо-де-Жанейро (1992 р.). Масштаб, пов'язаних з нею проблем, відзначений у всьому його колосальному об'ємі. Здавалося, залишається зафіксувати усі позитивні добробки у відповідних міжнародно-правових актах і наполегливо просуватися далі. Але здійснити перехід від привабливих декларацій до планомірної і тяжкої практичної роботи так і не вдалося. Поки не вирішена принципова проблема: як здійснити симбіоз сучасної моделі суспільства споживання і утвореної на основі розвитку конкурентно-ринкових механізмів світової фінансової системи з моделлю екологічно збалансованого розвитку.

На наш погляд, для цього потрібно перш за все чітко визначити пріоритети екологічно збалансованого розвитку і на їх основі створити модель суспільства сталого екорозвитку, розробити міжнародним співтовариством відпо-

відні правові норми і добиватись їх дотримання. Справи підуть значно швидше із створенням по типу МВФ, відповідного Міжнародного Екологічного Фонду, з можливостями найбільших світових фінансових інститутів. Безумовно, що для цього необхідно наявність критичної маси політичної волі у світі, спрямованої на запобігання екологічній катастрофі. В першу чергу це стосується розвинутих країн.

У сучасному світі існують міжнародні об'єднання типу Всесвітньої Федерації Профспілок, Соцієтерна і т.п., діючих як достатньо ефективні механізми політичної або соціально-економічної конкуренції за відповідні моделі суспільного розвитку в цілих регіонах. На жаль, "зелений" рух не зміг утворити подібного міцного міжнародного об'єднання. Партії "зелених", маючи реальну політичну вагу в багатьох країнах, часто не зможі в своїй практичній роботі абстрагуватися від поточних тактико-політичних задач. Звичайно, вони розуміють глобальний, планетарний характер екологічних проблем, але це розуміння виражається у вигляді малозобов'язуючих декларативних закликів на міжнародних симпозиумах та конференціях.

Екологічний розвиток, як і ключові питання сучасності часто розглядаються виходячи з національно-державних інтересів конкретних країн. Це нормальний і продуктивний підхід у тих випадках, коли існує практично повне співпадання інтересів. Але, як правило, таке ідеальне положення малоімовірне. На практиці ми спостерігаємо відмову від дотримання міжнародно-правових актів екологічного змісту, як тільки вони входять у суперечність з економічними або геополітичними інтересами держав. Корегування подібних документів, також визначається ні чим іншим, як балансом впливу основних центрів сили у сучасному світі.

Разом з тим при всій очевидності позитивного значення міжнародних форумів на зразок Ріо-92, Кіото-97, Йоганнесбург-2002 вони не спроможні в повній мірі вирішити проблему такого масштабу. Певно, що тут необхідна інша модель міжнародної співпраці, яку можна порівняти з тією, що була застосована в період багаторічної підготовки, проведення та реалізації рішень Наради по Безпеці та Співробітництву у Європі (Хельсінкі-75), або щось на зразок нового тепер уже екологічного плану Маршалла з утворенням відповідного повноважного і постійно діючого органу. Це суттєво приблизить світове співтовариство до узгодження екологічної і економічної парадигм розвитку.

Е.В. Стельмах, студ., КНУТШ, Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ТЛУМАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ

Влада в кожній країні, незалежно від політичного режиму, здійснюється визначеною групою людей – елітою. Елітисти (вчені, що вивчають проблему еліти) стверджують, що ще з стародавніх часів людство було розділено на дві нерівні частини – правлячу групу і маси. Головними фігурами в історичному процесі є історичні особистості, а народні маси не здатні до історичної творчості. Ще Сократ вчив, що суспільством управляють "кращі люди", Платон вважав, що управляти державою повинна каста аристократів, яка утримує в смиренні народ. Погляди стародавніх мудреців живучі, вони культивуються віками й оправдовують

панування меншості. Сучасні, класичні концепції еліт розроблені в к. XIX – п. XX ст. в працях Г.Моски, В.Парето, Р.Міхельса, М.Вебера та ін. Слово еліта (від лат. *eligere* та фр. *élite* означає кращий, добірний, обраний). У суспільних науках термін широко не вживали в Європі до кінця XIX – початку XX ст., у США – до кінця 30-х років XX ст., а в нашій країні до початку 90 рр.

Що таке еліта? У відповіді на запитання наука виявляє більш розбіжностей, ніж згоди. Спроби згрупувати строкаті визначення еліти дають можливість виявити два загальні концептуальні напрями у тлумаченні цієї проблеми: ціннісний та структурно-функціональний.

Ціннісний напрям пояснює існування еліти певною "перевагою" (моральною, інтелектуальною тощо) одних людей над іншими. Найбільш поширений варіант ціннісного напрямку – теорія "демократичного панування еліт". Суть цієї теорії може бути репрезентована кількома її головними тезами. Це істотне зростання ролі в суспільстві елітарних груп; захист прав еліти "володіти й правити", твердження, що нерівність – підвалина соціального життя. До ціннісних підходів до еліти належить й геніократія – ідея про месіанську функцію генія, яка також досить поширена.

Структурно – функціональний напрям акцентує увагу на важливості функцій управління, які й визначають владну роль людей, котрі їх виконують.

Рамки структурно-функціонального напрямку розширюють суміжні з ним елітаристський та плюралістичний підходи до тлумачення еліт.

Згідно з елітаристським підходом, суспільством керує еліта, яка об'єднує тих, хто стоїть у влади, насамперед, у політичній, економічній, військовій царинах. Члени цих еліт об'єднані єдиними інтересами, згуртовані. Ця єдність, у свою чергу, має коріння в однаковому соціальному походженні, високому рівні освіти, матеріальній забезпеченості. Завдяки цьому існує циркуляція людей, які обіймають владні посади. Цей взаємообмін лідерами стимулює появу й функціонування монолітної еліти влади, що має єдині ціннісні орієнтири.

Отже, повторимо услід за одним із засновників теорії еліт італійським вченим В.Парето, подобається це комусь чи ні, але людське співтовариство є неоднорідним і люди відрізняються фізично, морально, інтелектуально. Еліта, місія якої на початку XXI ст. дедалі більш окреслюється не у протиставленні себе народу, а у приведенні до спільного знаменника окремих індивідуальних воель, які самостверджують себе в усій їхній різноманітності, формує лідерство й безпосередньо спирається на такий ешелон влади, як бюрократія.

А.С. Степанов-Ліхой, студ., КНУТШ, Київ*

ПОЛІТИЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ ЯК ОЗНАКА РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА

Політична стабільність традиційно являє собою одну з найбільш значимих цілей і цінностей як пануючого режиму, так і соціуму в цілому. Специфіка її полягає в тому, що вона розглядається не в значенні можливої лише в ан-

* Рецензент – Н.А. Ліпковська-Надеїна, канд. політ. наук.

ти утопії мертвої нерухомості соціального організму, а як гармонізація чи, краще сказати, оптимізація відносин між діючими в суспільстві силами.

Багато авторів визначають стабільність через поняття "нестабільності", яке розглядається як нездатність політичної системи керувати змінами чи, точніше, справлятися з ними. Конкретні прояви нестабільності залежать від розкладу політичних сил, особливостей процесу прийняття рішень і т.д. Незважаючи на зовнішню банальність і очевидну однозначність, поняття "стабільності" являє собою дуже відносну, а головне – різнорідну характеристику політичного процесу. Як відсутність нестабільності, ця характеристика припускає цілий спектр станів політичної матерії: від відсутності воєн на тій чи іншій території і загрози зовнішньої експансії до наявності визначених соціальних показників, що обумовлюють звичний рівень життя населення і відтворення сформованого характеру суспільних відносин. Саме в нестабільних станах закладені джерела якісних змін, коли конфлікти і протиріччя призводять до нового стану рівноваги. Кризи створюють нові альтернативи для розвитку і формування нових комбінацій елементів структури суспільства. Тому стабільність і нестабільність виступають не різнорідними поняттями, а становлять певні фази тривалих хвиль єдиного процесу розвитку суспільної системи: держави, політичного режиму, політичних відносин. В такому значенні "абсолютна стабільність системи являє собою чисту абстракцію і звертаючись до реальних ситуацій, можна говорити лише про певний ступінь стабільності" [Буржуазное общество в поисках стабильности / Ред. А. Галкин, А. Салмин. – М., 1991. – С. 6].

Деякі автори трактують нестабільність як відхилення від традиційних і прийнятих для суспільства стандартів, тим самим підкреслюючи, що умови, які можуть дестабілізувати одну державу, не обов'язково будуть мати той же ефект в іншій. Так, за демократії будь-які паростки нестабільності, як правило, зустрічають відповідну урядову реакцію, яка зводиться зазвичай до пошуку компромісів і рішень, що задовольняють більшу частину політичних сил, тоді як при авторитарних і тоталітарних режимах невдоволення громадян хоч і придушується, але згодом здатне вирватися назовні з подвоєною силою. Адже незадоволеність (фрустрація) має своїм положенням, недолік існуючої в суспільстві вертикальної і горизонтальної мобільності неминує збільшувати масові запити на участь у політичному процесі. У свою чергу, рівень соціальної фрустрації підвищується в зв'язку з ростом соціальної мобілізації. Тому в умовах модернізації узяті в цілому, урбанізація, утворення і вплив ЗМІ, що є детермінантами соціальної мобілізації, дають поштовх росту прагнень і масових очікувань, що, не будучи вчасно задоволеними, оформлюють індивідуальні і групові претензії політично. Під час відсутності сильних і досить адаптивних політичних інститутів такий злет участі означає нестабільність і насильство. "Сучасність, – писав Хантінгтон, – має потребу в стабільності, але осучаснення (модернізація) породжує нестабільність" [Хантінгтон С. Зіткнення цивілізацій // Філософська і соціологічна думка. – 1996. – № 1–2. – С. 93]. Відповідно, збалансованість відносин, інтересів, має здійснюватись по лінії як вертикальних, так і горизонтальних зв'язків і передбачає, з одного боку, рівновагу складових частин політичної системи, відносин і взаємодії між організацій-

ними, нормативними і ціннісно-ідеологічними інститутами, а з іншого – характеризує взаємини політичної системи з іншими сторонами громадського життя. Останній аспект стабільності найбільш складний і несе в собі нерідко найбільший потенціал неупорядкованості, напруженості.

В науковій літературі виділяється дві основні стратегії забезпечення стабільності політичної системи: шлях жорсткого централізованого керування, що означає авторитарну владу, суцільне (аж до тотального) регулювання економічних, соціальних, політичних і ідеологічних відносин; шлях гнучкого керування, пов'язаний з поділом влади і функцій, з розвитком різноманітних форм демократії. Виходячи з історичного досвіду, можна відзначити, що другий шлях є більш ефективним, тому що дає можливість сполучити поділ влади і правових механізмів із забезпеченням максимуму свобод і ініціативи громадян. Цей шлях властивий демократичним режимам.

Таким чином, політична стабільність є об'єктивною, окремою, самодостатньою характеристикою політичної системи, яку однак не можна розглядати "оціночно" виключно як позитивне явище, невід'ємну умову функціонування політичної системи, адже за певних умов дестабілізація є передумовою прогресу, розвитку і зрештою призводить до політичної стабільності.

A.I. Стеців, смуд., КНУТШ, Київ
andruxa89@ukr.net

СУТНІСТЬ ФОРМ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ І ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ

Кожна держава, як і будь-яке інше суспільне утворення, має бути певним чином організована, тобто побудована, сформована, а здійснення нею влади має відбуватися окремими способами, методами. Кожна держава має свою форму і зміст. Форма означає зовнішнє оформлення, вираження того чи іншого соціального явища, його змісту. Форма держави характеризується трьома елементами: формою державного устрою, формою державного правління та формою політичного режиму. Ми більш детально зупинимось на двох перших елементах.

Слід зазначити, що форма державного правління – це спосіб організації вищої державної влади, який залежить від типу суспільства. Також форма правління визначається історичними особливостями окремих країн, особливостями національної та політичної культури і впливом в країні політичних процесів, в тому числі і воєнних. Існують багато класифікацій форм державного правління. Найбільш поширена з них – це поділ форм держави за кількістю правлячих осіб. Якщо влада належить одному – монархія, якщо багатьом – аристократія, якщо всім – демократія, або республіка. Хоча Платон розрізняв форми правління в залежності від переважання в державі трьох добродітностей: мудрості, мужності й помірності, а Аристотель – в залежності від співвідношення правильних та спотворених видів правління, називаючи правильними ті, в яких особиста цікавість правителів підлягає загальній цікавості держави, і навпаки, спотвореними – ті, в яких переважає особиста цікавість. В свою чергу Монтеск'є, звертав увагу на різні принципи – сили, які,

на його думку, рухають державне життя. Він вважав, що доброчинство втілюється в демократії, тобто в республіці, помірність – в аристократії, честь – в монархії, страх – в деспотії.

Отже, за формами правління всі держави поділяються на дві великі групи: монархії та республіки.

Монархія – це така форма правління, при якій повноваження верховної влади належать одній особі: королю, царю, султану, шаху, імператору. При такій формі правління вся вища законодавча, виконавча і судова влада належать монарху. Влада монарха передається, як правило, у спадщину.

Всі монархії поділяються на: абсолютні, обмежені, дуалістичні, теократичні, станово-представницькі. Іноді монарх може обиратися. За свою державну діяльність монарх ні перед ким не звітується і не несе юридичної відповідальності.

"Республіка – це така форма правління, за якої всі вищі органи державної влади або обираються, або формуються загальнонаціональною представницькою установою" [Шляхтун П.П. Політологія. – К., 2002. – С. 272]. Республіки не мають монарха. В республіці вищі представницькі органи і їх вищі посадові особи обираються на певний строк. Вони періодично змінюються, переобираються. За свою діяльність вони звітують перед народом і несуть юридичну відповідальність. Так розрізняють: президентську республіку, напівпрезидентську або змішану республіку та парламентську республіку.

Форма державного устрою – це національна й адміністративно-територіальна будова держави, що розкриває характер взаємин між його складовими частинами, між центральними й місцевими органами державного самоврядування. За формою державного устрою всі держави можна підрозділити на три основні групи: унітарна, федерація і конфедерація.

Унітарна держава – це єдине державне утворення, що складається з адміністративно-територіальних одиниць, які підкоряються центральним органам влади й не мають ознак державної незалежності. Федерація являє собою добровільне об'єднання раніше самостійних державних утворень в одну союзню державу. Конфедерація – це тимчасовий юридичний союз суверенних держав, створений для забезпечення їхніх загальних інтересів. При конфедеративному устрої держави члени конфедерації зберігають свої суверенні права, як у внутрішніх, так і в зовнішніх справах.

Отже, можна зробити висновок, що форма держави, яка сформувалася у країні, проходячи через часові перешкоди, видозмінюється, розширюється, скорочується, відчуваючи на собі характер менталітету нації, її моралі, впливу на нього зовнішніх чинників, таких як міжнародні організації, але, маючи у своїй основі той же принцип збереження прав людини.

О.М. Супруненко, асп., КНУТШ, Київ
helen.suprunenko@gmail.com

РОЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ ВІРИ В ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ АВТОРИТАРИЗМУ

Розглядаючи роль політичної віри в авторитарному режимі слід відповісти на питання: цей режим є результатом трансформації тоталітаризму чи виник

самостійно. Якщо ми будемо розглядати авторитарний політичний режим як продовження демократичної трансформації тоталітарного, то можна виділити наступні особливості політичної віри в процесі подальшої трансформації.

Авторитаризм можна визначити як тип політичного режиму, що характеризується зосередженням державної влади в руках однієї особи чи групи осіб та наступними ознаками. За авторитаризму відбувається формування органів державної влади недемократичним шляхом; реальна зосередженість влади у виконавчій гілці; відсутність політичних партій, або наявна багатопартійність, партії істотно не впливають на формування державної влади; обмежена діяльність громадських організацій та ЗМІ; відсутність або незначна кількість прав та свобод; застосування політичних репресій.

Посттоталітарні суспільства в значній мірі зберігають в собі риси минулого, оскільки навіть заперечення несе в собі сліди того, що знищується. Тоталітарне суспільство мало досить розвинену символічну систему, яка дозволяє відповісти на всі запитання, що виникають в процесі функціонування. Інша справа, що не всі відповіді виглядають досить задовільними для всіх прошарків населення і вже не відповідають на новостворені питання. На основі виділених Почепцовим особливостей політичної комунікації у посткомуністичних суспільствах визначимо основні засоби за допомогою яких створюється картина соціальної реальності.

1. Ієрархічне слово. Велику роль в тоталітарній комунікації грала асиметрія, коли слова, що виходять зверху, були нерівноцінними з рештою. Народ вірив тому що було сказано державою, воно набуло властивостей аксіоми.

2. Масове обговорення незмінного. Ієрархічність слова призводить до того, що воно само виробляє свої правила функціонування. Право на внесення змін в ієрархічне слово відсутнє у мас, тому вербальна діяльність перетворюється в масове обговорення того, що змінити неможливо, а можна тільки позитивно оцінити. За авторитаризму з'являються й альтернативні оцінки політичних процесів, що в свою чергу породжує сумніви у правильності вибраного політичного курсу. Поява політичної дискусії, до якої привернута вся увага громадян, починає руйнувати існуючу віру в усталені ідеали. На передній план у формування політичних вірувань починає виходити "повсякденна ідеологія".

3. Великий об'єм незмінного (цитованого) матеріалу, що характерний для тоталітаризму поступово починає зменшуватись. Разом з цим втрачається віра у винятковість політичних лідерів, харизматична легітимізація поступово змінюється на раціонально-легальну.

4. Системне управління процесами розуміння і породження текстів. Це досить характерна для тоталітарного суспільства риса. Тепер зменшується контроль над інтерпретацією, хоча тексти залишаються і мають свою силу в народі. Свобода інтерпретації розкриває можливості для появи нових ідей, а отже впливає на зміст політичної віри і зумовлює появу плюралізму вірувань.

5. Писання чужості інших, що мало місце за тоталітаризму втрачає свою силу та актуальність. В процесі трансформації у людини змінюється уявлення хто є своїм, а хто чужим. В цей час також можна встановити схожість і відмінність двох ідеологій – "писаної", що створюється інтелігенцією, і "неписаної", що має поширення в масах [Почепцов Г. Тоталитарный человек: Очерки тоталитарного символизма и мифологии. – К., 1994. – С. 141].

У процесі трансформації має відбутись перехід від авторитарного типу особистості до демократичного. Демократична особистість формується шляхом ресоціалізації. Вона набуває таких рис як відсутність етнічних пересудів, широта мислення, толерантність, визнання рівності людей, відкритість, низький рівень тривоги, пріоритетом раціонального початку, активна життєва позиція та почуття відповідальності за інших. Демократичне суспільство повинно ґрунтуватись на тому, що політична участь виконує функції політичної соціалізації і виховання громадян. Авторитарне суспільство, менше ніж демократичне, допускає певні форми протесту і незгоди з політикою влади. Людина починає вірити в те, що вона може бути не згідною з існуючим політичним ладом, що вона може відстоювати свої інтереси. За авторитаризму людина може бути незгідною з існуючим ладом, але в більшості випадках мусить не афішувати свою власну позицію, яка може лише частково не збігатись з пануючою ідеологією та лише в несуттєвих моментах.

К.А. Тимошук, студ., КНУТШ, Київ

ВПЛИВ МАСОВОГО СУСПІЛЬСТВА НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ У ХХ СТОЛІТТІ

Актуальністю теми є дослідження масового суспільства, адже сучасне українське суспільство відчуває шок від зіткнення з масовою культурою в її західному варіанті. Позначився розрив між розвитком теорії і практики реальної політики. З ряду причин сам термін "масове суспільство" ще не знайшов стійкого наукового визначення. Хоча в літературі є чимало робіт, присвячених окремому історичному і теоретичному аспектам даної теми, однак бракує заснованих на вітчизняних матеріалах фундаментальних досліджень, що давали б цілісну картину розвитку масових процесів у минулому і тепер, що допомогло б здійснювати прогностичну функцію у практичній політиці.

Мета дослідження полягає у тому, щоб проаналізувати проблему масового суспільства на основі соціально-філософських концепцій XIX–XX століть, показати природу масового суспільства, визначити особливості співіснування масового суспільства і політичних режимів.

Найважливішою серед безлічі інших наукових задач сьогодні представляється задача розробки категоріального апарату, з яким дослідники могли б підходити до вивчення масових процесів в Україні.

Масове суспільство в ХХ столітті варто розглядати через дослідження історії масового суспільства в ХХ столітті. На нашу думку є різні причини "омасовлення" [Хевеши М.А. Толпа, маса, політика] людей у першій і в другій половині сторіччя, але для того щоб краще зрозуміти весь цей процес слід вивчити ідеї та концепції, що були запропоновані відомими дослідниками і що витримали перевірку часом. Звертаючись до оцінки ролі і місця мас у ХХ ст., слід звести свою увагу на ідею Е.Тоффлера, що кінець масового індустріального суспільства означає і кінець породженої цим суспільством масової демократії [Тоффлер Е. Метаморфози влади: знання, багатства і сила на порозі ХХІ века]. Зростаюча соціальна неоднорідність руйнує саму

підставу масової демократії – масу як таку. М.Вебер у трактуванні ролі лідера і його харизми говорить про емоційність мас, їх взаємовідношення з лідером, про їхню віру в харизматичного лідера За К. Ясперсом "масове суспільство" – хвороба XX ст., а сама маса – спосіб існування і розкладання людського буття, коли світ потрапляє в руки посередності. За Х.Ортего-і-Гасетом, прихід мас у політику стає пануванням свавілля над демократією, коли маси не поважають закон, діють шляхом насильства. Отже, ми бачимо, що це питання є ще недостатньо дослідженим, але головною проблемою є те, що масове суспільство неможливо розглядати як ідею цілісного впливу на формування політичного режиму, адже для кожної країни цей вплив буде різним.

Маси схильні до будь-якої ідеології, головне, щоб це була така ідеологія, яка буде відповідати потребам маси, але не варто забувати, що ідеології бувають приховані, тому політичні сили можуть використовувати зручну для себе ідеологію, а масам показувати іншу. Але в ситуації після першої світової війни для мас найбільше привабливими виявилися дві ідеології: ідеологія, що тлумачить історію як економічну боротьбу класів, і ідеологія, що трактує історію як боротьбу націй. В обох випадках власний народ виявляється неповторним, наділеним особливою історичною місією.

І нацисти, і комуністи обіцяли нівелювання соціальних і майнових розходжень. Поняття безкласового суспільства припускало підведення усіх під єдиний статус. В кінці XX століття виявився новий етап у трактуванні масового суспільства. У роботі Е. Канетті "Маса і влада" говориться, що небезпеки "омасовлення" не може уникнути й інтелігенція; синдром "омасовлення" усіх шарів суспільства стосується й еліти. У літературі про роль і місце мас у XX ст. ми зіштовхуємося з двома протилежними точками зору. Перша – глобалізація мас у сучасному світі, чітко виражена в роботі французького автора С.Московічі "Століття юрби". Друга зводиться до того, що настає століття демасифікованого суспільства [Тоффлер Е. Третя хвиля]. Це точка зору міститься у роботах американського футуролога і соціолога Е.Тоффлера. Глобалізація не передбачає однорідності. Посилююча активність меншостей – це відображення потреб нової системи виробництва, що для свого функціонування вимагає більш різноманітного, різнобарвного відкритого суспільства. Нова цивілізація повинна відродити нову спільність, без якої неможливо пристойне суспільство.

Концепція масового суспільства відображає реальну проблему ролі і місця мас у сучасному житті суспільства. Виявляється, що маси в масовому суспільстві породжують суспільні відносини, а потім і стають їхніми заручниками. Тому при характеристиці процесів "омасовлення" мають місце як позитивні, так і негативні оцінки. При позитивній характеристиці масового суспільства акцент робиться на тому, що в ньому збільшується середній шар населення, стираються класові розходження або, відбувається "стирання класових стилів". Більшість авторів, що досліджували масове суспільство, виступало з позицій критики цього суспільства. Поліпшення матеріального добробуту мас, на їхню думку, супроводжується духовною деградацією, деперсоналізацією людини. Для людини-маси сучасне життя виявилось занадто складним для збагнення, і вона вибудовує його по усередненій моделі, підганяючи до шаблонів і звичних моделей. Масова свідомість піддається неба-

ченому маніпулюванню. Масовий характер демократії створює велику імовірність функціонування некваліфікованої влади, її безвідповідальності. Метою цієї роботи є бажання, щоб кожен із нас сьогодні поставив собі запитання: Чи дійсно маса впливає на формування політичного режиму?, а потім хай кожен вирішить для себе який робити вибір. Людина змушена перестати бути "несвідомою маріонеткою еволюції" і повинна очолити процес змін, а які це будуть зміни буде залежати від нас самих.

В.О. Трачук, ст. викл., НУДПСУ, Ірпінь

ДИХОТОМІЯ "ЕЛІТА – МАСИ": ЕВОЛЮЦІЯ ВЗАЄМИН

Однією з головних особливостей сучасного політичного процесу є суттєва трансформація стосунків між соціально-політичними акторами як національного, так і глобального рівня. Важливою зміною, в даному контексті, став процес переформатування стосунків в системі "еліта – маси". Множинність та різноманітність характеру цих змін не може приховати їх основного напрямку – суттєвого зростання впливу і влади національних та транснаціональних еліт у порівнянні з масовими групами.

Еліти завжди виступали основними суб'єктами історичного процесу, однак не можна ігнорувати той факт, що значне розширення локуса демократії у ХХ ст. призвело до формування масового суспільства та значного зростання його впливу на суспільно-політичні процеси. Початок ХХ ст. став серйозним викликом домінуванню елітизму. Г. Лебон, Х. Ортега і Гассет, О. Шпенглер, М. Мерксовський попереджали про те, що майбутня епоха буде епохою влади мас, вбачаючи в ньому початок занепаду європейської цивілізації та культури. Виникає феномен "масовизації еліти", котрий викликав до життя нову (для представників "старих" елітарних груп) модель поведінки – я один з народу. Особливо наочно він проявлявся під час критичних моментів суспільного буття, наприклад в роки Другої світової війни, коли вихідці з елітних прошарків воювали пліч опліч (в буквальному розумінні) з пересічними громадянами та у боротьбі за симпатії електорату (імідж "свого хлопця") [Трачук В. Феномен "масовизації" еліти в умовах демократизації суспільства // Модернізація політичної системи України: стан та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. – Луганськ, 2007. – С. 149–152].

Пік домінування егалітаризму в Європі припав на середину ХХ ст. Однак, згідно законів діалектики, кульмінація тенденції є початком її неминучого занепаду. Індустріальна епоха поставила на перше місце так звану "функціональну раціональність", котра полягає у здатності вибудувати осмислену лінію поведінки стосовно досягнення конкретної мети – влади, кар'єри, багатства, суспільного визнання та ін. Натомість "субстанціальна раціональність", як здатність розуміння причинно-наслідкових зв'язків суспільного процесу у пересічного індивіда значно знизилася в силу зростання їх різноманітності та складності, що спричинило монополізацію такої здатності небагато чисельними групами "провідних членів суспільства" [Манхейм К. Человек и общество в эпоху преобразования. Диагноз нашего времени. – М., 1994. – С. 294]. Саме

цей процес призвів до поступової концентрації знань та влади в руках незначного числа політиків, ідеологів, піарщиків, адміністраторів, юристів. Така концентрація в поєднанні з державною монополією на застосування сили (передусім військової) значно обмежила можливості масового протесту та демократичної реалізації волі мас.

Постіндустріальне, інформаційне суспільство наряду з розширенням можливості незалежного доступу до інформації, водночас сприяло розробці широкого спектра політичних, психологічних, соціальних, інформаційних та інших технологій маніпулювання суспільною свідомістю, які значно обмежили використання масою нових інформаційних можливостей задля розширення власної політичної участі. Будучи помноженим на тотальний нігілізм (сумнів у існуванні фундаментальних зв'язків, сенсу життя та абсолютних цінностей) "функціональний раціоналізм" ще більше обмежив можливості адекватного відображення політичної дійсності. Змінюється співвідношення між вертикальним та горизонтальним вимірами політики [Sartori G. The theory of democracy revisited. Part I: The Contemporary Debate. Chatham. – New Jersey, 1987. – P. 131]. За останні десятиліття вертикальний вимір значно зміцнів за рахунок горизонтального, що виявилось у поступовому, але неухильному падінні довіри до влади в суспільствах різного типу (навіть з розвинутою консолідованою демократією). Однією з причин такого стану є глобалізація, котра розмиває роль національних держав, ослаблює можливості національних еліт впливати на суспільство та механізми електорального контролю за ними. Рішення, що приймаються на національному рівні під тиском глобальних факторів, часто вступають у протиріччя з інтересами суспільства, тим самим перерозподіляючи владу на користь наднаціональних еліт [Гаман-Голутвина О. Процессы современного элитогенеза: мировой и отечественный опыт. Часть I // Полис. – 2008. – № 6. – С. 71–73].

Серед причин перерозподілу влади впливу між елітарними та масовими групами стали також суттєві зміни в практиці політичного лідерства та внутрішній організації елітарних груп. Домінування маніпулятивних технологій та жорсткого силового впливу сформувало інтенцію "рішучого" лідерства, котре робить ставку передусім на силу, а не на домовленості, як це мало місце раніше. "Політика як війна" поступово замінює "політику як торг" [Sartori G. The theory of democracy revisited. Part I: The Contemporary Debate. Chatham. – P. 165]. Не варто також забувати про трансформацію суспільної свідомості загалом, та свідомості еліти зокрема. Сучасні PR-технології роблять взагалі недоцільною трансформацію свідомості всього населення. Набагато простіше і дешевше домогтись потрібної суспільної поведінки впливаючи лише на еліту, котра приймає ключові рішення і може бути прикладом для наслідування [Делягин М. Ценностный кризис: почему формальная демократия не работает // Полис. – 2008. – № 1. – С. 112–115]. Як наслідок, свідомість еліти починає кардинально відрізнятися від свідомості маси. Вони починають по-різному розуміти одні й ті ж факти, вкладають різний сенс в одні й ті ж слова, по-різному тлумачать одні й ті ж цінності, тобто в прямому розумінні "починають говорити на різних мовах" і втрачають можливість до взаєморозуміння. Як слушно колись зазначив Б. Дізраелі (правда з приводу багатих і бід-

них) – в країні виникають в буквальному розумінні слова "дві нації". Зниження рівня взаєморозуміння в системі "еліта – маси" призводить до ослаблення однієї з головних переваг демократії: здатності відповідальної, патріотично налаштованої еліти певною мірою компенсувати нерозвиненість громадянського суспільства (особливо на ранніх стадіях демократичного переходу).

З огляду на усталені демократичні традиції посилення влади еліти стосовно не елітних груп є відносною новацією, яка однак дестабілізує внутрішньоелітний та внутрішньосуспільний консенсус, загрожує потенційною дестабілізацією заснованих на компромісах політичних систем та нівелює принцип взаємної колективно-індивідуальної відповідальності влади та народу за суспільне майбутнє.

В.В. Туренко, канд. філос. наук, доц., НПУ ім. М.Драгоманова, Київ

НАЦІОНАЛІЗМ: ДІАЛЕКТИКА ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО (НА МАТЕРІАЛАХ УКРАЇНСЬКОГО ОРГАНІЗОВАНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ)

Нація як вища цінність певного суб'єкта може бути досліджуватися в контексті взаємозв'язків із поняттям "людство", "смісл історії", "вічність" а також в контексті сакрального, що є предметом націософії.

Як наголошував Фрідріх Хайек, саме через релігію людство осягає цінності загальнолюдські [Хайек Ф. Пагубная самонадеянность. – М., 1992. – С. 240]. Дослідження феномена націоналізму в контексті сакрального – це певною мірою з'ясування співвідношення національного і загальнолюдського. Дослідження сакрального – це проблема не тільки релігійствства. Вона однаковою мірою стосується всіх людинознавчих наук. Адже таке дослідження задає для останніх пошуковий горизонт та стимулює їх до розпредмечування традиційних загальнолюдських цінностей [Токман В. Феномен священного: його сутність і світоглядна природа: Дис. ... канд. філос. наук. – К., 2000. – С. 4].

Зазначимо, що українські радикальні націоналісти відкидали таку цінність, як людство [Коновалець Є. Український націоналізм // Держ. Архів СБУ. – Спр. 372. – Т.14. – С. 3]. Ст. Ленкавський, один з лідерів ОУН, зазначав, що "людство – це порожнє слово". Бо, на його думку, немає "людей як таких", а є лише людина даного часу, якогось місця, означеної раси, персональної структури, яка в боротьбі з даним світом пробивається... [Ленкавський Ст. Український націоналізм. // Твори: в 2 т. – Івано-Франківськ, 2002. – Т. 1. – С. 534]. Позиція ОУН щодо співвідношення цінностей: нація і людство відбивала ставлення до поняття "всезагальне і конкретне", "вселюдське", "космополітичне і національне", "етнічне".

Як відомо, Дм. Чижевський розробив історико-філософську концепцію українознавства, з'ясовуючи характер співвідношення нації і людства. Він визначив два погляди на націю у її співвідношенні з людством. Один з них вчений називає – "раціоналістичним", а другий – "романтичним". З погляду "раціоналістів", історія людства – це єдиний процес, спрямований на досягнення загальної мети. На шляху до загальнолюдської мети можливі певні відступи. Вони й ви-

значають "національну особливість" того чи іншого явища. Отже, з "раціоналістичного" погляду національне є "необхідне зло", з наявністю якого потрібно рахуватися. Але "дійсно цінним і важливим, – підкреслює вчений, – є лише "надлюдське", "наднаціональне", "надкласове" [Горський В.С. Історія української філософії. – К., 1996. – С. 8]. Такому підходу протистоїть "романтичне" бачення, яке на відміну від однобічного раціоналістичного розуміння, виходить з розуміння життя як вияву різноманітних його форм.

Д. Донцов, натхненник радикального націоналізму в Україні, закликав раз і назавжди відмовитися від раціонально осмисленого світосприйняття. Пануюче місце в ньому мала повинна воля до життя. На його переконання, – це найважливіше завдання для радикального націоналізму зміцнювати волю до життя, до влади експансії, зміцнювати "стремління до боротьби та свідомість її кінечності" [Донцов Д. Націоналізм. – Лондон; Торонто, 1996. – С. 25]. Водночас, інший теоретик національно-радикального напрямку в українській політології О. Бочковський зазначав, що раціоналізація – неминуча передумова подальшого людського поступу. Модерна нація мусить раціоналізуватися, звільнити свою свідомість від намулу стихійного антисоціального атавізму [Бочковський О. Вступ до націоналогії // Генеза. – 1995. – № 1/3. – С. 91].

Кожна нація, – роз'яснював Д. Чижевський, – є обмеженим і однобічним розкриттям людського ідеалу. Але лише в цих обмежених і однобічних здійсненнях загальнолюдський ідеал. Тому кожна нація якраз у своєму "своєрідному, оригінальному", у своїй "однобічності" має вічне значення [Горський В.С. Історія української філософії. – С. 417]. Існує закон людської природи і культури, за яким все велике може бути сказано людині і народу посвоєму, і все геніальне народжується з національного досвіду, духу, традицій. Справжній націоналізм розкриває істину: саме в національному почутті криється джерело духовної гідності національного, а отже те і своєї особистості. Такий націоналізм є вірою в богоблагодатну силу його народу, його поклонання [Ильин И. Основы христианской культуры. – Мгарь, 2005. – С. 59].

Співвідношення національного і загальнолюдського, нації і людства аналізує з позицій сакрального богослов'я Г. Дьяченко у книзі "Духовний світ". Він пише, що вся історія народів, лише, на перший погляд, здається картиною розрізнених цілей. В дійсності спостерігається таке: хоча окремі народи в історії прагнули досягти виключно власних національних цілей, якась вища сила, воля спрямовували їх таким чином, що вони працювали на все людство [Дьяченко Г. Духовный мир. – М., 2006. – С. 247]. Відомо, що загальнолюдське завжди заломлюється крізь призму складних внутрішньо національних стосунків, проявляючись, у кінцевому підсумку, в національній культурі...

Отже, розглядати людство і націю як протилежні поняття, що виключають одне одного [Бочковський О. Вступ до націоналогії. – С. 104]. Нація є вічним джерелом культурної різноманітності. Вона збагачує все новими дарунками загальну світову культуру й вносить в її сонячне сяйво веселкову різнобарвність. Розвиваючи та збагачуючи культуру, нація, людина "неначе виходить за межі часу", живе не тільки в теперішньому, а й у минулому і в майбутньому – у вічності. Вічним, – є кожен крок в культурі, кожен її певний етап. Творча самореалізація людини, її здібностей, обдарувань, сутнісних сил у культурі є найбільш гідним вхо-

дженням в історію людства, у Вічність [Каган Я.Н. Вечность: преходящее и не-преходящее в жизни человека. – Екатеринбург, 1994, – С. 100].

Й. Гердер так пояснював зв'язок національного і універсального: "кожен індивід є людиною, а тому він подумки оглядає свій пройдений шлях у житті. Кожен індивід є сином або дочкою, кожен навчався, щоб здобути освіту, а тому завжди зарані отримував частку зі скарбниці думок своїх предків і по-своєму передавав їх далі – отже, з певного погляду немає жодної думки, жодного винаходу, жодного вдосконалення, якого б не передавали далі, майже до нескінченності [Гердер Й.Г. Мова і національна індивідуальність // Націоналізм: антологія. – К., 2006. – С. 7].

Р.В. Устименко, студ., КНУТШ, Київ
triumvirat@inbox.ru

ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Конституційне право – система правових норм конкретної держави, що визначають положення особи в суспільстві і державі, основи суспільного устрою і підґрунтя організації та діяльності системи органів публічної влади. Конституційне право є найбільш стабільною та непорушною галуззю правового регулювання, її норми підлягають зміні лише через особливо жорсткі процедури прийняття. Конституційні норми і принципи містять у собі підвалини для існування суспільства як єдиного цілого та забезпечують його чіткими правилами щодо усіх різновидів відносин всередині нього та засади його самоуправління як суверенної і незалежної одиниці у світовому співтоваристві. Конституція є найбільш священним документом для громадян держави, оскільки дзеркально відображає їх погляди та уявлення про добре життя та зразки еталонного суспільного устрою. Таким чином, конституція визначає основні переконання спільноти з приводу бажаного для неї способу життя і констатує та охороняє інститути та засоби для втілення їх у життя. Виконується це завдання, перш за все, за рахунок перерахування та декларування основних механізмів для забезпечення цієї мети. Одним з її головних завдань є встановлення правил чесної гри та зразкових справедливих відносин на засадах рівності. Тому конституційні принципи підлягають обов'язковому виконанню незалежно від ставлення до них тих чи інших суб'єктів, оскільки конституція є нейтральною і неупередженою щодо кожного з них. Для того, щоб внести корективи до норм конституційного права, необхідні дійсно вагомі аргументи, переконливі для переважної більшості особисто обраних і уповноважених спільнотою з метою прийняття такого рішення представників. Глава держави часто зобов'язаний виступати гарантом виконання норм конституції та її втілення на практиці, безперервно перевіряючи будь-які нормативні акти нижчого порядку на відповідність її нормам. Сталість і незмінність конституції протягом тривалого часу надає престижу конституції та державі, у якій вона була прийнята, засвідчуючи, тим самим, про власну досконалість і актуальність, руйнуючи сумніви на рахунок її застарілості з плином часу.

Під конституційно-правовим регулюванням найчастіше розуміється нормативно-організаційний вплив на певний різновид суспільних відносин з метою їх впорядкування, охорони і розвитку. Підвалини конституційно-правового регулювання – зміст даного впливу на певні окремо взяті до розгляду типи відносин, що підлягають і є предметом для коригування, зміни і доведення їх до певного заздалегідь визначеного, встановленого і узгодженого зразка. Підвалини регулювання уособлюють собою задекларовані і санкціоновані у нормах і принципах взірці співжиття та основи, на яких будуються стосунків у суспільстві. Будь-які підвалини конституційно-правового регулювання включають не лише перелік принципів, прав, свобод та обов'язків кожного з членів суспільства і їх об'єднаних груп, до яких вони можуть входити, але також і перелік дозволених засобів, способів та інститутів, встановлених та покликаних для впровадження цих непорушних та загальновизнаних принципів і положень. Чіткі деталізовані інструкції щодо функціонування та ієрархії суспільних інститутів включають і межі компетенції органів влади, як головного інституту гарантії їх втілення у життя. До речі, саме цієї, другої необхідної і обов'язкової складової не існувало, як вважалося, в одній з найбільш демократичних конституцій світу – конституції СРСР, що проголошувала найвищі цінності, свободи і зразки поведінки, між тим, залишаючи поза увагою аспект, яким саме шляхом і за допомогою чого їх варто впроваджувати, і, відповідно, деталізації інститутів, які свідчать про досягнення поставлених цілей.

Сучасна система конституційного права у якості наукової дисципліни і галузі національного права конкретної держави, необхідно і обов'язково містить у собі наступні складові:

1) загальні принципи (вихідні положення і судження, непорушні правила, на основі і у відповідності до яких відбувається нормотворчість і взагалі влаштована вся правова система). До них відносять проголошення і перерахування найбільш загальних прав і свобод, які не мають прямої дії і не забезпечуються санкціями, а застосовуються лише через більш деталізовані і побудовані на їх основі норми;

2) перелік суспільних інститутів у якості усталених і стійких зв'язків, механізмів, матеріалізованих моделей відносин, установ та необхідних явищ, які мають місце та утворюють відносно самостійні групи відносин, підлягаючи обов'язковому та суворому дотриманню, охороняються і оберігаються в особливому порядку уповноваженими на це органами;

3) норми – загальнообов'язкові правила поведінки, встановлені та санкціоновані державою з метою регулювання та охорони певних суспільних відносин, які реалізуються через конкретні права і обов'язки та забезпечуються примусом.

На сьогоднішній день, визнано, що предмет конституційного права поряд із визначенням основ співжиття громадян охоплює і найбільш суттєві у суспільстві об'єкти регулювання, пов'язані не лише зі здійсненням державної, а й будь-якої публічної влади. Тому, конституційне право виходить за межі суто юридичної науки, оскільки її принципи побудовані не на основі інших нормативно-правових актів, а мають своїм джерелом світогляд і систему солідаризованих поглядів суспільства. Оскільки ж джерела конституційно-правового

регулювання не вичерпуються нормами, що містяться у конституції, існує значна кількість менш згадуваних у буденному вжитку, але не менш значимих джерел. Причому, і вони, поряд із нормами конституції, відіграють не менш суттєву роль у плані вузькоспеціалізованого фактичного прийняття рішень на рахунок тієї чи іншої кореляції відносин і у випадках деталізації принципів, згідно яких відбувається це коригування.

Підвалини конституційно-правового регулювання мають у своїй основі неюридичну природу, тому парадоксально, що поряд із своєю надлишковою охороною і складністю процедур щодо перегляду, внесення змін є найбільш вірогідними саме для них. Час змінюється і виникають нові ідеї з приводу аргументації уже давно встановлених принципів, покращення їх змісту, коригування деяких їх аспектів з метою осучаснення, розширення області поширення їх впливу і компетенції, перегляд їх окремих положень з метою досягнення вищого ступеня рівності та справедливості. Причиною цього може стати не доступна раніше можливість впровадження нових механізмів для більш точного та менш витратного забезпечення правами, які виникли за рахунок НТР та інших чинників, породжених сучасним світом. До того ж, зміни у нормах конституційного права як у актах найвищої юридичної сили, неодмінно потягнуть за собою невідворотні зміни у нормативних актах нижчого ступеня як таких, що вже більше не відповідають вимогам нововстановлених.

І.П. Федірко, доц. КНУТШ, Київ

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ ТА ЇХ ЧИННИКИ

Об'єктивні реалії сучасного життя обумовили потребу поглибленого дослідження суспільства і суспільних відносин, осягнення найважливіших чинників конфліктів і конфліктогенності соціуму, опанувати науковими методами їх успішного регулювання.

Сучасна зарубіжна і вітчизняна конфліктологія накопичила унікальні знання про природу, сутність, основні чинники та технології регулювання соціальних конфліктів. Підґрунтям різноманітних конфліктів є об'єктивні і суб'єктивні чинники суспільного життя, різноманітні суперечності, протилежності та відмінності соціальних інтересів та потреб, політичних цінностей і орієнтацій соціальних груп, класів, індивідів. Незалежно від різноманітності підходів до аналізу конфлікту, загальним тут є трактування конфлікту як зіткнення двох і більше сторін, розбіжності їх інтересів і намагання кожної з них досягти успіху у протистоянні.

Політичний конфлікт характеризується як зіткнення, протиборство політичних суб'єктів, обумовлене протилежністю їх політичних інтересів, цінностей, цілей і намірів, як різновид і результат конфліктуєчих сторін (груп, держав, індивідів), які прагнуть перерозподілу владних повноважень і ресурсів. Політичний конфлікт є виявом боротьби за вплив у системі політичних відносин, за доступ до процесу прийняття загальнозначущих рішень, за монополізацію своїх інтересів і визнання їх суспільно необхідними.

Виникнення конфлікту пов'язане із розвитком суперечностей, що обумовлюються різноманітними об'єктивними і суб'єктивними чинниками. До головних чинників відносяться такі як нерівність можливостей людей в різних сферах суспільного життя, різноманітність інтересів, потреб, намірів тощо.

До важливих чинників виникнення конфліктів відносяться також характер соціальної структури, суперечливість інституціоналізованих структур, суперечливість системи цінностей, нерозвиненість матеріальної бази тощо.

Важливою передумовою конфлікту є обмеженість матеріальних або духовних благ, на які претендують сторони. Об'єктами додання можуть бути матеріальні або духовні цінності, певні види діяльності, професії, робочі місця тощо.

Передусім мова йде про рівень доходів, належність до влади, можливість прийняття політичних рішень, освіту, культуру тощо. Загальною передумовою виникнення соціального конфлікту є суперечності, які виникають на основі нерівності соціальних статусів різних спільностей людей.

Таким чином, врегулювання складних соціально-політичних конфліктів стало нагальним завданням і умовою життєдіяльності суспільства. Сучасні процеси, пов'язані з глобалізацією економічних, політичних, екологічних і культурних взаємозв'язків потребують розробки і реалізації новітніх технологій врегулювання конфліктів.

Аналізуючи нинішній стан українського суспільства, дослідники відзначають його глибоку соціальну дезінтеграцію, відсутність нових суспільних цінностей та ідеалів, які були б рівноцінними або перевершували колишні цінності й ідеали. В цьому вбачається велика перешкода демократизації суспільства.

Серед основних чинників конфліктогенності сучасного українського суспільства відзначаються також неструктурованість суспільства щодо своїх соціальних інтересів, висока ступінь недовіри до інституцій влади і політичних еліт, загрозливий стан аморальності в суспільстві, демографічні та екологічні проблеми тощо [Цветков В.В., Горбатенко В.П. Демократія – Управління – Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства. – К., 2001. – С. 102–103].

Констатуючи підвищений рівень суспільно-політичної конфліктності, В.Литвин зазначає, що "значна кількість конфліктів, які сьогодні виникають в Україні, потребують для свого розв'язання вже не просто якоїсь одноразової дії чи одного рішення, а цілого комплексу надзвичайно складних заходів, які вимагають величезних витрат ресурсів" [Литвин В. Сучасна Україна у дзеркалі суспільно-політичних конфліктів // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 219 – С.5-6].

Ускладнення сучасних соціально-політичних відносин обумовлює необхідність вдосконалення технологій врегулювання конфліктів. В політичному житті вже активно використовуються і засвідчують свою високу ефективність зокрема такі, як інформаційна, комунікативна, організаційна, правова, технологія соціально-психологічного впливу тощо. Технології врегулювання конфліктів включають в себе відповідні засоби, методи впливу, численні тактичні прийоми. Таке органічне поєднання наявних ресурсів дає можливість здійснювати моніторинг конфліктів, розробляти тактичні прийоми і врешті-решт – здійснювати ефективне їх врегулювання.

Аналіз використання методів та засобів врегулювання соціально-політичних конфліктів дає можливість зробити висновки про розробку значної тео-

ретичної і прикладної бази. В сучасному політичному житті використовується розмаїття методів та засобів, які поділяють на мирні і насильницькі, легітимні і нелегітимні, чесні і "брудні".

Сучасний досвід засвідчив перспективність розробки і використання технологій врегулювання конфліктів, які включають в себе відповідні засоби, методи впливу, численні тактичні прийоми. Зважаючи на високу конфліктогенність сучасного українського суспільства, всі ці питання є надзвичайно актуальні, потребують дослідження і використання. Для сучасного українського суспільства врегулювання складних соціально-політичних конфліктів має стати надзавданням для усіх інституцій влади і суб'єктів політики.

О.В. Філоненко, студ., КНУТШ, Київ*

ПОЛІТИЧНА РЕКЛАМА ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬНУ СВІДОМІСТЬ

Політику, певним чином, можна характеризувати як вміння узгоджувати суспільні інтереси зі своїми власними, що дає подвійний результат: по-перше, начебто задовольняються потреби народу, а, по-друге, це абсолютно не шкодить політичній еліті, яка, маючи всі важелі впливу, здійснює дії спрямовані на розвиток суспільства або протилежні їм. Чи не найголовнішим елементом цього є довіра та легітимація суспільством правлячих сил. Своєрідним методом досягнення є політична реклама. Вона служить засобом декларування та визнання масами чи то політичного курсу уряду, окремої партії чи взагалі певного кандидата. Політична реклама є спробою примирення реальності та можливості, хоча вона єдина здатна й створювати ілюзії, якими, зазвичай, полюбують користуватися політики. Питання тоді постає трішки іншого плану: чи реклама дійсно є лише прикриттям реальної ситуації чи, все ж таки, є методом простого інформування та приваблення електорату? Та насправді, вона виконує функцію більш важливу для соціального порядку, а не просте навіювання споживачу того чи іншого товару. Це функція соціальної інтеграції та адаптації, яка здійснюється двоюко, по-перше, у формі інфантильного обдаровування людей (принцип насолоди), по-друге, дезорганізації людської свідомості і поведінки шляхом усунення принципу реальності (репресивний принцип). Завдяки продукції реклами людина має справу не з суспільством як реальним інститутом, а з його образами, в яких реалізація з її протиріччями та проблемами – усунена.

Та все ж таки важливим постає не сама суть інформації, а саме її подача та наслідки, на які вона спрямована. Спеціальними методами передачі інформації, які в свою чергу уособлюють управління людською свідомістю є:

✓ подрібнення і фрагментація – локалізований підхід до проблеми, що спричиняє у людини нездатність зрозуміти проблему в цілому. Реклама, втручаючись в інформаційні програми, знижує здатність аудиторії оцінювати цілісний характер висвітленої проблеми чи події, оскільки заважає зосередитися і позбавляє вагомості "позитивної інформації";

* Рецензент – О.В. Батрименко, канд. політ. наук, доц.

✓ негайність у передачі інформації. Акцент на негайності створює відчуття важливості предмета інформації, внаслідок цього в людини послаблюється здатність розмежовувати інформацію за ступенем важливості.

"Цілями все ж політичної реклами є, перш за все, вплив на цілісний світогляд особистості, формування, закріплення чи зміна установок відношення людей до дійсності" [Гринберг Т.Є. Политические технологии: ПР и реклама. – М., 1998]. Саме в цьому аспекті варто говорити і про позитивний вплив політичної реклами, тому що вона здатна відображати і формувати ціннісні, моральні та етичні сторони життя суспільства, створити емоційну напругу навколо конкретних проблем, зробити людей дійсно причетними до вирішення майбутнього держави. Це могутня зброя розвитку, яку потрібно правильно та цілеспрямовано використовувати не лише в індивідуальних інтересах, як здобуття підтримки електорату, а як сферу виховання та формування особистості. Можливо, це не узгоджується з рамками минулої доби, але варто пам'ятати, що ми рухаємося в майбутнє, а тому повинні створити умови для сприйняття особистістю цього майбутнього.

Політична реклама має бути не лише засобом маніпуляції свідомістю під час виборів, а й як форма організації суспільства в одне якісне ціле. Технології реклами дають ефект обізнаності, причетності, важливості кожного в системі. Та головне в правильному напрямку розвивати це ремесло, створити умови для цього, виявляється, замало. Потрібні не ресурси, а реальні цілі на їх реалізації. На сьогодні ця тема є досить дискусійною і потребує реального аналізу для впровадження бажаного в дійсне, тому що сама постановка цієї проблеми стимулює до спроби вирішення її лише в рамках наукових досліджень.

О.С. Харченко, студ., КНУТШ, Київ*
o.s.kharchenko@gmail.com

КОРПОРАТИВНА ТА ЛІБЕРАЛЬНА МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Світовий досвід демонструє процес постійної зміни соціальних систем, їх успіх та невдачі, глибокі внутрішні протистояння та навіть конфлікти. Проте, розвиток демократичних систем здатен побороти ці труднощі, реалізуючи головну захисну функцію держави та структур громадянського суспільства – створення гідних умов для існування громадян. Але, досить часто, особливо це притаманно для держав пострадянського простору, "проголошуючи державу соціальною, автори конституцій сприймають цю характеристику швидше як літературно-популістську, а не як соціально-політичну. Таким чином поняття "соціальна держава" стає віртуальною реальністю, як і поняття "комунізм" для покоління 60-х років минулого століття. Отже, постає необхідність аналізу світової практики реалізації соціальної функції держави для побудови національної моделі соціальної держави, яка зможе реально стати на захист суспільства. Для того, щоб порівняти доктринально протилежні

* Рецензент – П.П. Шляхтун, д-р філос. наук, проф.

моделі соціальної держави розглянемо умови, необхідні для розвитку кожної моделі, а також їхні переваги та недоліки.

У континентальній Європі, де вплив католицької церкви й авторитарної консервативної держави був найдужчим, розвивалися так звані корпоративні соціальні держави. Серед них, німецька модель Отто фон Бісмарка є найвідомішою. Якщо узагальнити принципи побудови корпоративної моделі соціальної держави, можна зробити висновок, що соціальний захист населення передбачає активну участь працюючого населення по захисту власних інтересів через розгорнуту систему профспілок, які забезпечують більш-менш рівний доступ до соціальних благ. Роль держави зводиться до арбітру між профспілками та регулювання витраток з державного бюджету. Оскільки витрати корпоративної моделі соціального захисту беруть свій початок від консервативно орієнтованих держав, то різниця між корпоративною та ліберальною моделями має бути суттєво. Отже, розглянемо загальні риси ліберальної моделі соціальної держави.

Історично склалося, що ліберальна держава сприяє тому, щоб ринок діяв як співпостачальник послуг, тим самим частково забезпечуючи не високий рівень комунального обслуговування. Ці послуги мають низьку якість, тому і несуть негативний відтінок. За даної моделі складається ситуація, коли громадянин може вибирати серед послуг, які представлені на ринку, ті – що найбільше йому підходять, хоч він мусить сплачувати за послугу відповідну їм ціну. Але ця модель стикається перед двома основними проблемами: вона виключає підтримку більшості виборців через те, що пільги та послуги закладені, як правило, в політично не популярних програмах і як наслідок громадянин має вибирати або дорогі послуги, або послуги низької якості; а подруге, вона не вирішує проблему класового розшарування [Роук В.Д. Социальная модель государства: опыт стран Европы и выбор современной России]. Отже, ліберальна модель виходить із принципу функціонування ринку вільних можливостей та конкуренції. Таким чином, кожен має вибір який комплекс соціального захисту обирати, та яку ціну платити за них. Роль держави зводиться до створення умов вільного доступу до наявних послуг та підтримки економічно обґрунтованих компаній.

Як зазначає Ентоні Грегорі, можна виокремити певні умови, необхідні для розвитку корпоративної моделі соціальної держави. Серед них, найвагомішими на думку дослідника є: наявність сильних консервативних політичних сил, суттєвої ролі держави у суспільному житті; необхідність підтримки суспільного порядку та сформований і свідомий середній клас. Серед основних переваг даної моделі соціальної держави можна назвати наступні – високий рівень суспільної підтримки; вона дозволяє отримати для населення умови для підтримки власного рівня доходу; пільги збільшуються у відповідності збільшенню внесків. Але існують також і недоліки – корпоративна модель соціальної держави підтримує та посилює соціальну нерівність, вона є доволі чутливою до структури зайнятості та демографічних показників; люди які знаходяться поза профспілкою позбавлені підтримки – таким чином формується нова межа бідності [Позолотін В.Г. Соціальна держава та її моделі // Політика і час. – 2002. – №11. – С. 37].

Наведемо умови, які забезпечують найкраще функціонування ліберальної моделі соціальної держави: наявність політично сильного середнього класу; домінуюче положення ринку; сильна ліберальна традиція; суспільство з високим потенціалом що може швидко розвивати свою соціальну структуру. Якщо узагальнити ці ознаки, то можемо побачити, що характерними рисами ліберальної моделі соціальної держави є протиставлення тих, хто може собі дозволити соціальне забезпечення, та тих хто його не може собі дозволити. Як наслідок винагороди є доволі незначними, що зумовило низький податковий тиск на підприємців [Роберт Скотт Гасслер. Государство благосостояния: теория и практика // Политический журнал. – 2004. – № 21 (24). – С. 42]. Отже, дана модель менш чутлива до демографічних змін та структури зайнятості населення, ніж корпоративна модель; також ліберальна модель характеризується низьким податковим навантаженням на населення; вона має широкий спектр конкурентоспроможних послуг; крім того вона стимулює зростання зайнятості населення, особливо серед низько кваліфікованих працівників. Але крім позитивних зрушень, ліберальна модель соціальної держави має свої слабкі сторони – висока соціальна нерівність, населення з низькими доходами не має змогу отримувати повний спектр соціально орієнтованих послуг; ліберальна модель соціальної держави політично не популярна та не має високої підтримки серед населення [Пасько Я.І. Соціальна держава і громадянське суспільство: співпраця versus протистояння: Монографія. – К., 2008. – С. 170–171].

Таким чином, порівнюючі дані моделі соціальної держави, можна зробити висновок, що кожна з них має як свої переваги, так і недоліки. Якщо корпоративна модель базується на активній участі громадян по захисту власних інтересів через мережу профспілок і чим активніша буде участь громадянина буде у суспільному виробництві – тим більший соціальний захист він отримає, то ліберальна модель характеризується також самостійною участю громадян по захисту власних інтересів, але тут кожен опиняється перед вибором який саме соціальний захист обрати, що дає більше свободи для маневрування та створення конкурентоспроможності індивіда. Серед недоліків наведених моделей соціальної держави є їхнє сприяння більшому чи меншому рівню соціального розшарування. Проте, на думку А. Пехника це є більше не недоліком, а загрозою, що залежить від типу політичної культури та індивідуальних якостей громадянина [Пехник А.В. Соціальна держава: етапи розвитку ідеї і практики (міжнародний досвід) // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2003. – Вип. 17. – С. 139].

М.І. Хилько, д-р філос. наук, проф., КНУТШ, Київ
polit_dep@mail.univ.kiev.ua

ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ЯК КОНСТРУКТ МІФУ ТРАДИЦІЙНОГО

Міфи супроводжують нас протягом тривалого історичного періоду і на-вряд чи правомірно порушувати питання про можливості повного звільнення від їхнього впливу. І в доступному для огляду майбутньому збережеться ви-значений баланс між раціональним знанням і міфологією.

Міф можна вивчати й інтерпретувати в різних аспектах. Міф – одна із самих складних і універсальних категорій культури, специфічна позаісторична і позанаукова форма пізнання навколишньої (природної, соціальної і політичної) реальності. У міфі є своя логіка, істинність і вірогідність, але й істинність, і вірогідність його – міфічні, і в цій якості він сприймається міфічною свідомістю.

У структурі міфу виділяють такі основні елементи: просторово-тимчасові координати і наявність образу героя. Одна з головних властивостей міфологічного простору – його якісна неоднорідність, наявність у ньому сакрального Центру і потенційно ворожої периферії, що несе із собою небезпеку руйнування Космосу. Час поділяється на сакральне (міфічне) і профанне (плинне). Усе, що відбувається в міфічному часі для архаїчної культури набуває значення парадигми і прецеденту, тобто зразка для відтворення. Звідси виникають уявлення про гармонійний світопорядок у минулому, його порушення в сучасному і кінці світобудови, що насувається, що і знаходить висвітлення в есхатологічних міфах. У міфі обов'язково присутній герой. Кожен такий герой являє ідеальну колективну особу даної спільноти, яка виражає прагнення останньої до досконалості і сили, до перемоги над злом і утвердженням добра.

Основу міфології складають архетипи, що дісталися нам від попередніх поколінь. Спадщина, від якої ми не можемо відмовитися. Ще одне не мало-важне джерело міфу – емоції. Поки є віра, живий і міф. Вона абсолютна, тому міф неможливо зруйнувати раціональними аргументами, поки людина вірить у свого героя і проведену політику, він отожденовляє реальність з міфом, реального політика з героїчним образом. Відповідно і поведінка людини, яка захоплена міфом, стає програмованою і передбачуваною, здійснюється за допомогою соціальних стереотипів. Актуалізувати міфотворчість може і страх. Ірраціональний страх у політиці – дійовий засіб "відключення" здорового глузду і захисних психологічних механізмів. Вражена страхом людина не здатна адекватно сприймати події, що відбуваються, єдиним бажанням її стає знищення об'єкту страху.

Для появи міфів живильним ґрунтом стає відповідний психологічний стан суспільства, наявність напруженої ситуації, коли відбувається реанімація архаїчних основ культури. Руйнування уявлень, що лежать в основі самоідентифікації особистості в умовах соціокультурної кризи в Україні пов'язано з відсутністю адекватної компенсації замість знищеної картини світу радянської людини. Це приводить до пошуку нової ідентичності і сприяє поширенню девіантних форм поведінки і поглиблення світоглядної кризи.

Політичні міфи закріплюються найбільше легко в країнах, де існують кризові ситуації і політична нестабільність. Однак наявність цієї закономірності не виключає появу політичних міфів і в країнах із благополучною соціально-політичною ситуацією, де в якості підґрунтя виступають бажання і надії людей, як колективне несвідоме, нужденне у відповідному оформленні (у тому числі й у міфі).

Політичний міф, маючи однотипну структуру міфу традиційного, вибудовує образну міфологічну картину політичної реальності, де улаштовуються претензії відповідної групи або лідера на владу. Просторово-тимчасові категорії сприймаються в силу специфіки міфологічного мислення через проти-

ставлення "ми – вони". Формуються уявлення про сакральну територію (на макрорівні образ Батьківщини) і ворожий навколишній простір (навіть не завжди ворожий, скоріше незрозумілий і чужий), звідси таке підозріле відношення до тих, хто потенційно може зруйнувати Космос, що утворився на сакральній території, і принести Хаос. Це передумови до появи образу ворога, як зовнішнього, так і внутрішнього.

Розглядаючи політичний міф як форму традиційного, необхідно визнати, що це не тотожні явища. Істотна відмінність міфу політичного в тім, що він цілеспрямовано конструюється. Для цього необхідна діяльність ідеологізованих груп, що формують і поширюють конкретні політичні міфи. Але діяльність цих груп не завжди усвідомлювана. Як і сам процес міфотворчості не можна звести тільки до процесів, що направляються, елементи стихійності в ньому зберігаються завжди. Та й точно вгадати, як сприйме масова свідомість той або інший проект, також неможливо. Таким чином, у політичному міфі зустрічається міфологія спонтанна, що йде знизу, із усіма входними в неї елементами національного самовідчуття і міфологія "штучна", що конструюється з ідеологічними і політичними цілями усередині окремих інтелектуальних або владних груп.

Підводячи підсумки можна зробити наступні висновки:

1. Політичний міф не штучний ідеологічний конструкт, до того ж заснований на психологічних маніпуляціях, але специфічний варіант міфу традиційного. Тому він відбиває всі його елементи й особливості. І на цій підставі ми називаємо даний комплекс ідей і представлень міфом.
2. На відміну від традиційного міфу, у політичному завжди є присутнім елемент штучності і цілераціональності, але при цьому завжди залишається характер стихійності і спонтанності.
3. Соціально-політична криза активізує архетипові структури свідомості і сприяє активній міфотворчості.
4. У політиці завжди присутній ірраціональність, тому що масова свідомість сприймає політичну реальність через існуючі в ній міфологічні образи.
5. Необхідно при формулюванні політичних цілей, а так само при формуванні суспільної думки, враховувати міфологічні елементи масової свідомості, особливо це характерно при конструюванні національної ідеології.

***В.Ф. Цвух, д-р політ. наук, проф., КНУТШ, Київ,
О.В. Батриченко, канд. політ. наук, доц., КНУТШ, Київ***

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ "ПОЛІТИК"/"БЮРОКРАТ" ЯК ПРОБЛЕМА ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Існування бюрократії в якості особливої соціальної групи припускає необхідність усвідомлення цією групою своїх специфічних інтересів, які не завжди збігаються з інтересами як самого суспільства, так і того соціального прошарку, з рядів якого відбувається рекрутування чиновників. Це робить бюрократію суб'єктом поля політики, що породжує ряд характерних проблем. Одна з них – визначення статусу бюрократії як політичного суб'єкта. Інша – з'ясу-

вання співвідношення "політик/бюрократ" у питанні про ступінь залучення кожного до реальної влади, адже ототожнення даних понять не відповідає демократичним принципам суспільного устрою.

Нерозділеність політики й управління, політики й економіки, відсутність власності на засоби виробництва в населення, натуральне господарство, обмежені товарно-грошові відносини – суть специфічної "східної форми" бюрократії. Бюрократія "східної форми" не допускає поліпшення адміністративного управління, вона зміцнює своє становище настільки, що її вплив переростає в "бюрократичну державу", "бюрократичний абсолютизм". Чиновництво не тільки реалізує адміністративні функції, але й виконує істотну політичну роль, що й приводить до "застою" у суспільному житті.

М. Вебер уточнював, що справжньою професією дійсного чиновника не повинна бути політика. Він повинен "управляти" насамперед неупереджено. *Sine ira et studio* – без гніву й пристрасті повинен він вершити справи. Чиновник не повинен робити саме те, що завжди й необхідним чином повинен робити політик – боротися. Тому що прийняття рішень, боротьба й пристрасть – стихія політика. Діяльність політика завжди підкоряється принципу відповідальності, прямо протилежному відповідальності чиновника.

Якщо вищестояща установка наполягає на наказі, який, на думку чиновника є помилковим, справа честі чиновника виконати сумлінно й точно цей наказ під відповідальність того, хто наказує. М. Вебер вважав, що без такої дисципліни розвалився б весь управлінський апарат. Навпроти, честь політичного вождя є виняткова особиста відповідальність за те, що він робить, відповідальність, відхилити яку або скинути з себе він не може й не має права.

У правовій державі, побудованій за принципом поділу влади, виконавча влада покликана здійснювати основні політичні рішення, прийняті законодавчою владою. При цьому уряд виконує функцію з прийняття політичних рішень (у рамках Конституції на основі законів) і з управління суспільством, а адміністрація (тобто бюрократія) реалізує їх у практичній площині.

За М. Вебером, процес бюрократизації незворотний у всьому світі. Він вбачає у бюрократії, з одного боку, інструмент для реалізації складних адміністративних завдань, а з іншого – у політичному плані – потенціальну, незалежну соціальну й політичну сили, які втілюють специфічні цінності й здатні впливати на цілі й культуру суспільства. М. Вебер застерігає, що хоча, основу влади бюрократії утворює, насамперед, присвоєння чиновниками посад і пов'язаних з ними привілеїв і економічних переваг, але розвиток тенденції до такого присвоєння означає втрату чиновництвом бюрократичного характеру й трансформацію бюрократії в централізоване станове панування, що вже є не бюрократичним, а політичним "класом" [Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика: Пер. з нім. – К., 1998].

Коли, мова йде про існування бюрократії як політичного суб'єкта, коли бюрократичний механізм держави стає суб'єктом поля політики, то це в кожному разі дуже специфічний суб'єкт. Його особливості в цій якості ілюструються через розуміння особливостей механізму віднайдення легітимності, у якій відбивається його інструментальна сутність.

Легітимність є добровільна готовність підвладних підкорятися існуючій владі, тобто визнання її прав на управління. (Мотиви підпорядкування можуть бути різні. М.Вебер виділяв три: традиційний, харизматичний і раціональний). Бюрократичний апарат ніколи не мав (легітимності) безпосередніх можливостей віднайдення такого права. Його влада в суспільній свідомості завжди логічно витікала з генетично іншого джерела, яке цю владу й обмежувало. Таким джерелом при абсолютній монархії була воля вищого державного органа – монарха, а в сучасних демократичних державах – закон, який є матеріалізованою волею першоджерела влади – народу (з огляду на технологію прийняття законів через органи народного представництва). Бюрократичне панування ніколи не ґрунтувалося на власному авторитеті бюрократичного апарату, у найкращому разі воно освячувалося авторитетом особистості, котра його формально або реально очолювала.

Діяльність бюрократичних структур завжди проходила в атмосфері явно або неявно вираженої недовіри, підкріпленої сваволею окремих представників чиновництва. Цим нерідко користувалися різного роду політичні лідери, державні діячі, щоб перекласти на апарат власну вину за, наприклад, неправильно сформульовані політичні пріоритети. Це тим більше зручно, оскільки влада, а, отже, і відповідальність бюрократичного апарату не персоніфікована. Хоча, насправді, вони підбирають собі бюрократичну команду, здатну ефективно впроваджувати їхні політичні рішення.

З цим пов'язаний один з парадоксів легітимації бюрократичного панування. З одного боку, чиновництво існує як реальна соціальна група, яка володіє власними статусними характеристиками, здатна до усвідомлення й здійснення своїх інтересів, тобто до дій в сфері політичної боротьби за владу. З іншого боку – бюрократичний апарат ніколи не зможе бути в цьому сенсі легітимним, а тим більше легальним політичним суб'єктом. Право бюрократії представляти власні інтереси, а подібним правом володіють будь-які реальні суспільні й політичні групи в демократично організованому суспільстві, не може бути офіційно визнано. Бюрократичні організації споконвічно формувалися винятково з інструментальних міркувань, а чиновник занадто близько наближений до діючих важелів управління, щоб суспільство могло дозволити йому у законний спосіб використовувати дані важелі для реалізації власних групових інтересів. Таким чином, як суб'єкт політичної боротьби бюрократія може діяти тільки в ретельно завуальованій формі.

Відкрита участь у політичному процесі – привілей політичних діячів. За більш ґрунтовного розгляду поверхневе враження, що нібито політики й чиновники протипоставлені в умовах сучасних демократичних режимів, виявляється помилковим – це два елементи однієї системи, взаємозалежні й взаємопоглинаючі один одного.

Насамперед, чиновник – це професіонал, що нарощує роками досвід адміністрування й займає посаду через власну компетенцію й відповідність задекларованим вимогам. Політик, навпаки, може піднятися до вищих сфер влади в один момент, одержавши більшість на виборах, і, будучи віртуозним майстром слова, не цілком ясно уявляти собі всю складність управлінської діяльності. "У західних демократичних режимах професіоналами управляють

аматори", – відзначає Р.Арон [Арон Р. Демократія й тоталітаризм. – М., 1993. – С. 56]. Проте, становище чиновника є більше надійним і стійким. Після виборів, які приносять зміни в політичній владі, бюрократичний апарат, як правило (в країнах розвинутих демократій), залишається при виконанні своїх функцій й навіть підтримує новий режим (досить згадати французьке чиновництво XIX століття, яке пережило низку змін державного ладу, а також старі управлінські кадри самодержавної Росії, покликані на допомогу молодого радянською республікою, які, В. Ленін закликав використовувати для задоволення потреб пролетаріату). У відставку йде лише вища адміністрація; це пояснюється тим, що вищі чиновники за своїм статусом можуть бути прирівняні до політиків. Підставою для звільнення чиновника є, насамперед, невідповідність професійним вимогам і конфлікт із законом; політичні погляди залишаються його особистою справою. Політики йдуть найчастіше проти свого бажання – деякі здатні на політичне довголіття, їх просто переобирають.

Політики приходять і йдуть, а чиновники залишаються. І саме вони виконують функцію з підтримки наступності в управлінні. Їхня значимість у цьому сенсі не підлягає сумніву, однак, споконвічний консерватизм бюрократії часто виявляється фактором протидії нововведенням.

Отже, приймати політичні рішення бюрократія не може через відсутність легітимності; її роль – лише виконувати волю тих, хто уповноважений приймати рішення. Такими суб'єктами і є політики – депутати представницьких зборів, президент, прем'єр-міністр, міністри тощо. Суспільство може підтримувати або не сприймати взятий тим або іншим політиком курс, але в будь-якому випадку здійснюється двосторонній зв'язок між керованими й керуючими. Чиновник відповідальний безпосередньо тільки перед своїм начальством. Тому зв'язок із суспільством у цьому випадку однобічний.

У здійсненні функцій управління завжди присутній момент спілкування політиків і чиновників. Через недостатню компетенцію й відсутність досвіду (що цілком природно) політики звертаються до досвіду й знань бюрократії, бюрократичний апарат в своїй діяльності опирається на рішення, прийняті політичними діями й заздалегідь санкціоновані суспільством. Для нормального функціонування системи державного управління – однаково необхідні й ті, й інші.

Однак, як стверджував М.Вебер: політик, котрий одержав перемогу в боротьбі за голоси виборців, за парламентську підтримку, але не зміг знайти діючих методів контролю над адміністративним апаратом, тим самим девальвує власну перемогу – невідконтрольна бюрократія перехоплює ініціативу, обертає всі політичні питання в адміністративні й починає диктувати власну волю.

Таким чином, можна підсумувати, що функціонування будь-якої організації суспільства, зокрема держави, неможливо без бюрократичного апарату управління. Ставши неодмінним елементом суспільної системи, державна бюрократія не повинна бути політичним інститутом, а навпаки деполітизуватися й функціонувати виключно як механізм реалізації державної влади, безпристрастним, незаангажованим та неупередженим інститутом державного управління. Мінімізувати свій вплив на прийняття політичних рішень лише до технологічного. Відчужений від процесу прийняття політичних рішень, бюрократії залишається проводити в життя ухвали політиків або пе-

решкоджати їхній реалізації. Політикам, у свою чергу, доводиться зважати на думку бюрократії, і своєю діяльністю легітимізувати існування управлінського апарату. Але саме технологічне забезпечення політичного рішення у сучасну епоху інформаційного суспільства забезпечує можливість бюрократії маніпулювати та посилювати свій вплив на прийняття політичних рішень, що може призвести до доволі негативних наслідків, від яких застерігав, все той же безсмертний класик теорії бюрократії, М.Вебер. Але у ситуації, коли на політичній арені відсутні сильні групи інтересів, здатні прийти до влади, і пануюче становище займає сіра бюрократична маса, Р. Дарендорф попереджає про небезпеку втрати системою статусу легітимності. Складаються сприятливі умови для захоплення влади групами радикалів, котрі нерідко ведуть суспільство до тоталітаризму.

А.А. Чабан, студ., ХНУ им. В. Каразина, Харьков
chaban_aa@mail.ru

МЕТАМОРФОЗЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ДЕМОКРАТИИ В МЕНЯЮЩЕМСЯ МИРЕ

Демократия как одна из важнейших форм организации общественно-политической жизни современного мира переживает сегодня сложный и весьма неоднозначный период своего развития. С одной стороны общественные трансформации, происходившие в последние два десятилетия в различных регионах мира, привели к беспрецедентному по своим масштабам распространению виришь системы политической демократии, радикальным образом изменивший политический облик нашей планеты. Ценности демократии утвердились в общественном сознании масс во всех континентах, – согласно масштабному социологическому исследованию, осуществленному в 2005г. организацией Gallup International в 65 странах мира, в среднем 80 % граждан нашей планеты считают, что, несмотря на все свои недостатки, демократия – это лучшая форма правления [Voice of the People – Democracy. A Gallup International Survey, 2005. – 2]. Однако с другой стороны сегодня все отчетливее обнаруживается недостаточная эффективность существующих демократических институтов в решении ряда проблем современности. Естественное отражение этой ситуации – *неуклонное нарастание неудовлетворенности масс функционированием демократической системы и все более широкое распространение в современном обществе настроений недоверия к институтам и механизмам демократической политики*. Самое крупное международное социологическое исследование, проведенное в 2006г. в 68 странах мира обнаружило, что скептицизм масс по отношению к процессу демократического правления и разочарования в его результатах, стали феноменом поистине глобального масштаба [Voice of the People. What the World Thinks on Today's Global Issues. A Gallup International Survey, 2006]. *В наши дни существования демократии парадоксальным образом характеризуется в одно и то же время как "прогрессирующей демократизацией", так и растущим недоверием масс к демократическим институтам*.

Проблемы, стоящие перед демократией в современном мире, носят в значительной мере качественно новый характер. Вызовы нынешней эпохи, с которой сегодня сталкивается демократия, в первую очередь те, которые порождены процессами глобализации, становления постиндустриального общества, обуславливают радикальное изменение контекста функционирования сложившихся демократических механизмов. Собственное видение этой проблемы даёт американский социолог и футуролог Элвин Тоффлер, который предсказывал, что последнее десятилетие XX столетия будет и последними годами демократии. Если в индустриальном обществе основными силами были "традиционалисты", приверженцы аграрного порядка "первой волны" и "модернисты" – носители ценностей индустриализму "второй волны", то в конце XX столетия уже не наблюдается ярко выраженных полюсов в структурировании власти. Новая социальная реальность, построена на идеале их неоднородности, будет всё больше вытеснять реальность индустриальных сообществ с их стремлением к ассимиляции и гомогенности. Возрастающая социальная неоднородность разрушает само основание идеи массовой демократии, как собственно и понятие "массы" [Тоффлер Э. Проблемы власти на пороге XXI столетия // Свободная мысль. – 1992. – № 2. – С. 118]. Это разнообразие приводит к жизни группы и движения, которые отчасти имеют выраженную антидемократическую направленность и претендуют на тоталитарное господство в отдельно взятом обществе, а то и во всем мире. К ним можно отнести три основные ответвления:

- ✓ религиозные группы;
- ✓ отдельные экологические и национальные силы;
- ✓ объединения людей, которые придерживаются экстремистских взглядов.

То есть, социальные направления, которые задействуют антидемократические силы, имеют разную основу: религиозного фундаментализма, эконо-фашизма, расизма, которые хотят ограничить права человека, нарушения свободы вероисповедания и несут угрозу самой демократической институции частной собственности. Только стабильное общество является в значительной мере защищенным от последствий деятельности этих групп. Однако, относительно глобального переходного периода, то именно эти силы вступают в противоборство с демократией XXI столетия – в эпоху сдвигов во властных структурах. Таким образом, вместо прогнозированого "конца идеологии", мы становимся свидетелями как на глобальном, так и на национальном уровнях большого количества посредственных идеологий, каждая из которых имеет собственное видение реальности. Это сбывающееся утверждение подвергает серьёзному испытанию идеологию и практику либеральной демократии. Вопреки известному тезису Ф.Фукуямы об "окончательном триумфе" западной политической модели либеральной демократии над всеми иными формами общественной организации, внутри самого западного общества возникает серьёзный идеологический раскол. Он выражается в обостряющей "конкуренции" между либеральной демократией и бросающей ей вызов "альтернативной идеологией, которая убеждена в том, что либерально-демократическая модель уже не отвечает потребностям современного мира и что глобализация требует соответствующей формы транснационального "глобального управления".

Осознавая, что современность бросает серьезный вызов демократической форме правления – она, все же, еще у руля мирового развития, но, перефразируя замечательные слова английского философа Джона Дьюи, "необходимо снова и снова изучать саму идею и сам смысл демократии. Демократию надо постоянно открывать и переоткрывать заново... Если демократия не движется вперед, если пытается остаться неизменной, она вступает на путь регресса, ведущего к ее угасанию" [Дьюи Д. Демократия и образование. Изд.: Педагогика-Пресс. – 2000 – с.187]. Только последовав этому совету можно рассчитывать на повышение её эффективности как формы и метода народного самоуправления.

А.В. Черноус, студ., КНУТШ, Київ
nutka21@ukr.net

ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЯЦІЇ МАСОВОЮ СВІДОМІСТЮ

Маніпулювання, як система засобів ідеологічного та соціально-психологічного впливу з метою зміни мислення й поведінки людей всупереч їхнім інтересам, може бути оперативним (ситуативним) та стратегічним. Одним із найдієвіших маніпуляторів сучасності виступають засоби масової інформації, які застосовують особливі прийоми психологічного впливу і є потужним інструментом оперативного управління масовою свідомістю. Засоби масової інформації не здатні трансформувати саму реальність, але вони цілком спроможні змінити про неї уявлення. Якщо це вдається, то в дійсності відбуваються зміни, які викликані інформаційним впливом. Метою інформаційного впливу є зміна поведінки об'єкта впливу завдяки трансформації "картини світу", що існує в його свідомості. Якщо для масової свідомості характерний стереотип, що у минулому – усе погано, а майбутнє – невизначене, то такою свідомістю краще маніпулювати, але не управляти.

В основі здійснення державної влади лежить маніпулювання свідомістю громадян. Один із проявів маніпуляції масовою свідомістю є міф. Політичний міф – це ілюзорна ідея, що стверджує певні цінності та норми, які сприймають перш за все на віру, без раціонального критичного осмислення. Міф – емоційно забарвлена чуттєва уява про політичну дійсність, яка заміщає та витісняє реальну уяву про неї і її істинне знання.

Для того, щоб виокремити особливості функціонування сучасних політичних міфів як маніпуляцій масовою свідомістю, варто зазначити певні закономірності їх існування. По-перше, міфи існуватимуть завжди, оскільки вони невід'ємна складова суспільної свідомості. Міфологічна свідомість, як і раніше, є формою уявного пізнання світу. Уява сучасної людини обтяжена великою кількістю реальних образів, тому сучасний міф стає переважно специфічною формою світогляду. Політичні міфи слугують суттєвим підґрунтям процесу державотворення, формування національної ідеї, інших засадничих принципів суспільного розвитку. Міфотворчість – чи не найпоширеніша технологія виборчих кампаній.

По-друге, міф – це своєрідна синергія, де поєднуються свідоме і несвідоме, колективне та індивідуальне, минуле і майбутнє, реальне та ідеальне буття.

По-третє, міф "повинен мати певні ознаки тотальності". Це означає, що міфологізовані ідеї через певний час стають надбанням суспільної свідомості.

В умовах динамічних трансформацій, а відтак невизначеності напрямів суспільного розвитку, зростає потреба в міфах, пов'язаних із загальнолюдськими цінностями. Нового політичного звучання набувають поняття "свобода", "справедливість", "рівність" тощо.

Ще однією особливістю сучасних політичних міфів є тенденція до створення нових міфів внаслідок утвердження нових суспільних явищ як всередині країни, так і за її межами. Йдеться про демократичні перетворення, які спонукають появу нових політичних інститутів чи їх якісно нових ознак.

Особливістю сучасної політичної міфотворчості є й те, що з'являються штучно сконструйовані міфи, вміло створені на замовлення певних політичних суб'єктів. Функціонально такі міфи покликані закрити "прогалини", заповнити "вакуум" ціннісної системи, спричинені суспільними трансформаціями.

Важливою функцією політичного міфу є легітимізація владних інститутів. Міф є основою легітимної влади та її стрижнем водночас. Тому зазіхання на головні політичні міфи держави є зазіханням на основи легітимності цієї держави. Стосовно масової свідомості, то вона просякнута міфами. За суттю історія масової свідомості – це міф, що створений нею про саму себе, виходячи з ідейно-політичних міркувань про власне місце у швидкоплинному світі, адже політичний міф виступає своєрідним гарантом масової самоідентифікації в історичному минулому.

Взагалі міф як політичний інструмент дозволяє докорінно зламати ситуацію, що склалася на політичній арені, різко змінити громадську думку; перерозподілити владні ресурси, не зустрічаючи суттєвих перешкод з боку деморалізованого супротивника; отримати вихід до нових вагомих важелів влади.

За умов гострого дефіциту владних ресурсів міф забезпечує вихід до важелів управління масовою свідомістю. Тобто політичний міф спотворює політичну реальність утворюючи у такий спосіб своєрідний структурний елемент свідомості – міфосвідомість, яка дозволяє спростити сприйняття складного світу політики, завдяки цілісним і гармонійним уявленням заснованим на вірі, а не на логічному знанні, яке просякнуте внутрішніми суперечностями.

Розглядаючи міф потрібно зазначити, що настає певний момент, коли він перетворюється з просто міфу в міф як засіб маніпулювання, і цьому передують низка необхідних дій або етапів. Перший – це процес міфотворчості, тобто штучне створення міфу або виклик до життя міфу, що існує в масовій свідомості, але не діє. Другий – це поширення міфу, впровадження його в масову свідомість з метою створення певної громадської думки, що може впливати на процес прийняття необхідного політичного рішення. Третій – це поширення міфу в процесі комунікації та його безпосередня дія. Саме на цьому етапі починає працювати маніпулятивна функція політичного міфу.

Таким чином, політичний міф існує для того, щоб вплинути на свідомість якомога більшої кількості громадян, залучити до політики більше людей, спрямувати їх у тому напрямі, який є вигідним для вищих органів влади, не дивлячись на те, що нерідко ігноруються інтереси окремих особистостей.

ТЕОРІЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ: СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРНІ РИСИ

Ідея правової держави історично містила в собі прогресивні уявлення про цивілізовану державу, несумісну із свавіллям і насильством, що почали формуватися ще в античному світі. Її історія налічує тисячоліття. На ранніх етапах розвитку державності залежно від соціально-класової приналежності людина або отримувала можливість впливу на владу, або була безправною і мала лише обов'язки. У Стародавніх Індії та Китаю абсолютизація державної влади набувала особливого значення, впроваджувався тотальний контроль над особою за допомогою потужних засобів уніфікації мислення, що і призводило до формування деспотичних державних режимів. Натомість у західній політичній і політологічній традиції виникнення ідей громадянського суспільства, демократичного державного устрою та правової держави асоціюється з містами-державами Стародавньої Греції. Мислителі античності вважали, що найбільш розумна і справедлива лише та політична форма спільного життя людей, при якій закон обов'язковий як для громадян, так і для самої держави.

У розвитку доктрини правової держави в зарубіжній політико-правовій думці дослідник теоретико-історичних засад цієї політичної традиції В.І.Тимошенко виокремлює три етапи: 1) на противагу феодальному порядку відносин, коли право людини визначалося її силою і силою тієї групи, до якої вона належала, було висунуто вимогу суверенної держави (Ж.Боден), яка ґрунтувалася на вимозі єдиного і рівного для всіх права; 2) єдиному і рівному для всіх праву повинна бути підпорядкована і вся державна влада. Було обґрунтовано несумісність абсолютної влади з державним порядком (Дж.Локк); 3) обґрунтування юридичної рівності громадянина і держави. Головна заслуга у розв'язанні цього завдання належить англійським і французьким вченим на зламі XIX – XX ст. [Тимошенко В.І. Правова держава. Теоретико-історичне дослідження. – К., 1996. – С. 20].

У найбільш загальному вигляді правову державу можна визначити як державу, де панує право. Якщо конкретизувати цю дефініцію, то правова держава – це правова форма організації і діяльності публічно-політичної влади та її взаємостосунків з індивідами як суб'єктами права. До характерних ознак правової держави як мінімум належать: верховенство правового закону та реальність прав і свобод індивідів. Окрім цього, деякі дослідники в правовій вбачають таку державу, яка "визнає обов'язковим для себе як уряду створені нею ж як законодавцем юридичні норми" [Гессен В.М. О правовом государстве. – СПб., 1905. – С. 11]. Суть держави правової – саме в характері законів, їхній відповідності правовій природі речей, спрямованості на забезпечення суверенітету особистості. Але ні влада, ні саме по собі право не можуть бути реальними гарантами виконання законів, якщо право не легітимоване (тобто, не визнане належним до виконання) суспільством. Тільки

* Рецензент – О.В. Батрименко, канд. політ. наук, доц.

їхня легітимність, визнання суспільством і тому обов'язковість виконання забезпечують дійсне дотримання законів суспільством і державою, так само, як і створення їхньої системи, і виключають протиправну практику з обох сторін. Але суспільство може домогтись цього, тільки досягнувши достатньо високого рівня громадянського, а отже, і культурного, цивілізаційного, матеріального й інтелектуального розвитку, тобто ставши громадянським суспільством. Правова держава, по-суті, є концентрованим вираженням громадянського суспільства, тобто суспільства не скованого дисципліною страху і панування. Тут громадяни наділені власністю, володіють свободами і правами, і володіння цими цінностями робить їх відповідальними за збереження і примноження цих цінностей. Вони ж захищають і державу, яка стає відповідальною за всі види безпеки людини і суспільства та їхніх надбань.

У чому ж полягає відмінність правової держави від держави як такої? Держава як така характеризується її всевладдям, непов'язаністю правом, свободою від суспільства, незахищеністю громадянина від сваволі і насильства з боку державних органів і посадових осіб. На відміну від неї правова держава обмежена правом, виходить із верховенства закону, діє строго у визначених межах, установлених суспільством, підпорядковується товариству, відповідальна перед громадянами, забезпечує соціальну і правову захищеність громадян.

На сьогодні в Україні хоч і створено нормативну модель правової держави у вигляді демократичної Конституції та низки законодавчих актів, які забезпечують функціонування цієї моделі як своєрідного регулятивного принципу будівництва правової держави, та поряд з цим є серйозні підстави вважати, що між нормативною моделлю та реальним станом правозастосовної діяльності існує певна невідповідність, суперечність, що нерідко стає причиною всіяких конфліктів на політичному ґрунті як між суб'єктами влади, так і між владою та громадянським суспільством. Це підтверджує, що ні правова держава, ні громадянське суспільство не вводяться одноразовим актом і не можуть стати результатом чистого законодавства – увесь цей процес повинен бути органічним для суспільства, яке дозріло до відповідних змін, адже досягнення відповідності законів праву і правовій організації системи державної влади напругу залежить від рівня політичної культури носіїв цього права.

І.О. Шевчук, студ., НУБіПУ, Київ

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Американський дослідник Г. Алмонд, засновник концепції політичної культури, розглядав її як важливу частину політичної системи, насамперед як психологічний феномен. Співавтор Г. Алмонда С. Верба припустив, що політична культура суспільства складається із системи емпіричних переконань, експресивних символів і цінностей, які визначають ситуацію, в якій відбувається дія. Вона формує суб'єктивну орієнтацію на політику.

Г. Алмонд і С. Верба наголошували, що політична культура обмежується сферою свідомості і є сукупністю психологічних станів індивіда, які виявля-

ються на трьох рівнях: когнітивному (пізнання), афективному (емоції) та оціночному (судження). Таким чином, засновники досліджуваного явища наголошують на суб'єктивних рисах політичної культури і не зараховують до неї політичну діяльність.

А. Кардінер і С. Вайт, на противагу згаданим дослідникам, сконцентровують увагу на об'єктивних аспектах: на політичній діяльності та поведінці носіїв політичної культури.

Є. Вятр і Д. Пол вважають, що разом із "зразками" політичної свідомості до політичної культури повинні належати також "зразки" політичної поведінки. Приблизно таку саму позицію займав політолог Р. Такер: "Культура... містить як загальноприйнятні способи мислення, переконання, так і загальноприйнятні зразки поведінки".

Отже, політична культура складається з таких компонентів:

- ✓ знання про політику, ознайомленість із політичними фактами;
- ✓ оцінка політичних явищ, нормативні судження про те, якою повинна бути влада;
- ✓ емоційна сторона політичних позицій (любов до батьківщини, негативне ставлення до ворогів тощо);
- ✓ загальноприйняті у даному суспільстві зразки політичної поведінки, що вимагають дотримання норм, прийнятих у політичному житті.

Залежно від того, яких сфер, інститутів, етапів політичного процесу стосуються ціннісні орієнтації суб'єктів політики, виділяють різні види політичної культури: правова культура, культура політичного мислення; політичної організації; управління та самоуправління; політичної діяльності; політичної критики і самокритики; політичного лідерства тощо.

Зазвичай виділяють три основні рівні політичної культури: світоглядний (базовий), громадський і політичний.

Віддзеркаленням політичної культури суб'єктів соціальних дій є його політична практика.

Структуру політичної культури в концентрованому вигляді складають такі змістові блоки:

а) культура політичної свідомості (політичні знання, інтереси, уявлення, переконання, традиції, норми);

б) культура політичної поведінки (участь у політичному житті, політична діяльність);

в) культура функціонування політичних інститутів (культура прийняття та реалізації політичних рішень, культура врегулювання політичних конфліктів, культура електорального процесу).

Подальше вдосконалення концепції політичної культури залишається доволі евристично плідним напрямом наукових пошуків.

Л.Л. Шилофост, студ., НУБіПУ, Київ

ПОЛІТОЛОГІЯ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ: ПРЕДМЕТНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ

Сучасні глобальні суспільні процеси потребують політологічного осмислення глобального за формою та змістом світового співтовариства. Це зумо-

влює об'єктивну необхідність формування політології глобального світу. Її об'єктом має бути дослідження закономірностей функціонування та розвитку політичної сфери та політичного життя глобального суспільства крізь призму процесів виборювання, утримування, контролю, реалізації та функціонування політичної влади на глобальному, цивілізаційно-територіальному, державно-національному, регіональному та локальному рівнях.

Як зазначає політолог В. Бебик, до предметної сфери політології глобального світу належать:

- ✓ теоретичні та практичні аспекти вивчення політичної архітектури та функціонування глобальних, міждержавних, міжнародних (урядових та неурядових) і транснаціональних організацій;

- ✓ вплив особливостей процесів становлення, функціонування та розвитку суспільств, організованих у держави-нації і національні моделі громадянського суспільства, на глобальний розвиток людства;

- ✓ проблеми становлення глобального громадянського суспільства, його політичних структур, глобальної суспільної свідомості;

- ✓ вплив глобальних організацій (формальних і неформальних) на становлення, функціонування і внутрішній розвиток сучасних держав-націй і національних спільнот людей громадянського суспільства [Див.: *Бебик В. Політологія глобального світу: проблеми теорії і практики // Персонал. – 2005. – № 5. – С. 28*].

Методикою політології глобального світу є аналітичні методи аналізу політичної, економічної і духовної сфер глобального суспільства.

Методологією політології глобального світу є сукупність пізнавальних принципів дослідження політичної, економічної та духовної сфер глобального суспільства. Це фактично технологія використання вказаних вище методів вивчення й аналізу політичної дійсності. Ця технологія повинна бути концептуально й ідеологічно вибудованою. Має поєднувати методи класичних політологічних досліджень із методами, процедурами і процесами, технічними прийомами та засобами дослідження, аналізу, перевірки й оцінки здобутих даних, що використовують суспільні науки, передовсім теорія міжнародних відносин.

Умовно сукупність методів політології глобального світу можна поділити на такі групи: 1) загальнологічні; 2) теоретичні; 3) соціологічні; 4) емпіричні; 5) системно-функціональні; 6) соціально-психологічні; 7) порівняльно-історичні; 8) прогностичні; 9) діяльнісні (теорії прийняття рішень).

*І.М. Шупіцина, студ., КНУТШ, Kuif**
irina_shupitsun@i.ua

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В УКРАЇНІ

Проблема лідерства вивчається вченими протягом багатьох років. Досить актуальною ця проблема є і в Україні, оскільки демократизація країни, зміна соціально-економічних умов життя приводить до появи нових угруповань, що по-

* Рецензент – О.О. Половко, канд. політ. наук, асист.

требують нових лідерів. Останнім часом політичними лідерами вважають не лише тих, хто обіймає офіційні керівні посади в державі, а й популярних і впливових учасників політичного життя, які діють сміливо, по-новаторському, незалежно. Тому політичним лідером можна вважати будь-якого учасника політичного процесу, який впливає на нього задля досягнення поставлених цілей.

Саме в лідерстві зосереджуються суспільно-політичні процеси, покликані прискорювати трансформацію суспільства, організовувати і спрямовувати його енергію на модернізацію країни. Тому необхідно досліджувати і пізнавати сутність цього соціально-політичного інституту, можливості та результати його функціонування. Тут не можна обмежуватись пізнанням і застосуванням лише практичного досвіду управлінців. Глибокі теоретичні дослідження дадуть змогу краще коригувати процеси лідерства, а отже і впливати на процеси трансформації суспільства.

За даними соціологічних досліджень, пересічні виборці обирають людей, а не ідеї чи програми, внаслідок чого центральною ланкою механізму формування політичного лідерства в Україні постає особистість політичного діяча. "Головний зміст політичного лідерства полягає в тому, що за всієї різноспрямованості впливу воно виступає інтегративною складовою організації суспільства в цілому та побудови правової й демократичної держави зокрема. Політичне лідерство в сучасній Україні набуває демократичних пріоритетів: спрямування на легалізацію національно-державної політики, створення законодавчо-правової бази, персоніфікації, професіоналізації, інституціоналізації тощо" [Кухта Б., Тонкорукова Н. Політична еліта і політичне лідерство. – Львів, 1995].

Традиційно лідерство як соціально-психологічний феномен вивчалось майже без врахування статі. На керівних державних посадах, а також у масових громадсько-політичних організаціях, партіях перебувають переважно чоловіки, які й формують політику держави в її "чоловічому вбранні". Проте логічно припустити, що жінка-політик зможе компетентніше оцінити проблеми жінок, що вона раціональніше, адекватніше репрезентуватиме жіночу частину населення. Оскільки кожний конкретний політичний лідер не може однаково враховувати гендерні інтереси, то набуває актуальності проблема пропорційної представленості в політиці лідерів як чоловічої, так і жіночої статі. Пропорційна представленість в політичній діяльності лідерів-жінок і лідерів-чоловіків суттєво збагачує суспільство, стимулює його творчу енергію, оптимізує процес прийняття рішень.

Необхідно також брати до уваги, що інтереси тієї чи іншої соціальної групи можуть бути належно враховані, якщо їх представники становитимуть не менше 30 відсотків від загальної чисельності осіб, причетних до прийняття політичних рішень. У країнах з високим рівнем жіночого представництва у структурах влади краще вирішуються проблеми екології, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, досягається злагода у суспільному організмі. При цьому від жінок-політиків очікують не тільки захисту соціальних інтересів населення, конструктивного і активного вирішення специфічно жіночих проблем, а й іншого стилю роботи, способів розв'язання проблем.

Проте, як свідчать результати досліджень, ставлення до жінок-лідерів, зокрема політиків, в нашому суспільстві, на жаль, досить упереджене. По-

ширена думка, що жінці не місце у великій політиці. Відзначаються відмінності в проблемах, які політики-жінки та їх колеги-чоловіки визнають найбільш актуальними. Наприклад, жінки більше переймаються соціальними проблемами та активніше підштовхують уряд до їх вирішення. Крім того, вони менше впевнені у завтрашньому дні та обачніші, ніж чоловіки, і тому більше уваги приділяють питанням охорони здоров'я, дитячим установам, пенсійному забезпеченню. Це специфічний "жіночий" елемент, який відповідає ролі жінки-матері, сенс якої визначається піклуванням про інших. Жінка, згідно з рольовими стереотипами суспільства, має бути м'якою, стриманою. Ці якості скоріше заважають більшості жінок бути успішними в політиці.

Ще одна особливість жінок-політиків полягає в тому, що вони прагнуть до моральної політики-діяльності не заради кар'єри, власного просування по службі, а заради ідеї; мета – не завоювання влади, а вироблення механізмів народовладдя, протистояння злу у всіх його проявах, захист несправедливо скривджених тощо.

Отже, політичне лідерство є складною взаємодією людей у соціальних групах. Воно завжди пов'язане з природою суспільного ладу, політичною владою. Адже, різні соціальні класи і групи потребують лідерів, що володіють різними якостями.

Потрібно підкреслити, що справжні політичні лідери формуються безпосередньо в політичній боротьбі. В недавньому минулому не було справжньої політичної боротьби, отже й не було попиту на політичних лідерів. Сьогодення підтверджує, що в Україні не лише не зникають, а, навпаки, поглиблюються політичні проблеми, пов'язані з представництвом різних політичних партій, рухів, організацій, соціальних груп і різних класів у політичній владі. Різко зріс попит на політичних лідерів.

Сьогодні, як ніколи, все більше усвідомлюється необхідність моральної поведінки лідера у сфері політики. На перший план висуваються такі якості як совість, чесність, благородство, але це не залежить від гендерного розмежування. Адже поведінка людини більшою мірою визначається вихованням, переконанням, особистих поглядів.

А.Д. Штельмашенко, студ., КНУТШ, Київ*

ПЛЮРАЛІЗМ ЯК ПРИНЦИП ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕОЛОГІЙ В УМОВАХ ДЕМОКРАТІЇ

Для розвитку сучасної демократичної політичної системи, у тому числі й політичної системи сучасної України, принципи взаємодії політичної ідеології відіграють одну з ключових ролей. Вагомого значення в цьому плані набуває принцип плюралізму, як принцип побудови й функціонування політичної системи. Історично концепція політичного плюралізму виросла з ліберальних ідей. Стимулюючи багатоманітність політичного життя, вона була покликана сприяти задоволенню різноманітних потреб людей, наростання багатства ідей і

* Рецензент – М.Д. Кляшторний, канд. філос. наук, доц.

форм політичної організації. Плюралістичність самого суспільства передбачає наявність різних способів усвідомлення політичної дійсності, а також різного розуміння тих ідеалів, які повинні спрямувати політичний розвиток.

Відповідно ідеологічний плюралізм не можна підмінювати відсутністю будь-яких ідеологій, спираюся на тезу "скільки людей, стільки й ідеологій". Адже політична ідеологія фактично виступає основою цілісного сприйняття політичної дійсності, як у різноманітності її сучасних проявів, так і у формі єдності політичного минулого, теперішнього та майбутнього. Наявність різних політичних ідеологій реально впливає як на розвиток політичних систем, так і на характер протікання політичних процесів.

Презентантами ідеологій є політичні партії, громадські об'єднання, рухи й організації, в яких громадяни реалізують свої інтереси, запити й потреби. Основою для функціонування багатьох політичних партій є ідеологічні засади. Тому програмні положення багатьох політичних партій виходить із існуючих політичних ідеологій. Але в сучасну добу науково-технічного прогресу багато політичних ідеологій настільки переплелися, що практично неможливо чітко виокремити ідеологічні вектори більшості сучасних політичних партій, а ідеологічна приналежність політичних суб'єктів практично не відповідає напрямкам здійснення ними політики.

На сьогодні існують такі головні ідеології – консерватизм, неоконсерватизм, лібералізм, неолібералізм, соціалізм – які знаходяться в фазі трансформації

Наприклад "Консерватизм намагався пристосуватися до появи серйозної конкуренції зліва, виходячи за рамки своєї традиційної класової і релігійної основи приєднуючи розчарованих з ліберального табору. Лібералізм, хоч і мав організаційні і політичні труднощі, все ж знаходився в фазі бурхливого ідейного розвитку. Соціалізм, навпаки, швидко розвивався як політичний рух, але одночасно розпадався на різні напрямки, що послаблювало його ефективність" [Фриден М. Политическая идеология к концу столетия // Политическая наука. – 2003. – № 4. – С. 163–164]. Людина може свідомо обрати для себе одну з існуючих ідеологічних систем. З тим же людиною може комбінувати різні ідеологічні системи, а може відмовитися від існуючих і створити свою власну, до жодної з них не подібну. Звичайно, цей ідеологічний плюралізм не є безмежним – він не поширюється на ідеології, людоненависницькі в своїй основі, як наприклад, гітлерівський фашизм.

Тільки в кін. XIX – на поч. XX ст. популярної парадигми про принципову неможливість і непотрібність існування в суспільстві однієї пануючої політичної партії, ідея політичного плюралізму й отримала широке розповсюдження як на російських, так і на вітчизняних теренах. Зокрема, багатоманітність ідеологій, їх мирне співіснування є конституційно визнаним принципом життя сучасного українського суспільства. Водночас реальне життя Української держави у період її незалежності переконливо засвідчили, що відсутність єдиної продуманої та глибоко обґрунтованої державної, ідеології держави, політичної та ідеологічної доктрини в країні обумовлює еклектичність в усіх сферах суспільного життя включаючи – економічні, соціальні, політичні, духовні. Відсутність системної реалістичної державної ідеології, яка б стала

духовною, теоретичною опорою для помислів та дій громадян України породила разом з прагненням до пошуку ідейних, духовних засад свого життя тенденцію до розгубленості та втрати цілеспрямованої активності в розбудову нового українського життя.

Глибоку та реалістичну характеристику стану ідеології та політики в Україні дав президент Української академії політичних наук, професор М.І. Михальченко. Він резюмує: "Сучасна ідеологічна ситуація в Україні характеризується багатоаспектною ідеологічною дезінтеграцією по суттєвим та несуттєвим критеріям. Навіть поділ ідеології на ліві, центристські та правочентристські, що відображає реальність, не має чіткого ідеологічного критерію. Ідеологія загальнодемократичної спрямованості – це швидше деяка підсумкова величина, що включає в себе потужну конкуренцію цілого ряду партій на ґрунті однієї із ідеологій чи на ґрунті національно-патріотичних ідеологій" [Михальченко Н.І. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? – К., 2001 – С. 231]. За умов такого стану ідеологій та партій, відносини між ними як теоретично, так і на практиці неможливо сподіватися на серйозний центристський рух, який поєднав би в собі та навколо себе всі демократичні, реформаторські сили України.

Отже, плюралізм в ідеологічній сфері характеризує не будь-яку, а власно визначну систему відносин і норм поведінки широких мас в суспільстві. Але при формуванні ідеології потрібно також враховувати історію і культуру народу. Адже це є невід'ємним і важливим чинником при формуванні політичної ідеології. На сьогодні весь спектр партійно-ідеологічної боротьби обмежується показниками їх представництва у владних структурах та арсеналом різного роду політ технологій для впливу на суспільну думку, що на пряму залежить від партійних фінансових можливостей. Особливо це помітно під час політичної кризи в державі. Тому можна констатувати, що час справжнього змагання і вільної конкуренції ідей, програм та установок поки що не настав.

А.І. Ювченко, студ., КНУТШ, Київ
Angeljatka@ukr.net

ВПЛИВ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ НА ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ЖІНОК

У 50–60 рр. XX століття звертається увага на вплив статевих відмінностей на політичну поведінку індивіда. Починаючи з дослідження Дюверже, який акцентував увагу на меншій політичній активності жінок у порівнянні з чоловіками, даному факту давались переважно психологічні пояснення. Вважалося, що жінки, більш схильні до традиційних цінностей і поглядів, за самою своєю суттю не можуть приймати маскулінний стиль політики і мати самостійні політичні уподобання, а розділяють політичні погляди своїх чоловіків. Якщо ж чоловік і дружина голосують по-різному, то вибір чоловіка пояснюється раціональними причинами, жінки – ірраціональними. З появою досліджень феміністського напрямку поступово змінюється ставлення до

участі жінок у сфері політики. Вже з 70-х р. у політичний дискурс, разом з категорією гендеру, включено теми присвячені політичній участі жінок.

Політичні дослідження кінця XX ст. показали, що існує прямий зв'язок між соціалізацією жінок, виконуваними ними ролями, їхніми можливостями і доступом до соціальних благ. Гендерна соціалізація передбачає засвоєння індивідом гендерних ролей, в яких закріплені норми поведінки у вигляді ролевих експектацій, тобто нормативних вимог щодо виконання цих ролей. Такі очікування постають у вигляді низки гендерних стереотипів – набору загальноприйнятих уявлень про статус чоловіка та жінки, норми їх поведінки, мотиви вчинків, які відображають існуючі гендерні відмінності та взаємовідносини. До найбільш поширених відносять стереотипи "маскулінності-фемінності". Відповідно до стереотипів, маскулінність наділяється активно-творчими характеристиками: ініціативність, домінантність, здатність до лідерства, в той час як фемінність розглядається як пасивно-репродуктивне начало, внаслідок чого жінки, як носії останньої виключаються зі сфери політики, оскільки потенційно не мають здібностей бути хорошими лідерами та керівниками. Через всеосяжність впливу гендерних стереотипів чоловічі та жіночі ролі сприймаються некритично, а нормативний та соціальний тиск створює необхідність підкорюватись гендерним стандартам. Беззаперечним одначе лишається і той факт, що гендерні ролі формуються культурою та залежать від історичної епохи, а отже, в ході розвитку суспільства зміст гендерних ролей змінюється.

Сучасні демократичні держави прагнуть до утвердження гендерної рівності, яка передбачає найперше існування реальної, а не потенційної, можливості для жінок впливати на суспільне життя в рівній мірі з чоловіками. Нині спостерігається помітне збільшення сфер реалізації жінок, одначе все ще існує тенденція чітко розділяти сімейні та професійні ролі між чоловіками та жінками. Закономірним лишається і той факт, що чим вищою і відповідальнішою є посада, тим менше шансів зайняти її має жінка. Особливо актуальною ця теза є в сфері політики та владних відносин, яка усе ще розглядається як простір чоловічого домінування, де присутність жінки має швидше випадковий, аніж закономірний характер. І навіть ті жінки, яким вдалося зайняти лідерські позиції у політичних структурах, виявляють гнучку гендерно-рольову поведінку, приймають існуючі в межах даної системи правила гри, стають втіленням явища так званого "політичного унісексу"

Протягом останніх років значно зросла громадська активність жінок, про що свідчить збільшення чисельності жіночих громадських організацій та рухів. Проте, незважаючи на це, представництво жінок в органах влади лишається вкрай низьким. Тривала практика виключення жінок із сфери політики призвела до того, що жінки найчастіше виявляють політичну бездіяльність та іммобільність, сприймаючи себе як громадян із незначним політичним впливом, незначною активністю та інтересом до політики.

Отже, можна констатувати, що в процесі соціалізації відбувається закріплення гендерних стереотипів стосовно жіночих і чоловічих гендерних ролей, які обумовлюють відмінності у практиках жіночої та чоловічої участі.

ЧИ Є ІНСТИТУТИ "ГЕНАМИ" ПОЛІТИКИ?

У цих тезах доповіді, ми вдаємося до деякої метафори. А саме – спробуємо подивитися як широко у методологічному сенсі метафору еволюції можна застосувати до дослідження політики. Деякі попередні міркування з цього приводу, ми вже висловлювали в одній з наших попередніх доповідей [Див.: Якубін О.Л. Політична наука в контексті еволюційної теорії: деякі думки // Матеріали 7-ї Міжнародної міждисциплінарної конференції молодих вчених "Шевченківська Весна-2009". – К., 2009. – С. 180–181].

Отже, біологи розуміють генетичний код будь-якого організму, як сукупність правил, чия структура розвитку і зміни є важливою частиною існування організму. Можна припустити, що політичні інституції виконують схожі функції для політики. Якщо так, то спробуємо окреслити ряд "точок дотику" в межах яких генетичне відтворення та зміна, надає змогу подивитися по новому також на інституційну стабільність та зміну.

(1) *Гени рідко діють "поодиноці".* Саме тому будь-яка зміна є досить тривалим процесом. Більшість фізичних та поведінкових характеристик є керованими багатьма генами й ці гени є комплексно взаємодіючими. Побічно, зміни одного гена рідко мають вплив на інші. Але коли зміни зі складною структурою співпадають, це може викликати довготривалі наслідки. Схоже, політичні інститути також рідко "діють поодиноці" (Для прикладу, не лише один політичний інститут контролює податкову політику чи зовнішні відносини). Замість цього множина різноманітних інститутів комплексно взаємодіють формуючи політичну систему держави.

Комплексність генетичної взаємодії поєднується з тим фактом, що взаємодія між генетичними правилами та зовнішнім середовищем веде до варіації серед індивідуальних організмів. Навіть клони не є в повній мірі однакоvими. Подібним чином, комплексність взаємодії між інститутами породжує значну різноманітність між нібито схожими політичними системами. Навіть якщо певні інститути були клоновані (наприклад, Вестмінстерська модель в деяких країнах Британської Співдружності), політична система в результаті функціонує інакше. Звичайно, тут можна побачити й важливу різницю між генами та інститутами – навіть якщо вони разом можуть бути зрозумілими, як успадковані правила, недосконало відтворені, і такі, що мають бути розглянуті, як частина зовнішнього середовища, в якому вони існують. Повертаючись до нашої дискусії, ми можемо зазначити, що ключовою відмінністю є те, що інституційні інновації/мутації можуть бути свідомо адаптовані в певних інститутах (беручи, навіть, до уваги той відомий ефект, спостережений Р. Мертоном про те, що свідомі дії, окрім очікуваних результатів породжують й не прогнозовані наперед наслідки). Гени діяти у такий свідомо спрямований спосіб не можуть. Люди – хоча й недосконало, але можуть.

Останній пункт знову ставить перед нами питання про роль "ідей" у політиці. Більшість сучасних досліджень політичних змін вказують на деяку не-

дооцінку ролі ідей у цих процесах. В той же час можна розглянути навіть "ідеї" в еволюційних термінах:

(II) Якщо інститути є генами (правилами) в політичній системі, тоді можливо "ідеї" можуть бути розглянуті як "мутації". Більшість акторів, в часі діють в межах існуючих правил. Проте інколи, (наприклад за умови змін зовнішнього середовища) індивіди вирішують не діяти відповідно до "нормальної" моделі встановлених правил. Як зазначає Бліс, це може відбутися в періоди так званої "невизначеності Ная" (тобто, ситуації коли складно знати досконало, яким чином діяти для досягнення власних інтересів або за якими правилами слідувати для цього), яка має своїм результатом "відкриття" зовнішнього середовища, яке стає простором для нових ідей, які формують нову "реальність" [Див.: Blyth M. *Great Transformations: Economic Ideas and Institutional Change in the Twentieth Century*. New York: Cambridge University Press, 2002]. В будь-якому випадку, ми можемо розглядати політично дієвою ідею рішення не діяти у встановлений спосіб. Це вже, як мінімум, є певною інновацією та девіацією від існуючих правил.

(III) Відтворення генів є процесом недосконалим. Як би там не було, більшість "мутацій" є непомітними для організму. Інколи, однак, мутація є відтворювана – наприклад, коли вони виявляють себе в сприятливому навколишньому середовищі. Такі мутації, інколи, можуть забезпечити певні позитиви для організму, а можуть – знищити організм. Так само, більшість ідей є вибраними, руйнівними і/або зігнорованими. Однак рідко, – коли середовище є сприятливим для змін, – ідея (або мутація) може забезпечити інституту ряд переваг.

(IV) Якщо генетична інновація/мутація призводить до позитивних переваг для індивідів в їхній боротьбі за ресурси (бюджет, кадри, політичний вплив?), інститути розвиваються (відтворюються?) в межах політичного середовища (Для прикладу, інновації є постійно порівняними з даним зовнішнім середовищем, змінами у ньому).

Напевно, такий методологічний підхід вимагатиме від дослідників приймати різні онтологічні позиції. Раціоналісти мають усвідомлювати, що поведінка і стимули є не такими вже й гомогенними, як вони вважали.

Прихильники історичних підходів мають прийняти ту думку, що минуле/історія й екзогенні структури є не такими вже й стабільними, як вони думали. Як висновок, як стимули так і ситуації змінюють, і саме ця постійна взаємодія між цими обома джерелами змін, рухає еволюцію як біологічну, так і політичну.

О.Л. Ящук, студ., КНУТШ, Київ*

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ В ПОЛІТОЛОГІЇ: СУТНІСТЬ ТА ЗАВДАННЯ

На нашу думку, огляд системного аналізу в політології, логічно розпочати саме з його історії становлення.

Епоха зародження основ системного аналізу була характерна розглядом систем фізичного походження. Найбільший внесок у розвиток системного

* Рецензент – Д.В. Неліпа, канд. політ. наук, доц.

аналізу і системного мислення внесли такі вчені, як Декарт, Бекон, Кант, Ньютон, Берг, Богданов, Вінер, Пригожин та інші. Потрібно виокремити основні етапи розвитку системних ідей. "Вони розпочинаються з народження поняття "система" що з'явилося в Давній Елладі і означало поєднання, організм, організація, союз. З тез Демокріта (460–370 рр. до н.е.), та Арістотеля (384–322 рр. до н.е.) (перенесення значення слова з одного об'єкта здійснюється поетапно). Важливо, що саме в Античній філософії була сформульована теза – ціле більше суми його частин [Философский словарь. – М., 1980. – С. 329]. Мали місце ідеї в концепціях епохи Відродження (трактування буття як космосу замінюється на систему світу як незалежну від людини. Буття стає не тільки предметом філософських роздумів, але і спеціально – наукового аналізу). Значний вплив на становлення системних ідей мала німецька класична філософія (глибока і ґрунтовна розробка ідеї системної організації наукового знання). Ідеї А. А. Богданова (основна ідея – визнання необхідності підходу до будь – якого явища з боку його організованості (системності)). Погляди Л. Берталанфі (створив теорію відкритих систем; перспективізм). Концепції "сучасності" – бачення системного аналізу знайшли своє відображення в роботах наступних авторів: Р. Акоффа, В. Афанасьєва, С. Віра, І. Блауберга, Д. Бурчфілда, Д. Гвішіані, Г. Гуда, Д. Діксона, А. Зінов'єва, Е. Квейда, Д. Кліланда, В. Кузьміна, О. Ланге, В. Лекторського, В. Лефевра, Е. Ліпатова, Р. Макола, А. Маліновського, М. Месаровича, Б. Мільнера, Н. Овчинникова, С. Оптнера, Г. Поварова, Б. Радвіга, А. Рапорорта, В. Розіна, В. Садовського, М. Сетрова, В. Топорова, А. Уємова, Б. Флейшмана, Ч. Хітча, А. Холла, Б. Юдіна, Ю. Черняка, Г. Щедровицького, У. Ешбі, Э. Юдіна [*Спицнадель В.Н. Основы системного анализа.* – СПб., 2000. – С. 89–90] та інших.

Системний аналіз – це науковий, всебічний підхід до прийняття рішень, вивчення об'єкта дослідження як сукупності елементів, що утворюють систему. У наукових дослідженнях він передбачає оцінку поведінки об'єкта як системи з усіма факторами, які впливають на його функціонування.

Еволюція сучасного суспільства являє собою двоєдиний процес, однієї з сторін якого і є явна диференціація. Інша ж його сторона виявляється в появі нових форм взаємозалежності різних сфер, інститутів, організацій, зацікавлених груп і т.д. Адекватною відповіддю на подібні трансформації суспільно-політичного життя стає розроблений в 30-ті роки ХХ століття системний аналіз – надбання соціальних і гуманітарних наук.

Спочатку він був сформований і використовувався представниками природничих наук (Л. Берталанфі загальному системному аналізу)..

З точки зору системного аналізу суспільство та інші соціальні співтовариства можна розглядати як більш або менш постійні інститути, що функціонують в рамках ширшого середовища. Вони характеризуються як цілісні системи, що складаються з певного комплексу взаємозалежних елементів, які можна виокремити з системи і аналізувати. Системи мають більш або менш чітко окреслені кордони, що виділяють їх з навколишнього середовища, причому вони мають тенденцію до деякої рівноваги.

Поняття "системний" використовується тому, що дослідження такого роду в своїй основі будується на використанні категорії систем. З одного боку,

системою називається та фізична реальність, по відношенню до якої необхідно ухвалити рішення (будь-які природні і штучні об'єкти). З іншого боку, в процесі системного аналізу створюється абстрактна і концептуальна система, що описується за допомогою символів або інших засобів, яка являє собою певний структурно-логічний пристрій, мета якого – служити інструментом для розуміння, опису і можливо більш повної оптимізації поведінки зв'язків і відносин елементів реальної фізичної системи.

Отже, завданням системного аналізу є побудова цілісної картини досліджуваного об'єкта як системи, врахування взаємозв'язків та взаємодії між частинами цієї системи.

Специфіка системного аналізу в політологічних дослідженнях полягає в тому, що він дозволяє розкласти складну проблему на компоненти аж до постановки конкретних задач, для яких існують методи розв'язання, та, з іншого боку, зберігає цілісність цієї проблеми. Системний аналіз застосовується для розв'язання складних проблем, що пов'язані з діяльністю людей. Ці проблеми слабо структуровані, в них зустрічаються як кількісні так і якісні оцінки або неструктуровані, якісні проблеми. Системний аналіз потрібно застосовувати у тих випадках, для яких він призначений: наявність мети та призначення, досвіду, ідей та уявлень про предмет дослідження, відображення в результатах системного аналізу реального стану справ та реальних шляхів розв'язання проблем, наявність ресурсів, аналіз можливого впливу сторонніх побічних факторів.

Системний аналіз дає можливість встановити, що будь-яка система, в тому числі і політична, визначається тим, що, по-перше, поділяється окремо на багато елементів, ланок, компонентів, сфери; по-друге, елементи, компоненти, сфери становлять єдине ціле, і, по-третє, система має межі. Головним завданням у системному аналізі є не соціальний інститут і його функції, а конкретна взаємодія між індивідами і верствами, які виконують певні політичні ролі.

Підсекція

"СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ"

А.В. Багінський, асп. КНУТШ, Київ
baginski@voliacable.com

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СИМВОЛІКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Україна на сучасному етапі перебуває в процесі демократичної трансформації політичних інститутів. В цей час українська політика постає як ірраціональне, непередбачуване явище, тому роль символів, як структур, що наповнені багатоманітними смислами, зростає в ньому. Мінлива реальність суспільного життя в сучасній Україні вимагає аналізу впливу політичної символіки, як образної знакової структури, на вітчизняні політичні процеси.

На мій погляд, можна викоремити дві крайніх точки зору щодо використання політичної символіки в сучасній Україні, що переважають у наукових публікаціях на дану тематику: позитивну та негативну.

Позитивна особливість. Ключові культурні символи грають вирішальну роль в консолідації суспільства на шляху до демократії. Необхідно лише перекодувати значення традиційних демократичних символів відповідно до потреб новостворених інститутів, що забезпечують демократичний режим. Це значно пришвидшить легітимацію політичних інститутів демократії в суспільстві, а отже зробить неможливим повернення до недемократичних форм здійснення влади.

Л.Павлюк підкреслює, що "політичний проект може бути орієнтований на досягнення позитивного результату через символічне відмежування від негативних практик" [Павлюк Л. Символ та ідентифікація в політичному дискурсі мас-медіа // Журналістика. – 2006. – Вип. 5(30). – С. 49]. На її думку "центральна група символів, репрезентована через ряд визначних імен, консолідує культуру зсередини і робить її впізнаваною для зовнішнього світу" [Там само. – С. 53].

Негативна особливість. Якщо розглядати символічні системи як віртуальні, то можна вбачати в політичній символіці основну перепону для реального демократичного поступу, оскільки даний засіб політики використовується не лише для легітимації демократичних політичних інститутів, а й як засіб артикулювання корпоративних інтересів окремих груп тиску, в першу чергу представників великого бізнесу, чий неформальний вплив на здійснення політичної влади в країні є визначальним і часто не співпадає з інтересами суспільства цілому.

Ю.Левенець вважає, що у віртуальному інформаційному просторі України, де кожне явище стає багатозначним, відбувається розрив між політикою представництва і політикою інформаційного втручання, з'являється "абсолютно зрозуміле відчуття розгубленості перед віртуальними формами політичної боротьби, тиском інформаційної агресії, стрімко зростаючим світом символів" [Левенець Ю. Політика в Україні: символізація змісту // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2007. – Вип. 10. – С. 6].

Окрім того, слід звернути увагу й на *технологічний аспект* створення та впровадження символів в політиці. Політична символіка є амбівалентною, і набуває позитивного чи негативного значення для інтеграції суспільних цінностей та потреб в залежності від того, які технології чи способи здійснення символічної політики застосовує політична еліта. Розглядаючи процес маркетингового позиціонування, можна стверджувати, що до демократичної консолідації суспільства призведе така символіка, що більш фахово розроблена, особливо в стратегіях її психологічного впливу, тобто стане привабливою для соціальних груп та окремих індивідів.

Наприклад, успіх технології Помаранчевої революції полягає в застосуванні різноманітних форм політичної символіки та символічних ресурсів. Комбіноване використання візуального (фірмовий стиль), музичного (постійний рок-концерт) та риторичного (політичні заяви) ряду створили символічний ресурс для завоювання політичної влади в конкретній ситуації. "Помара-

нчева революція представляла собою ідеальне поєднання змісту (фірмовий стиль) та форми (вуличний перформанс)", – стверджує дослідник політичної символіки П.Родькін [Родькин П.Е. Оранжевая визуальная революция. Фирменные стили против символических систем. Эскалация дизайна и эскалация власти. – М., 2005. – С. 16].

Позитивний підхід до дослідження політичної символіки можна розглянути як найбільш перспективний в науковому плані. Політична символіка здійснює функцію ідентифікації в демократичній політичній системі, що реалізується у трьох аспектах: 1) ідентифікація політичної еліти з ідеями демократії та їх втіленням у демократичній політичній культурі; 2) ідентифікація політиків з певним політичним інститутом демократії, який вони очолюють та демократичним режимом вцілому; 3) ідентифікація громадян держави з демократичним політичним режимом та політичною елітою, що його представляє.

Важливо усвідомлювати, що політична символіка має ключові значення, що мало змінюються з плином часу, а технології їх використання в поточній політичній практиці не є безмежними. Інтерпретація політичної символіки та її впровадження завжди повинні достовірно пов'язуватись з ключовими значеннями. Продумана політика досягнення консенсусу спирається на влучні та внутрішньо несуперечливі символи. Гнучкий політичний лідер спробує інтерпретувати свій набір символів, і, якщо вони не спрацюють, відразу відкине їх.

Розбіжність наукових поглядів на роль політичної символіки пояснюється уявною суперечністю, що міститься у твердженні, що символи, з однієї сторони є неоднозначними та розпливчатыми і тому дозволяють різним людям по-різному інтерпретувати події та образи, а з іншої – представляють систему кодування, що підлягає суспільством та сприяє культурній та соціальній інтеграції.

Вирішити цю суперечність можна лише зрозумівши, що політична символіка, щоб бути дієвою, повинна зберігати свою історичну та внутрішню послідовність. Влучні символи переконують тих, хто втомився від реформ, що зміни будуть поступовими і такими, що відповідають традиційним цінностям, в той же час переконуючи тих, хто прагне до реформ, що політика дійсно є спрямованою на зміни.

В.С. Бліхар, проф., ЛьвДУВС, Львів
blikharv@ukr.net

ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ ЯК ОДИН З ЕЛЕМЕНТІВ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Для демократичного, багатонаціонального та поліконфесійного суспільства, питання державно-церковних відносин було завжди важливим для вирішення. В історичному контексті пошуки моделей такого роду відносин носив найрізноманітніший характер – від негативного до позитивного. Загалом, державно-церковні відносини протягом тривалого часу тримаються як складова системи відносин будь-якого суспільства. З іншого боку, говорячи про державно-церковні відносини, слід звернути увагу на те, що ці відносини представляють собою історично обумовлений зв'язок між інститутами дер-

жавними та інститутами релігійними, а це становить внутрішню і зовнішню політику усієї держави. Зрештою, віддавна існує переконання, що державно-церковні відносини є вимогою часу, оскільки слід вирішувати соціальні проблеми, а серед них і моральне, і патріотичне виховання громадян. Не заперечується і те, що поза взаємодією з церквою унеможливилося і вихід суспільства з моральної кризи: зловживання алкоголем, наркоманія, внутрішня дисгармонія. Це спонукає звертатися до церковно-моральних норм: духовність, милосердя, життя у правді та справедливості, любов до ближнього та ін.

Відштовхуючись від важливості проблеми державно-церковних відносин у сучасному суспільстві увага дослідників зосереджується на процеси інституалізації такого роду відносин, зокрема коли говориться про законодавство яке їх регулює. Державно-церковні відносини в Україні реалізовується на основі закону "Про свободу совісті". Поряд з тим, сьогодні простежується тенденція виходу поза конституційні рамки співпраці як з боку держави, так і з боку церкви. Для церкви критерієм оцінки держави є повага до людської гідності. Саме тому сьогодні служінню та місії церкви найбільше відповідає демократична правова держава. Тим не менше, самоусвідомлення церкви не залежить від політичної системи. Для побудови відносин між державою та церквою необхідне взаємне визнання власної самостійності, тобто і церква, і держава є двома самостійними партнерами.

Звісно ж, державна діяльність та церковна діяльність можуть бути, або різними, або однаковими, це залежить від переслідуваної цілі. Скажімо ціль церкви полягає у спасінні людини, натомість, ціллю держави є матеріальний добробут людини. На перший погляд цілі абсолютно різні. Тим не менше цілі збігаються в тих випадках, коли мова йде про виховання сім'ї, громадянина, особи, державну цілісність, національну безпеку тощо. Крім того, в політиці держави можуть бути присутніми як головні завдання (пріоритетні), так і другорядні. Церковна політика в цьому плані одностайна – ціль і завдання єдині та невідкладні – спасіння.

Глибоко потрактувавши державно-церковні відносини В.Соловйов, зауважуючи, що, і держава і, церква є частинами однієї і тієї ж боголюдської організації, які, попри те, різняться своїм покликанням: церква працює над духовною сферою людського життя, а держава створює здорові умови для його існування. "Християнство, – писав філософ, – даючи нам вище благо, духовне, не відбирає від нас нижчих, природних благ" [Соловьёв В.С. *Оправдание Добра* // Соч.: в 2 т. – М., 1990. – Т. 1. – С. 519]. У принципі, різниця християнської держави від будь-якої іншої полягає якраз у різниці відношення людини до системи цінностей, з одного боку, та до морального значення держави, з іншого боку. Християнська держава, в такому ракурсі, як нижча частина базується своїм існуванням на вищій частині – церкві, яка містить духовну ціль – "приготування людини та всього світу до Царства Божого" [Там же. – С. 530].

Держава та церква зобов'язані працювати спільно над спільним для усіх благом, не змішуючись, не перетягуючи повноважень диктатури по відношенню одна до одної, не розводячись, а, перш за все, творчо доповнювати одна одну, під гаслом єдиної історично-обумовленої цілі – духовно-матеріальний благоустрій людини. Це можливе за умови взаємної погодже-

ності дій, діяльності у рамках правового поля згідно з чинним законодавством, взаємоневтручання і, врешті, за умови присутності християнських принципів формування суспільного життя держави.

Концепція відокремлення держави від церкви не означає, що держава повинна відмовлятися від врахування досвіду та вчення традиційної церкви, чи церков, а, навпаки, повинна зосереджуватися на стабільній та повноцінній співпраці у вирішенні низки соціальних проблем і суспільних негараздів. Залишаючись за своєю природою світською, держава не лише може, а має співпрацювати з церквою і навпаки. Це означає, що принцип взаємного невтручання виключається як такий, що немає достатньо вагомої аргументації для свого існування у державно-церковних відносинах.

Головною із особливостей державно-церковних відносин є проблема визначення місця у сучасному громадянському суспільстві. Існує необхідність виходу церкви за рамки сухої співпраці з владою з одного боку, та самоідентифікуватися у суспільстві з другого боку, зосереджуючись на відносинах з суспільними рухами, організаціями і так далі. Це, у свою чергу спровокує зміну існуючого законодавства у галузі державно-церковних відносин. Тобто, держава та церква, кожна з них по своєму, повинні спільно працювати заради суспільного блага, заради формування здорового громадянина. Саме такого роду солідарності й бракує сьогодні Україні.

Т.В. Вакулова, асп., ТНУ ім. В. Вернадського, Сімферополь
vakulo1@yandex.ru

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Регіоналізм в Україні існує, і цей факт став очевидним для усіх після подій "помаранчевої революції" та у відповідь на неї [Мальгін А. Україна: Соборність і регіоналізм – Сімферополь, 2005]. У цьому полягає особливість України. Вибори 2004 року стали прикладом зіткнення двох частин України, західної та східної, які являють собою регіони з різною цивілізаційною належністю. Україна – це територія, яка історично знаходилася як під впливом західної цивілізації (Польща, Річ Посполита), так і православно-слов'янської (Росія), а також ісламської (Крим).

За географічним положенням Україна займає серединне положення між Заходом та Сходом. Вона є територією зустрічного руху культурно-цивілізаційних моделей розвитку. У цьому полягає суперечливість політичної поведінки українців. Але все це не рятує від цивілізаційної належності, а дає змогу побачити існуюче цивілізаційне різноманіття регіонів України, а також вплив цивілізаційного фактора на формування регіональних відмінностей.

Основні українські регіони характеризуються різними цивілізаційними відмінностями – релігією, мовою, новітньою цивілізаційною самоідентифікацією, суспільно-політичним та культурно-ціннісним полем, яке пов'язано з культурно-історичними зв'язками й географічною близькістю України до країн – сусідів.

Вивченню питання регіональних розходжень в Україні приділялася достатня увага. До нього звертався М. Грушевський, В. Антонович, вони звертали

увагу на роль Галичини в історії України. С. Томашевський писав про те, що саме Галичина на відміну від великої України зуміла зберегти національно-політичну і культурну самостійність, тоді як на Сході вона була розмита і втрачена. І. Кривецький розвивав концепцію двох самостійних центрів українського політичного і духовного життя-Київського і Галицько – Волинського. В. Кучабський підкреслював суттєві відмінності двох частин України, обумовлені зокрема належністю їх до різних мирів: католицького і візантійсько-православного [Там само. – С. 39–40]. У Криму, здавна співіснували представники різних культурно-цивілізаційних моделей розвитку – православної та ісламської, що є особливістю цього регіону.

С.Хантінгтон у своїй книзі "Зіткнення цивілізацій" пише про те, що в сучасному світі існує кілька цивілізацій, що конфлікти майбутнього розгорнуться уздовж ліній розламу між ними, а також дає пояснення, чому це можливо. Сучасна Україна, на думку Хантінгтона, є однією з держав, у якій ці конфлікти можливі. Україна – це держава, якій притаманно цивілізаційне і регіональне різноманіття. Взаємодія між представниками різних цивілізацій зміцнює їхню цивілізаційну свідомість, а це, у свою чергу, загострює стародавні історії, принаймні, сприймані таким чином розбіжності і ворожисть. Розходження в культурі і релігії породжують розбіжності з широким колом політичних питань, будь то права людини чи міграція, комерція чи екологія [Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? // Полис. – 1994. – № 1. – С. 33–48].

Існує кілька варіантів розподілу України на регіони, якщо брати за основу різні підходи: соціально – економічний, культурно – історичний, культурно – мовний, етнополітичний, "електоральний", культурно-політичний. Сучасна територія України може бути умовно розділена на три макрорегіональні зони: Західна, Центральна, і Південно – Східна. Кожний з названих регіонів має свої культурно – цивілізаційні відмінності, тому не враховувати вплив цивілізаційного фактора на розвиток регіонів та тих політичних процесів, що відбуваються в них, неможливо. Щоб визначити, які цивілізаційні моделі переважають у регіонах, спробуємо охарактеризувати основні регіони, беручи до уваги основні цивілізаційні фактори. "Цивілізації несхожі за своєю історією, мовою, культурою, традиціями і, що найважливіше, – релігією, – пише С. Хантінгтон,- ці розходження складаються сторіччями". Цивілізаційні розходження цих регіонів можуть бути визначені на підставі двох важливих цивілізаційних факторів – мови і релігійної належності. Релігія і мова були і залишаються формою національної самоідентифікації людей, зберігають культурно – цивілізаційні основи й історичну пам'ять народу.

Можна зробити висновок про те, що у західному регіоні України переважною цивілізаційною моделлю є модель Західної цивілізації, у Центральному і Південно-Східному регіоні України величезний вплив мала і має Росія з властивою саме їй православно – слов'янською цивілізацією. У Криму явна перевага двох основних цивілізаційних моделей – православно-слов'янської і ісламської. У сучасному політичному, економічному і культурному житті України цивілізаційний чинник відіграє важливу роль. Це пов'язано з тим, що історичні регіони були сформовані раніше, і значну роль у цьому зіграв саме цивілізаційний вплив, створений сусідніми цивілізаціями на українській землі.

Але, незважаючи на всі зміни, які відбулися за останні 17 років, ці регіони являють собою досить певні цілісності, які і формують сучасну різноманітну Україну. Культурно-цивілізаційне різноманіття регіонів впливає на всі сфери політичного, економічного і культурного життя нової держави. Регіоналізмом у його різних формах пронизане все життя України [Курас І. Регіональна політика як фактор стабілізації соціально-політичної ситуації, збереження єдності та територіальної цілісності України // Етнополітика: історія сучасність. Статті, виступи, інтерв'ю. – К., 1999. – С. 30]. Цивілізаційний вимір являє собою одну з характерних рис України. Розвиток регіонів пов'язаний, насамперед, із загальними процесами демократизації, становлення громадянського суспільства, а також зі збереженням регіональних особливостей, регіональної еліти і регіональних культурно – цивілізаційних традицій.

Ф.В. Вауліна, студ., ХНУ ім. В. Каразіна, Харків
vaulina-fv.rambler.ru

ПОЛІТИЧНИЙ МІФ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Міф є найдавнішою та водночас найсучаснішою формою систематизованого політичного мислення індивідів. І сьогодні приналежність до національних, класових, етнічних міфологічних комплексів як до обов'язкової частини сучасної цивілізації об'єднує людей з різним життєвим досвідом, рівнем освіти і економічними можливостями [Шестов Н. Политический миф теперь и прежде // М., 2005. – С. 6]

Одним з різновидів міфу є політичний міф, який у XX столітті набуває більших масштабів та приймає нові форми. Політична міфотворчість грає важливу роль і у політичному житті України, в якому нещодавно сформувався новий міф, який стосується розколу держави на східну і західну частини. Виходячи з цього вкрай важливо дослідити процес творення політичного міфу, особливостей його розповсюдження та засвоєння масовою свідомістю, а також з'ясувати можливість створення міфу, який буде протилежний до міфу розколу та зможе бути використаний в якості об'єднавчого фактора.

Потреба сучасної людини в цілісному і зрозумілому баченні світу породжує або відроджує вже існуючий міф. Привабливість тієї чи іншої ідеї, ступінь її сприйняття суспільством прямо залежить від рівня її міфологічності [Цуладзе А. Политическая мифология. – М., 2003].

"Міф досягає апогею, коли людина віч-на-віч стикається з неочікуваною та небезпечною ситуацією" [Касирер Э. Техника современных политических мифов // Вестн. МГУ. Сер. 7: Философия. – 1990. – № 2].

Політичне міфотворчість може базуватися на певних канонах міфологічного мислення, які мають наступну структуру:

1. Есхатологічне залякування мас.
2. Пред'явлення масам персоніфікованого "образу ворога" як пояснювальної моделі труднощів.
3. Персоніфікація "образу героя".
4. Використання архаїчної символіки (трансформовані образи батька та матері і т.п.).

5. Апелювання до минулого, як до "золотого часу" [Гусева С. Современный политический миф: игра по законам архаики. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://freud.by.ru/pages/guseva.shtml>].

Сучасний політичний міф створюється певним набором ідей-міфологем, найбільш важливою з яких є політична символіка. До політичної символіки відносять як державні символи (герб, прапор) так і політичну топоніміку, монети та ін. "Маніфестації, військові паради, політичні з'їзди, які передують будь-якій мобілізації натовпу, показують нам, що без символів, шанованих чи руйнівних, не може бути активних мас, як і мас взагалі" [Шайгородський Ю. Міфотворчість як засіб впливу на політичну свідомість. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php3?b=25&c=670>].

Виходячи зі специфіки створюваного міфу слід розглянути особливості творення міфу з точки зору концепції Густава Лебона, яку він сформулював у своїй роботі "Психологія народів і мас".

Виходячи з досліджень поведінки натовпу, проведених Г. Лебоном, можна зробити висновок, що політичний міф такого ґатунку, який є предметом цього дослідження, виходячи з прагнення об'єднати націю з його допомогою має мати наступні риси:

1. Він має містити в собі абсолютну істину, яка буде сприйнята більшістю населення країни, як така, яка не тільки не викликає відторження, а ще й сприйматиметься якщо не всіма громадянами країни, то принаймні їх абсолютною більшістю, як така, за яку варто боротися. Водночас з цим міф має містити і абсолютну неправду, проти якої варто боротися, що зазвичай приводить до об'єднання народу.

2. Міф має прийняти максимально спрощену форму. Зазвичай масовою свідомістю погано сприймаються думки або ідеї, що потребують детального глибинного аналізу. Маніпулювання масовою свідомістю набуває значних масштабів розповсюдження саме тому, що більшість людей просто не хочуть аналізувати інформацію, що надходить до них з різних джерел. Саме тому міф має бути максимально зрозумілим вже при першому контакті з ним, не має виникати потреби в подальшому його обмірковуванні.

3. І нарешті риса, яка впливає з попередньої і є зрозумілою вже при самій згадці слова "міф" – це те, що він має бути зверненим до почуттів народу, а не до раціонального сприйняття.

На предмет використання в якості заміни національної ідеї слід дослідити міфи, що вже існують на території України. Найрозповсюдженішими міфами є міф про необхідність возз'єднання з Росією, міф про європейський вибір та про те, що Україна постала як героїчна нація у боротьбі з чудовиськами тоталітаризму та комунізму, останній з яких найбільше підходить на роль національного міфу.

Об'єднуючий міф може бути створений спеціально. Такий міф може бути втіленням уявлень більшості населення про добробут, містити посилання на кшталт: пам'ятайте, що ви живете в найкращій країні на планеті Земля, або поєднувати в собі ці два елементи і говорити про те, що і країна найкраща, і люди і добробут, що гідний і людей і країни.

СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

В процесі становлення незалежної Української держави та глобальних політичних та економічних проблем, що постали перед людством особливо-го значення набуває дослідження різних проявів агресії у відносинах між владою та громадянським суспільством. Саме психологічне ставлення до агресії, сформоване менталітетом українського народу, та низький рівень політичної культури в державі гальмує процес становлення громадянського суспільства в Україні.

Особливе значення в цій ситуації відіграють механізми політичної соціалізації, що дістались нашій країні у спадок від Радянського союзу. Через те, що там була повністю відсутня традиція створення виборних органів влади. Внаслідок цього більша частина населення не була жодним чином долучена до формування та функціонування органів влади і просто була змушена коритися під силовим тиском державної машини. Практично в нашій культурній спадщині не сформовані механізми виховання свідомих громадян, що хотіли б і могли захищати свої свободи.

Після отримання в 1991 році Україною незалежності почався тривалий та болісний процес розвитку демократії та громадянського суспільства. Ці два феномени тісно взаємопов'язані й не можуть існувати один без одного.

Історія становлення демократичних режимів на Заході була тісно пов'язана з політичним та культурним плюралізмом [Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: // <http://lib.aldebaran.ru>], що існували ще в середньовічному суспільстві. На відміну від централізованих, бюрократичних авторитарних східних імперій таких, як Китайська імперія чи Висока Порта, тут існували окремі і сильні соціальні групи жодна з яких не могла узурпувати всю владу в суспільстві: церква, лицарство тощо.

Становий поділ суспільства, що був характерний для середньовічної Європи створив таку необхідну для становлення громадянського суспільства та демократії звичку до плюралізму думок. Подібний устрій був характерний лише для двох незахідних суспільств – Індії та Японії. І практично тільки ці країни продемонстрували здатність до стабільного демократичного правління за межами Західного світу.

Вплив пригнобленого становища на психіку соціальних груп плідно досліджував в своїх роботах американський психолог А. Мінделл [Минделл А. Сидя в огне: Преобразование больших групп через конфликт и разнообразие. – М., 2004. – С. 309]. Він показав, що для пригноблених меншин характерний високий рівень агресії, що є наслідком їхнього соціального становища. Ця агресивність викликана передусім тим, що така група виступає в суспільстві в ролі об'єкта, а не суб'єкта соціальних відносин. Життям її членів керують не вони самі, а правлячий політичний режим. Вони постійно відчують своє безсилля та почуття меншовартості порівняно з рівноправними

* Рецензент – Н.В. Буруковська, доц.

членами суспільства. Внаслідок цього ця група розколюється всередині на тих, хто прагне залишатися собою і на тих, хто прагне колабораціонувати з владою. В результаті замість того, щоб згуртуватися у боротьбі проти зовнішнього ворога, такі групи дуже часто спрямовують свою агресивність проти себе самих і ведуть нескінченну "громадянську війну".

Практично всю свою історію Україна не мала власної державності і виступала в ролі колонії інших держав. В останні століття в основному Російської імперії, що є чудовим прикладом авторитарної східної деспотії.

Аналізуючи нинішній процес становлення в Україні громадянського суспільства ми не можемо проігнорувати суб'єктивні, культурно-психологічні складові цього процесу. Результати довготривалого пригноблення та драматичних подій, що відбувалися на території нашої країни жорстко відобразилися на психічному портреті нації.

Якщо проаналізувати процес становлення відносин між громадянами і владою в Україні, то можна побачити різкі регіональні відмінності в цьому процесі. Так, на території Західної України, що увійшла до складу СРСР лише під час Другої світової війни, характерна значно більша громадська активність, ніж Східним та Південним регіонам України, що знаходились під російською окупацією значно довший час. Таким чином постає питання: чому Центральна Україна, що знаходилася під впливом Російської імперії цілком співмірний з вищезгаданими регіонами строк, все ж характеризується помітною громадською активністю і зовсім іншими політичними симпатіями. Це можливо пояснити тим, що ці землі знаходились у складі Гетьманщини, яка до самого кінця свого існування зберігала суспільний устрій характерний для Речі Посполитої з притаманною їй європейською культурною традицією.

Нинішній процес становлення громадянського суспільства в Україні гальмується не тільки процесом протистояння між різними культурами всередині країни, а й суспільними психологічними травмами, що викликані століттями бездержавності та насиллям з боку імперського центру. Це призводить до того, що в результаті наші можновладці й досі ведуть себе так, неначе знаходяться на окупованій території. Сьогоднішня політична ситуація вимагає послідовної роботи та створення нового уявлення нації про себе, що потребує творчого осмислення нашої історії та створення сучасних уявлень про трагічні події нашої історії. Змінивши позицію жертви, що характерна для сучасного сприйняття пересічним українцем Голодомору та інших поразок нашого народу, на особистість, що має свою власну культурну та політичну історію та майбутнє.

*М.П. Глушко, студ., КНУТШ, Київ**

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Вивчення конфліктів є одним із головних завдань політології, оскільки сучасна епоха розглядається багатьма політологами як період загострення з тенденцією до наростання соціально-політичних конфліктів, а управління

* Рецензент – П.П. Шляхтун, д-р філос. наук, проф.

ними – як одна з найважливіших умов підтримки соціально-політичної стабільності всередині країни та на міжнародній арені.

У сучасній літературі конфлікт розглядається як "складна багаторівнева відкрита система взаємодії, що базується на суперечності в інтересах, цілях, цінностях індивідів або груп, які займають різні рольові позиції в організації соціально-політичної моделі держави" [Шило Н.Н. Конфликт как предмет социологии // Социологические исследования. – 2000. – № 10. – С. 15]. Актуалізація теоретичних і практичних аспектів цього поняття обумовлена загостренням різнопланових конфліктів як в Україні, так в інших посткомуністичних країнах.

Відповідно, управлінці і спеціалісти різного профілю потребують знань сучасних методів у сфері управління та профілактики конфліктів. Сучасні соціально-політичні науки виходять із того, що конфлікт у суспільстві є нормою, тобто у соціумі неминуче відбуваються різноманітні за змістом і формою, за їхніми суб'єктами, механізмами та наслідками, соціальні конфлікти.

В Україні також приділяють значну увагу вивченню конфлікту. Зокрема А. Ішмуратов та О. Валевський зробили значний крок у тлумаченні сутності сучасного конфлікту. Вони стверджують, що демократичне суспільство з високим рівнем захисту прав людини є конфліктним за своєю природою.

Перехід найрозвиненіших країн до постіндустріального етапу розвитку завжди супроводжується соціально-політичними конфліктами в середині певного прошарку соціуму чи держави в цілому, учасниками яких стають нові суб'єкти соціальної дії. На сучасному етапі це дуже яскраво проявилось у цілому ланцюзі нещодавніх "помаранчевих", "трояндових" і т.ін. революцій, що стають однією із форм нових внутрішньодержавних конфліктів.

До особливостей соціально-політичних конфліктів слід віднести декілька критеріїв. По-перше соціально-політичний конфлікт має переважно відкритий характер, оскільки політика – це сфера визнаної суспільством боротьби, спосіб послаблення соціальної напруги шляхом мінімізації емоцій у політичному змаганні. Звідси – схильність до зовнішніх ефектів, відома театральність політичного життя.

Наступна особливість – це обов'язкова публічність. Ця особливість означає, по-перше, що політика здійснюється особливою групою осіб. А, по-друге, це означає, що будь-який конфлікт у професійному середовищі припускає апеляцію до мас, активну мобілізацію їх на підтримку тієї або іншої сторони конфлікту.

Також важливою особливістю є загальна значимість. Яким би не був соціально-політичний конфлікт, завершується він ухваленням рішення на державному рівні, що є обов'язковим для всіх членів суспільства. Особливо слід відзначити можливість використання силових ресурсів як засобу вирішення конфлікту. Із всіх видів влади в суспільстві тільки державна має право легального застосування сили. Оскільки держава, як політичний інститут, є невід'ємним учасником практично всіх соціально-політичних конфліктів, завжди існує велика спокуса використання примусу у якості останнього аргументу, причому на повністю законних підставах.

Сучасний політолог С.Хантінгтон в праці "Зіткнення цивілізацій" визначає цивілізації як соціокультурні спільноти самого вищого рангу і як самий широ-

кий рівень культурної ідентичності людей. Для кожної цивілізації характерна наявність деяких об'єктивних ознак: спільність історії, релігії, мови, звичаїв, особливостей функціонування соціальних інститутів, а також суб'єктивної самоідентифікації людини. Спираючись на роботи А. Тойнбі й інших дослідників, С. Хантингтон виділяє вісім цивілізацій: західно-християнську, православно-християнську, ісламську, конфуціанську, латиноамериканську, індуїстську, японську й африканську. З його точки зору, цивілізаційний фактор у міжнародних відносинах буде постійно посилюватися. Цей висновок обґрунтовує в такий спосіб. По-перше, відмінності між цивілізаціями, основу яких складають релігії, найбільше суттєві, ці відмінності склалися сторіччями і вони сильніші, ніж між політичними режимами. По-друге, посилюється взаємодія між народами різної цивілізаційної приналежності, що веде як до зростання цивілізаційної самосвідомості, так і до розуміння відмінностей між цивілізаціями і спільністю в рамках своєї цивілізації. По-третє, зростає роль релігії, причому остання виявляється нерідко вирішальною щодо пояснення цивілізаційних коренів. По-п'яте, культурні відмінності менше піддаються змінам, ніж економічні і політичні, і, отже, менше сприяють компромісним розв'язанням. Пошосте, політолог відзначає посилення економічного регіоналізму, нерозривно пов'язаного з цивілізаційним чинником – культурно-релігійна схожість лежить в основі багатьох економічних організацій й інтеграційних угруповань. Таким чином, можна сказати, що Хантингтоном було закладено основу для обґрунтування сучасних соціально-політичних конфліктів.

М.Б. Заболотний, канд. іст. наук, НМетАУ, Дніпропетровськ
Pobochij@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В ПЕРЕХІДНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Завданням кожного суспільства є намагання поєднати мудрість старших поколінь, які нагромадили як позитивний, так і негативний досвід нинішнього прогресу, з енергією та цілеспрямованістю молоді, що цілком природно має потребу в нових концепціях розвитку. Для цього необхідно переосмислити роль молоді як суб'єкту історії, як головного фактору змін та як особливу соціальну цінність. Без фундаментального переосмислення ролі молоді в соціальних процесах жодне суспільство не зможе забезпечити власне виживання в гідних людини умовах.

На рубежі тисячоліть відбулася докорінна зміна політичної картини світу. Ідеологічне протистояння Сходу й Заходу, "холодна війна" залишилися в минулому. Відкрилися принципово інші засоби розв'язання економічних і соціальних проблем, більш тісної інтеграції народів, націй і держав. З'явилися нові можливості для гуманізації людського суспільства, вирішення глобальних проблем на основі діалогу та співробітництва. Сучасна молодь – це перше покоління в новій історії, яке живе не в умовах глобальної конфронтації, а в умовах інтеграції світового співтовариства; покоління, яке має поліпшений доступ до знань, досвіду, технологій і ресурсів задля того, щоб спрямувати процес соціального розвитку в раціональне, позитивне русло. Зміни-

лася модель участі молоді у всіх сферах життєдіяльності суспільства. В багатьох країнах молодь підтримує зміни, що відбувалися, соціальні реформи.

Трансформаційні процеси в колишніх соціалістичних країнах в бік демократизації та формування громадянського суспільства радикально змінили в них молодіжний рух. Традиційні масові та монолітні молодіжні структури, що ще недавно здійснювали, здавалося б, тотальний ідеологічний і політичний вплив на підростаюче покоління, швидко втратили свою привабливість і зійшли з політичної сцени. На зміну їм прийшла безліч нових молодіжних рухів, об'єднань і організацій, які охоплюють широкий спектр політичних і неполітичних інтересів. Процес їх становлення займе, очевидно, досить тривалий час і буде розвиватися паралельно з партійною диференціацією. Водночас, тенденції активної участі молоді в політичному житті суспільства протистоїть і протилежна лінія. Значна частина молоді відчужена від процесу активної участі в усіх сферах життя, що утруднює її інтеграцію в суспільство. Невдачі в соціальній адаптації та відчуження молоді від суспільства і держави проявляються в молодіжній злочинності, наркоманії, алкоголізмі, бездомності, проституції, масштаби яких набули безпрецедентного характеру.

Розвиток засобів масової інформації відкрив нові можливості для взаємопроникнення і розвитку національних молодіжних структур. Подальше вдосконалювання інформаційних технологій у сучасному суспільстві впливає на умови життя, роботи, освіти молоді на національному, регіональному та глобальному рівнях. Намітилася тенденція зростаючого плюралізму в культурі, способі життя, інтересах і соціальних цінностях молодих людей. Молодь демонструє виняткові здібності в опануванні новими знаннями, технікою і технологіями, з ентузіазмом займається інтелектуальною роботою, науковою та художньою творчістю.

Таким чином, стан молоді, як і раніше, є однією з найгостріших проблем сучасності. У тій або іншій мірі молодь змушена долати сьогодні цілу низку криз: кризу самореалізації; кризу адаптації та соціалізації; кризу довіри стосовно офіційних управлінських структур; кризу індивідуалізації; кризу середовища перебування тощо.

Молодь у багатьох країнах залишається однією з найменш впливових і найбільш соціально незахищених груп у суспільстві. За винятком невеликої кількості дітей із привілейованих родин, молоді люди не мають економічних ресурсів, перебувають у прямій матеріальній залежності від своїх батьків. Внаслідок цього багато молодих людей, особливо підлітків, стають жертвами грубого поводження з боку дорослих.

Молодь виявилася самою вразливою групою перед комплексом складних проблем, породжуваних швидкою та неконтрольованою урбанізацією. Незважаючи на те, що молоді люди становлять більше половини міського населення, яке помітно поповнюється за рахунок мігрантів із сільської місцевості, при складанні планів розвитку міст потреби молодих людей, як правило, не враховуються. Місто, яке довгий час уважався синонімом цивілізації, стає для значної частини молодих людей осередком морального розкладання і занепаду, втрати здоров'я.

Тривожним фактом є економічна та сексуальна експлуатація значної частини молоді. Молодь стала жертвою поширення наркотиків і алкоголю, про-

паганди культу насильства в засобах масової інформації. Молодіжна злочинність – це не лише наслідок убогості та бідності, але і форма протесту молоді, її неоголошеної стихійної війни з суспільством. Злочинність і наркоманія серед молоді та підлітків вирастають у велику соціальну проблему, яка торкається безпеки самого суспільства.

Дослідження показують, що молоді люди більше схильні до ідеалів свободи і демократії, ніж їхні батьки. Без участі молоді в політичних процесах перемога демократії неможлива. Молоді люди легше розуміють один одного, тому що на відміну від своїх батьків, вони не пов'язані з боротьбою або конфронтацією в минулому, найбільш зацікавлені в кращому і безпечному майбутньому.

Процес формування державної молодіжної політики, стратегічні політичні цілі повинні визначатися логікою "нових соціальних умов" для молодих людей, їх потреб, потреб та інтересів суспільства в нормальному соціальному розвитку молодого покоління. Тому сьогодні необхідна фундаментальна переорієнтація і розширення в самому концептуальному ядрі соціальної філософії сучасної молодіжної політики. Концепція молоді є комплексною, міждисциплінарною і досить складною проблемою. Суспільство повинні цікавити сьогодні ті висновки, які мають практично-політичне, прикладне значення, тобто дозволяють не лише краще розуміти місце та роль молоді в соціальних процесах і розвитку суспільства, але й будувати реальну політику відносно цієї категорії населення.

І.В. Застава, студ., ХНУ ім. В. Каразіна, Харків

ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМКИ СТАНОВЛЕННЯ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ

Сучасні політичні системи західного типу, які виходять коріннями з форм державного устрою XVIII–XIX ст., виникли не просто під впливом лібералізму, їх суть – ліберально-демократичний синтез. Вони успадкували організаційні принципи ліберальних політичних систем: плюралізм, свобода індивіда, еволюційний розвиток, правові закони, а також основні цінності лібералізму (індивідуалізм, егалітаризм, універсалізм). Підвищений інтерес до поширення та зростання кількості країн, в яких панує ліберально-демократичний режим по-особливому актуалізує розгляд основних умов формування ліберальної демократії. Актуальність окресленої проблематики обумовлена також глибокими політичними змінами в пострадянських країнах, викликаними трансформаціями політичних систем радянського типу на початку XXI ст., і стрімким курсом цих країн до ліберально-демократичних режимів. Аналіз досвіду державотворення в Україні свідчить про актуальність розгляду в контексті політичної науки процесів становлення ліберальної демократії, які передбачають приведення у відповідність всіх складових політичної системи із цілями та пріоритетами суспільного розвитку (становлення демократичної, соціальної, правової держави, громадянського суспільства, створення умов, у тому числі політико-правових, для соціального, духовного прогресу, розвитку вільної, відповідальної особистості).

Дослідженню процесів демократизації та лібералізації присвячені концепції багатьох сучасних теоретиків: як західних (Р.Арон, Дж.Грей, Л.Даймонд, Р.Даль, Л.Зідентоп, Л.фон Мізес, А.Лейпхарт, А.Пшеворський, Д.Растоу, Ф.Фукуяма, С.Хантінгтон, та ін.), так і вітчизняних (В.П.Заблоцький, М.І.Саонов, М.В.Попович та ін.).

У перспективі демократизації українського суспільства на плюралістичній основі можливе виникнення якісно нової, раціоналістичної, мобілізаційної свідомості та відповідних соціально-політичних позицій, здатних вплинути на структуру політичної участі. Зазначимо, перехідна політична система вже не є системою, що заснована на ієрархічній структурі незмінюваної влади, але вона ще не є системою розвинених інститутів конкурентної представницької демократії, відкритих змін і соціальним, і політичним імперативам розвитку. Звідси її конфліктогенність, взаємна недовіра членів громадянського суспільства, що формується, і схильність до політичної монополії на владу з боку авторитарно-бюрократичної держави. Саме модель регулювання суспільних відносин, що заснована не на пануванні і підпорядкуванні, а на свободі та справедливості, має складати політико-правовий зміст ліберальної демократії [Бабкіна О. Демократичні детермінанти трансформації українського суспільства // Персонал. – 2007. – № 2. – С. 18–25].

На думку Ф.Фукуями, слід виділяти чотири рівні, на яких має відбуватись становлення ліберальної демократії, і кожен з цих рівнів потребує відповідного аналізу (ідеологія, інституції, громадянське суспільство, культура) [Фукуяма Ф. Примат культури / Пер. з англ. О. Зайцев, Т. Гошко // І. – 2001. – № 21. – С. 52–55]. Певні прояви ліберальної ідеології, які сьогодні помітні у вітчизняній інтелектуальній та політичній сфері, а також у окремих економічних заходах, несуть на собі ознаки "імплантованих" іноземних взірців, тому так важливо враховувати українську національну специфіку. Для України, як і для низки країн посткомуністичного світу, характерний "синдром імплантування політичних систем". Тому, якщо ми говоримо про наслідування в Україні лібералізму, то це наслідування західного, євроатлантичного лібералізму. Українська ліберальна "перспектива" будується на класичному принципі, на пріоритеті прав особи. Певна частина демократичних сил України, що зорієнтована на ліберальні моделі західного світу, свідомо пропонує прищеплювати ці світоглядні та ідеологічні засади західних країн на пострадянський ґрунт [Програма ліберальної партії України. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.lpu.org.ua/index.php?area=1&p=static&page=programe>]. Разом з тим, доцільним є те, що ліберальні ідеологи пропагують створення соціальної, правової, громадської рівності індивідів, чесної економічної конкуренції і прозорої та справедливої політики. І в даній ситуації, питання полягає лише в тому, до якого етапу економічної лібералізації готова йти та або інша політична сила. Відповідно до цих передумов можна розрахувати етапи і стадії лібералізації та реформування українського суспільства при тому або іншому розкладі політичних сил. При цьому національний ліберальний консенсус також має досягатися на рівні політики – а саме, на рівні визначення місця і ролі держави та публічного сектору в процесі економічної лібералізації. Економічну та суспільно-політичну модернізацію України, орієнтовану на створення ліберальної демократичної держави, не можна розглядати лише

як результат внутрішніх чинників розвитку країни. Вона є невід'ємною складовою частиною єдиного глобального цивілізаційного процесу, а також європейської інтеграції [Драч М.І. Становлення громадянського суспільства в контексті європейського вибору України // Мультиверсум. Філософський альманах. – К., 2005. – № 49. – С. 51–56]. Формальна наявність у чинному українському законодавстві правових норм, які визначають громадянські свободи і права людини, ще не є свідченням їх реального забезпечення. Скоріше воно означає певні правові гарантії можливостей індивіда на свою самореалізацію в приватному та суспільному житті. Ці гарантії можуть бути реалізовані лише за наявності зрілого громадянського суспільства.

Головні труднощі, з якими стикатиметься становлення ліберальної демократії в Україні, виникнуть, очевидно, на третьому (громадянське суспільство) і особливо четвертому (культура) рівнях. Зміни на третьому рівні відбуваються набагато повільніше в Україні. І тут швидкість змін значною мірою залежить від особливостей четвертого рівня, рівня культури. Ліберальні ідеї та цінності надто повільно, особливо в соціально-економічній сфері, вживаються в суспільну свідомість, тому про завершеність процесу реалізації ідей лібералізму в Україні ще рано говорити. Проблема ліберальної демократії для України – це проблема формування такої соціальної і політичної системи, яка забезпечувала б керованість суспільством при участі народу, припускала б можливість заміни влади без насильства, гарантувала б дотримання і захист прав та свобод людини [Заблоцький В.П. Лібералізм: ідея, ідеал, ідеологія. – Донецьк, 2001]. Тому такий напрямок демократизації України означає зміну цивілізаційної парадигми: на місце євразійських архетипів (коли держава превалює над суспільством і особистістю) приходить ліберально-демократична модель, орієнтована на громадянські права та гідність людини. Йдеться про формування нових її особливостей, які лише в загальних рисах можуть бути усвідомлені на основі принципів ліберальної демократії, моральності та прав людини.

М.В. Здорик, студ., КНУТШ, Київ

ЕКСПЛІКАЦІЯ ОСНОВНИХ ЛІБЕРАЛЬНИХ ІДЕЙ У ПРОГРАМАХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Лібералізм, як одна із найбільш поширених ідеологій у світі, виступає одним із провідних напрямків у сфері суспільно-політичної та соціально-філософської думки. Ліберальні трансформації здійснюють суттєвий вплив на політичне поле України, тому нашою метою є дослідження ліберальної теорії в контексті вияву впливу лібералізму на різноманітні політичні практики. Було проведено компаративний аналіз передвиборчих програм політичних партій, представлених в українському парламенті–2007, у контексті проблематики лібералізму; здійснено контент-аналіз передвиборчих програм українських політичних партій та блоків парламенту–2007 щодо наявності категорії "свобода" як фундаментальної ідеологеми лібералізму.

За умов ліберальних трансформацій, міжнародної інтеграції України ми виокремлюємо наступні риси, актуальні саме для сучасної епохи, саме для

України як транзитивної держави. Це, по-перше, індивідуальні свободи (свобода переконань, свобода совісті, свобода віросповідання, свобода волі, недоторканість приватного життя тощо). По-друге, це політичні свободи (слова, засобів масової інформації, доступу до альтернативних джерел інформації, зборів, відкритих суспільних дискусій, свобода місця проживання тощо). По-третє, це економічні свободи (свобода підприємництва, свобода власності тощо). По-четверте, гарантією дотримання цих прав і свобод мають бути фундаментальні ліберальні ідеї (незалежність правосуддя, рівність перед законом, рівність можливостей). В українському парламенті-2007 представлені партії усього політичного спектру: ліва течія представлена КПУ; до лівоцентристів належать Блок Литвина (Народна партія, Трудова партія), Блок Юлії Тимошенко (зокрема, ВО "Батьківщина", Українська Соціал-демократична партія), Партія Регіонів; правоцентристським блоком є "Наша Україна-Народна Самооборона" (до складу блоку "НУ-НС" входять партії правоцентристського ("Наша Україна", ХДС, "Вперед, Україно!", "Європейська партія України", ГП "Пора", УНП, Партія захисників Вітчизни) та правого (КУН, НРУ, УРП "Собор") спрямування). КПУ (ліва партія) сповідує комуністичну ідеологію. БЮТ не має чітко вираженої ідеологічної орієнтації, програмні положення цього блоку близькі до європейських соціал-демократичних ідей. Соціал-демократичні ідеї близькі також Блоку Литвина. Передвиборчий програмі Партії регіонів властиве коливання між моделлю ліберальних і соціал-демократичних принципів. Хоча, серед передвиборчих програм політичних партій, які входять до складу НУ-НС, немає відверто ліберальних, проте, правоцентристи поряд із визнанням основних ліберальних свобод (свобода переконань, свобода совісті, свобода віросповідання, свободи засобів масової інформації, відкритих суспільних дискусій тощо), загалом увага акцентується на ліберальних ідеях економічної свободи та приватної власності із збереженням державної монополії лише у стратегічних галузях економіки.

Для порівняння "ліберальності" українських політичних партій було обрано метод контент-аналізу, оскільки його призначення (кількісний аналіз текстів задля подальшої змістовної інтерпретації виявлених числових закономірностей) відповідає меті даного дослідження.

У проведенні контент-аналізу теоретико-методологічною основою дослідження виступають праці К.П. Боришполец [Боришполец К.П. Методы политических исследований: Учеб. пособие. – М., 2005] та Б.М. Юськів [Юськів Б.М. Контент-аналіз. Історія розвитку і світовий досвід: Монографія. – Рівне, 2006].

Одиницею аналізу є "лексичний символ", тобто, слово "свобода" та похідні від нього, оскільки саме концепт свободи виступає базовою ліберальною цінністю. Системою квантифікації обрано частоту появи одиниці аналізу у кожному документі. Частота появи одиниці аналізу у тексті може бути показником її значущості. За результатами контент-аналізу найменш ліберальними є партії лівого та лівоцентристського спрямування: НП; ТП; КПУ.

Найбільш ліберальними є передвиборчі програми ЄПУ, УНП, ГП "Пора", ХДС, ПРП. У програмах цих партій містяться положення про захист свобод – як індивідуальних, так і у політичній та економічній сферах. Запорукою до-

тримання цих свобод є незалежне правосуддя, рівність можливостей та рівність перед законом.

Економічні свободи (такі як свобода підприємницької діяльності, право на власність, приватну власність на землю) порівняно із іншими ліберальними ідеями мають найбільшу підтримку. Право на підприємницьку діяльність декларують усі парламентські партії та блоки, окрім лише КПУ і ТП. Так само підтримана і свобода власності. Приватну власність на землю схвалюють ПРП, БЮТ, ПР, ХДС, УРП "Собор".

Загалом, маємо висновок, що передвиборчим програмам партій (навіть партіям та блокам, які не є соціалістичними за спрямуванням) парламенту–2007 властиве тяжіння до лівоцентризму. Провідним напрямом є соціальна спрямованість влади, більша частина передвиборчих програм присвячена вирішенню соціально-економічних питань. Ліберальні ідеї мають місце у програмах політичних партій усього спектру, проте вони не набули достатнього поширення. Найбільш "ліберальними" є передвиборчі програми партій "правого" та "правоцентристського" спрямування. Здебільшого увага була приділена лише економічним аспектам лібералізму, таким як, забезпечення приватної власності, права на підприємницьку діяльність, державний контроль лише у стратегічних галузях економіки.

Аналіз ліберальної компоненти у передвиборчих програмах українських політичних партій парламенту-2007 має важливе практичне значення, яке полягає в окресленні шляхів ліберального розвитку українського суспільства.

Л.Й. Зубрицька, канд. політ. наук, ст. викл., НаУКМА, Київ
lucia-com@ukr.net

АКТИВІЗАЦІЯ МІФУ В УМОВАХ КРИЗИ

Констатуючи сьогодні наявність політичної та фінансової криз, які з дедалі більшою силою охоплюють українське суспільство, можемо вести мову про посилену міфологізацію сучасного політичного простору. Представники правлячої еліти невмозі прийти до компромісу, виробити адекватний план дій в умовах кризи, країна знаходиться на межі дефолту, рівень безробіття зростає, невдоволення населення збільшується. Більшість дій влади через свою закритість і незрозумілість для пересічного громадянина міфологізуються, отримуючи статус "цього вимагає кризовий стан". З кожним днем все більшої сили набирає міф про необхідність "сильної руки", яка нібито наведе лад у державі, поверне стабільність та впевненість у завтрашньому дні.

Вже неодноразово було доведено, що саме в кризові історичні періоди (під час війн, революцій, реформ) міфологічна свідомість стає найбільш відкритою, рухливою і здатною до сприйняття. Відомий дослідник політичних міфів Е.Кассіерер твердив, що міф з'являється тоді, коли людина стикається із завданням, яке неможливо виконати звичними раціональними засобами і способами [Кассіерер Э. Техника современных политических мифов // Вестник МГУ. – 1990. – № 2. – С. 59]. Тоді політичний міф сучасності, на його думку, стає вирішенням такого завдання. В критичні моменти соціальної дійсності міф по-

вертається в реальність як персоніфікація колективних бажань. Кризова ситуація руйнує в суспільстві раціональні мотиви та підстави, а через міф суспільство відновлюється, будується новий соціальний світ. Якщо раціональні шари свідомості дезорганізовані, то через міф раціональний шар свідомості знову заповнюється. Потрібний або влучний міф реконструює картину світу і дозволяє цей світ знову пізнати. Тобто політичний міф структурує дійсність у ситуації тотальної кризи, тобто в тій ситуації, коли не можна картину світу відновити і засвоїти як цілісну. Вона поділяється на фрагменти, що з'єднуються міфологічними зв'язками. І тільки потім міфологічні конструкції "обростають" раціональними уявленнями, концепціями, правовими і політичними поглядами.

А. Кольтєв, продовжуючи думку Е. Кассієра, вважає, що міф є емоційним, соціально істинним описом кризи і методу її розв'язання. Більше того, він вважає, що соціальна криза може бути записана в пам'яті народу лише в міфологічній формі. "Особливість поведінки в умовах кризи пов'язана зі зсувами у світогляді, з вимушеним зверненням до архаїчних способів освоєння дійсності, яку неможливо зрозуміти в тому хаотичному стані, який викликає соціокультурна трансформація. По мірі ускладнення картини звичного світу, що руйнується на очах, здатність сприйняття дійсності у всій її багатоманітності втрачається, вона підміняється надто спрощеною схемою, набором міфологічних сюжетів, в яких боги підміняються сучасними діючими особами, а божественні сили – таємною магією політиків. Відповідно політична поведінка зводиться до найпростіших і емоційно виразних дій – стихії мітингів, проявів перебільшених захоплень і неадекватної ненависті до політичних лідерів тощо" [Кольтєв А. Политическая мифология. – М., 2003. – С. 166].

Російська дослідниця сучасної міфології Т. Євгенєва відзначає, що в кризові переломні моменти відбувається активізація в міфологічному мисленні певних міфічних структур [Євгенєва Т.В. Социально-психологические основы формирования политической мифологии // Современная политическая мифология: содержание и механизмы функционирования. – М., 1996. – С. 48]. Зокрема, цей процес розгортається в трьох напрямках. Перший напрямок пов'язаний з втратою особистістю власної ідентичності, яка штовхає на пошук нових форм і способів ідентифікації з соціальним середовищем. Для міфологічної свідомості характерна специфічна форма самоідентифікації особистості через злиття з групою, коли важливим стає відчуття спільноти однодумців на противагу безвиході та самотності. Для ідентифікації з спільнотою, яка сприймається як "ми", велике значення має образ "іх", ворогів і противників. Наприклад, найпоширеніші сьогодні в Україні уявлення: "ми" втридорога платимо "ім" за газ, тому ще більше потерпаємо від кризи; "вони" відмовляють нам у кредитах; "вони" не можуть навести лад у державі, утримати гривню тощо.

Другий напрямок активізації міфологічних структур масової свідомості можна визначити як персоніфікацію уявлень про причини змін, які відбуваються в суспільстві і які далі переростають в образи "добрих" і "злих" сил, "героя" і "ворога". Міфологічна логіка не визнає можливості існування безособової, об'єктивної причини події або явища, ставлячи на їх місце конкретну особу або групу. "Тимошенко програла газову війну", "Ющенко не може зайняти жорстку позицію", "у дефолті винен Нацбанк". Домінуючим у такій ситуації стає архетип

"героя-рятівника", на основі якого створюється позитивний імідж певного політика (Тимошенко) або політичної сили (Партія регіонів).

Третій напрям активізації масової міфологічної свідомості в кризовій ситуації пов'язаний з активізацією міфологічних уявлень про час і простір. В такі періоди політична еліта пропонує шлях до світлого майбутнього ("після виборів ситуація зміниться") або повернення до старої моделі політичного життя ("змін не потрібно, а то буде ще гірше, нехай залишається все як є").

Чим глибшими і боліснішими ставатимуть наслідки кризи, тим з більшою силою суспільство потребуватиме конструктивного міфу, в якому апіорі все чітко і зрозуміло. Тому, можливо, це і шанс для України виробити свій власний унікальний національно-державницький міф, який так і не було створено за майже два десятиріччя незалежності. Саме він має стати і дороговказом для України, і духовним "цементом" для нації, і аксіомою дій для політичної еліти.

З.А. Івасюк, студ., КНУТШ, Київ
Zorianna-best@rambler.ru

ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ ТА ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ

У сфері зовнішньої політики одним із важливих напрямків забезпечення національних інтересів є діяльність, спрямована на роз'яснення світовій громадськості та урядам зарубіжних країн мети та основних завдань політики держави, її позицій щодо тих чи інших подій міжнародного життя. Відтак важливим є всебічне використання державою інформаційного ресурсу задля забезпечення доброго сприйняття себе з боку інших акторів світової політики, формування свого позитивного міжнародного іміджу загалом. "Імідж країни – це суб'єктивне сприйняття країни іноземною громадськістю з урахуванням її історії, економіки, політики, загальних досягнень політичної та ділової культури тощо" [Королько В. Міжнародний імідж України: сучасний стан, завдання, технології формування // PR-менеджер. – 2007. – № 11. – С. 22]. Завдання створення та поширення свого позитивного іміджу є для держави – одним із першочергових, таких, що стосується її національної безпеки. Адже саме імідж як набір технологічно створених стереотипів про країну, доволі часто визначає інвестиційний клімат у середині держави, можливість створення нею вигідних союзів або відсутність такої можливості.

Формування позитивного іміджу України відбувається на декількох рівнях. А саме: на національному рівні, на рівні європейських структур і окремих країн-членів ЄС, на міжнародній арені у цілому. На думку українського дослідника І. Слісаренка, український зовнішньополітичний ПР має внутрішній та зовнішній виміри. "Щодо внутрішньої частини, ця стратегія спрямована, по-перше, на запобігання виходу суперечливої за своїм змістом інформації із зовнішньополітичних відомств. По-друге, вона націлена на створення в країні громадської підтримки обраному зовнішньополітичному курсу" [Слісаренко І. Стратегія публік рілейшнз // Політика і час. – 1997. – № 8. – С. 56–59]. Зовнішньополітична стратегія – інформування державою країн, про обраний нею зовнішньополітичний курс та свої дії на міжнародній арені. Тому Україна повинна

позиціонувати себе як придатну і для розвитку бізнесу, і для проведення між-державних переговорів, і для відпочинку, і для інвестицій, і для повноцінної реалізації міжнародних програм і проектів. Крім цього, наша країна повинна активніше (а, можливо, навіть агресивніше) виконувати функції регіонального лідера. Ігноруючи ж свої іміджеві завдання, Україна втрачає сьогоднішні і завтрашні вигоди. Більш того – ризикує втратити свою незалежність.

Міжнародний імідж України може бути створений лише за допомогою автентичних технологій. Останні мають, по-перше, затребуваність антикризового образу на противагу вже існуючому й анонсувати здобутки в тих сферах, де Україна має однозначний позитив. По-друге – брати до уваги всі можливі інформаційні приводи для формування позитивного іміджу української держави якомога більшу кількість альтернативних потоків інформації для його просування. Важливим тут є співпраця із іноземними інформагенціями, масштабна робота українських ЗМІ із виготовлення та поширення інформації у різному форматі – від розважального до офіційного, пропонування інформаційного продукту європейським та американським мас-медіа. Тільки активна позиція у просуванні Україною цього позитивного іміджу може принести їй вагомий результат на зовнішньополітичній арені.

Посилення процесів глобалізації знайшло відображення у використанні нової технології паблік рілейшнз – "брендінгу". У контексті міжнародної політики бренд можна визначити як сукупність характеристик – назва, термін, знак, символ, малюнок, слоган тощо –, які презентують уявлення країни про саму себе, містять ексклюзивні та позитивні її характеристики та вирізняють її поміж інших держав.

Глобалізація й медійна революція дають можливість кожній державі краще зрозуміти ставлення до себе, свого образу, репутації й цінностей. Інакше кажучи, – до свого бренду. В Бельгії, наприклад, для відновлення репутації країни після багатьох років скандалів, пов'язаних із урядовою корупцією, дитячою порнографією і курчатами, отруєними діоксином, було розроблено успішну PR-програму, запроваджено новий логотип, "культурний" інтернетівський суфікс ".be" як міжнародний символ країни. Брендінгова кампанія України повинна відштовхуватися від вже існуючого міжнародного іміджу країни, враховувати національні особливості цільових груп та досвід зарубіжних держав. Їй має передувати поява та завоювання світового ринку високоякісними вітчизняними продуктами, які б асоціювалися у міжнародній спільноті із Україною.

М.В. Карасінська, студ., КНУТШ, Київ
KarasinskaMaria@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЗАСАД РЕГУЛЮВАННЯ КОНФЕСІЙНОГО ПИТАННЯ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

В умовах спрямування курсу України на розбудову правової демократичної держави особливого значення набуває питання гарантування свободи віросповідання, стан забезпечення якої значною мірою залежить від характеру відносин держави і конфесій, становлення таких взаємозв'язків та їх юридичної регламентації.

Після проголошення у серпні 1991 року державної незалежності України, розпочався якісно новий період законодавчого забезпечення свободи совісті та релігії на теренах нашої країни. Варто підкреслити безпрецедентний факт появи релігійної тематики у ЗМІ. Вперше головні релігійні свята було законодавчо оголошено вихідними днями. Це сприяло зростанню кількості конфесій та їхніх громад у державі. Крім конфесій, інколи надзвичайно екзотичних, починають функціонувати і довкола релігійні організації, долучаються міжнародні релігійні організації для надання гуманітарної допомоги. Останні проводили також активну просвітницьку діяльність серед населення, що сприяло швидкому зростанню довіри громадян до різного роду релігійних організацій. Парламент України вперше обговорив проект закону "Про свободу совісті та релігійні організації" 21 березня 1991 року, який ґрунтувався на принципових положеннях радянської Конституції та Декларації про державний суверенітет України, не суперечив основам міжнародного права у питаннях свободи совісті, що діяли на той час. На відміну від чинного тоді "Положення про релігійні організації", в проєкті закону вже передбачалися права громадян не лише поділяти, а й поширювати релігійні погляди, здобувати релігійну освіту, зокрема за кордоном, претендувати на альтернативну службу, встановлювати і підтримувати зв'язки з одновірцями в інших країнах, здійснювати паломницькі подорожі та одержувати і перевозити релігійну літературу. Також важливим кроком було урівнювання священнослужителів й осіб, зайнятих у релігійних організаціях на виборних засадах, із працівниками та службовцями державних підприємств, конфесії вступили як повноправні юридичні особи у майнові стосунки із державою. Але це мало і деякі негативні наслідки пов'язані із поверненням та розподілом земель й культових споруд. На слухачів духовних навчальних закладів поширювалися пільги, якими користувалися студенти державних закладів освіти щодо відстрочки від призову до армії. На відміну від союзного закону, проєкт містив не лише нормативи, а й певні механізми їх реалізації і у той час це був найдосконаліший проєкт серед країн колишнього СРСР. Загалом варто відмітити той факт, що у 32 статтях проєкту закону було вміщено 58 положень, яких бракувало союзному законодавству, але нічого не усунуто.

Накопичений на той час досвід регулювання правовідносин між державою та конфесіями в Україні за міжконфесійного конфлікту потребував конкретнішого підходу стосовно низки проблем і встановлення чітких норм. Тому прийнятий Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації" одразу отримав схвальні відгуки світового (західного) співтовариства й став для української держави однією із найвдалиших акцій продемонструвати не лише прагнення до демократизації, але чіткі наміри щодо міжнародної інтеграції. Але водночас прийнятий закон мав суттєву ваду – надмірну лібералізованість, продиктовану романтичними настроями переорієнтації на демократичні цінності заходу та поспіх щодо прийняття законопроєкту без спирання на власний історичний досвід в силу його відсутності. Також на жаль не було враховано концепції інших держав, що адекватніше відображали українські реалії. Суттєво відмітити, що орієнтиром стали США, і це відобразилось у смислового копіюванні норми США й у 1996 році під час прийняття Консти-

туції України. Після тривалих дискусій та внесення численних поправок, 23 грудня 1993 року Верховна Рада ухвалила черговий варіант закону "Про зміни у Законі України "Про свободу совісті та релігійні організації".

Незважаючи на чітку законодавчу норму про діяльність іноземних місіонерів на території України закордонні емісари досить часто, спекуюючи на труднощах періоду розбудови демократичного суспільства, відверто зневажають чинне законодавство. Так, за повідомленням прес-служби СБУ лише у перші роки функціонування закону на підставі його порушення за протиправні вчинки вжито заходів щодо 112 іноземних місіонерів, а проти 8-ми – порушено кримінальні справи.

Наступною знаменною подією у процесі становлення державно-конфесійних відносин виділяють 28 червня 1996 року – прийняття Конституції України, невід'ємною складовою якого є розробка, впровадження нових принципів у галузі державно-конфесійних відносин. Державотворчий процес перших років незалежності до прийняття Конституції України проходив під впливом тенденції фокусувати увагу на принципах та цінностях ліберальних США, зокрема у державно-конфесійному питанні, що знайшло відображення у формулюванні статті 35 Конституції України. Але як було вище зазначено, основна частина закону узятя із ще радянського законопроекту. Але парадоксу тут немає оскільки у 1989 році СРСР також керувався ліберальними цінностями західного суспільства й прагнув продемонструвати свій варіант "свобод", що нічим не поступається західному. Отже, основний зміст зводиться до відділення сфери релігійної від світської (відділення церкви від держави) що є свідченням декларування Україною власного секулярного, характерного для деяких членів Європейського Союзу змісту правовідносин у конфесійній сфері. Варто відмітити факт суттєвої відмінності у підходах до вирішення конфесійного питання таких держав, як США та ЄС. Для законодавства США характерним є прагнення забезпечити державою права на свободу світогляду у контексті якого розглядається конфесійне питання. В свою чергу для законодавств країн ЄС характерною рисою є врегулювання державно-конфесійного питання вважається прагнення не допустити сакралізації основних суспільних інститутів та забезпечити конфесії лише можливостями існування та розвитку, їх розглядають як форми громадської організації. У США релігійні організації виконують роль так само як і у ЄС громадянських рухів і також представлені у вигляді лобіських груп, на зразок європейських про християнських політичних партій. Але зазначені тонкощі почали проявлятися лише з часом, коли після виборів Президента України 2004-го року Україна постала перед реальним вибором у питанні впорядкування державно-церковного питання на кшталт моделі США чи ЄС.

Врегульований та визначений характер державно-конфесійних стосунків є, значною мірою, запорукою спокійної соціальної ситуації, що допомагає новоутвореній державі та її суспільству уникнути потенціальних конфліктів на релігійному ґрунті. Таким чином, Україна повинна формувати свою політику стосовно релігійних організацій, базуючись на принципі ретельної наукової оцінки кожної із них. На практиці можна відзначити тісні зв'язки між політичними партіями й окремими політиками та деякими українськими релігійними організаціями.

ПРИНЦИП ДЕМОКРАТІЇ В ПРОЦЕСІ САМООРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

В процесі розбудови суспільної організації особливої актуальності набуває вивчення й аналіз принципів демократії, контроль за її поширенням. Головне в демократії полягає в орієнтації на створення належних умов для досягнення поставлених нею високих цілей на рівні суспільства, групи інтересів, кожного громадянина. Чи будуть досягнуті такі цілі залежить від того, як саме і за яких обставин, в тому числі і привнесених, буде розвиватися політичний процес, які сили на нього впливають і беруть в ньому участь, а які протистоять. Надаючи велике, часом принципове значення, політичним процедурам і здібностям громадянина, висуваючи до них досить жорсткі вимоги, демократія не гарантує визначеності результатів. Ось чому головний зміст визнаної сьогодні дефініції демократії – це визначеність процедур при невизначеності результатів (Адам Пшеворський). У невизначеності результатів полягає основна функціональна слабкість демократії – в даній системі немає і не може бути органічно властивих їй механізмів, які повністю застерігають від приходу до влади авторитарних угруповань. Діяльність демократичної держави заснована на припущенні, що люди можуть бути керовані. Але люди керовані тільки тоді, коли вони мають достатній рівень раціональності, що дозволяє їм, принаймні, уявляти свої інтереси. Найважливіша функція керування, як державного, так і адміністративного, – погодити ці інтереси, знайти загальні, базові, збалансувати їх і побудувати інституціональну систему, що дозволяє досягти компромісу – жертви частиною інтересів заради досягнення основних. Якщо це неможливо, демократична система правління не здатна працювати і стабілізація суспільства досягається авторитарним шляхом. Поширення демократії при вузькості її соціальної бази вимагає, на крайній випадок, раціональної держави.

В сучасній теорії і практиці демократії та демократизації найголовнішою є та проблема, що вона створює тільки умови (можливості) для досягнення певних високих цілей, а чи здійсняться вони, чи ні – залежить якраз від того, як і за яких обставин відбуватимуться демократичні процеси, які сили впливатимуть на них, беручи в них участь, які цілі вони задекларують. Звідси, суттєвою рисою демократичного розвитку є передусім невизначеність результатів демократичного процесу, у якому беруть участь різні суспільні і політичні сили, що декларують різні цілі, інтереси і цінності. У цьому полягає основна специфічна риса сучасного розвитку демократії у світі, яку деякі автори визначають як "консолідацію" демократії. Ступінь консолідації демократії визначає добровільність прийняття демократичних інститутів і процедур усіма головними учасниками політичного процесу. Коли ніхто не може застосувати право "вето" на будь-який результат відкритого та змагального процесу.

В цьому контексті важливо відзначити принцип демократичної деліберативності. Це постійно поновлюючий суспільством процес пошуку, оцінка й аналіз прийнятих політичних рішень, їх альтернатив; це постійна відмова від на-

дання будь-якому рішення статусу абсолютно "істинного", що відкриває можливість для його подальшого корегування. Така самокритика і самоочищення можливі тільки в умовах організації та самоорганізації суспільства.

Великого значення в ході визначення України як цивілізованого соціуму набуває необхідність виокремлення трьох основних потенціальних ризиків. Перший визначається як загроза охлократії – формування масового (маргінального) суспільства в його найбільш непроглядних політичних, моральних та соціокультурних вимірах; другий полягає в поширенні в масовій свідомості народу політичної орієнтації на швидке досягнення моделі "відкритого суспільства". Третій ризик – це заспокоєння та гіперболізація певних позитивних змін, які є скоріше ілюзорними, ніж реальними.

Альтернатива цим ризикам існує. Провідною директивою для України має стати модель "організованого суспільства", базованого на пріоритетах сталого людського розвитку. Ця модель вибудовується як спроба раціоналізувати перетворення, зробити їх виваженими та осмисленими. Це оптимум суспільно-політичної організації в період переходу від тоталітаризму до істинної демократії.

На шляху до поступового переростання "організованого суспільства" як транзиту в суспільство громадянської, демократичної самоорганізації, як стабільного і перспективного, важливо відзначити такі пріоритети утвердження соціально-правового порядку, запровадження системного контролю за точками росту демократії і можливими ризиками від цього зростання.

Сучасне українське суспільство, яке переживає період соціально-політичної модернізації, об'єктивно потребує стійкої організації соціального життя. Вирішення проблем соціального розвитку у стабільному керованому режимі пов'язано передусім з усвідомленням природи і реальним установленням нового соціального порядку, завдяки якому і інновації, і традиції збалансовані та не викликають в суспільстві негативних руйнівних суперечностей соціального порядку.

Логічно постає питання: чи можливий стійкий соціальний порядок в період структурних реформ? Соціальний порядок є одночасно об'єктивною і суб'єктивною конструкцією. Він об'єктивний, оскільки незалежний від індивідів і існує для них як зовнішня реальність. Й водночас, він суб'єктивний, оскільки формується в соціальній взаємодії. Громадяни не тільки пасивно засвоюють і продукують існуючий порядок повсякденної реальності, але й активно вибудовують соціальну реальність. І виникнення нового соціального порядку постає в цьому контексті як становлення упорядкованої, діяльнісної, легітимної, інституційно оформленої соціальної культури у свідомості громадян.

Саме в аспекті інституційно-нормативних відносин, які закладають підґрунтя нового соціального порядку і легітимності цих відносин в глибинних, ціннісних структурах суспільної свідомості, має відбуватися становлення стабільного організованого суспільства. В контексті останнього логічно знаходять своє відображення принципи демократії, як гарант забезпечення спроможності основних політичних інститутів надавати рівну можливість всім політичним силам, в тому числі, й опозиційним, брати участь в розподілі влади на всіх рівнях.

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Проблема визначення культурного та політичного вектору розвитку України ніколи не втрачала своєї актуальності в нашій геополітичній стратегії. Місце України в системі міжнародних відносин визначається її геополітичним положенням, економічним потенціалом і зовнішньою політикою. В цілому географічне розташування, розміри території, чисельність населення, потенційні економічні можливості України дають їй змогу мати статус значної європейської держави з власною геостратегічною орієнтацією.

Однак на сьогоднішній день, слід констатувати, що цей потенціал є абсолютно не реалізованим. Основні світові політичні гравці завжди визнавали, що Україна займає провідне місце в політичному процесі центрально-східної Європи. Варто підкреслити, що саме "займає місце", а не "грає роль". На міжнародній арені наша країна залишається здебільшого пасивним спостерігачем.

Відомо, що Україна є свого роду "перехрестям цивілізацій", зв'язуючою ланкою між Азіатським та Західним світом. Наша зовнішня політика формується під впливом трьох найвпливовіших світових гравців: Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки та Росії. Кожен з цих гравців має потужних агентів впливу в середині самої України. З середини дев'яностих років, взаємини України з цими акторами позначались словосполученням "стратегічне партнерство", однак, якщо звернутись до суті цього визначення, то стає очевидним, що стратегічне партнерство передбачає спільний довгостроковий план взаємоузгоджених дій, з метою досягнення певної мети. Однак ні для кого не секрет, що, скажімо, Росія та Сполучені Штати мають взаємовиключні геополітичні стратегії, і, таким чином, Україна не може в довгостроковій перспективі бути стратегічним партнером для обох цих країн одночасно. Крім того стратегічне партнерство неможливе без певної внутрішньополітичної сталості в Україні. Через відсутність такої сталості, ні Росія, ні США не розглядають сьогодні Україну як стратегічного партнера [Дергачов О. Міжнародне становище України // Поліс. – 2000. – № 2. – С. 98]

Виходячи з геополітичного положення України, можна виокремити декілька можливих варіантів її зовнішньополітичної стратегії: 1) орієнтація на інтеграцію до євразійського простору; 2) орієнтація на інтеграцію до європейських та євроатлантичних структур (ЄС і НАТО); 3) обрання самобутнього шляху розвитку, обмеження впливів Росії і країн Заходу на визначення політики України; 4) балансування між Заходом і Росією, використання переваг співробітництва на євразійському і західному просторах. Кожен із цих варіантів має свої переваги й недоліки, своїх прихильників та опонентів як серед провідних політиків, так і серед рядових громадян. Не вдаючись в історичні екскурси, можна констатувати, що протягом розвитку незалежної України всі з вказаних варіантів були в

* Рецензент – Н.А. Ліпковська-Надеїна, канд. політ. наук.

тій чи іншій мірі випробувані. Досвід свідчить, що жоден з вказаних напрямків не може бути застосований, так би мовити, в чистому вигляді вже з об'єктивних причин, оскільки Україна поєднана тісними зв'язками з усіма трьома гравцями, і однозначний вибір на користь одного з них буде пов'язаний з неминучими втратами для нашої країни. Крім того, популярна сьогодні політика багатовекторності є єдиним засобом примирення конкуруючих таборів української еліти: проросійську частину еліти з її проєвропейською частиною.

Як вже було зазначено вище, Україна є не активним учасником міжнародного процесу, а скоріше лише ареною суперництва провідних світових гравців. Причиною цього є відсутність консенсусу щодо перспектив розвитку нашої країни у суспільстві, а отже і у владних колах. Різносторонні політичні впливи в середині країни зумовлюють відсутність цілісної парадигми нашого зовнішньополітичного розвитку, а отже, і слабкість позицій України у світі. Багатовекторність, якої Україна притримується останнє десятиліття, можна образно змалювати скоріше не як вектори, направлені з України назовні, а як вектори впливу зовнішніх сил в середину самої України.

За таких умов найвірогіднішим варіантом зовнішньополітичної стратегії України є її балансування між Заходом і Росією, використання переваг співробітництва на євразійському й західному просторі. Та щоб це балансування не мало вигляду намагання сидіти одночасно на двох стільцях, воно має здійснюватись з орієнтацією на поступову – в міру нагромадження відповідних передумов – інтеграцію до європейських і євроатлантичних структур для того, щоб не залишитися на задвірках Європи й не виступати в ролі заручниці політики Росії.

М.Д. Кляшторний, д-р філос. наук, доц., КНУТШ, Київ

ЗАКОН "ЦИРКУЛЯЦІЇ ЕЛІТИ" В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ

Близько ста років тому, один із засновників сучасної елітології В. Парето сформулював закон "циркуляції еліт", котрий вважав, універсальним законом розвитку історії. Суть даного закону в літературі досить часто пов'язується лише з його вченням про два історичні типи еліт – еліти "левів", та еліти "лисів", які внаслідок боротьби за владу приходять до панування змінюючи один одного. Сене "циркуляції еліт", таким чином, вбачається в періодичній зміні "левів" "лисами", що забезпечує соціальні зміни в суспільстві – порушення та встановлення соціальної рівноваги.

В той же час, має місце більш адекватна точка зору. у відповідності до якої поняття "циркуляції еліт" В. Парето стосується, в першу чергу, внутрішньої динаміки всередині самої еліти, а не тільки заміни еліти елементами з не еліти. Саме розуміння внутрішньої динаміки, на думку Дж. Сарторі є ключем до розуміння закону "циркуляції еліти" В. Парето. Як засновник меритократичної лінії в елітології В. Парето вважав, що соціальні цикли стабільності – нестабільності суспільства є наслідком втрати елітою аристократичності. Відомо, що елітою він вважав клас людей, що володіють найвищими індексами в своїй діяльності. Еліта – це найкращі за здібностями та успіхами.

Коли успіхи (заслуги) і влада поєднуються, суспільство знаходиться у стабільному стані соціальної рівноваги, а коли вони відокремлюються, відбувається порушення рівноваги, що породжує "циркуляцію". Аристократична тенденція витісняється демократичною. Саме тому історія для В. Парето – це кладовище аристократій.

Стан зatoryжної політичної кризи в Україні, який посилюється сьогодні світовою фінансовою кризою цілком вкладається в логіку закону "циркуляції еліт" В. Парето. Криза в Україні від самого початку є, в значній мірі, наслідком слабкості національної еліти. В Україні правлять ті, хто володіє владою та власністю, а не добірні, кращі, обрані. Для правлячого класу всіх часів і народів є характерним боротьба за владу, її збереження понад усе. Як відомо, всяка влада розбещує, а абсолютна влада розбещує абсолютно. Стара правляча еліта продовжує панувати поглинаючи елементи нової, яка запозичує у старій її цінності, норми, принципи. Цей процес має зatoryжний характер, оскільки українська аристократія і за царської імперії, і за радянських часів зденаціоналізувалась та винищувалась. Зміни на краще український народ має пов'язувати з приходом до влади національної меритократії. Для цього необхідно діяти, вимагати від правлячого класу таких конституційних змін, які б відповідали інтересам суспільства, а не партійно-олігархічних кланів, демократизації виборчого законодавства, впровадження механізмів відкритої системи формування державницької національної еліти.

А.В. Кожанова, студ., КНУТШ, Київ*
Nasty_K@ukr.net

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

В сучасній політичній науці існує багато визначень парламентаризму, яке в цілому можна звести до того, що парламентаризм – це поняття яке охоплює форму організації державної влади, конкретний спосіб управління державою, механізм взаємодії парламенту з інститутами виконавчої та судової гілок влади і системи взаємодії держави і суспільства. Таким чином, парламентаризм – це система представницьких органів влади, за якою чітко розподіленні функції законодавчих і виконавчих органів і в якій вирішальну роль відіграє парламент, як постійно діючий представницький орган влади.

Характеризуючи поняття і суть парламенту та парламентаризму в Україні, доречно було би звернутись до відповідних конституційних дефініцій. Так дефініція, що міститься у статті 75 Конституції України акцентує увагу на місці Верховної Ради України у державному механізмі і визначає її основне призначення.

Хоча український парламентаризм, не має такої тривалої історії як західно-європейський, але за сімнадцять років Незалежності він пройшов вже декілька етапів свого становлення та модернізації. Першим етапом розвитку українського парламентаризму, можна вважати прийняття акту Незалежності України 1-го скликання Верховної Ради, в якому Україна була утверджена як Парламентарна

* Рецензент – В.В. Колюх, канд. політ. наук.

Республіка. І таким чином був визначений курс розвитку політичної системи в напрямку парламентаризму. Наступним етапом становлення парламентаризму, з прийняттям Конституції України у 1996 році став перехід від президентської до президентсько-парламентської форми правління. Це дозволило розширити повноваження парламенту і таким чином посилити його роль в політичному процесі. Останнім на сьогодні етапом становлення українського парламентаризму стала Конституційна реформа 2004 року. Відповідно змін до Конституції Україна здійснила перехід до парламентсько – президентської форми правління. В результаті, вирішальний вплив на формування центральних органів виконавчої влади належить Верховній Раді, а виборча система трансформувалась з мажоритарної на пропорційну. Сьогодні обговорюється можливість продовження Конституційної реформи, що може призвести до змін форми правління на парламентарну або президентсько-парламентарну.

Варто сказати і про те, що у сучасній Україні розвиток парламентаризму прямо пропорційно залежить від розвитку демократії. Оскільки парламентаризм – це система організації державної влади, що базується на активній ролі парламенту її здійсненні, то парламент і парламентаризм є обов'язковими атрибутами демократичної і правової держави, показниками розвитку громадянського суспільства. У сучасних умовах для розвитку парламентаризму в Україні важливо чітко розмежовувати гілки влади, їх контроль та відповідальність за результат діяльності.

*Л.С. Копитова, асп., КНУТШ, Київ
pr_department@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА В ТРАНЗИТИВНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Події, які відбуваються в сучасній Україні, є частиною світового трансформаційного процесу. Трансформація стосується всіх суспільних систем: політичної, економічної та соціальної. Катастрофа колишньої системи, розпад старих інститутів, а також механізмів функціонування тоталітарної диктатури та планового господарства визначили низку нових явищ у житті українського суспільства. У політичному житті країни триває процес переорієнтації, пошук інноваційних шляхів інституціонального регулювання. Це обумовлює необхідність теоретичного і практичного вивчення моделей формування образу політичного лідера у свідомості різних верств суспільства в умовах трансформації сучасного українського соціуму.

Особливістю політичної складової транзитного періоду в Україні є відсутність не декларованих, а дійсних, підкріплених відповідними суспільно-політичними демократичними практиками традицій, низький рівень суспільної правосвідомості, що, в свою чергу, постійно провокує нестійкість електоральних процесів і, як наслідок, необхідність посилення ролі управління політичними процесами в державі, які все більше тяжіють до схоластичності. Це вимагає вивчення проблеми формування образу політичного лідера, починаючи з ідеальної його моделі з урахуванням факторів суспільного

середовища та особливостей реалізованих політичними суб'єктами соціально-політичних практик.

Образ політичного лідера, як суспільне явище, виникає й формується як результат функціонування складного соціально-психологічного механізму. Модель його створення здійснюється за допомогою системи інтересів, історичного досвіду, соціально-політичної атмосфери тощо. На формування образу політичного лідера впливають такі інструментальні спеціалізовані форми як діяльність ЗМІ, включаючи Інтернет, уряди та президенти, керівники регіональних та місцевих органів влади, політичних партій, великих економічних і фінансових структур, численних лобістських груп, суспільно-політичні діячі, вчені та стихійні механізми: слухи, особисті контакти тощо. В умовах політичного транзиту, глибоких суспільно-політичних трансформацій роль і значення конкретних структур починають змінюватися, наповнюючись, часом, незвичним змістом. У першу чергу, – це стосується мережі Інтернет, практиків лобістських груп, нових економічних і фінансових структур, які постійно конфігурують політичний простір, на ходу змінюють правила політичної поведінки, що визначає функціональні параметри механізму формування образу політичного лідера.

Реальний механізм формування політичного лідера в конкретних соціально-політичних умовах має системну специфіку. Результат залежить від якісних складових: особистості лідера (ядра образу), сил, каналів, суспільної думки, психологічних помилок сприйняття, а також певних тенденцій, які панують у розвитку системи. Механізм формування образу політичного лідера, його системність і цілісність детерміновані специфікою підсистем, представлених умовно різними моделями формування образу, які функціонують у різних режимах. Це модель формування образу та модель формування іміджу політичного лідера. При цьому істотними відмінностями останньої є споконвічна цілеспрямованість впливу, заданий кінцевий результат, що в ситуації перманентних трансформацій вимагає постійного супроводу у вигляді відповідного соціологічного моніторингу.

Особливість формування образу політичного лідера в умовах здійснюваного транзиту і його основні функціональні параметри в значній мірі визначаються специфікою соціально-структурної трансформації та нестійкістю внутрішньої організації сучасного українського суспільства. Модель формування образу політичного лідера значною мірою визначається структурними змінами стратифікаційного плану, які відбуваються в країні. Специфіка соціально-структурної організації суспільства проявляється у не сформованості класів і страт, що визначає більш тонку аналітику процесу формування образу політичного лідера, з одного боку, і застосування принципово нових технологій, пов'язаних з процесом формування іміджу політичного лідера, – з іншого.

У цьому контексті сайти Інтернет, як інформаційна база і канал, які задіяні в конструюванні образу політичного лідера, володіють сьогодні досить значним потенціалом, що простежується при аналізі сайтів політичних партій. Віртуальне суспільство Інтернету складає, у своїй більшості, комунікативну еліту сучасного суспільства, яка складається з представників середнього і базового прошарків. Проблемою є складність акцентованого впливу, оскільки останнім часом досить чітко простежується саме слабка виразність сере-

днього прошарку в соціальній структурі українського соціуму, що трансформується. На сайтах основних політичних партій, представлених у політичному просторі, використовуються практично всі елементи моделі формування образу політичного лідера. Винятком є лише кількісне співвідношення тих або інших елементів моделі.

У своїх програмних документах партії та їх лідери заявляють як мету своєї діяльності поліпшення життя всього соціуму. Ідеологи партій на чолі з партійними лідерами при створенні програм переслідують лише одну мету – формування позитивної електоральної установки. Тексти програм партій пишуться офіційною мовою і не переймаються багатим арсеналом стилістичних засобів, хоча кожна розрахована на свого виборця. Аналіз матеріалів сайтів основних політичних сил доводить, що вплив партії регіонів спрямований на вищий та середній клас російськомовної частини українського суспільства, НУ-НС та БЮТ мають спільний електорат у базовому та середньому спектрі. Блок Литвина також орієнтується на своїх прихильників у цьому спектрі. Ліві політичні партії шукають прихильників серед бідних верств населення. Таким чином, базовий та середній класи є полем політичного впливу більшості партій з метою формування образу політичного лідера.

Ю.В. Косьмій, асп., КНУТШ, Київ*
kosmiy@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ В УКРАЇНІ

Етнополітичні процеси є надзвичайно складними і суперечливими, адже, як зазначав М.Вебер, етнічні узи з'являються, зникають і знов відновлюються; етнічні групи мобілізуються та демобілізуються; атрибути етнічності зазнають постійних модифікацій; давно загублена пам'ять відроджується; етнічні межі безперервно змінюються тощо. Важливою особливістю цих відносин на даний час є тенденція до їх політизації і одержавлення, тобто поширення на них державно-правових та інших політичних функцій і норм. Значення політизації національних відносин неоднозначне. З одного боку, коли дія цієї тенденції розповсюджується на відносно етнічно однорідне населення, то політизація не спричиняє міжнаціональної (міжетнічної) напруженості, веде до реалізації права націй на самовизначення, створення національної держави. Дія цієї тенденції являє собою чималу небезпеку і може нести заряд великої вибухової сили, коли політизація поширюється на різноетнічне, багатонаціональне населення [Мала енциклопедія етнодержавознавства / Редкол.: Ю.І.Римаренко (відп. ред.) та ін. – К., 1996. – С. 468].

Виходячи з даного положення, слід зазначити, що наукового дослідження та опрацювання потребує процес політизації діяльності етнонаціональних спільнот, а, особливо, питання як це проявляється на практиці і які особливості містить цей процес в Україні.

* Рецензент – Ф.М. Кирилюк, д-р філос. наук, проф.

Також досить цікавим є дослідження наявної та можливої діяльності органів державної влади, зважаючи на ті процеси, що відбуваються в етнополітичній сфері українського суспільства. Тобто як державна влада реагує чи буде реагувати на вимоги та дії різних етнонаціональних спільнот (національних меншин, етнографічних груп, різних етносів).

Дана проблематика частково піднімалася у працях таких вітчизняних дослідників як Антонюк О.В., Крисаченко В.С., Касьянов Г.В., Лойко Л.І., Майборода О.М., Обушний М.І., Сунгуровський М.В., Ліпкан В.А.; у працях зарубіжних дослідників Е. Сміта, Дж.Ротшильда та Дж. Мейса.

Характерною рисою етнополітичних процесів можна вважати культурний та етнічний (а точніше, етнополітичний) ренесанс як української нації, так й інших етнонаціональних груп. Його сутність полягає в зростанні етнічної (національної) самосвідомості, поглибленні внутрієтнічної (національної) самосвідомості, поглибленні внутрієтнічної інтеграції, посиленні етнічної (національної) мобілізації, піднесенні політичної свідомості, підвищенні етнополітичної культури, перетворенні етнонаціональних спільнот (етносів та націй) із об'єктів різного роду соціальних експериментів на суб'єкти політичного життя, збільшенні їх впливу на внутрішню і зовнішню політику держави.

На відміну від західних країн, так званий "східний" ренесанс викликав суттєві зміни в етнічній ієрархії багатьох країн. Ціла низка народів перетворилася з етнічних меншин, які, як правило, не мали власної держави, на державні нації; натомість інші етнічні групи зазнали пониження свого політичного статусу, опинившись – нікуди не емігруючи – за межами своєї держави і перетворившись на етнічні меншини (наприклад, росіяни в Україні).

Такі тектонічні зрушення не могли не зачепити інші етнічні групи, які власне, не змінили свого статусу і не претендували на це, але активізували діяльність щодо захисту своїх прав [Лойко Л.І. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність: Монографія. – К., 2005. – С. 9].

Дана ситуація поступово стає чудовим приводом для використання іноземними державами та політичними силами національних меншин чи етносів.

Певні особливості має ренесанс у середовищі етнічних спільнот з "невизначеним статусом", тобто тих, які претендують на статус "корінних народів" (це кримські татари, караїми, кримчаки, гагаузи). При цьому українські соціологи звертають увагу на те, що відродження етнічної самобутності неукраїнських елементів етнонаціональної структури супроводжується зростанням етнічної солідарності, внутрішньо групової згуртованості й активізацією етнічних рухів за реалізацію прав меншин. Останнє за певних обставин може породжувати конфліктогенні ситуації та, якщо не сепаратистські, то принаймні ізоляціоністські настрої у середовищі національних меншин.

Новим явищем для України стала поява та інтенсивна консолідація в останні роки деяких груп іммігрантів та біженців ("нетрадиційних етнічних меншин" – в'єтнамців, китайців, афганців та ін.), які створюють власні етнічні організації, що за метою діяльності відрізняються від об'єднань, заснованих нацменшинами з громадян України.

Продовжуючи розгляд етнополітичного ренесансу, варто зазначити, що політизація діяльності етнонаціональних спільнот є третім і завершальним етапом

етнонаціонального відродження (ренесансу). На цьому етапі група виступає з політичними вимогами, намагаючись вплинути на розподіл влади і взяти участь у контролі за справедливим розподілом соціальних благ та економічних ресурсів. Вихід етнічної групи на авансцену політичного життя найчастіше відбувається у формі підтримки політичних партій або політичних фігур, які заявляють про свою готовність захищати її інтереси. В окремих випадках етнічні групи створюють свої власні політичні партії та організації. Група може застосовувати як легальні, так і нелегальні методи політичної діяльності. В разі, коли справедливі вимоги групи нехтуються центральним урядом, політизація етнічності може перейти у відкритий конфлікт аж до застосування насильства.

Найсприятливіші умови для політизації складаються в часи суспільних потрясінь, коли слабнуть і відходять на другий план інші види ідентичності.

В Україні політизація діяльності етнонаціональних спільнот найяскравіше проявляється у діяльності громадських організацій цих спільнот.

Політизація етнічності об'єктивно зумовлюється, оскільки культурницька та будь-яка інша діяльність, пов'язана з етнічними інтересами, потребує сприятливих політичних умов. Водночас така політизація є проявом і результатом дії суб'єктивних чинників. Тому навіть громадські організації, створені (передовсім чи винятково) для досягнення мовних та інших культурних цілей, під тиском обставин та особистісних якостей їх керівників, політизуються, спрямовуються на залучення до політики якомога більшої кількості представників етнічної групи. Так виникає своєрідний суспільний парадокс: чим більше демократизується влада, тим більш громадянським стає суспільство; його складники самоорганізуються, і це проявляється, зокрема, у збільшенні кількості та активізації різних об'єднань – потенційних конфліктантів [Котигоренко В. Бути чи не бути етнічним конфліктам в Україні? // Політичний менеджмент. – 2008. – № 5(32). – С. 42–62].

Д.А. Лавренов, студ., КНУТШ, Київ*
lavrenov@meta.ua

МАРГІНАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ ОБ'ЄДНАННЯ В УКРАЇНІ ЯК РІЗНОВИД ГРУП ІНТЕРЕСІВ

Проблема існування маргінальних політичних об'єднань в сучасному українському суспільстві є надзвичайно актуальною. Українське суспільство поступово розмежовується, причому маса людей, відторгнута від суспільних благ, віддалених від адекватного розуміння політичного життя збільшується. А це означає, що Україну охоплює нова хвиля політичної маргіналізації, яка в будь-яку хвилину може вилитись у "повстання мас" – "вибух агресивної енергії натовпу".

Саме тому маргінальні політичні об'єднання як різновид груп інтересів все більше починають цікавити сучасне суспільство, а особливо, коли ці групи інтересів еволюціонують у лобістські групи і починають реально впливати на політичне життя країни.

* Рецензент – Н.А. Ліпковська-Надеїна, канд. політ. наук.

Для початку необхідно зрозуміти, чим є ці організації і просто тимчасові об'єднання громадян, які в подальшому тут будуть називатись маргінальними об'єднаннями і який вони мають зв'язок з групами інтересів. Отже, група інтересів у політиці – це об'єднання людей, які, виходячи з певних інтересів або потреб, висувують вимоги до суспільства в цілому з метою підтримати або поліпшити свої позиції, досягти певних цілей. Важливо вказати ще й на те, що групи інтересів функціонують як політичні об'єднання тоді, коли вони або вирішують суто політичні завдання, або вступають у взаємодію з державою. Маргінал, (від лат. Margo – край, межа, кордон) – людина, що знаходиться на межі різних систем соціальних цінностей, систем, культур і яка зазнає їх суперечливий вплив, особа, що має групу приналежність без групової ідентифікації. Маргінал – це представник специфічних субкультур, політичних течій, релігій. Якщо звернутися до двох сучасних типологій груп інтересів, одна з яких базується на їх розподілі за типами соціального капіталу, що є в суспільстві, а інша враховує соціально-культурне середовище їх функціонування, то стають більш менш зрозумілими причини появи маргінальних груп, стимули їх розвитку, і їх безпосередній зв'язок з групами інтересів. За цими класифікаціями, появи маргінальних політичних груп сприяє політична дійсність, соціальний порядок і політична культура тощо. Маргінальні політичні групи, об'єднання, організації існують у всіх країнах світу, їхня кількість, чисельність, інституціональність вказує на політичні та культурні негаразди, що панують у суспільстві.

Усвідомивши важливість маргінальних об'єднань, необхідно проаналізувати їх місце в політичному житті, надавши при цьому їм певні динамічні характеристики. Так, найчастіше, маргінали займають саме крайні політичні та ідеологічні позиції, стосовно політичних та соціальних (мови, культури, історії тощо) питань. Вони є, як правило, малочисельними, але в певний момент можуть активізувати доволі велику кількість населення. Важливим також є те, що маргінали часто займають середню позицію між політично активними і політично пасивними верствами населення. Це ускладнює їх ідентифікацію за цим параметром. Їх місія найчастіше обмежується тижнем, днем, або навіть годиною. Вони осідають на дно і працюють з підпілля. Хоча існують і більш тривалі і відкриті об'єднання, але за цих умов їх соціальна роль вже змінюється або втрачається.

На перший погляд здається, що існування таких організацій і об'єднань (а саме представників специфічних субкультур, політичних, етнічних, мовних течій, релігій, тощо) є цілком природною і зрозумілою річчю для демократичних держав, де панує свобода слова, вибору і совісті особистості. Це підтверджує Конституція України, і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод і ціла низка інших українських і міжнародних документів.

Але при більш детальному розгляді можна з'ясувати, що найчастіше вони являють загрозу для держави, аніж приносять користь. Саме тому в більшості країн світу їхню діяльність намагаються жорстко контролювати.

На сьогоднішній день в Україні існує ціла низка об'єднань, громадських організацій які носять маргінальний характер. Вони відносно хаотичні, але в той же час мають певне спрямування, активізуючись у кризових ситуаціях. Приклади дії маргінальних політичних організацій, які за лічені години стали

масовими, завдали величезних збитків і похитнули державний авторитет, можемо побачити 2005 року у Франції та 2008 в Греції. Приклади їх негативних дій є і в Україні. Але маргінальні політичні об'єднання не завжди виконують негативні функції розбалансування та дестабілізації. Інколи вони виконують функції відволікання, згуртування, політичного врівноваження тощо.

Таким чином, маргінальні політичні об'єднання є з одного боку небезпечною, з іншого необхідністю для сучасних демократій. Їх існування, мета і діяльність визначені політичним та соціокультурним середовищем. Їх важливість є беззаперечною. Головне завдання сучасних держав, через призму їх взаємодії з маргінальними політичними об'єднаннями – не допускати маргіналізації всього політичного життя, що неодмінно призведе до кризових явищ у політичній, соціальній і культурній сферах.

Ю.В. Лисенко, асист., КНЕУ ім. В. Гетьмана, Київ

РЕАЛІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Насьогодні в українському суспільстві гостро постала проблема максимального наближення держави до людей, можливість якої забезпечується підвищенням рівня довіри до діяльності держави і взаємовідповідальності між людиною і політичними інститутами. Це стосується абсолютно всіх рівнів і напрямів реалізації політики. Доцільно акцентувати увагу на ситуацію, що склалася в соціальній політиці, адже саме соціальна політика – це, насамперед діяльність держави по збалансованому розвитку суспільства, забезпеченню стабільності державного правління й соціального захисту населення [Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-ге вид. – К., 2004. – С. 621].

Модель соціальної політики має ряд особливостей, які залишилися у спадок ще з радянських часів, зокрема низька культура політичної участі населення, досить значним залишається вплив держави по регулюванню і фінансуванню соціального сектору, недостатній рівень публічності дій інститутів політичної влади в соціальній сфері тощо. Реалії політичного життя свідчать про низький рівень зацікавленості населення концепціями соціального реформування. Російський дослідник В.Римський, характеризуючи стан і перспективи розвитку соціальної політики в Російській Федерації, зазначає, що російські політики і державні діячі не вміють направляти активність громадян на вирішення реальних проблем, а самі громадяни не в змозі запропонувати рішення соціальних проблем на професійному рівні, що дозволило б їм конкурувати з пропозиціями чиновників у реалізації соціальної політики... Через домінування держави в галузі вироблення концепцій, ідеологій, стратегій і програм вирішення проблем таке розуміння політики нав'язується громадянам [Римский В. Социальная политика как метод решения социальных проблем // ОНС. – 2006. – № 5. – С. 92–93]. В.Римський підкреслює, що в інших країнах реалії в галузі соціальної політики багато в чому аналогічні російській ситуації. З цією думкою важко не погодитися. Ситуація, що склалася в країнах пострадянського простору в соціальній сфері багато в чому схожа. Характерними ці проблеми є і для України.

І хоча розвиток держави на сучасному етапі засвідчує тенденцію до розширення участі громадянських структур в управлінні різними сферами суспільного життя, але нашій країні ще не вдалося подолати ситуацію, за якої більшість населення усвідомлює себе в якості пасивних об'єктів політики, як зауважує український науковець В.П.Горбатенко [*Горбатенко В.П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть: Монографія. – К., 1999. – С. 152–153*].

Розширення ступеня довіри досягається підвищенням рівня інформованості населення щодо підготовки і здійснення соціальних програм, розширенням участі населення посередництвом взаємних консультацій державних інститутів та структурних підрозділів громадянського суспільства. В Україні для поєднання реформаторських зусиль держави і сприяння цьому процесові суспільства вирішального значення набуває створення децентралізованої політичної системи, що дозволить підвищити якість управління й розширити представництво й реалізацію інтересів місцевих спільнот та окремих громадян [Там само. – С. 143].

Оскільки соціальна політика розробляється і реалізується без активної участі громадян, які свою чергу не бажають виявляти активності, погоджуючись на роль "спостерігача", важливо максимально змінювати систему уявлень масової свідомості про незначну роль людини в політиці. Реальний вияв проблем в соціальній сфері можливий тільки за умови позиціонування людини як суб'єкта політики.

Я.О. Лушков, студ., КНУТШ, Київ

СОБОРНІСТЬ ЯК ОСНОВА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

22 січня 2009 р. Україна святкувала 90-ту річницю соборності нашої держави. Незважаючи на суперечки як про саме визначення поняття соборності, так і про значення цієї події для історії українського народу, щороку вищі посадові особи, як правило, беруть участь у численних урочистих заходах, декламують відомі поетичні рядки та виступають з вітальними промовами. Звичай наголошується на тому, що об'єднання українців як нації та формування національної ідентичності є ключовими передумовами процвітання нашої держави у майбутньому. Більш того, часто стверджується, що соборність як цінність може стати базою для національної ідеї України. Лише та національна ідея, яка підкреслюватиме необхідність спільного внутрішнього ринку, енергетичної стратегії, зовнішньополітичного курсу, системи безпеки, врешті-решт, спільної культурної ідентичності, матиме більший консолідуючий та мобілізуючий потенціал. Тобто, соборність як мета буде досягнута лише у випадку, якщо вона стане основою національної ідеї.

Водночас, існує і протилежна точка зору. Є ряд вчених, які наголошують на тому, що соборність як намір не може становити фундамент національної ідеї. Їхній підхід більш прагматичний, адже вони наголошують перш за все на тому, що не можна прагнути об'єднання нації на підставі абстрактного бажання єдності, натомість, слід прагнути до добробуту та економічного про-

цвітання. Проблема непорозумінь між різними регіонами не стоятиме гостро, якщо інтеграція нації базуватиметься на досягненні сучасних стандартів життя. Громадяни будуть прагнути жити в успішній державі і пишатимуться силою та процвітанням свого народу і в такому разі не потрібно буде вигадувати абстрактні концепти на зразок соборності, які б подолали існуючі відмінності на півночі та півдні, заході і сході. На противагу цьому, різноманітність нашої держави та особливості кожного регіону збагачуватимуть її як у фінансово-економічному плані, так і у сфері духовності та самобутності.

Прагнення до соборності як можлива основа національної ідеї критикується і прихильниками того, що національна ідея не може містити абстрактні цінності та концепти. У такому випадку, стверджують вони, хиткою буде межа між національною ідеєю та вузькопартійною ідеологією. Національна ідея як проєкт минулого, теперішнього та майбутнього нації, що може сприяти державотворенню, консолідації української нації та становленню національної свідомості українців, не має перетворюватися у метод маніпулювання виборцями задля отримання більшої кількості голосів та досягнення конкретно-політичних цілей. Політичні партії часто прагнуть до формулювання власного проєкту національної ідеї. Проте, основним мотивом тут, як правило, виступають вузькопартійні інтереси. Оскільки ці проєкти створюються партійними політичними технологіями, вони не володіють мобілізуючим та консолідуючим потенціалом, адже не базуються на об'єктивних засадах. У такому випадку, національна ідея ототожнюється з ідеологією. Але, для того щоб виконувати свої функції, національна ідея повинна "вийти з тіні" політичної і, тим більше, партійної ідеології.

Однак, соборність все ж потенційно може стати фундаментом національної ідеї. Передумовою цього є зміна підходу до осмислення самого поняття національної ідеї. Національна ідея відображає унікальні характерні риси певної нації, її відмінності від інших націй, та висвітлює основну ціль, прагнення і бачення власної ролі в загальносвітових процесах та на міжнародній арені. Тут також відображається досвід народу у політичній та господарській сферах, історія відносин з іншими державами, етнічні характеристики, етико-моральні цінності, які визнаються нацією як суттєві, бачення світу в цілому та місце і призначення окремого індивіда в нації та нації загалом у світі. Національна ідея можна структурувати за сферами життя суспільства, виокремлюючи на цій основі політичну, економічну, соціальну, культурну та релігійну складову національної ідеї, можна диференціювати її в часовому вимірі на етапи та фази розвитку.

Втім, у переважній більшості визначень національної ідеї, розроблених науковцями та політичними експертами, присутній її поділ на наступні складові – національна історія (створення проєкту минулого нації, який би підкреслював спільне походження, власний історичний шлях та специфічні умови існування, більшою чи меншою мірою відмінні від інших), національна ідентичність та самоідентифікація (картина теперішнього, яка синтезує соціально-психологічне уявлення групи людей про себе як про певну спільноту з історичною територією, культурою, пам'яттю, традиціями, що врешті стимулює відчуття причетності та нерозривної єдності із цією спільнотою) та проєкт майбутнього нації як її місії, мрії про подальших поступ та ключові завдання, що стоять перед нацією для втілення цієї мети у життя.

При цьому, національна ідея не може зводитися лише до певного ідеалу минулого, теперішнього та майбутнього. Мрія як така не може виступати ціллю життя нації. Будь-яка національна ідея має неодмінно включати практичні завдання, які б являли собою конкретизацію шляху та способів здійснення задуму. Мета як ствердження повинна передбачати прагнення втілити у життя певні цілі, більш того, чітко визначити суб'єкта, який погодився б та був би спроможний взяти на себе відповідальність за прийняття рішень та імплементацію даного задуму. В такому разі національна ідея потенційно може стати стрижнем, який би об'єднав націю, легітимізуючи необхідні політичні, економічні, соціальні та культурні реформи. Для цього дуже важливим є ще один аспект. Розробляти національну ідею повинна інтелектуальна еліта та діячі культури. Проте, вони повинні тісно співпрацювати з практикуючими політиками, оскільки саме вони можуть визначити критерії ефективності та здійсненності того чи іншого проекту національної ідеї. Лише, якщо забезпечити цю кооперацію та подолати прірву між науковою та інтелектуальною елітою з одного боку, та політичною елітою, з іншого, соборність може стати основою національної ідеї та виконати свою основну функцію – консолідувати націю та сприяти національній ідентичності українців.

Д.О. Манойло, студ., ХНУ ім. В. Каразіна, Харків
Juliett170@mail.ru

АНАРХІЗМ ТА АНАРХІЧНІ НАСТРОЇ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Багато вчених та навіть деякі античні мислителі виділяють анархізм як наступний рівень розвитку суспільства після демократії. Більшість сучасних країн, у тому числі й Україна, обрали для себе демократичний шлях розвитку. Але увага дослідників не зосереджується на ідеології анархізму як можливому майбутньому. Про анархізм у порівнянні із демократією сказано та написано мало, а, на думку автора, ми повинні знати всі можливі варіанти наступного кроку розвитку, якщо обрали той чи інший шлях. У сучасному сенсі анархізм трактується як стан, в основі якого лежить систематична відмова від всякої встановленої влади та виключний пріоритет індивідуальних цінностей [Ельцбахер П. Сущность анархизма. – Минск; М., 2001]. Серед анархічної теорії ми виділили ранніх, поміркованих та пізніх анархістів та помітили, що із часом анархічні концепції стають все менш радикальні та починають сповідувати демократичні цінності. Тож, до ранніх анархістів відносяться М. Штірнер, В. Годвін; до поміркованих – П.-Ж. Прудон; до пізніх – М. Бакунін, П. Кропоткін, В. Тукер. Звертаючись до основних постулатів анархізму, можна сказати, що анархізм ставить собі за мету досягнення певних утопічних ідеалів, виходячи з тези про добродісну природу людини.

Всі свідомі люди розуміють, що демократія не є кінцевим етапом розвитку суспільства, і саме анархізм виступає як логічне продовження демократії у своєму еволюційному розвитку. Кожен рік тисячі анархістів виходять на демонстрації, мітинги, виражають окремі форми протесту проти існуючих режимів, збираються у федерації анархістів та агітують за розповсюдження

інформації щодо анархізму. У більшості частини населення анархізм асоціюється із хаосом та безладом, і в цьому є певна заслуга деяких історичних персонажів та окремих сучасних угруповань. Близько 90 років тому під час революції в Росії анархісти закріпили за собою цю асоціацію й дотепер не можуть знищити її. Масла у вогонь підливають і сучасні угруповання молоді, що є прихильниками більш радикальних ідей анархізму, характерних для ранніх етапів розвитку цієї ідеології.

Але більшість сучасних анархістів поводять себе більш спокійніше та задовольняються розповсюдженням анархістських листівок та інформації про анархізм. І таких анархістів більшість: вони є прихильниками В. Годвіна щодо встановлення анархізму в усьому світі, тобто встановлення анархічної ідеології тільки через переконання в ідеальності цієї ідеології перед іншими.

Тож, у сучасному світі ми виділили дві найбільш помітні течії анархістів – радикальні (за М. Штірнером та П.-Ж. Прудомом) та помірковані (за В. Туке-ром, П. Кропоткіним та ін.). Через погроми та безлад, з приводу демонстрацій радикальних анархістів, тримається міф про "хаотичність" та "безлад" анархістів та анархізму як ідеології, і саме тому термін "анархізм" входить у п'ятірку термінів, що найчастіше неправильно сприймаються та асоціюються.

Станом на 2005 рік 60,9 % опитуваних виразили своє негативне ставлення щодо передачі у приватну власність великих підприємств, 23,3 % опитуваних негативно ставляться щодо приватизації малих підприємств, а 45,2 % негативно ставляться до приватизації землі. Слід відмітити, що процент невдоволених приватизацією кожен рік зростає. Тож, ми бачимо, що більшість українців негативно ставляться до приватної власності та приватизації. А це означає, що ідеї М. Бакуніна, П. Кропоткіна та В. Туке-ра стосовно приватної власності цілком можна впроваджувати в Україні. Станом на 2005 рік, 46,2 % опитуваних вважають, що в управлінні економікою треба поєднати управління держави та ринкові методи, що дуже схоже на погляди В. Тукера та пізніх анархістів. Лише 4,1 % опитуваних цілком довіряють урядові, 2,1 % місцевим органам влади, 4,1 % Верховній Раді, 1,6 % судам [Паніна Н.В. Українське суспільство 1994 – 2005: соціологічний моніторинг – К., 2005]. Звідси виходить стабільна недовіра населення України до органів влади.

Повна недовіра до органів влади та негативне ставлення до приватної власності українців наштовхують на думки, щодо впровадження певних анархічних ідей в Україні. Приємно вважати, що українці, згідно проведеному соціологічному дослідженню, схилиються до більш поміркованих, модерних ідей пізніх анархістів.

Останнім часом, коли Україні пройшла через певний етап демократизації суспільства, анархістські федерації та угруповання почали нестримно зростати. Масла у вогонь підлили і світова фінансова криза, і нестабільність української політики, і зростаюча напруженість українського суспільства. Тим паче, наростає можливість революції або громадянської війни, а це найбільш доброякісне середовище для розквіту базових ідей анархізму.

ПРЕЗИДЕНТСЬКА ТА ПАРЛАМЕНТСЬКА ФОРМА ПРАВЛІННЯ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ДЛЯ РОЗКОЛОТИХ СУСПІЛЬСТВ

На сьогоднішній день серед фахівців інституціонального дизайну існує занепокоєння з приводу інститутів, що їх запроваджують держави на шляхах демократизації, надто держави із глибокими розламами й чисельними партіями. Вони стурбовані результатами, які зводяться до принципу "переможець одержує все", та їхніми наслідками, вкрай значущими для таких суспільств.

Так Х. Лінц вважає, що парламентська система більш сприяє стабільній демократії, ніж президентська. Він зазначає, що президентський устрій функціонує відповідно до правила "переможець одержує все" – принципу, якому властива тенденція перетворювати демократичну політику в гру з нульовою сумою. Гра з нульовою сумою в президентських системах підвищує ставки президентських виборів і неминуче посилює пов'язані з ним напругу і поляризацію. Надто слушний цей висновок щодо країн із глибокими політичними розламами й чисельними політичними партіями; таким країнам парламентаризм загалом пропонує кращу надію на збереження демократії. В суспільствах, що поляризовані або поділені чисельними розламами, багатопартійна система з пропорційним представництвом може дати змогу сформувати альтернативні коаліції, а отже, запобігти небезпечним результатам гри з нульовою сумою виграшу [Лінц Х. Президентська система і парламентаризм // Демократія: антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К., 2005. – Ч. IV. – С. 803–807].

Д. Сартрі зазначає, що система "переможець одержує все" є недоцільною, якщо державний устрій поляризований і (або) характеризується різною політичною культурою [Сартрі Д. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідження структур, мотивів і результатів. – К., 2001. – С. 100].

В той же час, Д. Горовіц пише про те, що і модель вестмінстерської демократії має таку рису, як "переможець одержує все", коли кожен, хто має більшість у парламенті, може узурпувати собі державну владу. Він наводить приклад колоніальних держав, що успадкували парламентські системами в мить набуття незалежності, коли низка етнічних груп спромоглася забезпечити собі більшість місць у парламенті й закрити шлях до влади решті груп [Горовіц Д. Порівняння демократичних систем // Демократія. – Ч. IV. – С. 828].

У країнах із глибокими етнічними й іншими розколами, вибір повинен базуватися на відповідних можливостях забезпечення розподілу повноважень (англ. – power sharing) в уряді різних систем. Так як кабінет у парламентській системі – це орган колегіального прийняття рішень на противагу президентському одноособовому правлінню з винятково консультативним кабінетом – то він пропонує оптимальні умови для формування управління на основі широкого розподілу повноважень (англ. – power sharing). Тому саме парламентська форма правління повинна бути основним принципом для авторів конституцій у розколотих суспільствах [Lijphart A. Constitutional Design for Divided Society // Journal of Democracy. – 2004. – Vol. 15 – No. 2 – P. 101]. Розколоті

суспільства й на Заході, і в інших країнах мають потребу в мирному співіснуванні протиборчих одна одній етнічних груп. Це вимагає примирення й компромісу, для чого, у свою чергу, необхідно як можна більше включення представників цих груп у процес прийняття рішень. Такий розподіл влади набагато легше здійснити при парламентському типі правління й системі пропорційного представництва, ніж у президентко-мажоритарних системах. Президент майже завжди репрезентує один з соціальних, регіональних або етнічних сегментів, і, стало бути, системи із президентською формою правління роблять особливо скрутним розподіл влади та представництво інших соціальних сегментів [Лейпхарт А. Конституционные альтернативы для новых демократий // Полис. – 1995. – № 2].

А. Лейпхарт пропонує ввести замість механізму "уряд проти опозиції" вестмінстерської демократії принцип "великої коаліції". Введення "великої коаліції" може бути рішенням, яке дасть найкращі гарантії успішного співробітництва різних сегментів суспільства на благо загальним інтересам та інтересам кожного сегменту. Велика коаліція створює можливість, в рамках якої різні взаємодіючі між собою групи досягають справедливої акомодатії своїх інтересів завдяки належному представництву [Лейпхарт А. Демократия в многоэтнических обществах: сравнительное исследование / Пер. с англ. под ред. А.М. Салмина, Г.В. Каменской. – М., 1997].

Таким чином, сучасні порівняльні дослідження інституціонального дизайну ефективних демократій дійшли висновку, що розколоті суспільства на шляху демократизації повинні вводити системи врядування, які сприяють примиренню, і які забезпечують пропорційне представництво усіх значимих соціально-політичних груп.

В.О. Носовець, асп., КНУТШ, Київ

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК МЕТОД ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТУ

Все більшу увагу привертають до себе як з боку уряду, громадських організацій національних держав, так і з боку міжнародних організацій питання основних чинників, засобів досягнення миру та попередження конфліктів на етнічному ґрунті. Нетерпимість є однією з найбільших глобальних проблем сучасності. Загроза її поширення пов'язана з ксенофобією, екстремізмом та насильством.

Метою дослідження є виявлення й узагальнення закономірностей та тенденцій у сфері міжнаціональних відносин в Україні, а також спроба повернути та поглибити наукову увагу до питань міжнаціональної взаємодії та проблеми толерантності у сфері міжетнічних відносин.

Завданням є постійний аналіз проблем, оцінка ризиків та вимог що все частіше виникають у цій чутливій сфері.

В Україні ухвалено низку законів, які сприяють захисту прав національних меншин та народів. Однак, окремі політичні партії, групи та політики експлуатують теми толерантності та багатонаціональності українського суспільства, що робить їх заполітизованими й уможливорює різноманітні політичні маніпуля-

ції в сфері міжнаціональних відносин. Значною мірою це стосується мовних питань, проблем збереження культурної та національної ідентичності.

Рівень міжетнічної толерантності оцінюється у двох вимірах. *Психологічному* – готовність до зближення або, навпаки, до несприйняття людей іншої національності. *Політичному* – як дія або здійснювана через закон і традицію суспільна норма. Обидва виміри є сутнісною складовою феномену толерантності, високий рівень якої становить цінність і соціальну норму громадянського суспільства, забезпечує суспільно-політичну стійкість та гармонію міжетнічних взаємовідносин.

За наявності в різних регіонах специфічних інтересів, присутність у деяких з них компактних і до того ж чисельно помітних етногруп надає етнополітичним відносинам в Україні доволі виразного регіонального характеру. І, навпаки, відносини між різними регіонами, а також між регіонами і центром теж позначені етнічною тематикою. На етнополітичній карті держави вирізняється ряд так званих "проблемних" регіонів, які або характеризуються зосередженням складного комплексу міжетнічних відносин, або самі виступають ініціатором постановки гострих питань, відносно яких позиція різних етнополітичних суб'єктів виявляється суперечливою, а часом і непримиренною. Одне з них про обсяг повноважень регіонів та їх стосунки із центральною владою. Крім того, спостерігається й розбіжність позицій між регіонами з деяких питань загальнонаціонального характеру, насамперед державної мови, вибору суспільно-політичної моделі і геополітичного вектора, розколу в православ'ї та ін.

Одним з визначальних пріоритетів внутрішньої політики української держави є вироблення та регулювання сфери міжнаціональних відносин, забезпечення прав та свобод національних меншин, створення різних можливостей для їх активної участі в процесах державотворення. З часу проголошення незалежності Україна прагне створити умови для рівноправного розвитку й активної участі в соціально-економічному, політичному та духовно-культурному житті держави представників усіх національностей, котрі разом з українцями складають єдину етнонаціональну структуру суспільства.

Зниження рівня толерантності підриває принципи демократії, призводить до порушення індивідуальних та колективних прав людини. Натомість високий рівень толерантності сприяє зміцненню політичного і соціального фундаменту демократичної державності, громадянського суспільства, національної єдності.

О.Ю. Панченко, студ., КНУТШ, Київ
ok_panchenko@mail.ru

ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Як у стародавні часи, так і у сучасному світі розуміння демократії та демократизації різне й навіть протилежне. Ідеї громадянської рівності розвивав ще давньогрецький Декарт, Протагор, а вперше термін "демократія" вжив інший давньогрецький мислитель – Фукидід. Відтоді минуло два з половиною

тисячоліття, але проблеми демократії залишаються в центрі політичної і ідеологічної боротьби, теоретичних дискусій.

Прагнення піддавати сумніву класичну теорію демократії, її ідеї і принципи виникло також не в наші дні. Ще Г. Кельзен 1920 року писав, що гасло демократії домінує майже неподільно в думках людей XIX і XX століть. А відтак воно, як і будь-яке інше гасло, втрачає справжній сенс. Люди, підкоряючись політичній моді, використовують це поняття доречно й недоречно, зловживають ним більше, ніж будь-яким іншим політичним поняттям, внаслідок чого воно набуває часом протилежного значення. У монографії А. Ковлера "Криза демократії" наголошується, що сучасна демократія, основи якої було закладено у XVIII столітті, а коріння її сягає античності, пережила лише у XX столітті такі кризи, які взагалі можуть поставити під сумнів її існування. А. Ковлер вважає, що теперішня криза демократії має кілька проявів. Це криза державності, криза форм участі і політичної активності та криза громадянськості. Шукаючи відповідь на запитання, бути чи не бути демократії у XXI столітті, А. Ковлер досліджує розуміння демократії в різних вимірах теорії та практики і доходить висновку, що настав час переосмислити традиційні демократичні принципи [Ковлер А.І. Криза демократії? Демократія на рубежі XXI века. – М., 1997. – С. 15]. Такі країни як США та Велика Британія, де історія розвитку сягає сотен років, але як зазначають деякі дослідники саме в цих країнах найшвидше настала демократична криза. Спостерігається занепад масової віри в демократію і зростає майнове розшарування суспільства, росте дисфункція політичної системи США, постійно зростає рівень корупції, прогресує моральний занепад суспільства, зростає міжетнічна і расова напруженість.

Сьогодні багато говорять про демократію: газети, телебачення, електронні видання, всі намагаються наві'язати своє бачення феномену демократії, вони стали основними засобами маніпуляції свідомістю мас. Тож, здавалось би один із демократичних принципів – принцип свободи слова, відкрив для політичної еліти могутній засіб впливу на людей. Зроблені соціологічні дослідження виявили те, що люди і зараз чітко не розуміють що таке демократія. Демократія сьогодні бачиться, скоріше, як певна технологія досягнення влади, комплекс умов, необхідних для того, аби політичні сили конкурували між собою, мали шанси отримати та здійснювати державну владу. Народ, який розуміють як джерело влади, як такий, що контролює владу і в разі потреби змінює її, поступово зник із теоретичного обґрунтування демократії, і з реального життя та сенсів, якими наповнюють демократію політики і населення. Вільна конкуренція політичних сил, плюралізм політичних поглядів, стабільність і гнучкість політичних режимів, умови успішного проведення державної політики – саме в таких категоріях нині зазвичай визначають демократію як на науковому, так і на побутовому рівнях. Однак у реальному житті не всяка демократія їх гарантує. Крім того, в перехідних суспільствах, в умовах незавершеності політичних процесів і невизначеності суспільно-політичної моделі розвитку, використання цих критеріїв не тільки "забруднено", а й іноді протистоїть ідеї розвитку. Порівняння таких уявлень про демократію з реаліями сучасного політичного розвитку України свідчить про істотні розбіжності між ними. Україна закріпивши демократичний політичний режим

у Конституції і визнавши його найоптимальнішим для свого подальшого розвитку, зробила перший крок, як здавалось, до вільного та прогресивного розвитку але наша спадщина, наш менталітет, заважає нам з користю для нас втілювати ті демократичні принципи, які в країнах з іншою історією та ментальністю добре працюють. Ми звикли підкорюватись владній руці, нам і зараз, як виявилось не вистачає авторитарного лідера. Плюралізм партій призвів до того, що наші політики не в змозі домовлятися та працювати задля досягнення спільної мети – добробуту країни. Нашим політика і нам сьогодні потрібно навчитись бути вільними, зрозуміти, що однієї свободи слова та гасел недостатньо для щасливого сучасного і майбутнього життя нашої країни.

Україна нині перебуває на межі, коли завершується початковий етап становлення демократичної соціально-правової держави і має відбутися перехід до втілення принципів і норм Конституції у реальне життя суспільства, держави, кожної людини. Але це бажання далеко не завжди збігається з реальністю. Існує суперечність між задекларованими нормами і реальними можливостями та бажанням їх втілювати. В умовах сучасної демократизації України відбувається поступове подолання звичних стереотипів щодо політики, влади, демократії, держави, місця і ролі людини в суспільно-політичному житті. Перехід до демократії – не самоціль, а шлях створення цивілізованої сучасної системи, стабільної, здатної до саморозвитку і створення всіх необхідних умов для нормального життя людини. Проблема демократії для нашої країни – це проблема формування такої соціальної і політичної системи, яка забезпечувала б керованість суспільством при участі народу, припускала б можливість заміни влади без насильства, гарантувала б дотримання і захист прав і свобод людини.

С.О. Прищепов, студ., КНУТШ, Київ

ЛІДЕРСТВО – ЗАКОНОМІРНІСТЬ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ

Зазвичай терміном "лідер" (англ. leader – керівник, ведучий, провідник) називають таку особу, яка здатна впливати на інших з метою інтеграції групової діяльності, спрямованої на задоволення інтересів даного співтовариства. Лідерство є універсальним за своєю природою феноменом суспільного життя. Воно існує скрізь – у великих та малих організаціях, політиці, релігії, бізнесі, кримінальних структурах і т.д. На ранніх етапах розвитку суспільства зростання різноманітних потреб, поява нових видів діяльності значною мірою ускладнили соціальні відносини. Це, в свою чергу, вимагало впорядкування поведінки індивідів, гармонізації і узгодження людських потреб і дій. Саме тоді з'являється людина, що здатна визначати загальну мету, засоби їх досягнення, організовувати процес розподілу ролей і функцій усередині суспільства. Лідерство існує скрізь, де є групова, колективна діяльність.

Лідерство вивчають різні науки: психологія, соціологія, соціальна психологія, політологія. Кожна визначає особливості особи лідера зі своєї позиції. Науковці не мають значних розбіжностей у визначенні поняття політичного лідерства, проте, розбіжності виникають з визначенням політичного лідера.

Традиційно він визначається як людина, яка керує політичними процесами, робить вплив на соціальну поведінку індивідів, груп, прошарків і суспільства в цілому. Політичний лідер – це і центр влади, і "мозок" і "візитна картка" тих сил, які його висуюють на елітарні лідируючі позиції. Забезпечують йому постійну, тривалу підтримку. Він – політичний менеджер, що управляє, керівник своїх послідовників і прихильників. Може бути главою політичної партії, громадської організації, неформальних об'єднань місцевого, регіонального, загальнонаціонального значення тощо. Проте, лідером безперечно може бути лише та особа, яка користується авторитетом серед оточення, виправдовує їхню довіру. Потрібно зазначити, що лідерство є виявом не авторитету влади, а влади авторитету. У політології існує кілька підходів до пояснення природи політичного лідерства:

1. *Лідерство, як вплив на інших людей.* Має бути постійним, розповсюджуватись на все оточення, лідер більше впливовий, ніж інші особи, вплив спирається на правомірність його керівництва.

2. *Структурно-функціональний підхід.* Тут суспільство розглядається, як складна система, а лідер має керівний статус, приймає владні рішення, організує колективні дії.

3. *Підхід політичного підприємництва.* Політичний лідер пропонує виборцям в обмін на посаду програму, способи вирішення різноманітних суспільних проблем. Конкурує з іншими претендентами в лідери.

Існує кілька концепцій, причин, що породжують політичне лідерство:

1. Теорія рис (наявність у лідера певних соціальних і психологічних рис).

2. Ситуативна концепція (тракує лідера як функцію ситуації, тобто ту роль, яку він має виконувати за певних конкретних обставин).

3. Теорія ролі послідовників (лідерство пояснюється наявністю у лідера послідовників, а в ширшому плані всіх суб'єктів політики, які взаємодіють з лідером).

4. Психологічна теорія (в основі лідерства лежить людська психіка, вона є керівною і визначається волею до влади).

Функції, виконувані політичними лідерами:

1. Функція вираження соціальних інтересів (політичним лідером можна стати, лише виражаючи інтереси певної спільноти людей).

2. Новаторська функція (лідер розставляє пріоритети, впроваджує конструктивні ідеї для їх втілення).

3. Інтегративна функція (програма, впроваджена лідером має задовольняти інтереси та потреби кожної соціальної групи).

4. Організаторська функція (втілення політичних програм в життя).

5. Комунікативна функція (зв'язок лідера між масами й політичними інститутами).

Типологія політичного лідерства:

1. Загальновизнаною і зберігаючою свою актуальність є типологія лідерства М.Вебера. Він виділив три типи лідерства:

2. Традиційне лідерство – спирається на механізм традицій, ритуалів, сил звички. Звичка підкорятися заснована на вірі в святість традиції і передачі

влади за спадком. Право ж на панування лідер придбає завдяки своєму походженню. Цей тип лідерства втілює правління вождів, старійшин, монархів.

3. Харизматичне лідерство припускає виняткові якості самого лідера, якими він володіє насправді або які приписуються йому його оточенням і всіляко роздуються засобами масової інформації. Основою легітимності харизматичного лідера є його перевага над іншими.

4. Раціонально-легальне (демократичне) лідерство засновано на існуючій в суспільстві нормативно-правовій базі. Наприклад, відповідно до конституційних норм громадяни обирають президента своєї країни, довіряючи йому на певний термін вищий пост в державі. Основою його легітимності є президентський статус (державна посада).

Політичні лідери можуть поєднувати в собі відразу декілька типів лідерства. Наприклад, раціонально-правовий лідер може володіти і харизматичними якостями.

Видатний американський політичний психолог Херманн залежно від характеру і властивостей лідера виділяє чотири образи лідерства:

- ✓ "прапорносець". Володіє власним баченням реалій і перспектив, здатний визначати мету і способи їх досягнення, впливати на прихильників;

- ✓ "служитель". Виступає в ролі виразника інтересів своїх прихильників, керується їх бажаннями і діє від їх імені.

- ✓ "торговець". Здатний переконати людей в привабливості своїх ідей і планів, примусити їх "купити" ці ідеї і плани;

- ✓ "пожежник". Здатний відгукнутися на актуальні проблеми і насущні вимоги моменту, адекватно реагувати на них.

Залежно від ставлення до існуючих суспільних порядків лідерів можна поділити на консерваторів, реформаторів і революціонерів. За видами розрізняють формальне і неформальне лідерство.

Формування політичного лідерства зводиться до наступних механізмів:

1. Вибори (головний механізм формування лідерства в демократичному суспільстві).

2. Партійно-політична діяльність (в демократичних державах політичні партії виступають головними суб'єктами виборчого процесу).

3. Громадські рухи та організації (формування політичного лідерства тут нерідко явище).

4. ЗМІ (формують імідж лідера).

Отже, потрібно визнати, наскільки велика роль лідера в суспільстві і в будь-якій соціальній структурі. Тому у ряді країн відбір і підготовка політичних лідерів починається ще в ранньому дитячому і підлітковому віці. Для цього навіть існують спеціальні школи і університети. Доброю школою для підготовки політичного лідера є його участь в суспільних рухах і активне членство в політичній партії. При цьому, разом з професійними здібностями потенційного лідера, велике значення надається його моральним якостям. Для цього створюються інститути демократії, правової держави, громадянського суспільства тощо. Лідерство – закономірність політичного життя. Це є факт.

ДО ПРОБЛЕМИ ГУМАНІЗАЦІЇ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Увага до зазначеної теми зумовлена поліетнічним складом населення України і гуманітарними стандартами, яких маємо дотримуватися задля рівноправного входження до світового співтовариства. Процеси національно-державного будівництва вимагають вираженої ефективної етнонаціональної політики на засадах гуманізму і толерантності. Дієвим принципом останньої має стати її людський вимір, який дозволяє гармонійно поєднувати інтереси всіх суб'єктів поліетнічного суспільства та запобігати конфліктам. Актуальним є виявлення фундаментальних засад та основоположних характеристик людського виміру етнонаціональної політики, виходячи з яких політика в етнонаціональній сфері сприятиме зміцненню етнополітичної стабільності українського суспільства. Україна як демократична держава має визначатися передусім забезпеченням прав особи та колективних прав етнонаціональних спільнот в їх органічній єдності.

Гуманізація, абож людський вимір етнонаціональної політики – це новий етап демократизації міжнаціональних відносин. Саме орієнтація на людину та її інтереси покликана сприяти консолідації суспільства. "Людське" в понятті "людського виміру" інтегрує все гуманістичне, стає незворотною у дотриманні фундаментальних людських цінностей. Пріоритет людини, піднесений до рангу визначального, надає будь-якій сфері спеціалізованих перетворень у суспільстві й державі системного, гуманного, а отже, демократичного характеру. На відміну від економічних, політичних, військових та інших пріоритетів, які за своєю сутністю мають виключно спеціалізований характер, критерій "людина" – споконвічно загальний і системний. Орієнтація на пріоритет прав і свобод людини унеможливорює рецидиви сакралізації держави, влади, мови. Людина має стати основою концептуального розвитку суспільства, а універсальним критерієм державної політики – гуманність. Для посткомуністичних країн, до яких належить Україна, гостро стоїть проблема адаптації до нових гуманітарних стандартів.

Незважаючи на часте використання поняття "людського виміру" політики, загальновизнаного визначення й досі не вироблено. Загалом воно містить права та основні свободи людини, захист прав етнічних меншин та інші гуманітарні питання. Крім того, людський вимір – один із аспектів (поряд з військовим та економічним) комплексного підходу Організації Безпеки і Співробітництва в Європі до проблем безпеки. Безпека є надзвичайно складним поняттям, яке містить економічні, інформаційні, екологічні, а також етнічні чинники. Важливими характеристиками людського виміру є: ступінь розвитку і використання основних прав і свобод людини; міра реальної участі мас і конкретного індивіда у політичному житті, можливість впливати на владу; рівень політичної свідомості, освіти та культури у суспільстві; якість домінуючих політичних цінностей; ступінь демократизму та гуманізму суспільства; врахування у політиці інтересів і позицій соціальних, етнічних груп. Рівень реалізації комплексу прав і свобод людини є критерієм політики, її людським

виміром. Безпосередньо з людським виміром пов'язаний гуманізм, який у часи потрясінь і негараздів слугує єдиним фактором об'єднання і стабілізації.

Людський вимір політики повинен розглядатись крізь зіставлення моралі, політики та прав людини. Перенесення принципу людського виміру на етнополітику означає, насамперед, здійснення прав людини, серед яких права націй, етнічних меншин посідають особливе місце. Етнонаціональна політика покликана забезпечити національні права і свободи етноспільнот та громадян будь-якої національності в державі. Отже, поряд з правами людини існують колективні права (права народу, нації, етноспільноти). Їхня правомірність повинна неодмінно проходити перевірку "людським виміром" – правами індивідів.

Гуманізація, тобто поняття людського виміру, це насамперед повага до всіх прав людини. У міжнародних документах наголошується на необхідності приведення національних законодавств і практик держав – учасниць ОБСЄ у відповідність до міжнародного права. На теренах колишнього СРСР людський вимір етнонаціональної політики відображено у Конвенції про забезпечення прав осіб, що належать до національних меншин. Держави СНД стали учасницями ОБСЄ, тому гуманітарні питання не можуть вирішуватися у відриві від правових основ ОБСЄ.

Особливостями домовленостей в межах процесу НБСЄ-ОБСЄ з людсько-го виміру визначенні:

- 1) об'єднання питань прав і свобод людини з питаннями гуманітарного характеру;
- 2) положення про те, що зобов'язання, прийняті в галузі людського виміру, не відносяться до виключно внутрішніх справ держави;
- 3) положення пактів про права людини деталізуються в документах НБСЄ;
- 4) документи НБСЄ пов'язують ефективність прав і свобод людини зі встановленням принципів справедливості як основи правової держави;
- 5) виділяються певні групи населення, захист прав яких потребує підвищеної уваги (робітники-мігранти і національні меншини).

Сьогодні визначились три негативні аспекти у діяльності ОБСЄ щодо захисту прав етнічних меншин:

- 1) використання подвійних стандартів ОБСЄ щодо прав людини;
- 2) утручання ОБСЄ лише ускладнює втілення справедливої політики щодо меншин;
- 3) ОБСЄ не має наміру залишити свої опікунські функції та втручання у внутрішні справи держав.

Розпочався рух у напрямку кодифікації прав людини і прав меншин, і підтримується він західними організаціями, пропозиції яких зазвичай містять західні моделі як універсальні. Але найсерйозніша потреба у захисті меншин існує за межами Заходу, тому надзвичайно важливо розпочати міжцивілізаційний діалог про права меншин.

Право етноспільнот на самовизначення повинно стати докорінним принципом етнонаціональної політики, при проведенні якої за допомогою системного підходу, структурно-функціонального та історичного методів мають аналізуватися проблеми самовизначення етноспільнот, форми самовизначення та співвідношення індивідуальних і колективних прав.

Право на самовизначення повинно розумітися і як право на захист меншин. Самовизначення передбачає попереднє визначення його одиниці – національного "я", якому буде надане це право. Право народів на самовизначення є одним з основних принципів міжнародного права, воно закріплено у Статуті ООН і багатьох міжнародних правових документах. І традиційний підхід визнає суб'єктом самовизначення не націю, а народ, тобто територіальну спільноту. Співвідношення принципів національного самовизначення та територіальної цілісності, має подвійні стандарти світового співтовариства щодо цього, сьогодні відсутні загальновизнані трактування співвідношення цих принципів.

Проблема співвідношення індивідуальних прав людини й колективних національних прав, тобто співвідношення прав людини і прав народів – це частина більш загального питання про співвідношення індивідуальних і колективних прав. Правомірність колективних прав має проходити перевірку "людським виміром" – правами індивідів. З погляду людського виміру, людина є альфою і омегою суспільного життя, але демократія як система влади передбачає не лише вільне самовизначення особи, а й громади, поєднання інтересів громадянина і спільноти. Однак система прав людини набула і теоретичного обґрунтування й інституційного забезпечення (посада омбудсмена), і масштаби цієї системи з гарантіями колективних прав незрівнянні. Одночасно з питанням про забезпечення індивідуальних прав людини і колективних прав народів історично виникла і розвивається проблема меншин. Суб'єктом права на самовизначення визнаються всі етноспільноти, але форми їхнього самовизначення мають бути різними (від національно-культурних товариств до національної держави).

Таким чином, етнонаціональна політика – це різновид політики у поліетнічній державі, до якої належать політичні взаємовідносини державної нації з етнічними групами на її території, а також етнічних груп між собою, конфлікти інтересів цих основних суб'єктів етнополітики навколо питання розподілу влади, соціальних і матеріальних благ, збереження й розвитку ідентичності груп. Ключовим принципом етнополітики в умовах трансформації політичної системи є визнання поліетнічності та полікультурності українського суспільства як цінності. Культурне, релігійне і мовне розмаїття суспільства має бути визнано позитивним чинником, що забезпечує його духовне багатство, а всі етноспільноти – невід'ємною частиною суспільства. Мирне життя полікультурного суспільства потребує дотримання додаткових умов: громадської єдності, загальної політики інтеграції країни в соціальному, регіональному, етнічному і правовому планах; створення клімату терпимості та міжкультурного діалогу. Завдяки цим принципам кожна етноспільнота збереже свою ідентичність, розвине її, збереже свою культуру, мову і традиції, та разом із тим зробить свій внесок в інтеграцію суспільства. Етнонаціональна політика української держави – це відповідальність не лише перед своїми громадянами, а й міжнародною спільнотою.

Сьогодні в Україні діють 429 офіційно зареєстрованих національно-культурних товариств, з яких 25 мають всеукраїнський статус. 39 етнічних груп реально конституєвалися як національні меншини і утворили свої національні громадські організації, що репрезентують і обстоюють перед органами державної влади та органами місцевого самоврядування права й інтереси своїх на-

ціональностей. Етнічні меншини поступово перетворюються з об'єктів етнонаціональної політики держави на самостійних суб'єктів. Закінчився процес "збирання етнічності", створення національних товариств, асоціацій, центрів. Завершується етап – "мобілізація етнічних груп", коли від мовних, релігійних та культурних питань етноси переходять до проблем соціально-економічного становища групи. На часі етап "політизації етнічності", тобто переведення усвідомлених етнічною групою потреб у політичні програми, гасла. Етнічна меншина вже не задовольняється суто культурницькою роботою, а вимагає участі у розподілі влади. Свої інтереси етноспільноти намагаються реалізувати і через політичні партії. Підходи до визначення норм і принципів взаємодії між титульною нацією та етнічними спільнотами знаходять своє відображення у програмних документах, і окреслюють основні концептуальні угруповання політичних об'єднань: партії, які дотримуються національно-демократичної концепції; партії національно-радикального спрямування; партії неокомуністичного напрямку; політичні партії соціал-ліберальної (загальнодемократичної) концепції. Провідну роль у відродженні української державності та створенні гармонійної моделі міжетнічного співжиття у суспільстві відіграють ті об'єднання, які враховують інтереси, особливості розвитку й нагальні потреби всіх етносів України; протидіють націонал-екстремізму, шовінізму та расизму; створюють умови для національної й соціальної злагоди у суспільстві.

Держава здатна регулювати етнонаціональні відносини головним чином через силу закону, а громадянське суспільство – через моральну оцінку. А одним із базових моральних регуляторів людських відносин сьогодні визнається принцип толерантності. Людство пройшло шлях від толерантності-терпимості як вимушеної реакції на "інше" – через нейтральне сприйняття та захист "іншого" – до свідомого надання слабкому "іншому" певних переваг у самореалізації. Толерантність має природу морального ідеалу, що формується внаслідок історичного відбору правил співіснування, норм поведінки і переходить на рівень світосприймальних позицій у свідомості суб'єктів взаємодії.

Виховання у душі толерантності починається з надання людям знань про їхні права та свободи з метою забезпечити їхню реалізацію та зміцнити прагнення кожного до захисту прав інших. Постійне звернення до принципу толерантності як складової людського виміру має сприяти запобіганню використанню силових методів врегулювання етнічних конфліктів, які вже довели свою неефективність. Толерантність не може бути односторонньою, гарантією стабільної етнополітичної ситуації може бути виключно взаємна толерантність етноспільнот.

Д.В. Топоровський, асп., КНУТШ, Київ
polit_dep@mail.univ.kiev.ua

ЕКОЛОГІЧНА КОНСТАНТА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Існують десятки різних визначень і тлумачень політичної культури. Ми ж будемо дотримуватися наступного визначення: "Політична культура – 1) якісний склад політичного життя суспільства, що визначається історичними, соціа-

льно-економічними і політичними умовами і відображає рівень засвоєння суб'єктом – суспільством, групою, особою – відповідних політичних відносин, способів діяльності, норм і цінностей, ступінь соціокультурного розвитку людини та ступінь її активності у перетворенні політичної, соціокультурної дійсності; 2) сукупність індивідуальних позицій і орієнтацій учасників системи, політичного процесу; суб'єктивна сфера, що лежить в основі політичних дій і надає їм відповідного значення" [Політологічний словник: Навч. посіб. / За ред. М.Ф.Головатого та О.В.Антонюка. – К., 2005. – С. 588]. Тобто, якщо поглянути на це визначення дещо спрощено, то можна виокремити два основні підходи до змісту поняття політична культура, які, проте, нерідко об'єднуються в єдине ціле. Згідно з першим підходом, політичну культуру розглядають як сукупність (систему) певних політичних знань, тверджень, духовних цінностей, принципів і способів політичної діяльності, політичного досвіду і традицій, а також відповідних політичних інститутів. Відповідно до другого підходу, у політичній культурі вбачають процес, спосіб конкретної форми реалізації сутнісних сил людини, її знань, суспільно-політичних тверджень [Філософія політики: Короткий енцикл. словник / Авт.-упоряд. Андрущенко В.П. та ін. – К., 2002. – С. 435].

Наведені тлумачення, загалом, не викликають заперечень. Але, у зазначених та ін. виданнях, які аналізують підходи до визначення, структуру, суб'єкти, функції, норми, риси ментальності політичної культури загалом і української зокрема, фактично відсутній екологічний контекст політичної культури. На наше переконання, це необачно, адже індустріальна цивілізація, спосіб господарювання останніх десятиліть учинили небачену екологічну кризу. Масштаб господарської діяльності і способи досягнення матеріального прогресу при домінуючій ціннісній орієнтації на економічне зростання створили реальну загрозу безпечному існуванню людського суспільства. Відповідно і вихід із ситуації, що склалася, бачиться у формуванні нових принципів розвитку, що отримали назву постіндустріального, постсучасного (постмодерн) суспільства.

В Україні ж екологічний контекст державотворення – є швидше бажаним, ніж дійсним. І це насторожує, адже держава, що пережила Чорнобиль, мусила б надати питанням екополітики статусу безумовної пріоритетності. Саме тому до численних ознак української держави, як соціальної, демократичної і правової, треба додати ще одну: вона має стати одночасно і державою екологічною.

Зазначене дає підставу стверджувати, що кризова ситуація, що складається, у сфері екології – це значима політична проблема, де важливу роль відіграють взаємини між суспільством і владою. У свою чергу переведення екологічних проблем у розряд політичних вимагає побудови політичної моделі екологічних перетворень, а значить вивчення різних процесів, що впливають на прийняття політичних рішень.

Політичний вимір екологічних проблем в Україні можна представити, проаналізувавши процес формування екологічних цінностей і установок, або інституційної бази розв'язання екологічних проблем. Однак, як показують наукові дослідження, вітчизняні вчені пропонують різні культурні й інституційні принципи побудови політичної моделі взаємин між суспільством і навколишнім середовищем. По-різному оцінюється роль держави, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, основних політичних інститутів, громадянського суспільства, особистості в процесі вирішення екологічних проблем.

З поля зору авторів численних проектів державного реформування природоохоронних структур, на жаль, випадають важливі питання соціокультурної відповідності запропонованих перетворень домінуючим в суспільстві стереотипам свідомості і поведінки. Слід мати на увазі, що політична культура є важливим параметром оцінки функціонування політичної системи в цілому, має когнітивний потенціал в оцінці політичних перетворень, у тому числі й орієнтованих на гармонізацію взаємин між суспільством і навколишнім природним середовищем. Це дає підставу нам апелювати до політико-культурних явищ як можливому джерелу пояснення сформованої ситуації в сфері екології.

Зазначимо, що традиція пояснення суспільних відносин до навколишнього природного середовища на основі домінуючих культурних зразків має глибокі корені. Зокрема, досить популярна точка зору про детермінацію екологічної кризи типом культури [Крисаченко В.С. Образ України у світовій культурі: природні та духовні виміри. – Луцьк, 2007. – С. 13]. Аргументується така позиція, як правило, результатами соціологічних досліджень, які показують зв'язок між ступенем порушення навколишнього середовища і гостротою переживання ситуації як екологічно кризової. Парадоксально, але і в даний час екологічна ситуація гостріше всього переживається в благополучних країнах світу, де населення відносно захищене від екологічних небезпек. Хвиля екологічного алармізму охопила економічно розвинуті країни Заходу, у той час як на території держав з екологічно небезпечними виробництвами, може відзначатися відчуття соціального й екологічного благополуччя. Подібні спостереження дають підстави припустити, що можливим поясненням сформованої ситуації є не тільки виявлення реальних або потенційних екологічних ризиків, але й аналіз національних традицій у взаєминах суспільства і природи, цінностей, мотивів поведінки, обумовлених довгостроковим культурним контекстом як основи соціального життя. Однак, отримане соціальне знання в ході такого аналізу часто виявляється вирваним із загального соціально-політичного контексту інтерпретації реальності. Тому, на наш погляд, доцільно звернути увагу не просто на взаємозв'язок екології і культури, а на те, яким чином політична культура в даний час визначає відношення суспільства до екологічної проблематики в цілому. Такий ракурс дослідження дозволить нам, по-перше, дотриматися вихідного визначення екологічних проблем як важливого фактора соціального і політичного розвитку, а по-друге, показати взаємозв'язок таких параметрів дослідження, як навколишнє середовище, політична культура, політична система й екологічна політика.

В.С. Ухов, смуд., КНУТШ, Київ*
vitaliy.uhov@gmail.com

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В УКРАЇНІ

"Історію людства визначає не випадок, а рішення, які приймають люди", - так в свій час казав Дуайт Д. Ейзенхауер. Концептуальний аналіз феномена

* Рецензент – В.В. Колюх, канд. політ. наук.

політичного лідерства надав змогу визначити його як інституціоналізовано-персоналізований процес, сутність якого складають владні відносини впливу і послідовництва, панування й підпорядкування [Обличчя влади: російська політична еліта. 1998–2000 рр. / За ред. О.Й. Гриневича і А.Ф. Гуцала. – К., 2002. – С. 11–15]. В політичній системі суспільства він формується й діє на основі конкретного механізму, особливості якого в Україні полягає у трансформуванні авторитарного політичного лідерства у демократичне та посиленні політичної взаємозалежності суспільства і влади [Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич, 2004].

Політика не є дією без політичних лідерів. Їх діяльність відбувається за певних обставин, залежно від історичних і географічних чинників, типу суспільства, типу політичного режиму, рівня його соціально-економічного і технічного розвитку, типу культури. Найважливішим критерієм політичного лідерства є ефективність його дії, результативність, що має прояв у задоволенні запитів та інтересів тієї спільноти, яка бачить власну перспективу у його існуванні. Аби відбутися, політичне лідерство має бути підтримане широким колом людей.

У політичній практиці західних демократій вплив політичного лідерства та керівництва є одним з важливих чинників культурного та соціального розвитку спільнот і націй. Та за спроби скористатися досвідом лідерства в Україні постають труднощі. В Україні політичне лідерство як питання політології не досліджувалося протягом усього радянського періоду її історії. І лише в часи державної незалежності проблема політичного лідерства опинилася в центрі уваги політичної науки і практики. Сучасна наукова політологія успішно розвиває методологічні, загальнотеоретичні проблеми політичного лідерства завдяки зусиллям, зокрема, таких вчених, як І. Бекешкіна, Д. Видрін, В. Журавський, І. Курас, Б. Кухта, Н. Теплоухова, О. Майборода, М. Михальченко, А. Пахарєв, Л. Шкляр. Водночас слід зазначити, що в цій царині лишається багато ще нерозкритих питань.

Реалії вітчизняного політичного життя свідчать про сутнісну відмінність нинішнього стану політичних, морально-етичних, правових, конституційних, управлінських, структурних (не лідерських за механізмами функціонування) зв'язках і відносинах ["Політична еліта" і "політичний клас": класичні та сучасні підходи до визначення понять // Політ. менеджмент. – 2008. – Спец. вип. – С. 24–32]. Усе це позначається на рівні науково-теоретичної і практичної розробки досліджуваної проблеми в Україні. Ситуація, що склалася, пояснюється різними причинами. Головна серед них пов'язана з незацікавленістю правлячих еліт (як окремих осіб, так і владних органів, структур) у рівних, повноважних політичних опонентах [Політична історія України. XX століття: у 6 т. / Редкол.: І.Ф. Курас (голова) та ін. – К., 2002–2003].

Наслідком є відсутність соціального замовлення інтегрованого наукового підходу до вивчення зв'язків і дії механізмів інституції політичного лідерства та політичного керівництва, політичного лідерства та політичних еліт як важливих складових функціонування українського соціуму за демократичних умов.

Політичне лідерство можна класифікувати на легальне, традиційне й харизматичне, авторитарне і демократичне, революційне і реформаторське, а також формальне і неформальне [Теорії еліт: зарубіжний досвід для України

// Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. — 2008. — Вип. 14. — С. 10–18]. В Україні за цими критеріями воно все ще визначається як перехідне, що включає елементи всіх зазначених типів, загалом набуваючи конструктиву як для феномену.

В Україні останнім часом політичні та суспільні відносини не раз зазнавали докорінних змін. Відповідно змінювалися й суспільні пріоритети, ідеали та образи їх носіїв у масовій свідомості громадян [Траверсе О.О. Політичне лідерство і політичне керівництво в Україні як проблема історичної політології // Наукові записки ІПіЕНД. — К., 2004. — Вип. 25. — С. 80–91].

Політичне лідерство за демократичного режиму завжди пов'язане з боротьбою за владу і спробою приходу того чи іншого руху, партії тощо до влади, управлінням країною, що в свою чергу пов'язано із регулярними виборчими циклами, що мають на меті делегування лідерів певних повноважень для управлінської діяльності. Аналіз політичного лідерства ускладнюється тим, що в процесі його прояву у соціальному середовищі взаємодіють дві складні системи, кожній з яких властива самоорганізація. Боротьба за владні інституції держави створює логіку політичної дії провідних учасників політичного процесу. Водночас шлях до влади і збереження здобутої влади суттєво відрізняються між собою.

Політичне лідерство в сучасній Україні набуває демократичних пріоритетів: спрямування на легалізацію національно-державної політики, створення законодавчо-правової бази, персоніфікації, професіоналізації, інституціоналізації тощо, хоча певні політичні дії чи радянської доби досі залишаються впливовими суб'єктами в сучасних політичних процесах українського суспільства, все ще відчувається незбалансованість у діях усіх гілок української влади. Кожна з них сприймається суспільством як сила, що нав'язує свої правила гри, свої уявлення про суспільний розвиток, свої моделі такого розвитку.

Механізм формування політичного лідерства в Україні форматується як високодиференційований процес, він вичерпує практично весь спектр класичних політичних орієнтацій і утверджується на системній, багатоканальній та цілісній основі, вже близькій до інституціоналізованих форм кандидування, що існують на Заході.

Подальший розвиток України (не лише в політичній сфері) багато в чому залежить від побудови адекватної системи політичного лідерства, яка на сучасному етапі відповідала б нагальним потребам українського суспільства. [Шоповал Ю.І. Україна ХХ століття: особи та події в контексті важкої історії. — К., 2001] Структурування громадянського суспільства передбачає таку дію вітчизняних еліт, яка приверне на свій бік людей, що формують суспільну думку. За умов плюралізму, конкуренції між різними політичними силами і може відбутися позитивний перелом нинішньої ситуації. Для цього необхідні демократичні процедури і влада народу у сенсі можливостей реального вибору своїх лідерів, які спроможні бути послідовними в обстоюванні тих позицій, завдяки яким вони виборювали довіру виборців. Постає мета дати змогу розглядати політичне лідерство не лише як впливовий професійний і соціальний інститут, а й як ефективний інструмент внутрішньої і зовнішньої політики, важливу умову успішного розвитку української політичної нації.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В Україні є вже сталим фактом вплив політичних партій на формування уявлень громадян про політику, інститути політичної системи, можливі перспективи розвитку суспільства в цілому. Здебільшого саме політичними партіями формуються оцінки тих чи інших політичних процесів в суспільстві, характеризується стан економіки. Сучасна виборча система, майже унеможливила більш-менш суттєвий вплив інших інститутів чи позапартійних публічних людей на формування громадської думки. Оцінки та підходи, запропоновані незалежними експертами, здебільшого сприймаються громадянами за умови їх підтримки тими чи іншими політичними силами, а самі експерти, чи засоби масової інформації за надто часто демонструють відверту відданість тим чи іншим політичним лідерам. Інших джерел інформації, які б настільки ж потужно, але неупереджено були здатні впливати на формування політичної свідомості громадян, в Україні не спостерігається. І це не дивно, адже і сама політична система України і громадянське суспільство, що формується є віддзеркаленням основного політичного процесу – процесу конвертації економічної і соціальної влади в політичну, а потім і в державну, серцевиною якого є виборча система.

Пропорційна виборча система, гіпертрофуючи суспільну роль політичних партій, як єдиного безпосереднього інституту формування державної влади, що виступає посередником між останньою і первинним джерелом влади – народом, формує відповідно і характерні риси політичної свідомості та політичної поведінки. Тобто політичну культуру, характерною рисою якої, логічно є перекладання відповідальності за обрання та наступну діяльність владних інститутів на ті ж партії.

Характерним для такого стану речей є й те, що обираючи політичні партії, більшість виборців орієнтуються не на програмні настанови, а на ряд рис та ознак, які здебільшого носять символічний характер. Існує ряд чинників, які спричиняють такий уклін від раціонального до ірраціонального сприйняття політичних партій масовою свідомістю. По-перше, це стосується якості самих програм політичних партій. Значна частина політичних, економічних, соціальних настанов, за незначних виключень, містять, по-суті однакові положення – ліберальні, демократичні, соціально орієнтовані, реформативні, народні тощо. Здебільшого запозичені з західних зразків, певною мірою адаптовані до українських реалій, програми цих партій містять політичні доктрини, які тільки умовно нагадують вихідні політичні ідеології та носять популістський характер. Популізм, як одна з основних рис сучасних українських політичних партій, можна стверджувати, прикриває деякі принципові відмінності програм, які стосуються перспектив економічного розвитку, сутність котрих зводиться до захисту інтересів тих чи інших фінансово-промислових груп, що забезпечують фінансову підтримку даних політичних проєктів. Запозичення

капіталів з заходу чи сходу так само як і наявність відповідних фінансових партнерів, орієнтація на імпорту чи експорт виробництва, галузі вкладання капіталів надають протекціоністський характер даним принципам відмінностям. В цьому сенсі необхідно згадати твердження К.Маркса про ілюзорний, викривлений характер політичних ідеологій, в даному випадку доктрин. Під виглядом захисту інтересів всього суспільства в програмах проводиться захист тих чи інших економічних еліт, а в цілому, більшість партійних програм виступають як ідеологічна протекція великого капіталу, на утриманні якого знаходяться політичні еліти. Непрозорість діяльності політичних партій, закритість від широкого загалу присутніх в них економічних еліт, не дає можливості широкому загалу виборців по-суті відрізнити політичний зміст таких відмінностей. Популізм діяльності політичних партій є похідним від прагматичного, а не ідеологічного їх характеру. Орієнтація не на відкритий захист інтересів соціальних груп та їх політичних інтересів, а на суто "технологічну" роботу для отримання державної влади, змушує політичні партії наповнювати популістськими положеннями, пропозиціями та гаслами свої програми. Відповідно до такого стану речей пропонується і зміна уявлень про саму ідеологію. Політичними лідерами та їх ідеологами пропонується під ідеологією розуміти не сукупність ідей, ідеалів, цінностей тощо, які відображають інтереси певного соціального прошарку, соціальної групи чи класу, а будь який набір постулатів, позицій та цінностей, які сприймаються якомога більшою кількістю виборців. З одного боку це дає ілюзію масового характеру політичної партії, з іншого дозволяє різноманітними засобами з'ясовувати побажання максимально великої групи виборців, незважаючи на те, що ці побажання можуть бути абсолютно логічно суперечливими, і запропонувати ці з побажанням тим же виборцям як мету і принципи власної політичної діяльності. Оскільки в країні з нерозвинутою, нестабільною економікою, суттєвою соціальною мобільністю та відповідною маргіналізацією, значним соціально-економічним розшаруванням і без чітких орієнтирів подальшого суспільного розвитку побажання у більшості населення однакові, то і популярні частини партійних доктрин та виборчих програм виявляються однаковими. Таким чином, відмінності політичних доктрин, які стосуються захисту інтересів економічних еліт, але не дають бажаного електорального ефекту, широко не афішуються, натомість пропагуються електорально вигідні популістські гасла та ідеї. За таких умов раціональна складова масової політичної свідомості, як складова політичної культури суспільства, виявляється недієвою та навірає політичні партії орієнтувати свою діяльність на ірраціональну складову.

По-друге, за таких умов, коли із раціонального, масової політичної свідомості залишається оперувати лише власним досвідом сприйняття результатів політичної діяльності тієї чи іншої партії за її перебування при владі, основний акцент при прийнятті рішення про підтримку тієї чи іншої політичної сили, робиться через орієнтири на імідж лідера, партійний бренд, традиційні кліше: ліві-праві, західно орієнтовані – східно орієнтовані, інші політичні символічні форми. До речі, закритість виборчих списків, не тільки приховує реальні соціально-економічні орієнтири партій, а й змушує виборця орієнтуватися чи на лідера, чи на інші "розкручені" партійні кліше. Відомо, що при фор-

муванні іміджу лідерів та партій, інших символічних форм, в першу чергу використовуються традиційні уявлення виборців, в основі яких лежать певні стереотипи. Тому, зрозуміло, що політичні партії, своєю діяльністю, не залишають виборцю вибору, формуючи і посилюючи ірраціональну складову його політичної свідомості, активізуючи стереотипність його мислення. З одного боку схильність, з іншого "змушеність" діяльністю політичних партій, широких верств в Україні до стереотипного мислення активно експлуатується політиками. Це також визначає й відповідні характеристики політичної соціалізації в Україні. В свою чергу це формує відповідну політичну культуру українського суспільства. Така ірраціональність та стереотипність політичної культури сучасного українського суспільства може характеризуватись, з одного боку, прагненням до спрощеного сприйняття політичної дійсності, з іншого, прагненням до використання сталих, більш менш стабільних шаблонів сприйняття. Але все це позначається і на політичній поведінці, яка ніяк не може характеризуватися як активна, свідомо політична участь чи діяльність. Відповідно віддаляє Україну від формування в ній переважного активістського типу політичної культури, коли хоча б потенційно для громадянина відкриті усвідомлені і активні різноманітні форми політичної діяльності. Натомість партіями активно формується підданський "ім" тип політичної культури.

В.І. Чекмезов, доц., УМІ, Севастополь
severyanin27@yandex.ru

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Звісно, що усі органи місцевої влади в Україні соціалістичного періоду були державними. Тому початок формування самоврядування в країні було обрано в напрямку делегування державою своїх повноважень головним адміністративним одиницям та населеним пунктам. При цьому з початку процес делегування повноважень від держави до територій та пунктів (області, райони, міста, поселення, села) після проголошення державної незалежності України виглядав досить непослідовним, з великою кількістю протиріч, вилучень та повернень прав та обов'язків громад. Усі ці повернення та вилучення повноважень фактично зараз можна вважати свідомим того, що українська держава у короткий термін не була готова передати ту їх кількість, що характеризує зараз місцеве та регіональне самоврядування в країнах Європи. В той же час, відкритим залишалось питання що до спроможності регіонів та населених пунктів ці повноваження взяти на умовах самоврядування та відповідальності. Тому за підсумком цей процес розтягнувся на десятиріччя, у якому можна виділити декілька етапів.

Перший етап формування самоврядування у демократичній республіці Україна було завершено у другій половині 90-х років минулого століття. У правовому відношенні воно набуло чинності в Конституції та спеціальному законі про місцеве самоврядування [Див.: Закон України Про місцеве самоврядування в Україні, 1997. – С. 4]. У змістовному плані за місцевим самоврядуванням були закріплені повноваження, достатні для його функціону-

вання. До речі, були надані права мати "голову" у прямому розумінні (тобто право населення обирати керівника міста, поселення, села за своїм бажанням) та "руки" (право місцевій раді формувати свій виконавчий орган). На регіональному рівні (область, район) вказані права держава залишила за собою: роль виконавчого органа була закріплена за державними адміністраціями, а роль голів фактично стали виконувати керівники цих адміністрацій. Регіональний статус крім областей одержали також міста Київ та Севастополь з правом особистого закріплення його у спеціальних нормативних актах. На цей час закон прийнято тільки по столиці.

Загальною проблемою відносин між державою та органами самоврядування став розподіл коштів при затвердженні бюджетів усіх рівнів. Існуючий двоканальний механізм формування бюджетів, на жаль, здійснюється відповідно з "правом сильнішого", тобто вони (бюджети) досі формуються "зверху" і це "право" для всякого делегування, як металевий паркан на дорозі.

Другий етап розвитку самоврядування, на наш погляд, став формуватися в процесі зростання активності населення на рівні рішення ним локальних соціально-побутових питань. У змістовному відношенні він був пов'язаний з "реанімацією" таких форм самоорганізації громадян як будинкові, вуличні та квартальні комітети. Але набувши чинності нормативний акт, який змінив попередні положення місцевих органів самоврядування, виявився занадто складним що до реалізації його населенням. За своєю складністю його можна порівняти з законом про місцеве самоврядування. Особливо у відношенні формування органів самоорганізації мешканців мікрорайонів. Тому без значних зусиль, у відповідності до норм цього закону, можна обрати, мабуть, тільки будком. Іншими словами, само делегування повноважень здійснюється з великими труднощами і на цьому рівні.

Досвід також показує, що органи самоорганізації громадян – це актив мешканців будинків та вулиць, що діють виконуючі лише конкретні свої задачі. У цьому їх значення і призначення. Вони виникають з відчуття існування повноважень, що не можуть бути делеговані нікому: бажаєш, щоб було зроблено добре, або хоча б тільки зроблено – роби сам! [Див.: *Мэтьюс Д., Макафи Н.* Политика местной общины. – М., 1993. – С. 16]. Тому органи самоорганізації громадян не повинні вважатися тими, що діють постійно, як це було у радянські часи. На практиці вони ніби оживають з появою значної для них мети, але з досягненням якої знов наче "впадають в анабіоз".

Це з одного боку. А з другого, – у подвійному становищі залишились регіони. Для держави вони – адміністративні одиниці. Для суспільства – самоврядні території. Важко брати повноваження, але ще трудніше їх віддавати. Спроба усунути цю подвійність була зроблена у період здійснення політичної реформи. Як мінімум, вона полягала у конструюванні регіонального самоврядування на зразок місцевого. Тобто, в делегуванні державою громадам областей та районів прав обирати своїх голів та формувати виконавчі органи. Функція, що залишається на долю адміністрацій – вирішення у регіонах країни завдань державного рівня [Див.: *Колодій А.М., Олійник А.Ю.* Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: Підручник / За ред. Я.Ю. Кондратьєва – К., 2003. – С. 282].

Наступним (третім) важливим етапом розвитку самоврядування може, при певних політичних умовах та обставинах, стати подальша зміна положення регіонів. Коли сама держава, відчуваючі значення існуючих відмінностей в культурі, історії та економіці її окремих регіонів, буде знаходитись в стані готовності перетворити себе із "лоскутної ковдри" різноманітних областей з конфліктуючими інтересами у "яскравий килим" самобутніх та самостійних територіальних утворень, делегував повноваження у обсязі, що дозволяє придати їм статус суб'єктів української федерації (земель, країв, міст). Бо федеральний устрій виступає впливовим фактором розвитку самоврядування на багатьох рівнях життєдіяльності країни. Тому зміна положення цієї "середньої ланки" територіальних утворень, в свою чергу, здатна змінити умови функціонування не тільки "нижчої", тобто місцевого самоврядування, а й ланки самоорганізації громадян, коли вони потрапляють в більш захищене та благоприємне становище.

За підсумком цих змін надалі перерозподіл управлінських повноважень та правової відповідальності здатен урівняти їх між державою та суспільством. А це не що інше, як процес реальної демократизації країни шляхом децентралізації влади. Саме він створює умови для формування громадянського суспільства.

Т.В. Черненко, асп., КНУТШ, Київ
Chernenko_Tanya@ukr.net

ЛЕГІТИМНІСТЬ: СУЧАСНЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Сучасні тенденції розвитку політичного процесу на світовій та вітчизняній аренах показують, що легітимність політики є невід'ємною умовою її успішного функціонування. Рівень легітимності політики показує рівень довіри до влади, визначає рівень її авторитету, ефективності, рівень підтримки владних ініціатив і т.д.

У сучасних реаліях українського політичного простору проблема легітимності особливо актуальна. Політична апатія, правовий нігілізм, низький рівень політичної культури, що доповнюються зниженням "кредиту довіри" у відносинах між суспільством та політичними інститутами свідчать про деяку кризу легітимності.

Отже, актуальність даної проблематики зумовлена, по-перше, чинниками до діяльності держави, по-друге, потребою поглиблення наукового знання.

До чинників першої групи належить необхідність пошуку шляхів підвищення легітимності політики у політичній та моральній свідомості громадян.

Чинники другої групи – необхідність створення теоретичних моделей легітимності для українського суспільства. Вирішення цього завдання лежить у віднаходженні оптимального поєднання легітимізуючих чинників: ідеальних (абсолютні та вищі цінності) та практичних (суспільна, економічна, екологічна і т.д. корисність); раціональних (політичні, економічні, технічні, наукові і т.д.) та ірраціональних (харизма, етичні аргументи); зовнішніх (примус) та внутрішніх (довіра). Також слід зазначити, що незважаючи на великий масив літе-

ратури стосовно цієї проблеми, аналіз смислового поля політичної легітимності залишається складним.

Тема легітимності була введена в область вивчення соціології, політичної науки, соціальної та політичної філософії Максом Вебером (1864–1920). Саме йому належить пальма першості щодо концептуалізації поняття "легітимність".

Подальшої розробки дана проблематика дістала у працях мислителів ХХ століття у рамках різних підходів: Т. Парсонса (системно-функціональний підхід), С. Ліпсета, П. Бурд'є, П. Бергера, Т. Лукмана (соціологічний), Г. Кельзена (правовий), Д. Істона (ціннісно-нормативний), Ю. Габермаса, К. Апеля (консенсусно-комунікативний), М.Фуко (диспозиційний), Н. Лумана (системно-процедурний), К. Маркса, А. Грамші (світоглядно-ідеологічний) та інших відомих дослідників у галузі філософії, соціології, політики.

Різноманітність підходів веде до плюралізму у розумінні суті політичної легітимності. "Процес пояснення і виправдання" (П. Бергер, Т. Лукман), "негласна довіра, мовчазна самовіддача" (П. Бурд'є), "загальноприйняте право правити" (С. Ліпсет), "кредит довіри" (С. Ліпсет, П. Бурд'є, Е. Бенвеніст) – це далеко не повний перелік дефініцій, які пропонують дослідники, намагаючись схопити суть даного феномену. Проте, більшість із них робить акцент на тому, що дане поняття фіксує процес "обґрунтування", "виправдання", "пояснення", "узгодження".

У вітчизняному політичному дискурсі до 1990-х років ХХ століття поняття "легітимність" вживалося як синонім легального, правового, юридичного. Тобто легітимність трактувалася з позицій правового підходу.

Серед вітчизняних дослідників проблеми легітимності слід виділити Рябова С., Висоцького О., Манжолу П., Китаєва В. та ін.

В українському політологічному енциклопедичному словнику наведена наступна дефініція поняття "легітимність": "Легітимність (від лат. *legitimus* – законний, правомірний, належний, справедливий) – здатність того чи іншого політичного режиму досягти суспільного визнання та виправдання обраного політичного курсу, прийнятих ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади" [Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – Вид. 2-ге, доп. і перероб. – К., 2004. – С. 304].

Таке визначення є досить обмеженим, оскільки об'єктом легітимації може бути не тільки політичний режим, а й політична влада (Алексєєва Т., Ачкасов В., Ільїн М., Макєєв С. Рябов С., Шабо Ж.-Л), держава (Хелд Д., Копп Д.), політична система (Саністебан Л., Габермас Ю.), політичні технології (Тучков С.), політичні вимоги (Макєєв С.).

На нашу думку, легітимність – властивість, якість політики (політичного режиму, політичної влади, держави, політичної системи і т.д.), яка характеризується наявністю суспільного визнання, виправдання та прийняття, що досягаються без використання силового примусу, а в силу внутрішнього переконання індивіда (групи осіб, суспільства) – довіри.

Гіпотезою автора щодо підвищення легітимності української політики, в першу чергу, є підвищення економічного добробуту громадян, правової та соціальної захищеності, а також дотримання політиками основних ціннісних

настанов суспільства. Тобто, користуючись типологією М.Вебера, яка вже стала традиційною, акцентуємо увагу на раціонально-легальній та ціннісно-раціональній легітимності (окреслений, хоча і не названий дослідником), оскільки ані харизма, ані традиція не мають сили у сучасній політичній дійсності.

Т.В. Черпак, асп., КНУТШ, Київ

ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ОДНА З ГОЛОВНИХ ФУНКЦІЙ ПРЕДСТАВНИЦЬКОГО ОРГАНУ

Парламентський контроль може бути визначений як система норм, що регулює встановлений порядок проведення спостереження та перевірки в основному за діяльністю органів виконавчої влади і спрямована на оцінку цієї діяльності з можливим використанням санкцій (вотуму недовіри, імпічменту і т.ін.). Об'єктом парламентського контролю виступає в основному діяльність органів виконавчої влади та її посадових осіб з метою виявлення її неправомірності або неефективності.

Необхідно відзначити, що в здійсненні парламентського контролю, як правило, зацікавлена опозиційна до уряду (президента) парламентська більшість. Якщо ж парламент, уряд і президент належать до однієї партії, то ефективність цього контролю знижується.

Форми парламентського контролю можна класифікувати по-різному.

В залежності від органів, що здійснюють парламентський контроль:

1. Контроль безпосередньо парламенту (парламентський запит);
2. Парламентський контроль, що здійснюється органами та посадовими особами, які входять до структури парламенту (комітетами, комісіями, окремими депутатами);
3. Контроль, що виконується органами і посадовими особами, які не входять до парламенту (Рахунковою палатою, Уповноваженим з прав людини і т.д.).

За часом здійснення виділяють такі форми:

1. Попереджальний парламентський контроль, спрямований на недопущення незаконної та неефективної діяльності виконавчої влади.
2. Супутній контроль, метою якого є контроль представницького органу за виконанням того чи іншого закону в процесі його реалізації.
3. Послідуючий парламентський контроль, спрямований на перевірку правильності не лише виконання законів виконавчою владою, а й правильності дії її (виконавчої влади) представників, тобто на правильне чи неправильне рішення в тій чи іншій ситуації.

Форми парламентського контролю, класифіковані за часом виконання, є ефективними, якщо одразу за виявленими правопорушеннями на них негайно реагують правоохоронні органи. А якщо висновки слідчих парламентських комісій залишаються без уваги, то це є підтвердженням того, що в країні ознаки демократії не на високому рівні.

За змістом можна виокремити такі форми:

1. Парламентський контроль у сфері дотримання прав людини (діяльність Омбудсмена, який здійснює контроль за дотриманням конституційних прав і свобод громадянина).

2. У фінансовій сфері.

3. У сфері оборони та безпеки держави (так, наприклад, парламент Румунії здійснює контроль за діяльністю розвідувальних служб);

Якщо аналізувати мету парламенту, яку він переслідує, виконуючи контрольну функцію, можна говорити про інформативний (консультативний), санкціонуючий (вирішальний) та бюджетно-фінансовий характер цього контролю.

До інформативного контролю відносять: отримання інформації від окремих громадян, масових організацій та їх представників; загальні та часткові запити, а також запитання депутатів; слухання членів уряду; надання міністрами відповідного профілю постійним спеціалізованим комітетам парламенту звітів про свою діяльність (США); відкриті та закриті засідання постійних комітетів; розслідування, що проводяться слідчими комітетами.

Санкціонуючий контроль – розробка парламентом визначеної позиції з того чи іншого питання чи прийняття на основі отриманої інформації рішення (прийняття резолюцій з пропозицій, які виходять з інститутів Європейського союзу; ратифікація міжнародних договорів; вираження вотуму недовіри уряду; процедура імпичменту).

Бюджетно-фінансовий контроль передбачає затвердження парламентом бюджету та контроль над його виконанням.

Також в залежності від форми правління є парламентський контроль в президентській, полупрезидентській (президентсько-парламентарній і парламентарно-президентській) і парламентарній республіках, а також в конституційній монархії. Відповідно в абсолютній монархії такого контролю за визначенням бути не може, оскільки вся повнота державної влади сконцентована в руках монарха.

В залежності від можливості парламенту на практиці здійснювати контроль над виконавчою владою, тобто в залежності від політичного і державного режиму можна говорити про реальний та сплячий парламентський контроль. Зрозумілим є те, що в країнах з недемократичним режимом, якщо навіть у законодавстві передбачений парламентський контроль, цей інститут не буде ефективним. Демократичний режим – запорука здійснення парламентського контролю. Його реалізація також залежить і від державного режиму, а саме – від реального балансу влади вищих державних органів.

Дослідники також говорять про парламентський контроль, що здійснюється парламентською більшістю, і контроль опозиції. Як правило, контроль, що носить санкціонуючий характер, а також затвердження бюджету здійснює парламентська більшість.

За процедурою є гласний і негласний (наприклад, коли розслідування парламентської комісії проходить за закритими дверцятами) контроль. Також розрізняють юридичний (підстава – правопорушення посадової особи) та політичний (підстава – політика виконавчої влади) контроль. За приводом контрольних дій є конкретний (коли здійснення контролю пов'язано з подією, що вже сталася) і абстрактний (наприклад, контроль за виконанням бюджету) контроль.

Отже, парламентський контроль – один із головних напрямків роботи парламентів, метою якого є недопущення використання влади виконавчим органом задля власних інтересів. Можна наводити безліч форм цього контро-

лю, які залежать від багатьох факторів. Але не зважаючи на різноманіття форм і видів, значущість парламентського контролю в демократичних державах є незаперечною.

Згідно зі ст. 85 п. 13 Конституції України, до повноважень Верховної Ради України належить здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів відповідно до Конституції; здійснення парламентського контролю у межах, визначених Конституцією (п. 33). Тобто бачимо не дуже сильні конституційні гарантії реалізації контрольної функції Верховною Радою. З метою усунення цього недоліку, необхідно конституційно забезпечити участь в контрольній функції всіх інститутів парламенту. Потрібне розширення та зміцнення конституційного контролю представницького органу за діяльністю уряду.

Таким чином, беручи до уваги напрямок еволюції України в бік парламентаризму, необхідно постійно наголошувати на зміцненні місця і підвищенні ролі найвищого представницького органу українського народу в системі державної влади, розширенні сфери та оптимізації його діяльності, спрямованої на повноцінну реалізацію всіх конституційно закріплених функцій, в тому числі і контрольної.

К.О. Шерметинська, студ., КНУТШ, Київ*
Shermetinskaya @ mail. ru

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНИ

Як і будь-який інший вид людської діяльності, політика має свідомий характер. Визначаючись у кінцевому підсумку об'єктивними економічними й соціальними чинниками, вона водночас здійснюється під впливом свідомості та культури суспільства. Саме політична культура визначає політичну поведінку індивідів і соціальних спільностей, надаючи їй певного змісту і спрямування. Політична культура багато в чому визначає також характер і особливості конкретної політичної системи, динаміку і спрямованість політичних процесів. Політична культура є складовою загальної культури людства й відіграє інтегруючу роль у формуванні соціальних цінностей, вона відображає політичну сферу суспільних відносин. Саме через вивчення молодіжного середовища, можна виявити динаміку суспільства і потенціал його майбутнього розвитку. У цьому плані важливою проблемою бачиться вивчення особливостей політичної активності, рівня політичної культури, мотивів та симпатій української молоді. Звичайно, такі загальні тенденції розвитку сучасного українського суспільства, як відсторонення державної влади від громадян, недовіра до влади і окремих політичних інститутів, зниження політичної активності громадян в цілому, не могли не вплинути на молодь. У той же час вивчення сучасних політичних процесів дозволяє говорити про особливу і відносно стійку поведінку молоді в політичній діяльності взагалі і виборах зокрема.

Численні дослідження сутності й змісту політичної культури дають можливість простежити її роль і функції в суспільному житті. Політична культура

* Рецензент – В.М. Федорченко, канд. політ. наук, доц.

— сукупність стійких форм політичної свідомості й поведінки, а також характеру і способів функціонування політичних інститутів у межах певної політичної системи. Політична культура — це галузь ціннісно — смислової детермінації поведінки людей по відношенню до певних політичних явищ і розглядається як певний комплекс знань (істинних чи хибних) про політику та її суб'єкти, а також, це сукупність соціально — психологічних настанов, зразків поведінки соціальних верств, громадян, які стосуються їх взаємодії з політичною владою і визначають відношення до політичної сфери та направленість політичної активності. Підвищення рівня політичної культури можливе шляхом безпосереднього впливу на знання, емоції та оцінки її носіїв. Показники політичної інформованості і компетентності дуже важливі щодо визначення рівня політичної культури молоді, яка перебуває в стадії політичної соціалізації, та тільки починає прилучатись до різних форм політичної активності, не має зовсім або має невеликий електоральний досвід. Сучасна молодь характеризується недостатнім рівнем освоєння демократичної політичної культури. Більшість вважає недостатнім рівень знань щодо політичної сфери. Низька політична освіченість ускладнює можливість свідомого і відповідального електорального вибору. Недостатність або відсутність знань є причиною некомпетентного і невідповідального вибору.

Таким чином, не можна відкидати важливість впливу навчальних дисциплін на формування цілісних знань щодо політичної сфери життя суспільства в цілому і виборів зокрема. Саме навчання взагалі, і освоєння навчальних дисциплін, повинні забезпечити здійснення активного і цілеспрямованого процесу політичної соціалізації сучасної української молоді. Складне соціально-економічне становище країни призводить до загострення молодіжних проблем, негативно впливає на всі сфери життєдіяльності студентів: можливості задоволення матеріальних і духовних потреб, професійне і громадянське становлення. Ці та інші причини накладають своє відображення на характеристики політичної культури молоді. Загалом молоді в Україні стурбована станом суспільно-політичного життя в Україні, цікавляться проблемами політики, але простежується поверховість, звернення до політичних проблем, недооцінка політичного фактора, як чинника виникнення і розв'язання соціально-політичних конфліктів. Молодь в переважній більшості підтримує незалежність Української держави, але демонструє не достатнє розуміння соціальної значимості поняття "держави", недостатню його включеність у систему національно-політичних цінностей та пріоритетів. Формування політичної культури молоді тісно пов'язане з формуванням певного типу особистості, таких її характеристик, як спрямованість, активність, що можливе за умови постійного вивчення потреб, цінностей, мотивації участі молоді у сфері політичного життя. Щодо стану політичної культури в Україні, без піднесення рівня політичної активності має покращити становище неможливо. Що ж стосується сучасної молоді, то вона перебуває в процесі професійного і громадянського становлення. Молодь, певним чином, виступає певною основою політичного життя. Від її позитивного, оптимістичного, активного ставлення до життя залежить певним чином доля суспільно-політичних реформ, доля української держави сьогодні та в майбутньому.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ "ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Підсекція "ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Андрос О.Є. Екологістський рух як мережеве явище	3
Березенська О.М. Політична культура в умовах трансформації політичної системи України	5
Березовська-Чміль О.Б. Філософсько-методологічні проблеми економіки розвитку на сучасному етапі	6
Бондаренко О.О. Концепція авторитарної особистості	7
Вауліна Ф.В. Роль чуток у розповсюдженні національно ідеї	9
Ведмецкая Л.В. Политико-культурная составляющая современной административной реформы в Российской Федерации	10
Волков О.Г. Сенси існування й стратегії політичного дискурсу	12
Вольський О. Специфіка розвитку політичної культури в Україні	14
Воляннюк О.Я. До проблеми збереження суспільної пам'яті у динаміці політичного життя ...	15
Воржева В.О. Політична ідеологія, як засіб маніпулювання	17
Гавриленко Р.С. Проблеми забезпечення інформаційної безпеки держави	19

Голубчук В.С.	
Концепції "негативної" та "позитивної" свободи у ліберальній теорії.....	21
Горбняк О.В.	
Ризики в сучасному суспільстві: політичний аспект.....	23
Гордієнко М.Г.	
Тлумачення поняття свободи в ліберальній та консервативній дихотомії	25
Данилюк Н.М.	
Роль "авторитарних послідовників" у підтримці авторитарного політичного режиму	28
Дашкевич А.О.	
Консолідація демократії: підходи до визначення поняття та змісту процесу ...	29
Дем'яненко М.М.	
Популізм в політичній практиці.....	32
Донська А.Г.	
Особливості методології дослідження політичних явищ і процесів.....	34
Дубовик М.В.	
Тоталітаризм та авторитаризм в сучасному світі	35
Журавель П.А.	
Маніпулятивні можливості засобів масової інформації в політиці.....	37
Загородній А.В.	
Марксистський та веберіанський підходи до розуміння бюрократії: порівняльний аналіз	39
Зизина А.П.	
Особливості політичного лідерства за класифікаційними ознаками М. Вебера	41
Зинич А.П.	
Деструктивні чинники політичного конфлікту	42
Ілляшов С.І.	
Політичні наслідки світових глобалізаційних процесів	44
Капліна О.В.	
Основні ознаки демократичного режиму	46

Карасінська М.В.

Особливості функціонування міфів у системі сучасної масової комунікації ..47

Карашук М.Г.

Інтернет і демократія49

Кельчина Н.В.

Российские средства массовой информации: гендерный аспект52

Кислова С.М.

Харизма як одна з підстав формування авторитету політичного лідера54

Клємєшев М.А.

Становлення громадянського суспільства в Україні.....55

Ключкович А.Ю.

Децентралізація державного управління
в умовах постсоціалістичної демократизації: досвід Словаччини57

Кобильник В.В.

Створення ґмін як перший етап реформування
органів місцевого самоврядування в Польщі.....59

Ковальов А.В.

Класичний скаутинг як система виховання "нового громадянина"61

Ковтун Д.О.

Діалектика взаємозв'язку бюрократії та громадянського суспільства63

Колюх В.В.

Основні типи та види політичної стабільності.....65

Корж А.В.

Авторитаризм: сутність і особливості67

Коротченко О.В.

Проблема політичної модернізації в Україні69

Коротченко О.В.

Феномен лобізму в Україні71

Коршук Р.М.

Особливості формування національної ідеї в США73

Косілова О.І.

Легітимація політичної влади
як чинник становлення громадянського суспільства75

Кравченко В.М.

Проблеми становлення демократії в сучасній Україні76

Кравчук М.О.

Практика лобіювання у політичному просторі.....78

Красота Д.Ю.

Свобода та насилля. Політичний контекст.....79

Криворучко І.В.

Політична ідеологія як форма вираження політичного інтересу81

Кузнєцова Т.В.

Особливості сучасних міжнародно-політичних конфліктів.....83

Куценко К.М.

Харизма – одна з особливостей політичного лідера85

Латигіна Н.А.

Консоціативна демократія як різновид моделей демократії86

Лашко А.В.

Співвідношення бюрократії та демократії88

Левенець С.В.

Лобіювання в структурі груп інтересів90

Луговцев Ю.М.

Філософсько-методологіческие предпосылки теоретизации
политической науки.....92

Мадрига Т.Б.

Методологічні підходи до вивчення виборчої кампанії.....94

Мазур О.В.

Сутність і основні риси тоталітаризму96

Майоров М.В.

Ісламська республіка як ідейна основа суспільно-політичної модернізації ...97

Малкіна Г.М.

Відповідальність і стабільність у політиці.....99

Матвійчук А.О.

Альтернативні підходи в теоріях прийняття політичних рішень
і спроби їх синтезу 100

Медвідь Ф.М.

Національні інтереси України як категорія політичної науки 102

Медвідь Я.Ф.

Правова культура як феномен політичної науки 104

Миклашук І.М.

Співмірність політичних ідеологій та національної безпеки держави 106

Михальчишина Н.В.

Міф – ефективний інструмент політичного маніпулювання 108

Міщенко А.Б.

"Ланцюгова довіра" в структурі взаємовідносин громадянина з державою 109

Небрат К.Ю.

Демократичний транзит як об'єкт дослідження сучасної політології 111

Неліпа Д.В.

Базові засади системного аналізу в політології 113

Олабин О.В.

Тоталітаризм і авторитаризм 115

Олійник С.В.

Політична безпека як складова національної безпеки 117

Остапенко М.А.

Перспективність використання синергетичного підходу
до аналізу політичного плюралізму 119

Паноченко О.П.

Особливості соціальної політики держави
в умовах соціально-економічної кризи 120

Панухник Я.Г.

Виборча кампанія як специфічний вид політичної діяльності 122

Парно Л.Д.

Виборча система як чинник політичної стабільності у Франції 124

Петренко Я.О. Концепція легітимності М. Вебера: сучасна інтерпретація	126
Петренко К.М. Проблеми та перспективи прямої демократії в сучасних умовах	127
Петруньок Б. Проблема етнічних меншин в сучасній політиці	129
Піхота А.А. Критерії ефективності виборчих систем	131
Побочий І.А. Концепція інформаційного суспільства та її становлення	133
Постригань Г.Ф. Сутнісне обґрунтування політики	135
Пуртова К.О. Особливості політичної культури в Україні	136
Розумнюк А.В. Вирішення політичних конфліктів на зламі епох	138
Романенко О.М. Специфіка етнонаціональної політики в Україні	140
Савєнкова А.С. Політична реклама: вид комунікації чи маніпуляції?	141
Савінов О.В. Способи впливу громадської думки на прийняття політичних рішень	142
Савицька І.І. Основні ознаки демократичного режиму	144
Сенюшкіна Т.О. Державне регулювання інформаційного простору в умовах етнополітичного конфлікту	145
Ситник О.І., Ситник Я.О. Свобода і демократія: що вище?	147
Сірякова Г.С. Взаємозв'язок виховання, ідеології та релігії	149

Сковиков А.К.

Либерально-консервативные тенденции
в формировании правящего класса России..... 151

Смирнова В.В.

Роль ідеологічного фактору у діяльності політичних партій 153

Смолінська Д.В.

Основні риси тоталітарного політичного режиму..... 155

Солодар М.О.

Особливості гендерної політики в нацистській Німеччині 157

Стасюк Л.Л.

Політичне забезпечення збалансованого екологічного розвитку
сучасного суспільства: необхідність та реалії..... 158

Стельмах Е.В.

Концептуальні напрями тлумачення політичних еліт 160

Степанов-Ліхой А.С.

Політична стабільність як ознака розвитку
політичної системи суспільства 161

Стеців А.І.

Сутність форм державного правління і державного устрою 163

Супруненко О.М.

Роль політичної віри в процесі демократизації авторитаризму 164

Тимошук К.А.

Вплив масового суспільства на формування політичних режимів
у XX столітті..... 166

Трачук В.О.

Дихотомія "еліта – маси": еволюція взаємин 168

Туренко В.В.

Націоналізм: діалектика загальнолюдського і національного
(на матеріалах українського організованого націоналізму)..... 170

Устименко Р.В.

Зміст та особливості конституційно-правового регулювання..... 172

Федірко І.П.

Соціально-політичні конфлікти та їх чинники 174

Філоненко О.В.	
Політична реклама як засіб впливу на суспільну свідомість.....	176
Харченко О.С.	
Корпоративна та ліберальна моделі соціальної держави: переваги та недоліки	177
Хилько М.І.	
Політичний міф як конструкт міфу традиційного	179
Цвих В.Ф., Батрименко О.В.	
Розмежування понять "політик"/"бюрократ" як проблема демократизації суспільства	181
Чабан А.А.	
Метаморфози функціонування демократії в меняючомуся мирі	185
Чорноус А.В.	
Політичний міф як засіб маніпуляції масовою свідомістю	187
Чорноштан Є.В.	
Теорія правової держави: сутність та характерні риси.....	189
Шевчук І.О.	
Структурний аналіз політичної культури	190
Шилофост Л.Л.	
Політологія глобального світу: предметна визначеність.....	191
Шипіцина І.М.	
Гендерний аспект політичного лідерства в Україні.....	192
Штельмашенко А.Д.	
Плюралізм як принцип взаємодії політичних ідеологій в умовах демократії	194
Ювченко А.І.	
Вплив гендерної соціалізації на особливості політичної поведінки жінок	196
Якубін О.Л.	
Чи є інститути "генами" політики?	198
Ящук О.Л.	
Системний аналіз в політології: сутність та завдання	199

Підсекція "СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ"

Багінський А.В.

Особливості політичної символіки в сучасній Україні.....201

Бліхар В.С.

Державно-церковні відносини як один з елементів
сучасних політичних процесів в Україні.....203

Вакулова Т.В.

Цивілізаційний вимір регіонального розвитку України205

Валуїна Ф.В.

Політичний міф в сучасній Україні207

Вольський О.

Специфіка розвитку політичної культури в Україні209

Глушко М.П.

Особливості сучасних соціально-політичних конфліктів210

Заболотний М.Б.

Особливості молодіжної політики в перехідному суспільстві212

Застава І.В.

Перспективи та напрямки становлення ліберальної демократії
в контексті українських реалій.....214

Здорик М.В.

Експлікація основних ліберальних ідей
у програмах українських політичних партій.....216

Зубрицька Л.Й.

Активізація міфу в умовах кризи218

Івасюк З.А.

Паблік рілейшнз та формування міжнародного іміджу України.....220

Карасінська М.В.

Формування засад регулювання конфесійного питання
в незалежній Україні221

Карпець Ю.В.

Принцип демократії в процесі самоорганізації суспільства224

Кацуба М.О.	
Особливості зовнішньополітичної діяльності сучасної України	226
Кляшторний М.Д.	
Закон "циркуляції еліти" в контексті сучасних українських реалій	227
Кожанова А.В.	
Основні етапи розвитку парламентаризму в сучасній Україні	228
Копитова Л.С.	
Формування образу політичного лідера в транзитивному суспільстві	229
Косьмій Ю.В.	
Особливості політизації діяльності етнопонаціональних спільнот в Україні.....	231
Лавренів Д.А.	
Маргінальні політичні об'єднання в Україні як різновид груп інтересів	233
Лисенко Ю.В.	
Реалії соціальної політики в Україні	235
Лушков Я.О.	
Соборність як основа української національної ідеї	236
Манойло Д.О.	
Анархізм та анархічні настрої у сучасній Україні	238
Мовчан У.І.	
Президентська та парламентська форма правління: переваги та недоліки для розколотих суспільств	240
Носовець В.О.	
Толерантність як метод вирішення конфлікту	241
Панченко О.Ю.	
Проблеми розуміння сучасної демократії	242
Прищепов С.О.	
Лідерство – закономірність політичного життя.....	244
Семенченко Ф.Г.	
До проблеми гуманізації етнопонаціональної політики в Україні	247
Топоровський Д.В.	
Екологічна константа політичної культури українського суспільства	250

Ухов В.С.

Основні проблеми та перспективи дослідження
феномену політичного лідерства в Україні252

Федорченко В.М.

Деякі аспекти впливу діяльності політичних партій
на формування політичної культури сучасного українського суспільства ...255

Чекмезов В.І.

Етапи формування самоврядування в Україні.....257

Черненко Т.В.

Легітимність: сучасне осмислення проблеми.....259

Черпак Т.В.

Парламентський контроль як одна з головних функцій
представницького органу.....261

Шерметинська К.О.

Особливості формування політичної культури
у молодіжному середовищі України.....263